

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KAÇIŞ ÇİZGİLERİ

Başka Bir Olanaklar Dünyası İçin

Félix Guattari

Çeviren:
Işık Ergüden

otonom
felsefe

KACIŞQIZGILERİ

Félix Guattari

KAÇIŞ ÇİZGİLERİ

Başka Bir Olanaklar Dünyası İçin

Félix Guattari

Militan, anti-psikiyatrist ve felsefeci **Félix Guattari** (1930-1992), uluslararası alanda en çok Gilles Deleuze'le ortak çalışmalarıyla tanınmasına rağmen, Fransa'da egemen tıbbi, toplumsal ve politik duruşlara karşıtlığı ile bilinmektedir. Gençliğinde savaş karşıtı hareketin içinde yer almasıyla başlayan yolculuğunu belirleyen iki temel deneyimden bahsedilebilir: psikiyatri alanındaki insan ilişkilerinin doğasını değiştirmeye duyduğu istek ve Stalinist olmayan aşırı sol içindeki politik faaliyetleri. Lacan'ın gözde öğrencilerinden biri olarak giriş yaptığı psikiyatri alanında, özellikle Jean Oury ile tanışmasından sonra, kurumsal psikoterapiye karşı eleştirel bir duruş geliştirir. 1950'de, ölümüne kadar çalışacağı La Borde kliniğini kurar. Ruh hastalıklarına ve tedavi alan ile veren arasındaki ilişkiye dair geleneksel anlayışları kökten dönüştüren girişimler içinde yer alır. Oury ile birlikte, La Borde'da hastaların kliniğin kolektif hayatına ve yönetimine katılımını teşvik ederler. Cezayir Savaşı sırasında anti-kolonyal mücadeleye katılır. Mayıs 68, politik faaliyetine şüphesiz yeni bir boyut katar. İtalyan hükümetinin terörizm suçlamasıyla hedef aldığı otonomistlere destek verir. Özgür radyo hareketinin parçası olan Fransa'daki Radio Tomato ve İtalya'daki Radio Alice'den araştırma gruplarına kadar, politik niteliği sabit pek çok oluşuma etkin olarak katılır. 1968'de tanıştığı Gilles Deleuze ile birlikte, felsefe, psikanaliz ve politika üzerindeki tartışmasız etkisi günümüze kadar uzanan *Anti-Ödipus* (1972) ve *Bin Yayla'yı* (1980) kaleme alır. Diğer eserleri arasında, *Psychanalyse et transversalité. Essais d'analyse institutionnelle* (1974), *La révolution moléculaire* (1977), *L'inconscient machinique. Essais de schizo-analyse* (1979) sayılabilir. Türkçede yayımlanmış eserleri: *Üç Ekoloji*, Hil Yay., 1990; *Nakaratlar*, Dost Kitabevi, 2009; *Franz Kafka'nın Altmış Beş Düşü*, Monokl, 2012; (Gilles Deleuze ile birlikte) *Anti-Ödipüs*, Bilim ve Sosyalizm Yay., 2012; *Kafka Minör Bir Edebiyat İçin*, Yapı Kredi Yay., 2000; *Felsefe Nedir?*, Yapı Kredi Yay., 1993; (Toni Negri ile birlikte) *Bizim Gibi Komünistler*, Otonom Yay., 2006.

Otonom 65
Felsefe Dizisi 19

Kaçış Çizgileri
Başka Bir Olanaklar Dünyası İçin
Félix Guattari

ISBN 978-975-6056-69-1
1. Basım Eylül 2014, İstanbul (1500 adet)

Kitabın Özgün Adı
Lignes de Fuite
Pour un autre monde de possibles
© Editions de L'Aube, 2011
© Türkçe yayım hakları Otonom Yayıncılık, 2013

Fransızcadan Çeviren
Işık Ergüden

Yayıma Hazırlayan
Sinem Özer

Kapak ve İç Tasarım
H. Mert İnan

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık Sanayi Tic. Ltd. Şti.
Tel (0212) 576 01 36

Yayınevi Sertifika No: 11821

Otonom Yayıncılık
Firuzağa Mh. Çukurcuma Cd. Yazıcı Çıkmaşı N:2
Beyoğlu, İstanbul
Tel 0 212 244 87 09
Faks 0 212 244 87 88
iletisim@otonomyayincilik.com
www.otonomyayincilik.com

KAÇIŞ ÇİZGİLERİ

Başka Bir Olanaklar Dünyası İçin

Félix Guattari

Çeviren:
Işık Ergüden

İÇİNDEKİLER

7	Türkçe Baskıya Önsöz , <i>Franco "Bifo" Berardi</i>
13	Sunuş , <i>Liane Mozère</i>
21	Uyarı
	Birinci Kısım
23	Semiyotik Tabi Kılma ve Kolektif Donanımlar
25	Bilinçdışı, bir dil gibi yapılandırılmış değildir
35	Kolektif donanımlar nerede başlar, nerede biter
39	Kapitalistik devrim
49	Burjuvazi ve kapitalistik akışlar
65	Semiyotik bir seçmeli konu
79	İktidar donanımları ve politik suretler
95	Moleküler bir devrim
113	Kolektif düzenlemelerin köksapı

127	Mikro-faşizm
141	Özyönetim ve arzu politikası
157	İkinci Kısım
157	Toplumsal Bilinçdışının Pragmatik Analizi
159	Temel temaların sunumu
165	Dilbilimin zavallı evladı: pragmatik
195	Dilbilimsel oluşumların mikro-politikası olarak pragmatik
239	Üçüncü Kısım
239	Pragmatik Bileşenin Bir Örneği: Yüz Oluş Çizgileri
241	Yüz oluş üzerine
263	İnsan ve hayvan davranışlarının hiyerarşisi
277	Bir tutam otun semiyotiği
301	Vinteuil sonatının cümlecigi

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ

Félix Guattari'yle ilk kez 1977 Yaz'ında karşılaştım. İtalya'da tutuklanmaktan kaçmak için Haziran'da Paris'e gitmiştim. Ülkemde, Bologna hareketinin sesi olmuş olan özgür radyo Radio Alice'deki faaliyetlerim nedeniyle suçlanıyordum. 1977 Bahar'ında öğrenciler, işsizler, genç işçiler ve sanatçılar ülkenin her yanında ama özellikle de, Sanat ve Medya Kültür Çalışmaları Okulu'nun (DAMS) henüz yeni açılmış olduğu ve medya-sanat ve toplumsal iletişim alanında deneyler yapmayı arzulayan öğrencilerin toplandığı Bologna'da sokakları ve üniversiteleri işgal etmekteydi.

Politik durum, sanayi işçilerinin, genç proleterlerin ve öğrencilerin otonom mücadelelerine karşı koyan ve bu mücadeleleri bastıran Democrazia Cristiana (Hıristiyan Demokratlar) ve Partito Comunista (Komünist Parti) arasındaki otoriter ittifakın hâkimiyeti altındaydı.

Autonomia, geleneksel ortodoks soldan kopmakta olan bu hareketin anahtar sözcüğüydü ve medya aktivizmi alanında yeni bir yol açmaktaydı.

O yıllarda ben de öğrenci hareketinin içindeydim ve Deleuze ve Guattari'nin kitaplarını okuyordum. Pek çok arkada-

şım da aynı şeyi yapıyordu: Üniversite binalarını işgal ediyor, polise karşı sokaklarda yürüyor, kamusal alanlarda müzik yapıyor, radyo istasyonunda mikrofona konuşuyor, Deleuze ve Guattari'yi, özellikle de *Anti-Ödipus*'u* okuyorduk. 1975'te bazı arkadaşlarımla birlikte, Deleuze ve Guattari'nin önerdiği kavramların ve sözcüklerin çevirisine ayırdığımız *A/traverso* adlı dergiyi yayımlamaya başladık.

77 Bahar'ında durum daha da gerginleşti. Üniversite işgal edilmişti ve 11 Mart'ta üniversitede bir öğrenci, polis tarafından öldürülmüştü. Sonraki saatlerde Radio Alice herkesi sokağa çıkmaya ve protestoya çağırırdı. Kentte günlerce isyanlar patlak verdi. Yüzlerce öğrenci tutuklandı, bunların arasında radyodan bazı aktivistler ve gazeteciler de vardı.

Tutuklanma tehlikesi vardı, bu yüzden kaçmaya karar verdim.

Paris'e gittim ve Guattari ile tanıştım. Elbette radyo deneyimine ilgi göstermesi şaşırtıcı olmadı, bunun hakkında ve medya-uzamdaki teknik ve toplumsal dönüşümlerin teorik içerimleri hakkında çok konuştuk. Sonraki yıllarda Félix Fransa'daki ilk özgür radyolardan biri olan Radio Tomate'in kuruluşunda yer aldı. 80'ler boyunca, medya aracı ve izleyici/dinleyici arasındaki ayrıma dayalı eski kafalı hiyerarşik medya sisteminin aşılmasına işaret eden "post-medya" kültüründen bahsetti. Kendi deyişiyle, medya-uzamın gelecekteki evrimine ilişkin bir tür tahayyüldü söz konusu olan. Özellikle de *reseau* (ağ) kavramı ve köksapın kavramsal tahayyülü, alışlageldiği gibi internet dediğimiz şeyin Guattari tarafından öngörülüşünün birer parçasıydı.

Guattari'nin medya aktivizmi pratiğine dâhil oluşunun öneminin ve teknolojik dönüşüme gösterdiği ilginin altını çizmek istiyorum, çünkü bunun, *Kaçış Çizgileri*'nin temel meselesini oluşturan Dilbilimsel Yapısalcılık'ın teorik eleştirisini ortaya koyabilmenin bir yolu olduğunu düşünüyorum.

Medya aktivizmi ağlarının ortaya çıkışı ve radyoda, iletişiminde, daha sonra da ağ telematiğindeki deneyler, Guattari'nin semiyotik ve aynı zamanda psikanalizin kavramsal alanını ye-

* Gilles Deleuze ve Félix Guattari, *Anti-Ödipus Kapitalizm ve Şizofreni 1*, çev. F. Ege, H. Erdoğan ve M. Yiğitalp, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yay., 2012.

niden oluşturmalarının bağlamını anlamamıza yardımcı olabilir.

70'lerin sonlarında, *Bin Yayla'yı* (1981) ortaya çıkarmak üzere Gilles Deleuze'le birlikte çalıştığı sırada, Guattari iki düzeyde daha yazmaktaydı: Birinci düzey, devrimci özneleşme sürecidir, teknoloji ve medyanın moleküler evrimini kuşatan toplumsal hareketin moleküler evrimidir. İkinci düzeyi ise semiyotik süreçlerin incelenmesinde bilinç ve bilinçdışı dili üzerine düşünüm oluşturur.

Elinizdeki kitap ve bunun yanında 1979'da yayımlanan bir diğeri (*L'inconscient machinique*, Recherche, Encres) bu kavram yaratımı sürecinin açıklamalarıdır.

Bu yazıların teorik saikleri, yeni medya teknolojisinin toplumsal boyutuna ilişkin politik bir ilgiden ayrılmaz.

Bu dönemdeki yazılarında Guattari'nin esas felsefi hamlesi, yapısalcı kavramsallaştırmadan, özellikle de dile sentaksik yapılar bakımından Chomskyci yaklaşımdan ve gramatik konuşlanmaya indirgenmiş Bilinçdışı biçimindeki Lacancı yaklaşımdan kopuştur.

Guattari, dilde yapıların varlığını görmezden gelmemekle birlikte, toplumsal iletişimin akışı içinde dil yapılarının makineler tarafından sürekli kesintiye uğratıldığını ve dağıtıldığını öne sürer. Guattari'nin diliyle söylersek, yapılar moleküler akışların molerleşmesinin bir etkisi olarak görülmelidir. Ayrıca toplumsal alanda dil, yapısal kalıcılığın moler sistemleri olarak billurlaşır (gramer, sentaks) ama Guattari'nin ana odağı, sözelem makinelerinin eyleminin bir etkisi olan, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin sürekli yersizyurtsuzlaşmasıdır.

Bu iki kavram, yani yapı ve makine arasındaki etkileşim Guattari'nin görüşünün arka planını oluşturur.

Guattari'nin 70'lerin sonunda geliştirmekte olduğu teori-nin soybilimini izleyebilmek için, Jean Pierre Faye'in yönetimi altındaki *Change International* dergisinde 1971 yılında yayımlanan kısa bir makalesine başvurmamız gerekiyor. Bu makalenin adı *Machine et structure* (Makine ve yapı) idi. Yazarın amacı, kendi sözleriyle, yapısalcı metodolojiden kurtulmaktı.

Yapısalcılık, öznenin evriminin içsel örüntülerin hükmü altında olduğu anlayışına dayanırken, Guattari özneleşmenin,

özneleşmenin uzamına giren dışsal etkenlerle pragmatik bir ilişki içinde evrildiğini öne sürer.

Moleküler birey-altı akışları, bunları daima değişmekte olan geçici duyarlılık biçimleri içinden geçirerek şekillendiren, içsel yapılar değil dışsal makinelerdir.

Bu makalede Guattari, Lacan'dan kopuşunu ve Bilinçdışının bir (dilbilimsel, mitolojik, sembolik) yapılar sistemi olarak tanımlanabileceği varsayımına dayanan Freudcu psikanaliz anlayışından nasıl kurtulduğunu açıklığa kavuşturur.

Yapı, kendi öğelerini, her bir öğeyi diğer öğelere bağlayan bir referanslar sistemi içinde ortaya koyar, öyle ki burada yapının kendisi, daha büyük bir yapının ögesi olarak, diğer yapılara gönderilebilir. Yapısalcı metodoloji, öznenin etkinliği üzerinde kontrolün yitirilebileceğini kabul etmez ve yapıyı, öznenin içinde evrildiği, aşilamaz ufuk olarak kavrar.

Yapı içsel ilişkilerin istikrarlı bir örüntüsü olsa da bu, özneyle ilişkisinde ekstantrik ve esasen göçebe olarak tanımlanabilecek olan makine için söylenemez. Makine dışarıdan gelir, özneyi iter ve yerinden eder, etrafındaki manzarayı tümünden değiştirir. Zamansallık makinenin içine birçok yoldan girer ve bir olay olarak etkin olur. Makinenin ortaya çıkışı, yapısalcı temsille homojen olmayan bir kopuşa işaret eder (bkz. "Machine et structure", 1971, *Change International*, s. 50).

Yapı, özneyi içeriden yöneten içsel ilişkilerin, etkileşimlerin bir sistemidir. Oysa makine, ekstantrik bir aktördür: Dışarıdan gelir ve öznenin içinde konumlandığı çerçeveyi, bizzat öznenin biçim değiştirmesine varacak şekilde, değiştirir. Dolayısıyla makine, yapısal örüntüyü tehdit eder ve öznenin yerinden edilmesine neden olur. Yapı esasen morfostatik ve yerliyurtluyken, makine, yeni biçimlerin oluşumuna yol açan yersizyurtsuzlaşma etkenidir.

Öyleyse makine kavramı (en basit anlamıyla, işleyen ve etkiler üreten her fail) Guattari'ye, yapılaştırılmış öznenin yerine, makinelerin eyleminin etkisi olduğu için kopyalama ve tekrarın değil olayın alanına ait olan bir özneleşme süreci görüşünü geçirmesine olanak verir.

Bu kitapta (ve ayrıca *L'inconscient machinique* içinde) yer alan yazılar, 1971'de yayımlanan kısa makalede taslağı veril-

miş olan kavramsal hamlenin ayrıntılı bir incelemesi olarak okunmalıdır. Ama 1971'den sonraki yıllarda bir şeyler oldu. Sonraki on yılda, 1971'de yayımlanan makalenin içerdiği ilk sezgi, gelişmekte olan medya aktivizmi deneyimleri, moleküler medyanın çoğalışı ve kolektif sözcelem makineleri olarak hareket eden yeni hareket biçimlerinin artışıyla karşılaştı. Medya makineleri, toplumsal alanda hâkim hale gelen dilbilimsel yapıların dışından geliyor. Radyo, elektronik ağlar, toplumsal iletişim alanında hâkim olan dilbilimsel yapılara çarpıyor ve onları tehlikeye atıyor. Medya, dilin etkili bir dönüştürücüsü olarak etkin oluyor ve dilin yapılarını ve içsel ilişkilerini yeniden şekillendiriyor.

Makineler ve toplumsal öznellik arasındaki ilişki, tüm bir yirminci yüzyılın eleştirel düşünce tarihinin çok önemli bir konusu olmuştur.

Sadece Sanayi Devrimi'nin Makine Kırıcıları değil aynı zamanda Theodor Adorno gibi felsefeciler de makineleri insanın otantikliği için bir tehlike olarak görmüş ve toplum teorisyenleri de çoğunlukla makineleri işçiler açısından bir tehdit olarak algılamıştır. Romantizm çağından beri, tüm bir estetik ve politik kültüre anti-teknolojik bir his sinmiş ve bu yüzden teknolojiye kuşkuyla bakılmıştır. 60'larda bu anti-teknolojik his, esasen hippy kültürü ile ilişkiliydi, öğrenci hareketleri kültürünün yanında sendikaları ve ilerici solun büyük bir kısmını da etkisi altına almıştı.

Guattari, öznellik ve makine arasındaki geleneksel karşıtlığı reddederek, teknoloji ve toplumsal bilinç arasındaki ilişkiyi baştan aşağı yeniden biçimlendirmiştir. Guattari'nin görüşünde, makineler özneleşme süreçlerinin parçasıdır.

Özne ve makine birbirinden ayrılamaz. Her maddi düzenlemeye [*agencement*] belli bir derecede öznellik girer. Ve buna karşılık, her özne düzenlemenin içine de belli bir derecede makinesel köleleştirme girer (*L'inconscient machine*, 1979, s. 165).

Makine öznenin ayrılamaz olduğundan, bir özne teorisi onun yapısal mimarisinin tasvirine indirgenemez. Yapı, sadece bir sürecin senkronik soyutlamasıdır.

Dile gelince, medya makinesi sözcelem öznesinin değişiminin ve sürekli yersizyurtsuzlaşmasının bir etkenidir. Radyo,

televizyon, (Guattari'nin önceden gördüğü ve kavramsallaştırdığı) internet, pragmatik dönüştürücüler olarak, Gösteren diktatörlüğünden kaçış çizgileri olarak etkin olur.

Eylül 2014
Franco Berardi

SUNUŞ

Gilles Deleuze ile Félix Guattari *Bin Yayla*'da şöyle diyorlar: “Okulda öğretmen bir öğrenciye soru sorduğunda karşılığında bilgi edinmiş olmaz; bir dilbilgisi ya da hesaplama kuralını öğrettiğinde de bilgi vermiş olmaz. O, 'öğretir', emir verir, buyurur.”¹ Okul öğretmenlerini² “suçlu gösterme” isteğiyle alakası olmayan böyle bir kavramlaştırma, *Anti-Ödipus*'ta ortaya konan “gösteren diktatörlüğü”nün nasıl uygulandığına gönderme yapmaktadır.³ Her dil, olanaklar yelpazesinden keyfi olarak seçilmiş bir ses kümesini belli bir nesneye bağlar ve bu dili konuşan herkes, dünyadaki varlığının serpilip geliştiği toplumsal düzenin kendine özgü keyfiyetini daha çocuklukta öğrenmek zorunda kalır; ve bunun bedeli de, çocuklukta, başka bir kül-

1 Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Capitalisme et schizophrénie 2. Mille plateaux*, Paris, Minuit, 1980, s. 95. Bundan böyle *Bin Yayla* olarak kısaltma şeklinde geçecektir.

2 İstisnai olarak, burada, egemen dile semiyotik tabi olma gibi gayet kötü nedenlerle, dilbilgisel mütevazılık gösterip eril karşısında dişili kullanmıyorum. Siyaseten doğrucu olmayan bu tutumumu feminist dostlar bağışlasın.

3 Gilles Deleuze, Félix Guattari, *L'Anti-Œdipe. Capitalisme et schizoanalyse*, Paris, Minuit, 1972.

türde, hatta egemen kültürün basit bir değişkeninde keşfedilen ya da keşfedilmeyen başka olanakların bastırılması olur.

Gilles Deleuze'le birlikte *Bin Yayla*'nın kaleme alınmasına paralel olarak CERFI'de sürdürülen araştırmalar çerçevesinde yazılan ve ilk kez burada sunulan metinde⁴ Félix Guattari, bu egemen anlamlandırma ve denetimlerin ekonomik, toplumsal, kültürel düzeyde ve bizim içimizde -çoğu zaman da biz farkında olmadan- "işleyiş" tarzını keşfetmeye çalışan mikro-politik bir analiz geliştirmektedir. Dolayısıyla Guattari için, bu, "kapitalistik toplumsal alanı istikrarlı kılmak için belli bir dil türünün kesinlikle gerekli oluşu"nın nedenini sorgulamanın ve ortaya çıkarmanın bir şeklidir. Egemen yetki biçimleri gibi bilirkşi incelemeleri de, onun gözünde, böyle bir payandalanmanın öteki yüzünü oluşturmaktadır.

Jean Oury'nin 1953'te kurduğu La Borde kliniğinin örnek oluşturan macerasına⁵ çok erkenden dâhil olan psikanalist

4 Başlangıçta *Équipements collectifs et assujettissement sémiotique* [Kolektif Donanımlar ve Semiyotik Tabi Kılma] olarak adlandırılan bu metin, bibliyografik referanslara bakılırsa, muhtemelen 1979 yılı sonu, hatta 1980 başı tarihidir. Her koşulda *Bin Yayla*'nın yayımlanmasından öncedir. Baştan sona Félix Guattari'nin kaleme aldığı bu yayımlanmamış metin, Kurumsal İnceleme, Araştırma ve Yetiştirme Merkezi (CERFI) adına Bayındırlık Bakanlığı'na [Fransa'da Ekoloji, Sürdürülebilir Kalkınma ve Enerji Bakanlığı'nın eski adı, ç.n.] sunulmuş bir araştırma raporudur. CERFI, sosyal bilim araştırmaları yürüten ve 1967 yılında Félix Guattari'nin kurduğu, özyönetime dayalı bir kooperatif olup, *Recherches* dergisini yayımlamıştır. Bu deneyimi tanımak için bkz. François Fourquet, "L'accumulation du pouvoir ou le désir d'État. Synthèse des recherches du CERFI de 1970 à 1981", *Recherches*, no 46, 1982.

5 Kurumsal analiz ya da kurumsal psikoterapi İspanya savaşı döneminde Saint-Alban'da, Lozère'in bir köyünde, İspanyol mültecisi bir psikiyatr olan François Tosquelles sayesinde doğdu. Tosquelles, tımarhanenin "deliliğin" üreticisi olduğu şeklindeki analizi, tekil öznel durum ve konumları yeniden düzenleyen söz ve pratiklerin dolaşımına eklemleyen bir tedaviyi (sinir yatıştırıcılarının olmadığı bir dönemde) icat etti. (Hasta bakıcılar arasında olduğu kadar, kurumda kalanlar arasında da) paylaşılan bir söz dolayımıyla ve hem örgütlü hem liberter ortak bir maddiyat temelinde, Lozèreli köylülerle çalışıldı. Kendi yönettikleri bir bütçeye sahip kulüpleri bulunan kurum sakinleriyle birlikte üretilen bir maddiyattı bu. Loir-et-Cher'de, 1953 yılında kurulan Cour-Cheverny'deki La Borde kliniğinde, "Kapı düğmesinin bile tedavi edici olması gerekir," der Jean Oury. Öncelikle kurum tedavi edilmelidir: Bunun için gündelik görevlerde rotasyon usulü getirilmiştir (her gün bir "tablo" asılır), bütün çalıştırıcı-gözetmenler (genellikle Loire-et-Cher köylüleri), doktorlar, hasta bakıcılar ve stajyerler,

Félix Guattari, ardından şizo-analist ve politik militan olmuş, ama özellikle o zamana dek ayrı olan evrenler arasında geçiş sağlayan örnek biri olarak, ekonomik, toplumsal, kültürel, maddi, hayvani, bitkisel ve kozmik, her alanda libidinal yatırımların görüldüğünü 1950'li yılların başından itibaren hep ileri sürmüştü. François Fourquet, Félix hakkında, onun bir “hatip”⁶ olduğunu söyler. Bense onun bir başka terimini de rahatlıkla kullanabilirim: Félix, aynı zamanda, bir “kâhin” di.⁷

Guattari'nin ortaya attığı temel soru şudur: Bütünleşmiş küresel kapitalizmde olanakların ortaya çıkması için ne yapmalıyız? Çünkü bu kapitalistik biçim içinde iktidarların minyatürleştiğini, Foucault'nun ardından o da hisseder.⁸ İktidarlara artık sadece politik, ekonomik, mali, kültürel ve toplumsal kurumların yatırımını yapmakla yetinmezler; öznellikleri -kelimenin gerçek anlamında- zehirleyerek, kendi kodlarını, kategorizasyonlarını, sınıflandırmalarını, protokol ve programlarını dayatırlar. *Anti-Ödipus*, “gösteren diktatörlüğü”nün teşhiri idi. Guattari ise, bütün semiyotikleştirme tarzlarının

revir, gece vardiyası, kümes, bulaşık, temizlik, mutfak, bahçe, ortak kararlaştırılan kültürel faaliyetler gibi her bölümde görev yaparlar, pansiyoner ve personel olurlar. Örneğin telefon merkezi, “şoförlük” (Blois'ya gidiş dönüşler), küçük büfe, pansiyonerlerin sorumluluğundadır. Bölümler ve işlevler arasında her gün düzenlenen yatay toplantılar hem personel içinde karşılaşılan güçlükleri hem de pansiyonerlerden herhangi birinin yaşadıklarını takip etmeyi sağlamaktadır. Bu akışkanlık, ödeme yapmak zorunda olduğu bütün faaliyetleri normalleştirme iddiasındaki -keza mesleki hiyerarşilere de saygı gösterilmesini sağlayan- sosyal güvenlik kurumunun giderek büyüyen bürokratikleşmesine gelip çarpmıştır. Günümüzde hekimler daha ziyade kendi bürolarına kapanmışlar, bulaşık yıkamaktansa, ödenekli “faaliyetler”i yerine getirmektedirler. Fakat La Borde'da özellikle arzusun su yüzüne çıktığı her ayrıntı karşısında hep uyanık kalınır. Reçetelerin hazırlanması, grupların oluşumu, gündelik örgütlenme süregelen bir şekilde yeniden düzenlenmektedir (bkz. *Histoires de La Borde, Recherches*, no 21, Mart-Nisan 1976). Tedavi mekânlarının çoğunu ele geçirmiş olan rutinleşmeye karşı mücadeleyi sürekli yeniden yaratmak gerekmektedir.

6 François Fourquet, “La subjectivité mondiale: une intuition de Félix Guattari”, *Gilles Deleuze et Félix Guattari. Territoires et devenirs* içinde, yayıma hazırlayan Liane Mozère, *Le Portique*, no 20, 2007.

7 1979 (burada sunulan metin), 1989 (*Les Trois Écologies*, Paris, Galilée) ve Ekim 1992'de *Le Monde diplomatique*'de yayımlanan son yazısı “Pour une refondation des pratiques sociales” arasındaki öngörüsü, dünyada meydana gelen ve onun analizlerini destekleyen son olayları büyük ölçüde öncelemektedir.

8 Michel Foucault, *Surveiller et punir*, Paris, Gallimard, 1976.

sadece dil düzlemine tabi kılınmasından yola çıkarak bu diktatörlüğün çarklarını ortaya koymaya çabalayacaktır. Bu durumda, tıpkı hammaddeler gibi, semiyotik maddeyi de aşkın ve tümel kategoriler modeli üzerinde temellenen bilginin belli bir halinin⁹ ürünü olarak düşünmemiz gerekmez mi? Başka deyişle, büyük ölçüde sentakslaşmış, “bir yazı makinesine istiflendiğinden” sağlam biçimde kodlanmış paradigmatic eksenli egemen dil, “tüm diğer ifade tarzlarının zorunlu, *a priori* çerçevesini” oluşturmali mıdır? Guattari'nin genel bir semiyoloji ilkesini reddetmesinin nedeni, bu semiyolojinin yalnızca semiyotikleşmenin kolektif araçlarını kullanmaya yöneltmesi değildir; bu reddin asıl nedeni, normalleşmiş dilin üstünlüğünün bütün tikel semiyotiklere (örneğin sanatsal, taklitsel, bedensel, biyolojik, müzikal) erişimi yasaklamasıdır. Guattari “şeylerin düzeni”ni “göstergeler düzeni”ne, normallik göstergelerine indirger. Dil bir Kolektif Donanımdır; ama bina ya da kurum gibi değil, benim doğru durmamı sağlayan, ağları içinde bana bir yer veren ve beni raylar üzerinde, doğru yolda tutan, düşünceme eksen veren bir koşum, bir yapı iskeleti gibidir: fidanın yanına dikilen destek sırtığıdır.

Guattari'nin önerdiği şizo-analiz yöntemi, “dil semiyolojilerine ve egemen iktidarların gösterenlerine genelleşmiş itaat”in nasıl üretildiğini, mümkün olduğunca incelikli ve keskin biçimde belirtmektedir. Özellikle de bunu, “yalnızca öznel temsiller[i] düzeyinde değil, gerçek üzerindeki çalışma[sı]” düzeyinde saptamaktadır. Çünkü “başka bir dünya mümkündür.” İşte, hâlâ geçerli olan -ve belki de özellikle günümüzde geçerli olan- iyi havadis budur! Gilles Deleuze'le ortak çalışmadan elbette beslenmiş ve zenginleşmiş olan Guattari'nin kavramsallaştırmasının güncelliği burada yatmaktadır. Kendi içine kapanmış programatik bir erekliliğe en fazla tabi olmuş donanım, kurum ve gruplar bile¹⁰ bir arzu ekonomisine “prag-

9 Örneğin, edimsel ve edimselleştirilebilecek arzu bağlantılarının kesinlikle eksik olduğu sosyal bilimlerde genel olarak talep edilen nesnellik ya da yansızlık gibi.

10 Tabi grup ile özne grup arasındaki ayrım Guattari tarafından 1960'lı yıllardan itibaren önerilmiştir. Tabi grup kendi erekliliğine kapanmıştır: Dışarıya pek az açılır ve kendi doktriner saflığını korumak için, sürekli dışlayarak çalışır. Özne grup ise, tersine, *ad hoc* [denk] bir gruptur; özgül, pragmatik bir hedef üzerinde oluşmuştur, dışarıya açıktır ve geçicidir -he-

matik açıklıklar"la donanmıştır. Bu nedenle, daima mütevazı bir gözü açıklık, bekçilik, gözcülük, izcilik, gönül gözü açıklığı ve ayrıntılar karşısında, "tarihin kısa tarafı"nda, "mesken-de", yani durumlara en yakın tarafta olup biten karşısında, bu durumları ifade eden basmakalıp ifadelerin dışına çıkan şey karşısında duyarlılık gerekir. Uygun aletleri imal etmek, tasarlanacak süreçleri, uygulamaya konacak yöntemleri az çok kavramak ve yaratmak için, Guattari, etkinliği garantili olmayan -çünkü durum karşısında her zaman olumsuzdurlar ve *a priori* bir karar verilemez- dar yollar önerir. Orada, *in situ* [olay mahallinde], özgül ve bağlamına uygun koşullarda yaşanan şeye hangi yolun en uygun olduğunu kavrayabilmek için herkes kendi yollarını deneyimlemelidir. *Dışarıdan* bir şey, geçidi zorlar, falso yapar, davetsiz misafir gibi işin içine karışır ve bariz bir şekilde büyüyerek sonunda mevcut tablonun diğer bileşenlerini de istila eder. *Bin Yayla*'da geçen, Alain Delon'un canlandırdığı *Mösyö Klein* adlı filmin aynı adlı kahramanının burnunu hatırlarsak, bu burun Mösyö Klein'i, aniden, yeni bir görüş açısıyla, bir "Yahudi-oluş"un içine sokar. Şizo-analitik bir yöntemi sahiplenip kullanmak, bundan böyle, herhangi bir disiplin edici makinede, herhangi bir başka gözetim sisteminde işlemekte olan "mikro-politik virüs"ü ele geçirmekten ve çok yakında, bizim hemen yanımızda bulunmasına rağmen körlüğümüz yüzünden o ana dek ayırt edemediğimiz keşfedilmemiş topraklara -ters ve sapa yolları kullanarak- kaçmaktan ibarettir. Gizli bir şeyi yorumlamak için değil, deneyimlemek için açığa çıkarmak. Yine *Bin Yayla*.

Böyle bir kopuş yöntemi, baskıcı bileşenlere direnebilen ve bu bileşenlerin kaosunu aşarak, deniz yolculukları ve toprak fetihleri etkisi -"kartopu etkisi"- yaratabilen sallar inşa eden kolektif arzu düzenlemelerini ima eder. Sözcelemlerin bu kolektif düzenlemesi, kimliklerimizden, işlevlerimizden, rollerimizden kurtulmamızı ve arzunun gelişebileceği bir mekân-zaman açmayı sağlar. Başka deyişle, yeni makineler hayal etmeyi, karar

defe erişildiğinde grup dağılabilir, yeniden oluşabilir ya da başka gruplara doğru "yayılabilir." Sonluluk arayışında değildir. Daha ilerde, Deleuze ve Guattari bu terimin yerine, bu metinde zaten mevcut olan "kolektif sözcelem düzenlemeleri"ni kullanacaklardır. Bu konuda bkz. Félix Guattari, *Psychanalyse et transversalité*, Gilles Deleuze'ün Önsözü, Paris, Maspero, 1972.

merkezlerini çoğaltmayı, arzuyu taşıyan kaçış çizgilerinin çoğalmasını, bu çizgilerin bulaşmasını, artmasını teşvik etmeyi sağlar. 1968 yılında öğrenci isyanlarının nasıl patlak verdiğini hatırlayalım; günümüzde, Arap dünyasında, Çin'de, İsrail'de, Malezya'da, İspanya'da ve Yunanistan'da, genç bir Tunuslunun tek başına intiharından yola çıkarak devrimci dalgaların nasıl yayıldığına bakalım. Salgın yoluyla; tıpkı bizim dansa katılmamızı, daha doğrusu harekete geçirdikleri şey düzeyinde olmamızı -asla yaşamlarının gerisinde kalmamamızı- talep eden ve birbirlerine karşılık veren köksaplar oluşturmak için aniden fışkırarak, birbirinden uzak çoklu yeraltı noktalarından yola çıkarak yayılan bir bulaşıcı hastalık gibi. Özgürlük tutkunu bu erkek ve kadınlar sayesinde, çokkutuplu böyle bir "dışarı"dan yola çıkarak, bize karşılık beklemeden tarihsel bir şans sunuldu. Ortalığı mahveden Fukuşima kazası da bizim başka düzenleme yolları çizmemizi gerektirmekte ve bize başka bir dünyayı pragmatik ve geçici olarak yaratma zorunluluğunu belirtmektedir. Asla bir şey kazanılmış değil; ama hâlâ her şey mümkün.

L'Abécédaire de Gilles Deleuze'ün* [Gilles Deleuze'ün ABC'si] "devrimin D'si" bölümünde Deleuze'ün söylediği gibi: "Her devrim çuvallar. Herkes bunu bilir, ama yeniden keşfedermiş gibi yapar. Biraz geri zekâlı olmak gerek. Bunun üzerine, herkes onun üzerine üşüşür ki bu güncel revizyonizmdir: Fransız Devrimi'nin o kadar da iyi bir şey olmadığını keşfeden [tarihçi] Furet'dir. Pekâlâ, tamam. Fransız Devrimi de çuvalladı. Fransız Devrimi Napoléon'u yarattı (yenilikleri bakımından çok heyecan verici olmayan keşiflerde bulunuyoruz). İngiliz Devrimi Cromwell'i yarattı. Amerikan Devrimi ne yarattı? Daha kötüsünü, değil mi? Ne bileyim, işte, Reagan'ı yarattı. [...] Devrimlerin başarısız kalması, devrimlerin kötüye gitmesi, insanları asla engellemedi, insanların devrimci olmamasına neden olmadı. Kesinlikle farklı iki şey birbirine karıştırılıyor [...] Oluş ile tarih karıştırılıyor [...] Tarihçiler bize devrimin ya da devrimlerin istikbalinden söz ediyorlar. Ama sorun hiç de bu değildir. Tarihçiler [...] istikbal kötü olmuşsa, kötülüğün daha baştan itibaren var olduğunu daima gösterebilirler; fakat somut sorun, insan-

* Televizyona çıkmayı kesin olarak reddetmiş olan Gilles Deleuze'le, ölümünden sonra yayımlanmak koşuluyla yapılmış sekiz saatlik televizyon söyleşisi (ç.n.).

ların niçin ve nasıl devrimci olduklarıdır [...] Zorbalık ve baskı koşullarında insanların görevi gerçekten devrimci olmaktır. Çünkü yapacak başka bir şey yoktur. Ama bize sonradan, 'İyi ama her şey kötüye gidiyor' dendiğinde, aynı şeyden söz edilmez. Sanki kesinlikle farklı iki dil konuşuluyor gibidir. Tarihin istikbali ile insanların güncel oluş hali aynı şey değildir."¹¹

Böyle bir tutum risklidir, tehlikeye atar; ama beklenmedik zincirleme reaksiyonlar, kesişmeler, -"en 'doğa-karşıtı'" olanlar da dâhil- en öngörülmemiş birliktelikler doğursa bile, yine de mümkün tek tutum budur.¹² Gerçekten de, "mutasyon geçiren bileşenlerin, semiyotik pürüzlerin, yersizyurtsuzlaşmanın nokta-göstergelerinin", doğrudan doğruya -yüzeysel de denebilir- ifade konularının kartografisini oluşturmayı sadece bu tutum sağlar. Guattari bunu bir düzenlemeden diğerine, bir nakarattan diğerine, bir dil ya da diyalektten diğerine "geçiş bileşenleri" olarak adlandırır. Çünkü yukarda alıntı yapılan Deleuze'ü açıklamak için yapılması gereken tek şey budur. Yani: "bu'nun kısıtıldığı" düğümleri, tersine "bu'nun işlediği" mekân-zamanları bulup ortaya çıkarmak ve bunları çalıştırmak, kaçtırmak amacıyla şizo-analitik tarzda kartografi hazırlamak. Ayrıntıların iç içe geçtiği dantelde son derece kesinlik gerektiren, titiz bir egzersiz. Tanrı ayrıntılarda gizlidir.¹³ Kuşların törensel uçuşları, Proust'ta Vinteuil'ün küçük sonadı, zincirinden boşalmış Wagnerciliklerden kaçan Fauré'nin, Debussy'nin, Berg'in, Stravinsky'nin buluşları,¹⁴ çocukların baş döndürücü buluşları, "rüyada alınan ama yaşamı fiilen değiştiren önemli kararlar, dünyayı değiştiren kâhinlerin büyük buluşları"; bütün bunlar, insanları "oy kullanarak, kamuoyu yoklamaları ve gösteriler aracılığıyla, ahenk içinde alkışlamaya" yönelten koşullanmalara direnmeyi sağlar. Hatırlayalım: Emeklilik reformuna karşı üç milyon kişi sokakta. Ve açmaz! Yeni politika biçimlerini bizim bulmamız gerekiyor. Europe Écologie hareketi içinden bir işbirliği biçimi asla doğmasa bile,

11 Gilles Deleuze, *L'Abécédaire*, Paris, Éditions Montparnasse, 1988.

12 *Mille plateaux*'daki (a.g.e.) ünlü eşek arası ve orkide örneğine bu açıdan bakılabilir (bu metinde s.269).

13 Marie Depussé, *Dieu gît dans les détails. La Borde, un asile*, Paris, POL, 1993.

14 Claude Debussy, Richard Wagner'in *Hayalet Gemi*'sinin bir parodisini besteledi.

belki de olanaklardan biri budur. Baskıcı merciler (örneğin görünmez mahkemeler: üst-ben, nevroz, ketlemeler) bizi her uçtan tutarken, bizi çocuksulaştırır ve suçlarken, köksaplar oluşturmak gerekecektir; herhangi bir noktanın diğer noktaların herhangi biriyle, tamamen tesadüfi biçimde bağ kurabileceği biçimlerdir bunlar. Guattari bunu “seçmeli konu” olarak adlandırır. Süsenler köksaptır; yayılması görünüşte anarşik aslında olumsaldır; tersine, tıpkı her zaman tekil olan bir arzu mikropolitikasının gerçekleştirdiği bağlantılar gibi, yeni yollar açar, haritası çizgi olan geçitler açar.

Guattari, 1979 yılında, “Yeni bir mücadele ya da örgütlenme biçimi icat edildiğinde, bu, görsel-işitselin hızıyla yayılır” diye yazarken bugün meydana gelen şeyi hissetmişti (1968'deki radyo ve transistörlü radyolar gibi, günümüzün SMS ve tweet'leri). Jean Oury'nin cık oturan ifadesiyle, “normopat” olmamak için, Spinoza'nın öğütlediği gibi, kendi varlığında ayak diremek ve eyleme gücünü arttırmak yaşamsal önemdedir. Başka deyişle, “yeraltının en derinlerindeki vücutları, metabolizmaları, dünya algısını çalıştıracak toplumsal ya da estetik devrimler; özneleşme-arası ifadeler ve geleceğe dair belli bir önsezi” yaratmak gerekiyor. Guattari, Swann hakkında, ilginç olan şey sonuç değil “yaratıcı makineleşme”dir, der.

Toplumsal dokunun gerçekliğini oluşturan kolektif arzu düzenlemeleri, tabi kılıcı kurumlara karşı koyabilir. Tutumlar, asosyal, deli, çocuksu, suça eğilimli olarak görüldüğünde, yani aşkın yasalarla ve yasa temsilleriyle “donanmış” olmadıklarında, “*socius*'un içinde canlı olarak kalan her şeyin sığınabileceği ve mümkün bir başka dünya kurmak için yeniden yola çıkabileceği” yer orasıdır der Guattari. Denemek bize düşer!

Paris, 10 Temmuz 2011

Liane Mozère

UYARI

Bu inceleme, aşağıdakileri kapsayan üç tür soruyu ele almaktadır:

1. İktidar oluşumlarının ve özellikle Kolektif Donanımların işin içine kattığı semiyotikleşme tarzları;
2. Bizce bu alandaki araştırmanın gelişimini engelleyen güncel bazı semiyotik anlayışların eleştirisi ve ilaveten,
3. Toplumsal alanda bilinçdışının işleyişini ele almak için kurumsal bir analizin dikkate alması gereken “moleküler” parametrelerin örneği olarak yüz oluş [*visag  t  *] özellikleri denen “birey-altı” bir semiyotik bileşenin araştırılması.

Bu üç bölümün sunuluş düzeni nispeten keyfidir. Gerçekten de, ikinci bölümdeki semiyotik açıklamalara yapılan referans, birinci bölümde ileri sürülen mefhumları yerleştirmek için sabit tutulmuştur. Tersine, ikinci bölümde ifade edilen semiyotik eleştiriler, örneğin birinci bölümde tarif edildiği haliyle Kolektif Donanımlar alanında sınanmanın getirdiği açmazlarından ayrılamaz. Bir teorik önermeler kümesini, sistematik dayanaklarını fazla dert etmeden eklemleyen üçüncü bölüme gelince, bu bölümün tek amacı, bu çalışmada sergilenen sorgulamaların bizce gerçek temellerini bulabileceği tek yer olan, süren bir araştırmanın farklı yönelimlerini belirtmektir.

(Bu çalışma boyunca, ağaç biçimli yapıların karşısına çıkartacağımız) bölümlerin “köksap” halinde bu sunuluşuyla bizzat metnin içinde karşılaşacağız. Gerçekten de, sınırları gayet belirgin konular hakkında, gerektiği gibi kodlandırılmış bir yönteme göre okurlara sistematik cevaplar sağlayabilecek çapta olduğumuz fikrine yol a  acak sunum hilelerine başvurmayı reddettik. Niyetimiz, uzmanlara bir teorik önermeler bütüncesi aktarmaktansa, kendi dinamizmini ilgilendirebileceği kişi ve gruplara geçirebilen bir analiz usulü elde etmek ve böylece, burada sözünü etmeye devam edeceğimiz ve asıl ilgi alanımızı oluşturan bu kolektif sözcelem düzenlemelerinden bazılarına, bu araştırma alanında, katalizörlük etmektir

BİRİNCİ KISIM
SEMİYOTİK TABİ KILMA
VE KOLEKTİF DONANIMLAR

BİLİNÇDİŞİ, BİR DİL GİBİ YAPILANDIRILMIŞ DEĞİLDİR

Bilinçdışının makineleri

Bilinçdışının güncel tanımları -özellikle bilinçdışını dil düzeninin sembolik eklemlenmelerine indirgeme iddiasındaki yapısalcıların tanımı-, bireysel arzu ile toplumsal, ekonomik, sınai, bilimsel, sanatsal vb. her türden semiyotik üretim arasındaki geçiş yollarını kavramayı sağlamaz. Bütün bu alanlardaki libidinal süreçlerin incelenmesinin, bilinçdışının “bir dil gibi yapılanmış” olduğunu ileri süren yapısalcı postulatla gerçekten ne ölçüde bağdaşmadığını göstermeye çalışacağız. Bilinçdışı hakkında hâlâ yapıdan söz etmemiz gerekiyorsa -ki bu şart değildir; bu konuya geri döneceğiz-, daha ziyade, semiyotikleştirme tarzlarının *çoğulluğu* şeklinde yapılandığını ve bu tarzların en önemlisinin de ille dilsel sözcelem olmayabileceğini söyleyebiliriz. Bilinçdışı ile arzu, içine kapatıldıkları iddia edilen öznel, bilinçsel ve kişiselci [*personnologique*] bir bireyleşmeden ancak bu koşulla çıkartılabilir; “kolektif bilinçdışı” üzerine mülahazalar ise, çoğu zaman, itkilerin analogik ya da yüceltici “yazgısı” üzerine metafizik inşalara indirgenir. Bilinçdışı ne bireyseldir ne kolektif; o, göstergelerin çalışmasının gerçekliğe taşıdığı ve bir dünya “görüşü” oluşturduğu her yer-

dedir. Roger Chambon bunu dünyanın “yayımlanması” olarak adlandırır ve ona göre, bunun “üretici algı”¹ olarak anlaşılması için basit temsilden ayırt edilmesi gerekir.

Basit bir örnekten, daha doğrusu, anlaşılabilir olmak için kasıtlı olarak basitleştireceğimiz bir örnekten yola çıkalım: psikanalistlerin para yorumu. Bu yoruma her yerde rastlandığından, ayrıntılı olarak belirtmeye gerek yoktur. Yalnızca şunu hatırlatalım ki, en basitleştirilmiş haliyle bu yorum, bir kişinin parayla ilişkisinin çocuğun dışkıyla ilişkisinin sembolik dengi olduğunu kabul eder. Gerçekten de bu yöntem, özel bir arzu nesneleri dizisini yaşamın bir dönemine ve buna denk düşen özneleşme halini de bir başka dönemin nesnelerine indirgemekten, bunlar arasında denklik kurmaktan ibarettir. Bizim burada önerdiğimiz perspektif ise bambaşkadır: Bu olayda, bu türde hiçbir aktarıma, hiçbir yoruma, hiçbir sembolizme “malzeme” olmadığı görüşündeyiz. Gerçekten de, parasal bir faaliyet, *haddi zatında*, semiyotik bileşenleri ve bir yersizyurtsuzlaştırma pragmatliğini işin içine katar. Bunlar, başlangıçta, başka yerde, beden, imge ya da dil düzeyinde var olabilenlerden çok farklıdırlar. Dolayısıyla, bizim için, örneğin, dışkısal maddelelere “takıntı” ile paraya bağlılık arasında zorunlu bir geçiş yoktur. Sözde “anal evre”ye denk düşen (dokunma, koklama, çevre karşısındaki oyuncu provokasyonların bir türü gibi) semiyotikleştirme tarzları, para mübadelesinin semiyotik bileşenleriyle ya da düş yoluyla işin içine karışan “ikonik” ve alımlayıcı bileşenlerle, veyahut psikanalistik yorumlamayla ve onun kendine özgü meta-dil türüyle işin içine katılan bileşenlerle *belirli koşullarda* bağ içine girebilir. Fakat bu tür bağlantıların, psiko-genetik evrelerden, arketiplerden, gösteren zincirlerinden ya da “bilinçdışının matematiksel birimleri”nden yola çıkarak programlanabileceklerini kabul etmek bize saçma gelmektedir. Burada nesnelerle, “evrelerle” ve bir bilinçdışının sözdizim tarzında yapılanmış *değişmezlerini* oluşturan psişik mercilerle karşı karşıya olunduğunu kabul etmektense, tersine, *belirli bir anda, belirli bir durumun içinde*, bilinçdışının gerçek yapılarını ya da, daha doğrusu, bilinçdışı makineler diye adlandırmayı tercih ettiğimiz şeyi ortaya koyan *semiyotik bileşen düzenlemelerinin* [*agencement*] özel türlerinden yola çıkmayı öneriyoruz.

1 Roger Chambon, *Le Monde comme perception et réalité*, Paris, Vrin, 1974.

Bu canlı makinelerin özelliği, önceden oluşmuş kodlanmaları ya da çocukluk anılarına takıntıyı sürekli ortaya sermeleridir. Bilinçdışı, eylem halindedir, geleceğe dönüktür; görünüşte yalnızca yinelemelere ya da nevrotik açmazlara varsa bile gerçek olan durumlar üzerinde işleyen bir pragmatikğin el erimindedir. Bir psikanalist, örneğin bir düşü, her şeyi çözümleyen “kaka = para”² denklemini uygulayarak yorumladığında, sözünü ettiğimiz örnekte aşağıdaki şu üç kümeye göre ayırt edilebilecek çeşitli sözcelem düzenlemelerinin pragmatik bileşenlerini sanki zevk için karıştırmış olur:

a – kakasıyla oynayan bir çocuğun faaliyetine denk düşen ve bütün bir aile stratejisinden, bunu çevreleyen bütün bir nesne ve ilişki dünyasından ayrılmaz olan arzu düzenlemesi;

b – bir hastanın psikanalistine (içinde kaka ve/veya para geçen) bir düş anlatmasına denk düşen ve

1) uyanan hastanın kendi yorumlama şifrelerinden;

2) psikanalitik kurumun oluşturduğu şifrelerden kaynaklanan söylemsel sözceler ve ikonik temsillerin tercüme tekniklerinden ayrılmaz olan düzenleme.

c – verili bir toplumun ekonomik ve toplumsal tabi kılma tarzlarıyla elbette özgül ilişkiler sürdüren paranın gerçek kullanımına denk düşen düzenleme. Aslında, “para ilişkisi”, örneğin bir psikanalist ile hastası arasında, anne ile çocuğu arasında, bakkalla bir çocuk arasında vb. hiç aynı olmadığından, burada muhtemelen bir düzenleme çokluğu söz konusudur.

Gösteren diktatörlüğü

Psikanalistlerin bağdaştırmacılığı, onları, karşı karşıya kaldıkları farklı sözcelem türlerinin içinden geçip bu türleri ezme ve işin içine kattıkları semiyotik bileşenleri karıştırmaya yöneltir. Psikanalistler “sembolik” olanın alanında kaldıklarını iddia ederler ve durumların gerçeğinin, toplumsal katmanlaşmanın, ifade tarzlarının ve üretimin maddiliğinin bakış açısından “farklılık oluşturan” şeylerin esasen onların alanla-

2 Örneğimizin fazlasıyla basite indirgeyici olduğu ve günümüzde psikanalistlerin çok daha incelikli davrandığı itirazıyla karşılaşabiliriz! Fakat yakından bakıldığında, psikanalistlerin daima aynı türden tümelleştirici yöntemlere başvurdukları görülecektir; sadece, babadan, anneden, dışkıdan ve komplekslerden söz etmek yerine, sembolik işlevden, imgesel işlevden, Moebius şeridinden vb. söz etmektedirler.

rıyla karışmadığını düşünürler. Uygulamada ise, “konu”larının içerdiği politik ve mikro-politik kozları dosdoğru bir kenara bırakarak, bağlamların, güç ilişkilerinin, özgül iktidar teknolojilerinin gerçek karmaşıklığından vazgeçerler, ki zaten hiçbir tümel yorumun bu karmaşıklığı onların eline bırakmayacağı doğrudur! Bir çocuk oyunundan bir düşe ya da ekonomik bir ilişkiye geçen psikanalitik yorumun gerçekleştirdiği kayma, bu durumların her birinin temelinde bulunan bilinçdışı semiyotik boyutları yitirir. Düzlemlerin bu karışmasının, bu genelleşmiş semiyotik çöküşün, bu “gösteren diktatörlüğü”nün tersini savunduğunu iddia eden her arzu mikro-politikası, bize göre, bilinçdışına *bir* yapı, homojen bir yapısal tutarlılık atfedilen bilinçdışı kavrayışlarından kopmak zorundadır. Ne kadar tekrarlasak azdır: Karşımızdaki asla büyük harfli bir Bilinçdışı değildir, *sonsuz* bilinçdışı ifadesiyle karşı karşıyayızdır, bu ifadeler bireylerin birbirleriyle bağ kurmasını sağlayan semiyotik bileşenlerin -bedensel ve algısal işlevler, kurumlar, mekânlar, donanımlar, makineler vb.- doğasına göre değişkendir.

Bilinçdışının dille ilişkisi sorunu hakkında Freud, günümüz Fransa'sındaki yapısalcı psikanalist akımdan daha ihtiyatlıydı. Freud, topik bir düzeyde -bugünün deyişiyle, ikonik düzende- şey temsillerini (*Sachvorstellung*) dilsel düzendeki kelime temsillerinden (*Wortvorstellung*) ayırt etmeye özen göstermişti. Fakat ilksel bilinçdışı süreç, (örneğin kelimeleri düşteki ya da şizofrenideki şeyler gibi ele alan) şey temsillerinden asla tamamen kurtulamadığından ve önbilinç-bilinç sistemi bu iki temsil türünü ilişkiye sokabilecek tek şey olduğundan, yine de kelimenin imge üzerindeki üstünlüğünü ileri sürüyordu.³ Böyle bir üstünlüğün olabileceğine hiç kuşku yoktur elbet. Ama yalnızca bazı durumlarda; yalnızca normal, uygar, Beyaz, fallokratik, eğitilmiş, hiyerarşik, gündüz dünyasının tikel iktidar oluşumları çerçevesinde; akışların genelleşmiş şifre çözümünden yola çıkarak işleyen toplumsal sistemler bütününe belirtecek şekilde bütün olarak kapitalistik diye adlandıracağımız dünyada olabilir bu üstünlük.

Gerçekten de, bu kapitalistik oluşumların özelliklerinden biri, tüm diğer semiyotik bileşenleri üst-kodlayan ve bunların -ister üretim düzeyinde olsun ister toplumsal ya da bireysel

3 Sigmund Freud, *Métapsychologie*, Paris, Gallimard, 1952, s. 165-161.

alan düzeyinde olsun- her türlü akışı manipüle etmesini, yönlendirmesini sağlayan semiyotik makinelerin özel bir türüne başvurmalarıdır. Bu makinelerin işin içine kattığı yersizyurtsuzlaştırılmış zincirler, haddi zatlarında, gösteren değildirler (hatta sözdizimsel dil zincirleri örneğinde, bilimsel, teknolojik, ekonomik gösterge makineleri örneğinde bunlara “göstermeyen” bile diyebiliriz), fakat gösteren içeriklerle özel ilişkiler sürdürürler. Temelde iktidar oluşumlarının hizmetindeki tabi kılma makinesi gibi (örneğin okul makinesi, askerlik, adli makine vb.) işleyen, ikincil olarak da gösteren bir ifade tarzı olarak işleyen tek bir semiyotik şifreden yola çıkarak bu içerikleri hiyerarşikleştirip düzenlerler. Paradoks, yapısalcıların gösteren olarak niteledikleri şeyin tam da bu göstermeyen zincirler olmasındadır. Onlar bu zincirleri, yapıların bir tür tümel oluşturunca olarak görmek isterler. Onlara göre, yapının olduğu her yerde, bu gösteren malzeme türüyle karşılaşmamız gerekiyordu: Böylece, dil ve bilinçdışı düzeyinde, genetik kodlandırma zincirleri ve ilkel toplumlarda akrabalığın temel ilişkileri düzeyinde, hitabet, üslup ve şiir düzeyinde, tüketim toplumunun işleyiş tarzı düzeyinde, moda, sinema, hatta bilimsel söylemler düzeyinde aynı eklemlenme sistemleriyle karşı karşıya kalmamız gerekmektedir. Bizim açımızdan ise, günümüzde bize gösteren ya da sembolik kategorisi altında sunulan ve birçok araştırmacıya temel bir mefhum, aşikâr bir çıkış noktası gibi gelen bu toplaşmayı dağıtmak son derece gerekli ve acilen yapılması gereken bir iştir. Gerçekten de biz, her tür düzenlemenin, *bir-birlerinden temelde farklı* olan ve başlangıçta, gösteren bir söylem gibi değil, göstermeyen gösterge⁴ makineleri gibi işleyen semiyotik zincirlerin ulanmasını [*concaténation*] gerçekleştirdiğini kabul ediyoruz. Üretici süreçler ve toplumsal kümeler içinde, tümel anahtarlar önerme isteğinin saçma olduğu gösterge rejimleriyle, semiyotik süreçlerle her zaman karşılaşmamızın nedeni budur. Genel olarak “gösteren”e asla rastlanmaz; “alanda”, türleri karıştıran semiyotik bileşimlerle, karmalarla, yapısal terimlerle hesaplanamayan bir olanağa açık takımlarla, makinesel yaratıcılık diye adlandırdığımız şeyle karşılaşılır her zaman. İfade bileşenlerinin çokanlamlılığının bir tür se-

4 Hjelmslev'in “ifade biçimi”nden söz ettiği anlamda. Bkz. *Prolégomènes à une théorie du langage*, Paris, Minuit, 1971.

miyotik çöküş içinde yitimine yol açan gösteren emperyalizmi, bütün üretim tarzlarını ve bütün toplumsal oluşumları iktidar göstergeleriyle yetinmek zorunda bırakır. Dolayısıyla bizim sorunumuz sadece doktriner değil, pratiktir de: Gösteren, sadece dilbilimcilerin ve yapısalcı psikanalistlerin bir hatası değildir; bizi, tümel bir göndergenin herhangi bir yerde var olduğu, dünyanın, toplumun, bireyin ve bunları yöneten yasaların zorunlu bir düzene göre yapılandırıldığı, bunların derin bir anlamı olduğu inancına tabi kılan ve gündelik hayat içinde yaşanan bir şeydir. Gerçekten de, gösteren, iktidar oluşumlarının gerçek işleyiş tarzını gizlemenin temel bir yöntemidir.

Dilbilimcilerin ve semiyotikçilerin [göstergebilimcilerin] düşüncesinin peşinden gidilerek, ikonların, diyagramların ya da söz-öncesi denen ve jest, mimik ve beden hareketlerine dayalı her tür ifade biçiminin, gösteren bir dile bağımlı olması gerektiği kabul edildi. Ama bunlarda “eksik” bir şey vardır. İzin verilen yolları, yasak yönleri, hoşgörü gösterilen sapmaları denetlemek, yorumlamak, işaretlemek için, sanki dilsel gösteren zincirlerinin gelip bunların sorumluluğunu üstlenmesini beklemeye mahkûm gibidirler. Yine de, bu türden göstergesel tabi kılıştan kaçınmış toplumların işleyişi hakkında antropoloji ve tarih bize sayısız tanıklık sağlamaktadır! Bu toplumların ifade sistemleri hiç de daha az zengin değildir: Tam tersine, söz ile diğer semiyotikleştirme tarzları (ritüeller, el kol hareketleri, müzikal, mit-sel, ekonomik vb. tarzlar) arasında gerçekleştirdikleri etkileşim tarzı, görüldüğü kadarıyla, kolektif bir arzu ifadesine ve belli bir toplumsal homeostazi tarzına çok daha iyi denk düşüyordu. Bunlar aşılmış evreler midir, yoksa “yeni kültür”e, ekolojiye, tüketici hareketlerine vb. bağlanabilen çeşitli akımların sandığı gibi daima güncel bir mikro-politik tercih midirler?

Bize göre, arkaik toplumların gösteren-öncesi semiyotiklere bu “takıntısı”, kökenlere sadakatten ya da kendiliğinden bir ifadeye olan doğuştan eğilimden ziyade, şeffikten devlete dek bütün toplumsal işbölümü türlerinin sömürücü kast ve sınıflar yararına gerçekleşmesini dayatan belli bir iktidar türünün ortaya çıkışına karşı duran bütün bir düzenekler dizisine benzeyen *savunmacı bir tutumun* sonucudur. Bu perspektiften bakıldığında, “ilkel toplumlarda” yazının yokluğu, bir eksiklikten, bir yetersizlikten, bir az gelişmişlikten ziyade, yersizyurtsuzlaştı-

rılmış belli bir makineleşme tarzına karşı bilinçdışı bir kolektif direnişe bağlanmalıdır (günümüzün modern Afrika toplumlarında yerli diller, kapitalizmin donanımlarının yükselişiyle kelimenin gerçek anlamında “kuşatılmış” bir yaşam tarzının ifadesine kimi zaman sığınak olarak hizmet etmektedir).⁵ Fakat kutsal yazıt [*scripturaire*] göstereninin “diktatörlüğünden” -kısmen de olsa- kaçmayı başaran semiyotikleşme tarzları, bizim toplumlarımızda da çocukluk, delilik ve yaratı tarafında kendini göstermektedir... En “uygar” kesimlerde bile, kolektif arzu oluşumlarının bir analizi; genellikle aile yaşamı, hiyerarşik ilişkiler, bürokratism ve örgütlü boş vakit sistemlerini özetleyen toplumsal nevrozun farklı biçimleri karşısında, çok sayıda “ödünleyici” pratik ve mekânı, gizli ya da utanç verici bölgelerin yanı sıra, “geri çekilmek” için -Koestler’in deyimiy-le- “soluklanma adacıkları”nın -kısa bir süre için bile olsa- kuruluşunu, yepyeni bir gözle aydınlatır... Bu durumda, böyle bir analizin ayrıcalıklı konuları, belediye konutlarının mahzenlerinde gençlik çetelerinin yapıp ettikleri olabileceği gibi, burjuva âlemlerinin “gizli çekiciliği”, pedofililer ya da yalnızca homoseksüellerin bar ilişkilerinin ve “pisuvarları”nın etnografisi de olabilir. Bunlar, posalaşmış marjinal faaliyetlerdir, her toplumsal örgütlenmenin kaçınılmaz diyetidir, denecektir! Fakat bütün bunlar itkilerin ehlileştirilmesi, cinselliğin gösteren çerçeveler içine alınması zorunluluğunu hiç de doğrulamaz! Ekonomik ve toplumsal tabi kılmanın çeşitli güncel tarzlarının inşası, kendi normlarını her semiyotikleşmenin köküne dayatan, yasağın anlamını tinin ve bedenin kalbinde kökleştiren, sonunda bireyin libidinal enerjisinin özünü harekete geçirecek güçte suçluluk duygusu makineleri işleten egemen gösterenlerin ve denetimlerin bu “diktatörlüğü” üzerine kat kat yayılmazsa, bu durumda bu insanın hızlı imkânsızlaşacağı bir gerçektir. Dolayısıyla, kapitalistik toplumsal alanı istikrarlı kılmak için belli bir tür dil, bireyleşmiş ve suçlayıcı belli semiyotikleştir-

5. Aynı düşünce düzeni içinde argoların -dilencilerin ve hırsızların dış ortamdan korunmak için kullandıkları özel dil- nispeten yakın dönem yaratıları olduklarını belirtelim. 15. yüzyıldan önce, yani modern kentsel ve kapitalistik iktidarların iyice yayıldıkları dönemden önce argodan söz edildiğine rastlanmaz. Bkz. Auguste Vitu, *Le Jargon du XVe siècle*, Paris, Charpentier, 1884 ve Lazare Saineau, *Les Sources de l'argot ancien*, Paris, Champion, 1912.

me tarzları kesinlikle zorunlu olur. Bu tarzlar, özellikle, ege-
men sistemin yasa ve değerlerinin taşıyıcısı ulusal bir dilin
iktidar olmasını gerektirir; diyalektleri, özel dilleri, çocuksu,
“patolojik” ifade tarzlarını marjinal bir statüye indirger ya da
doğrudan doğruya ortadan kaldırırlar. Bunlar kuşkusuz pek
tartışma götürmeyen fiili veriler iken, yapısalcılar bunları hu-
kuki veriler haline getirme eğilimindedir. Somut durumlarda
işin içine katılmış semiyotik bileşenlerin mikro-politik analizi;
çeşitli semiyotik bileşenlerin bu şekilde “yapılandırılması”nın,
yani sürekli olarak ültimatoma alır ve hesap verir vaziyette ol-
manın, ulusal bir dilsel yeterlilik içinde *tercüme edilebilir olan*
egemen iktidar oluşumlarının sözdizimsel [sentaks], semiyotik
ve pragmatik mahkemesine *çıkartılmanın* doğal bir olgu
olmadığını, dilsel tümellerin ya da insan ilişkilerinin zorunlu
yapılandırılmasının sonucu olmadığını gösterecektir.⁶ Bu
“yapılandırılma”yla mücadele etmek ve onu bozguna uğratmak
mümkündür; üstelik yalnızca -Pierre Clastres’in⁷ deyimini kul-
lanırsak- “devletsiz” toplumlarda ya da yalnızca arkaik, patolojik
veya marjinal durumlarda değil...

İndirgemeci olmayan analitik bir pragmatik

İster dilbilimin, isterse de psikanalizin ya da gündelik ha-
yatın alanında kalsın, gösteren indirgemeci yorumlara, güncel
dilsel ve semiyotik teorilerde “izin veren” şeyi incelemek gere-
kir. Dilbilim ve semiyotik uzun süre *fonolojik analiz* modeliyle
yaşadı. Chomskyci akımın ardından, önce *sentaks*, sonra da
semantik modellere vurgu yapıldı. Yakın dönemde ise *sözcelemi*
teorileştirme teşebbüsleri gün ışığına çıkmaya başladı. Bize
göre bu yörünge ancak toplumsal alanda arzusunun mikro-poli-
tikasını araştırmayı sağlayan gerçek bir *pragmatik analiz* oluş-
turulduğunda tüm kapsamını edinecektir. Fakat kimi zaman
psikanalizin önyargılarına çok yakın olduğunu saptayabilece-
ğimiz yapısalcı önyargılar dilbilim ve semiyotik alanından ye-
terince temizlendiği ölçüde bu mümkün olacaktır.

6 Bkz. Claude Lévy-Strauss, *Les Structures élémentaires de la parenté*, Paris, PUF, 1949 ya da Jacques Lacan'ın “bilinçdışının matematik birimleri (*mathème*).”

7 Pierre Clastres, *La Société contre l'État*, Paris, Minuit, 1974. [Devlete Karşı Toplum, çev. Mehmet Sert ve Nedim Demirtaş, İstanbul, Avrıntı Yay., 2000]

Bu araştırmanın ikinci kısmında, semiyotik bileşenlerin farklı doğalarına saygı göstermeye çabalayacak bir sınıflandırma önerecek ve indirgemeci olmayan pragmatik bir analiz yaklaşımının ana hatlarını çizmeye çalışacağız. Kolektif Donanımların, kodlayıcı bileşenlerle semiyotik bileşenlerin çok geniş yelpazesini işin içine kattıkları ölçüde, arzu ekonomilerinin toplumsal alana bu pragmatik erişiminde ayrıcalıklı bir uygulama noktası oluşturacakları kanısındayız. Psikanaliz, başlangıç evresinde, ancak monografi incelemelerinden yola çıkarak gelişebildi. Konuları, yalnızca “muayenehane” psikanalizininkilerden değil, akademik sosyolojininkilerden de kökten farklı bakış açılarına ve yöntemlere, kavramlara ve sözcelem düzenlemelerine göre ele alınması gereken bu yeni tip bilinçdışı analizinin durumu da aynı olmalıdır. Gerçekten de, burada, örneğin Kurt Lewin'in kendi psiko-sosyolojisini oluşturmak için önerdiği gibi, ya da daha yakın dönemde, Palo Alto Grubu denen ve aile-içi iletişimleri enformasyon teorisi terimleriyle ele almaya çalışan Gregory Bateson'un etrafında oluşmuş grubun önerdiği gibi, “kompleksler”den, tümel yapısal düğümlerden ya da kompleks alanlar oluşturan basit parametrelerden yola çıkılmaz.⁸ Tersine, analitik bir pragmatik, Kolektif Donanımlar gibi kompleks kurumsal nesnelere bağlandığı ölçüde (bu donanımların bağrında her türden semiyotik bileşen karşılıklı etkileşir: ekonomik, politik, idari ve hukuksal türde olanlar devletten kaynaklanır; ekonomik, kentsel, teknolojik, bilimsel türde olanlar kamusal ve özel çeşitli kurumsal düzeylerden kaynaklanır; bedensel, algısal, duyumsal, imgesel türde olanlar bireysel ve birey-altı düzeylerden, organ, işlev ve tutumlardan kaynaklanır), bileşenlerin oluşturduğu takımların her birinin özgül kolektif sözcelem tarzlarından asla kopmama ve kendini “analizci” olarak, analitik-özne grup⁹ olarak oluşturmaya yönelir.

8 Paul Watzlawick, Janet Helmick-Beavin, Don Jackson, *Une logique de la communication*, Paris, Seuil, 1972.

9 Bu terimlere *La Transversalité*'de (Paris, Maspero, 1972) verdiğimiz anlamda.

KOLEKTİF DONANIMLAR NEREDE BAŞLAR, NEREDE BİTER

Kolektif donanımın genel işleyişi

Hiçbir insan grubu, ne kadar “ilkel” kabul edilse de, gerçekte, bir dizi “Kolektif Donanım”dan bağımsız örgütlenemez. Bu “kolektif donanım”ların ilki, kozmik ve toplumsal sınırlarını, iç ilişki biçimlerini, “dış politika”sını, yani burada kolektif semiyotikleştirme tarzları başlığı altına yerleştirdiğimiz her şeyi çeşitli “gösterge makineleri” aracılığıyla saptama ve ifade kapasitesinde -ki bu kapasite her bir etnik grup ya da etnik grubun modern dengi düzeyinde ayrıntılandırılmıştır- aranmalıdır. Kolektif işgücünün semiyotik oluşumu, kapitalistik sistemler çerçevesinde, sömürü ilişkilerinin baskısıyla kendini dayatan merkezi bir iktidara bağımlı olmakla kalmaz yalnızca. Aynı zamanda, bireylerin ve insan gruplarının moleküler arzu enerjisini yakalayabilen çok sayıda aracı işlemcinin, semiyotik öğretici ve kolaylaştırıcı makinelerin varlığını da gerektirir. Her nitelik ve boyuttaki bu makineler, *Kolektif Donanımın genel işlevi* diye adlandırdığımız aynı üretici-semiyotik-libidinal işlevde elbirliği ederler. Bu işlev, alışıldık anlamda kurumlar ve Kolektif Donanımlar içinde ayrıntılanmadan önce, insan gruplarının semiyotikleşme, özneleşme ve praksis tarzlarının

göbeğine yerleşir. Bu işlev, şunlar arasındaki bağların ağını oluşturur:

- moleküler arzulan makineler olarak -başka yerde- tarif ettiğimiz şey;
- kişiler arası molar ilişkiler (cinsiyet, sınıf, yaş ilişkileri...);
- ekonomik ilişkiler (üretim süreci düzeyinde işbölümü, üretim ilişkilerinin katmanlanması vb.);
- politik ve toplumsal iktidar oluşumları.

İdeolojik ve politik bir “üstyapı”nın basit unsurlarından çok daha olan¹ Kolektif Donanımlar, *kapitalistik ekonomik altyapının bütün olanaklılık koşullarını* üreten makineler olarak kabul edilmelidir. Değişim değeri ile kullanım değeri çifti oluşmadan önce, Kolektif Donanım işlevi, arzu değeri ile kullanım değeri çiftini üretirken, sırasıyla:

1) cinsel, ailevi, dostluk, komşuluğa dair vs. kullanım değerlerine dönüştürdüğü birey-altı arzu değerlerini yersizyurtsuzlaştırır;

2) ya kapitalistik değişim değerlerine ya da (arzu değerleriyle yeniden bağ kurmaya elverişli) kolektif düzenleme değerlerine dönüştürdüğü kullanım değerlerini yersizyurtsuzlaştırır.

İnsanın özü miti

Bu tür donanımın “programlanmasının” nihai hedefi birey değildir. Gerçekten de, bireyin, son “ürün” olarak donanımlar kümesi zincirinin ucunda, temel oluşturucu olarak da zincirin başında bulunduğu doğru olmakla birlikte, şeylerin bu noktada durmadığı da doğrudur. Bizce, bu döngüsellik imgesi, biraz fazla acele ederek -ve çok fazla zarar görmeden-, kapitalizmin yabancılaştırıcı süreçlerini, “insanla şehir arasındaki, insanla makine arasındaki ilişkileri yeniden dengelemek gerekir” türünden “sağduyulu” ihbarlara çağrı yapan saptanabilir şeylerle [entité; kendilik] sınırlandırma ve bireyleri şekillendirici yeni teknolojilerden her koşulda kaçabilen bir insan özü mitini besleme riski taşır. Birey, toplum tarafından, özellikle toplumun Kolektif Donanımları tarafından bütünüyle imal edilmiştir.

Semiyotik tabi kılma ve bulaşma süreçlerine indirgenemeyen aşkın özne fikri bir kurmacadır. Bu tabi kılmaya direnmek

1 Louis Althusser'e göre “devletin ideolojik aygıtları”ndan kaynaklanırlar.

ve onu amaçlarından caydırmak için, burada “kolektif sözce-lem düzenlemesi” diye adlandırdığımız düzende hiçbir şey kurulmamışsa, (her kolektif projeyi ortadan kaldırma girişimine destek veren bir yerliyurtluluk kalıntısı -geçirimsiz ve tepkisel bir ben- bir yana bırakıldığında) sözde özgür, özerk ve bilinçli bir bireyden ne olursa olsun herhangi bir şey beklemekten vazgeçmek daha doğru olur. Fakat bilgiye dayanan düşünce, tıpkı insani değerleri -aslında belli tipteki değerleri, belli bir toplum tipini- korumayı dert edinen “dindışı” düşünce gibi, insan tekinden, hedef olduğu manipölasyonlar ne olursa olsun, bir sıçrama, kendi kaderini eline almasını umut etmeye hakkımız olduğu fikrinin arkasına saklanmaya devam eder. Toplum düzeninin bozulması ile bilim ve tekniğin kötü kullanımları bireyin “kötü yanları”na -yine iyi itkilerle kötü itkiler Maniciliği yine- isnat edilirken, bireyin “iyi tarafları”ndan, “iyi özü”nden ise durumu düzeltmesi beklenir. Bireyin rolüne dair bu anlayış, karikatürvari olsa da, bizce, sadece burjuva düşüncesi yandaşlarının *pratik tutumuna* değil, aynı zamanda, Marksist militanların çoğunun tutumuna da az çok denk düşmektedir. “Tarihte bireyin rolü”nün doğasını ve kapsamını tartışmadan önce, örneğin birey kavramını da tartışma konusu etmek uygun düşmez mi? Aslında, toplumun işleyişi ya da işlevsizlikleri asla haddi zatında bireylerin işi değildir. Bunlar, birey dizilerine, beşeri ideolojilere, bireysel sorumluluk ve istem birikimine asla indirgenebilir olmayan karmaşık düzenlemelerden kaynaklanırlar. Bireyin nihai gerçekliğine, özerk, değişmez, doğadan kopmuş ve beşeri düzendeki tarihin tesadüflerinin erişemeyeceği temeline dair hümanist postulat -en amansız faşizmler dâhil, bütün toplumsal rejimler tarafından kullanılmış olsa da; Marksist teorisyenler bunun böyle olduğunu teşhir etmiş olsa da-, fiiliyatta, toplumsal alanda işleyen arzu devrimlerini, dönüşümleri göz ardı ederek; eylemin “ciddi” düzeyleri ile “yardımcı güçler” olarak müdahale edebilecek ya da “ilerisi için” yedekte tutmanın uygun olacağı, veyahut “kitleler tarafından anlaşılmayacağı” ve (örneğin kadın arzusunun, çocuk arzusunun, homoseksüel arzusunun vb. serbest bırakılması gibi) “oyalamacalara” varacağı için vazgeçmek gereken ikincil düzeyleri arasında öncelikler, aciliyet sırası oluşturduğunu -örgütlenme gücüyle ve kolektif telkin aracılığıyla- iddia ederek,

evrensel insan modelini elinde bulundurduğunu kabul eden çağdaş komünist hareket tarafından yeniden ele alınmıştır. Fakat kapitalistik toplumların -bürokratik sosyalizmin kendisi de “kapitalizmin nihai evresi” olma yolundadır- yerleştirdiği tabi kılma yöntemlerinin, teknik ve bilimsel sistemlerin artan etkinliği, bizi, hiçbir şeyin, bireyin en mahrem, en erişilmez bileşenlerinin bile kolektivitinin çevirdiği dolaplardan ve donanımlardan kurtulamayacağını düşünmeye yöneltir; bireyin algısı, arzusu, hatta bilinci “Kolektif Donanım” olma yolundadır. Böylece, toplumsal, cinsel, ırksal olarak yerleşmiş bir bilinçle donanmış oluruz. Bize atfedilen her bir “mevki”ye göre ve kastlara, sınıflara ve bizim için belirlenmiş çevreye göre farklılaşan algı, devinim, idrak, imgelem, bellek “modelleri”yle donanmış oluruz. Günümüzde bu montajlar, otomobiller için dendiği gibi, “kişiselleşmiştir” elbet! Kol emekçileri ile bürokratlar farklı algı türleriyle donanır; ev kadınları ve işyeri yöneticileri farklı arzu normlarıyla donanmıştır. Fakat bütün bu temel unsurlar aynı tür imalattan, aynı Kolektif Donanımlardan kaynaklanır: Kapitalistik toplumsal örgütlenmenin zorunluluklarına ve buna denk düşen işbölümü türüyle örtüşen (işlevsel ve promosyonel) bir çeşitlilik ancak bunların bileşimlerinden yola çıkarak oluşturulabilir. (Bu “birey imalatı”nın uyumlanma kapasitesinin, bu temel unsurların -yersizyurtsuzlaşma olarak adlandıracağımız- sabit bir minyatürleşmesini içeriyor olması-na daha sonra tekrar döneceğiz.)

KAPİTALİSTİK DEVRİM

Politik ve mikro-politik kozlar, kapitalistik emeğin kolektif gücünün oluşumunda başat bir yer işgal ettiklerinden, bu Kolektif Donanımlar dolayısıyla “müzakereye yatırılırlar.” Fakat “çokbiçimli” arzunun, öncülük ettiği yersizyurtsuzlaştırılmış yararlı faaliyete, çalışmaya ve mübadeleye dönüşümü kendiliğinden olmaz. Kapitalizm bunu ancak özel tarihsel koşullarda gerçekleştirdi ve böylece libidoyu kendi hizmetine koyabildi.

11. yüzyılın “kara deliği”nden sonra.

Dinsel bir makine: “Tanrı Barışı”

Kapitalistik olarak sömürülebilir bir emeğin doğuşu, kuşkusuz ki, 11. yüzyıldan itibaren yeni türde bir savaş makinesinin, yeni türde bir dinsel makinenin, toplumsal ve dinsel yeni bir parçalı sistemin ortaya çıkışıyla aynı zamanda meydana geldi. Georges Duby, Roma imparatorluklarının ve Karolenj imparatorluğunun mirası olan eski yerliyurtlulukların ve eski merkezi iktidarların politik, ekonomik ve semiyotik çöküşünden sonra bu yeni parçalı düzenin yerleşmesinde, silahlı çetelerin talan hakkının “normalleşmesinde” dinsel makinenin

oynadığı rol üzerinde özellikle ısrarla durur. Dışsal bir hedefin saptanması -barbar istilaların bastırılması, ardından Hıristiyanlığın yayılması-, yeni bir savaşçı kastın doğmasına katkıda bulunur.¹ Köylülük, dağıtılmak ve kökü kazınmak yerine, vahşice sömürülecektir; bu yeni kast şatolar ve yollar inşa edecektir; zanaatkâr, ticari ve kentsel bir yeniden donanımın koşullarını yaratacak bir birikim süreci başlatacaktır. Oyunun yeni kurallarını böylece belirleyen Hıristiyan dinsel makine, bir anlamda, eski imparatorluk iktidarlarının yerini almış oldu. Fakat onun iktidarı, daha “tinsel”, daha yersizyurtsuz olmaya çalışırken, daha az etkin değildi; tam tersine! Kapitalistik akışların iktidarı ele geçirmesindeki ilk büyük gizem kuşkusuz burada yatmaktadır. Soyut bir makine olan “Tanrı Barışı” kendi yasasını oluşturur ve toplumsal parçalanmayı istikrarlı kılar.

Her vilayette, “yüksek mertebeli papazların çağrısı üzerine konsiller toplanır; soylular ve savaşçılar bu konsillere katılır. Bu meclisler şiddeti disipline etmeye ve silah taşıyanlara kural dayatmaya çalışırlar.”² Bu “Tanrı Barışı”nın devamında, başka buyruklar toplumun geri kalanını dilediğince yönetmeyi sağlayacaktır: “Çok belirgin sınırlar içinde olmadığı takdirde, savaşmak, parayı işletmek ya da cinsel bir fiile kendini teslim etmek artık meşru olmayacaktır. Silahların eyleminin sapkın ya da Tanrı'nın niyetine ve dünyanın düzenine aykırı görülerek teşhir edildiği, sınırları çizili bölgeler oluşur.” Bir para ekonomisinin adım adım yeniden ortaya çıkışıyla birlikte, senyörler köylülerin iş gücünü angarya sistemiyle artık kullanamayacak ve mübadelelerin yersizyurtsuzlaştığı bir sisteme uyum sağlayacaklardır: “Senyörler köylünün yarattığı malların çoğuna el koymaya devam ettiler; bunları bambaşka bir tarzda, parasal dolaşımın büyüyen canlılığını -elbette belirleyici bir tarzda- teşvik eden bir rahatlıkla alır oldular.”³ Böylece, antik köleliğin egemenliği, modern ekonomik sömürünün egemenliği karşısında adım adım silinir. Fakat paranın bu ilk yersizyurtsuzlaşması, hâlâ fazlasıyla yerliyurtlu feodal ilişkilere odaklanmış toplumsal bir sistemin çerçevesi içinde değil, sadece burjuvazinin (burjuva krallığının) denetlediği bir ekonomik sistem çer-

1 Georges Duby, *Guerriers et paysans*, Paris, Gallimard, 1975.

2 A.g.e., s. 185.

3 A.g.e., s. 239.

çevesinde “gerçekleşir.” Para sayesinde kendi doğrudan köleci ilişkisinden mahrum kalan soyluluk, yeni kapitalistik düzenin özgül semiyotikleşme tarzlarına kendisinden daha uyumlu burjuva toplumsal oluşumlar tarafından kendi kendini yersizyurtsuzlaştıracak, kendi tözünün içini boşaltacaktır. Kapitalizmin değil, kapitalistik akışların hegemonyasının doğuşu, bize göre, sadece salgın hastalıkların ve büyük barbar istilalarının kısa süreli yatışmasından -göçebe askeri makinelerin ileri ve geri akışları-, içerdeki demografik atılımdan, feodal düzenin nispi istikrarından, belli bir ekonomik, ticari ve parasal “atılım”dan -meta akışı, seyyah akışı- ayrılmadığı gibi, aynı zamanda, askeri aristokrasiyi yersizyurtsuzlaştırılmış hedeflere -“Kutsal Toprak”, “kutsal kefen” vb.- yöneltmeyi sağlayan, sapkınlıklara ve zındıklara karşı büyük operasyonların kilise tarafından “başlatılmasından” da ayrılamaz. 12. yüzyılda kiliselerin, katedral ve manastırların çoğalması da kapitalistik yersizyurtsuzlaşmanın ilk kademesi olarak görülebilir. Bu, bir anlamda, yeni türde Kolektif Donanımların ilk “atılımı”nı oluşturmaktadır. Bu donanımların ana misyonu şu şekilde ayrıştırılabilir: Bunlar, bir yandan, tarihin en yersizyurtsuzlaştırılmış tanrılarının birini “üretmek” ve diğer yandan onu, (“arkaik” etnik nesep ve örgütlenme sistemlerine dayanmaya devam ettiğinden klasik Antikçağ düzeni karşısında “gerileyen”) parçalı bir toplumsal düzen üzerinde yeniden yerliyuurtlu kılmak zorundadırlar. Yunan ve Roma yurttaşlarının “akla yatkın” tanrılarının farklı olarak, yeni “Asyatik” tanrı kendi tutkusallık ve tümel -paradoks buradadır- değerlerini barbar aristokrasilerin *kalbine* çiviler.

Şövalye mistiği ve serbest girişim

Bir Siteye ve bir İmparatorluğa aidiyet duygusu kesinlikle yitirilmiş olduğundan, yersizyurtsuzlaşmış bir göçebe duygu, şövalye mistiğine musallat olur ve yükselen burjuvazinin armatör, tacir ve kapitalistlerinin macera ve “serbest girişim” ruhuna giden yolu -parçalılık ve feodal anarşi bağlamı, taşra ve krallık iktidarları etrafında istikrara kavuştuğunda- dolaylı olarak hazırlar. Gerçekten de, her şeyin senyörleri burjuvalardan ayırdığı doğru olsa da, daha başından itibaren feodalizmin büyük dinsel idealleri burjuvaların çıkarlarına yakınlaşır. Ör-

neğin haçlı seferleri, senyörlerin ve burjuvaların bundan elde edebileceği, talan savaşı, ticari dolaşımların açılması gibi sayısız “tali yarar”dan ayrı değildir. Velhasıl, kilisenin Kolektif Donanımları kimin için “çalışmaktadır”? Bu soruya cevap vermek imkânsız olmasa da güçtür. Kilise, aristokrasi ve burjuvazi arasındaki ilişkilerin muğlaklığı üzerinde daha sonra duracağız. Yalnızca şunu belirtelim ki, Kolektif Donanımların basit “üst-yapılar” olmadığı, fakat kastlara ve sınıflara bölünmenin semiyotik koşullarını ürettikleri doğruysa, bu durumda, bu Donanımların “aidiyet” sorunu aynı terimlerle ortaya konamaz.

Dinsel makine sadece çağdaşı olan toplumsal bölünmeleri “taşımakla” kalmaz, ayrıca -Newton'un yerçekimi teorisinin Einstein'ın görecelilik teorisini “hazırlaması” anlamında- gelecekteki farklılaşmaları da hazırlar. Örneğin Saint-Denis manastırı, Suger tarafından “burjuva krallığı”nın ilk büyük dinsel donanımı olarak tasarlanmıştır. Onun işlevi, “bir yeraltı gömütlüğünden, bir şehit mezarlığından ve tek sıra olmuş hacıların cehennemi bir alacakaranlığa korku içinde ilerlerken, mumların titrek ışığında kutsal bedenleri nihayet hayal meyal seçebildikleri yeraltındaki kapalı ve karanlık bir alandan oluşan basit bir üst-yapı”⁴ olan Roma manastır kiliselerininkinden farklıdır. Saint-Denis, kolektif bir semiyotikleşmeyi, Tanrı'nın insanlarla ve krallıkla ilişkisinin cisimleştirilmesini (ışığıyla, debdebesiyle, değerli taşlarıyla, vitraylarının ikonografisiyle, litürjisiyle vb.) düzenler. *Cisimleşme* burada sapkınlığın “ikinci ayartmaları”na olduğu kadar aristokratik anarşiye de karşı durur; burjuvazinin Tanrı'sının yeri yeryüzüdür; “Tanrı Barışı”, çalışmayı, ticareti, kentleşmeyi ve merkezi iktidarı güvence altına almalıdır. Ortaçağ'ın dinsel Kolektif Donanımları, kapitalizmin gelişimi için kendilerince “çalışacaklar” ve yönetici tabakaların semiyotikleştirme ve özneleştirme tarzlarına belli bir miktar yersizyurtsuzlaşma kuantumu ekleyeceklerdir (aristokrasinin yeni hassasiyeti, şeref yasası, saflara kabul törenleri vb.). Antik çağınkinden daha az rasyonel olsa da, dolaşıma soktukları insan modeli aslında daha evrensel, daha kapitalistiktir; bu model etnik ve ulusal bileşenler bütününe -konsillerin saptadığı sınırlar içinde- daha iyi uyumlanabilir ve aktarılabilir olduğunu hemen gösterir ve yeni katılımcılara

4 Georges Duby, *L'Europe des cathédrales*, Cenevre, Skira, 1966.

dayattığı bileşenler, örneğin Roma İmparatorluğu'na "katılmanın" gerektirdiği bileşenlerden son derece daha az kısıtlayıcıdır; buna karşılık, tinsel talepleri, öznel dönüşümleri ise gidecek daha zorbaladığı dönemlerde ortaya çıkacaktır.

Bizce, modern kapitalizmin ruhunu tam da bu yeni modelin oluşumundan "başlatmak" uygun olacaktır; yoksa Max Weber'in önerdiği gibi, Lutherciliğin ve Kalvinciliğin daha geç dönemli reformlarından değil.⁵ Reform, uzun süre önce başlatılmış bir hareketi belirginleştirmekten başka bir şey yapmamıştır. Bizce, Reform'un özgünlüğü, işlevi kapitalistik akışların yolunu kütleli olarak açmak değil, zaten sağlam bir şekilde yerleşmiş olan diğer ekonomik ve toplumsal Donanım ağlarına uyum sağlamak, ruhani aygıtı minyatürleştirerek, onların arasında daha mütevazı, daha az can sıkıcı şekilde yer almak ve böylece dinsel duygunun içselleştirilmesini ve bireyselleştirilmesini vurgulamak olan iyice yersizyurtsuzlaştırılmış yeni bir dinsel Donanımı yerleştirmiş olmasında yatar. René Grousset, 14. ve 15. yüzyıllarda Flandre'in "ihracatçıların gelip manüfaktür ürünlerin teslimini bekledikleri bir fabrika" olarak faaliyet gösterdiğini; Hansa Birliği'nin "bir nakliye şirketi, metaların ancak antrepo ve transit olarak içinde bulunduğu bir ticarethane" olarak işlediğini; Floransa'nın manüfaktür, banka ve patron sendikası olarak çalıştığını; Venedik ve Cenevre'nin ise kapitalizmi "programının sonuna dek, deniz ve kara emperyalizmine, sömürgeciliğe varana dek" deneyimlediklerini ve 19. yüzyıl İngiltere'sinin habercisi olduklarını düşünüyordu.⁶

Demek ki, kapitalistik akışların önceliği üzerinde temellenen bir ekonominin "atılımı"yla uyumlu yeni bir çalışma ve mübadele türünün oluşumunu sağlayan koşulları yaratmak için, önemli miktarda yersizyurtsuzlaştırıcı unsurun etkileşimi şarttı. Bunlardan birkaçını -eksiksiz bir liste oluşturma iddiasında asla bulunmadan- sayalım:

1) Aşağı İmparatorluk'tan miras kalmış devlet ve şehir sistemlerinin çöküşü;

5 Max Weber, *L'Éthique protestante et l'Esprit du capitalisme*, Paris, Plon, 1964. [*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Milay Köktürk, Ankara, BilgeSu Yay., 2000]

6 René Grousset, *Les Villes marchandes aux XIVe et XVe siècles*'e önsöz, Régine Pernoud, Paris, La Table Ronde, 1948.

2) tümel hedefleri olan ve yersizyurtsuzlaşmış, fakat merkezi bir “yönetim”e ve “uluslararası” bir dile, yerel ve bölgesel Kolektif Donanımlara -kiliseler, katedraller, manastır makineleri, Benedikten makineler vb.-, mali güçlere ve önemli bir dünyevi politik ağırlığa sahip dinsel bir makinenin doğuşu;

3) yersizyurtsuzlaşmış hedefler üzerinde odaklanmış bir “dış politika”nın belirlenmesi (Haçlılar);

4) yersizyurtsuzlaşmış para dolaşımının yeniden ortaya çıkışı ve uluslararası ticari akışların gelişimi;

5) yeni toplumsal düzenlerin farklılaşması: Esasen, soyululuk ve kilise (çok daha geç dönemin bir mefhumu olan *tiers état*'nın, çok daha heterojen sosyolojik ve politik gerçeklikleri kapsadığından, aynı düzleme yerleştirilmemesi gerektiği konusuna ilerde tekrar döneceğiz);

6) yeni bir aristokratik yaşam tarzının ortaya çıkışı -metbuluk ilişkisi, şövalyelik töreni, biraderlik kurumu, saray aşkı vb.;⁷

7) Roma dillerinin özerkleşmesi vb.

Burjuvazi ve feodalite

Aşağı İmparatorluk'tan ve Karolenj İmparatorluğu'ndan miras kalma toplumsal sistemlerin çöküşünden sonra nispeten “bağdaşık” bir toplumsal dokunun yeniden inşasının, bir kentleşme süreci ve her alanda teknik gelişimin canlanması ile çağdaş olduğu kesin gözükmemektedir. Demek ki, burjuvazi ve Kolektif (idari, vergiyle ilgili, korporatif, dinsel, ticari vb.) Donanımları gerçekten de feodaliteyle *aynı zamanda* doğmuş olmalıdır.⁸ Bu eşzamanlılık, bizi, feodal soyluluğun temel semiyotik inisiyasyon* teknolojileri ile yeni burjuvazinininkiler arasında yapısal bir etkileşim hipotezi formüle etmeye bile yö-

7 René Nelli, *L'Érotique des troubadours*, Toulouse, Privat, 1963 ve “De l'amitié à l'amour ou de l'affrèrement par le sang à l'épreuve des corps, *Les Cahiers du Sud*, no 347, 1958.

8 Bkz. Jean Gimpel, *La Révolution industrielle du Moyen Âge*, Paris, Seuil, 1975 ve Yves Barel, *Une approche systémique de la ville*, Grenoble, Institut de recherche économique et de planification, Mayıs 1974.

* “Bir yere girme, iştirak etme, kabul edilme, başlama” anlamlarına gelen Latince “initium” kökünden gelen inisiyasyon, daha özel olarak, bireyin tinsel gelişimi için, “tinsel etki”yi aktarabilen bir üstadın sürekli kontrolü altında, bir düzen ve disiplin içinde, yöntemli eğitimi, erginleme olarak da tanımlanır. (ç.n.)

neltebilir. Bu olgunun kökeni ne kadar gerilere (örneğin şövalyeliğin babadan oğla geçtiği kutsallaştırılmış bir kast halinde kendi içine kapandığı 11. yüzyıla) yerleştirilmek istense bile, bunların farklı ama birbirine bağımlı iki “ırk” olarak ortaya çıktığını kabul etmek gerekecektir. Dolayısıyla, burada, Antik çağda yurttaşlar “ırkını” nüfusun geri kalanından ayıran gibi basit bir karşıtlıkla karşı karşıya değiliz. Burada yurttaşlık yersizyurtsuzlaşmıştır, köleci teknolojilerin göçebeliliğinden ve barbar savaş makinelerinden bir şeyleri özümsemiş ve iki iktidar oluşumuna bölünmüştür: Senyörlerin gösterişçi ve küstah iktidar oluşumu ile burjuvazinin geçim sıkıntısı çeken ama sonuçta muzaffer olan iktidar oluşumu.⁹ Daha feodalitenin doğuşundan, yani “modern zamanların” doğuşundan itibaren iki toplumsal katmanlaşma arasındaki bu asimetri ve karşılıklı bağımlılık, yeni türde bir vasallık bağının yerleşmesinin ve çöküş halindeki eski politik düzenleri aşan toplumsal bir parçalanmanın doğuşunun basit çerçevesini aşmıştır. Bu, her şeyden önce, akışlarla ilgili yeni bir ekonomik sistemin, yeni bir toplum türünün, yeni bir yaşama, dünyayı düşünme ve hissetme tarzının ortaya çıkışının ifadesidir. 10. yüzyılın “kara deliği”nde, -“normalde” barbar istilalarının etkisi altında yok olması gereken- çözülmekte olan bir toplumun ilmiklerinde, tersine, her türden parçalı makine çoğalmaya ve kendi hesaplarına çalışmaya başlamıştır.

Bu kargaşadan çıkacak olan burjuvazinin donanımları -soyluluğun ve kilisenin kudretlilerine daima az çok tabi olsalar da- semiyotikleştirme ve üretim sermayelerini yeniden-üretmeye devam edeceklerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın durumu gibi, her şeye neredeyse sıfırdan yeniden başlanır. Yersizyurtsuzlaşmayı gerçek anlamda anlamak gerekir. Gerçekten de, Batı'nın ekonomik ve kentsel çöküşünün kısmen tamamlanmış olduğunu unutmamalı (bunu anlayabilmek için Yves

9 Bir kast sistemi ile yükselen bir sınıf (aristokrasi ve burjuvazi) arasındaki bu tamamlayıcı sistem, günümüzde kapitalist burjuvazilerin sendikal bürokrasiler ve devlet bürokrasileri karşısında içinde bulundukları bağımlılıkla birlikte, bir anlamda tersine dönmüş olarak “yeniden karşımıza çıkacaktır.” Günümüzde burjuva iktidarı bürokratik kastların işçi sınıfını güvenlik bölgelerine ayırması sayesinde ayakta durmaktadır. SSCB'deki devlet kapitalizminin bürokrasileri ile Amerikan emperyalizmi arasındaki bağımlılığa gelince, bu artık neredeyse tamamen kurumsallaşmıştır!

Barel bize 10. yüzyılda kuşkusuz Batı'nın en büyük şehri olan Roma'nın nüfusunun 25 binden fazla olmadığını, Paris'in ise 5 bin civarında dolandığını hatırlatır). "Mucize", -özellikle "manastır fabrikaları"nda sermayeye dönüşen ve üzerinde çalışılan- temel semiyotik donanımların facianın ilmikleri arasından geçmeyi başarmasına bağlıdır. Eski teknolojik ve semiyotik biçimlerin minyatürleşmesine, yersizyurtsuzlaşmasına tanık olunur: Zanaatkârlar ve kâtipler barbar orduların peşinden giderler, tacirler sadece kudretli kişilerin bahşettiği izin belgeleriyle korunarak, risk ve tehlike pahasına yollara düşerler, keşişler birkaç elyazmasını kutsal emanet gibi koruyup çoğaltırlar, manastır makineleri madeni birkaç aleti hazine gibi saklar ve tarımsal tekniklerde bir iyileştirme görülür...

Gerektiğinde zorla da olsa, köylülük, bu semiyotik yersizyurtsuzlaşma sayesinde, burjuvazinin ardından sürüklenecek, diyagramlaştırılacaktı. Fakat köylülüğü diğer "sınıflar"la aynı düzleme koymamak bizce önemlidir. Toplumsal ve üretici dokunun temelini o oluşturmaktadır.

Köylülük ekonomik bakımdan her şey, politik bakımdansa bir hiçtir. Dolayısıyla bu evredeki temel dönüşümleri, *kentsel sınıflar* etrafında, yeni türdeki *Kolektif Donanımların yanına* yerleşmeye çalışan insani düzenlemeler etrafında somutlaşan yeni iktidar türünün doğuşunda saptamak gerekir. Çok sonraları *tiers état* diye adlandırılacak şey karşısında Ruhban Donanımlarının ve din adamlarının çok muğlak ilişkilerinin kilit konumdaki tavrı üzerinde ne kadar dursak azdır. Din ve senyörlük aristokrasileri kuşkusuz ki birbirlerine ayrılmazcasına bağlıydılar. Fakat temel Donanımların bu yeniden atılımı açısından, yeni bir şehirleşme sürecinin doğuşu açısından, keşişler ve din adamları kitlesi burjuvaziyle aynı toplumsal kümeye dâhil kabul edilebilirler. Bazı şehirler, kimi zaman, asgari bir bağdaşıklığı (çalışmanın kolektif örgütlenmesi, yazının kullanımı, uluslararası ilişkilerin sürdürülmesi vb.) koruyan manastır donanımları etrafında, kimi zaman ise, zanaatkâr odakları ya da hukuksal donanımlar etrafında kurulmuş ya da atılım göstermişlerdir. Böylece soyluluk, bir bilgiyi, bir teknolojiyi sermayeleştiren toplumsal tabakalara adım adım bağımlı olmuştur. Soyluların şatolarının inşası, askeri teçhizat hazırlığı, kentteki meslek loncalarının asgari istikrar kazanmasını

gerektiriyordu. Soylular ve kilise aristokrasileri de “harcamalarını” -Georges Bataille'ın bu kelimeye verdiği anlamda-¹⁰ uygun bir düzeyde tutabilmek için ticaret burjuvalarına bağımlılık içine düşeceklerdi. Kentleşme süreçlerini hızlandırmış olan ve aristokratik “harcama” değerlerinden ayrılan -ki bu, burjuvazinin bir bölümünün aristokrasinin iktidarına bağımlı olmasını ya da dolaylı olarak onun lüksüyle yaşamasını engellememiştir- yeni bir iktidar oluşumu türünü yaratmaya başlayan şey, -soyluların bunlar üzerindeki denetim ve sömürüsü ne olursa olsun- parlamentoların, meslek birliklerinin, yeminli loncaların, loncaların, tarikatların vb. desteklediği bir Kolektif Donanım ağının oluşumudur. (Büyülü, hatta kutsal ya da karizmatik) iktidar soy zincirlerinin fazlasıyla yerliyurtlu anlayışından koparak, esasen sermayenin çok daha soyut iktidarına ve bireylerin kapitalistik akışlar karşısındaki gerçek tutumlarına dayanan soy zinciri sistemlerini destekleyen burjuva inisiyasyonu; nispeten esnek ve etkin “sınırlandırma” modelleri ve kurumlaşma süreçleri üretme yeteneğiyle ve korporatizm ruhuyla damgalanmasına, politik ve dinsel yetkililer karşısındaki bağımlılığına rağmen, dönemin yersizyurtsuzlaştırıcı çizgiler (teknik, bilimsel, sanatsal, ticari vb.) kümesiyle bağ kurmasıyla yerleşmiştir. Bunu yaparken de, Hristiyan kiliselerin evrenselliklerinden potansiyel olarak çok daha büyük laik bir evrensellik temayülü edinmiştir.

10 Georges Bataille, *La Part maudite, Œuvres complètes*, Paris, NRF, 1972.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

BURJUVAZİ VE KAPİTALİSTİK AKIŞLAR

Burjuva makine

Burada, soyluluğun görünür *iktidarı* [*pouvoir*] ile burjuvazi-
nin gerçek *gücünü* [*puissance*] ayırt etmemiz gerekir. Moleküler
düzeyde, yersizyurtsuzlaştırma süreçlerinin gerçek gücü moler
iktidardan kaçma eğilimindedir. Kentsel burjuvazilerin yer-
sizyurtsuz semiyotik tomurcuklanması, zımni dengeler üye-
rinde, karşılıklı bağımlılık ağları üzerinde çalışmaya, onları
sorgulamaya hiç ara vermemiştir. Bu bakış açısından, ruhban-
ların “üç basamak” teorisi (toplumun tanrısal bir plana göre,
emekçiler, savaşçılar ve ibadet insanları olarak bölünmesi bir
tuzaktır: ideolojik bir yeniden yerliyurtlulaştırma çabasının
ifadesidir), toplumsal gövdenin bütünü kat eden ve mev-
cut dinsel kategorileştirmeler çerçevesinde asla kavranabilir
olmayan bir başka yersizyurtsuzlaştırıcı kuvvetin yükselişini
inkâra çabaladı. Aslında, birbirleriyle karşılaştırılabilen ya da
karşı karşıya getirilebilen basamaklarla ya da sınıflarla işimiz
yoktur. Ayrımlarını *Ancient Régime*'in basamak ve tabakaları-
nın uzantısı içinde birbirine bağlayan, toplum *temsili*ni burju-
va parlamentarizminin temsiline aktaran burjuva tarihçiler
ve -belli ölçülerde- 19. yüzyılın sosyalist teorisyenleri, başka

türdeki toplumsal düzenlemelerin varlığının çevresinden dolandılar ve günümüzde her türden azınlığın mücadelesiyle yeniden doğan politik bir sorunsaldan kaçındılar. *Socius*, (dinsel kökenli olsalar da olmasalar da) az çok tümel kategorileştirme tarzlarından yola çıkarak kavranabilen, “bağdaşık” politik ve ekonomik kümeler halinde somutlaşmadan önce, cinsel, etnik, toplumsal, mikro-politik ve mikro-ekonomik bilinçdışı bir düzene göre farklılaşır. Ortaçağ’ın askeri, aristokratik ve dinsel makineleri, Ortaçağ’da ne bir sınıf ne bir katman olan, fakat temel üretken makine olarak bütün toplum olan köylülükle aynı düzleme yerleştirilemez. Özünde, “daha baştan itibaren”, kendi çılgınca yörüngelerini ve Browniye hareketlerini kendi semiyotik atalet yasalarına göre sürdüren tortul sistemler söz konusuydu. Makinesel dayanak, yersizyurtsuzlaşmanın bütün çizgilerinin birleşmesini gerçekleştirecek işlemci, ne bir kast olacaktır, ne bir kitle ne de bir sınıf; fakat bu, iktidar işlevlerini, teknik yeterlilikleri, kurumları, donanımları, para akışlarını, bilgi akışlarını, meta akışlarını aynı kentsel köksapa bağlayan, sınırlarını belirlemenin güç olduğu toplumsal bir oluşumdur. Her şeyin birbirine tutunmasını, daha doğrusu her şeyin birbirine tutunmaya yeniden başlamasını sağlayacak olan burjuvazidir. Politik, askeri ve dinsel bakış açısından minör olan, yalnızca kendi “makine”sinden ve yersizyurtsuzlaşmış semiyotiklerinden güç alan burjuvazi, kapitalistik bilinçdışının değişimlerini “destekleyecektir”; toplumun yeni kuvvet çizgileri, -o evrede henüz yeterince farklılaşmış olmayan- burjuvazinin kolektif düzenleme ve donanımlarından yola çıkarak semiyotikleştirilecek ve açılıp yayılacaktır.

Demek ki, burjuvazi, bir sınıf olmadan önce, belli bir moleküler Kolektif Donanım türüdür. Ardından, bu donanımlardan yola çıkarak, endüstriyel komplekslerle, megapollele, dünya pazarıyla birleşen devasa semiyotik siklotronlar oluşturacaktır. Fakat yersizyurtsuzlaştırma sistemlerinin derinleşme ve kopmaları bu “görünür” tarihsel evreleri geride bırakacak, ardından da, aynı kökensel semiyotik çöküşü bir süreliğine aşmaya çabalarken, bir krizden diğerine içöküşün iyice şiddetlendiği, önceki “kazanımların” sürekli olarak yeniden tartışma konusu olduğu ele geçirmeler, yeniden yerliyurtlulaştırmalar gelecektir. Bir lego oyununda olduğu gibi, daha doğrusu, sırasıyla mo-

leküllerden, atomlardan, sonra da atomik ve nükleer bileşenlerden yola çıkan kimya-fizik alanındaki analiz ve sentezlerden geçiş gibi, temel modülleri yersizyurtsuzlaştırdığı ve minyatürleştirdiği ölçüde, kapitalistik kompleks zenginleşecektir. Öncelikle moleküler ölçekte ve mikroskopik mekânda “tamen oluşmuş” şekilde belirecek olan yersizyurtsuzlaştırılmış kapitalistik ifadelerin potansiyellerini tarih ortaya koyacaktır. Bunlar, tıpkı yayımları için uygun koşulların belirmesini yıllarca bekleyen virüsler gibi, kendi yerliyurtluluklarını oluşturmada önce, uzun süre endemik halde kalabilirler. Böylece, gördüğümüz gibi, kapitalizm, daha Yukarı Ortaçağ'dan itibaren Pisa'da, Cenova ve Venedik'te “yerliyurtlu olmaya” başladı; hatta kent burjuvaları ile toprak soyluluğunun kaynaştığı bile görüldü. Yves Barel, bu konuda, “yersizyurtsuzlaştırılmış şehir prenslikleri”nden söz eder. Mesleklerle ve armatörlere dayanan kapitalist bir soyluluk, burada, “aristokratik cumhuriyet” denen bir sistem çerçevesinde, kent gelişiminin, ekonominin ve politik iktidarın denetimini eline almayı başardı. Fakat şunu da vurgulayalım ki burada sadece çok özel koşulların bir araya gelmesinin, yani bir dizi yersizyurtsuzlaştırıcı unsurun (farklı dünyalar arasında kavşak konumu, denize açılma, ticari akışları eline geçirmeye uygun durum ve Venedik örneğinde, Frank baskısına bağlı olarak laguna üzerindeki özel konum vb.) “ileneksel” bir araya gelişinin sonucu olan istisnai durumlar, “mucizeler” etkili olmuştur. Aslında ne İtalya'nın kapitalist şehirleri ne de burjuva krallıklarının başşehirleri, eski aristokratlar ile yükselen burjuvazinin seçkinleri arasında bir kaynaşmanın meydana gelebileceği pota olabilmıştır. Fazlasıyla yerliyurtlaştırılmış olan feodal parçalanma yeni parçalanmaya kendi ataletini dayatmayı başarsa da, ya da tersine, fazla yersizyurtsuzlaşmış olan bu yeni parçalanma ilkinde dayanıyor olsa da, sorun şudur ki aristokratik donanımların kentsel entegrasyonu çok nispi ve çok kısmi gerçekleşebilmiştir. Kraliyet devletinin işleyişine ve kapitalizme doğrudan doğruya bağlı aristokrasi kesimlerinin burjuvalaşması, yerel olarak bir tür aristokratik burjuvazinin oluşumuna varsa bile, bu hâlâ nispi, özellikle işlevsel nitelikli bir kaynaşma olacaktır. Daniel Dessert'in ve Jean-Louis Journet'nin adlandırmasıyla “Colbert lobisi” buna

örnektir:¹ Bu lobinin dörtte üçünden fazlası soylulardan (doğuştan ya da soylulaştırıcı bir yükümlülüğü yerine getirdiği için soylu olanlardan) oluşmasına rağmen, bu yazarlara göre, bir finansörler grubuna bağlanmak zorunda kalmıştır; bu kişilerin görev ve işlevleri, 18. yüzyıl başından itibaren, “kudretli kişilerin belli belirsiz, etkili ve ilgili desteğiyle birlikte, çevrelerindeki iktisadi ve mali sistem içinde, onları devlet yaşamının merkezine yerleştiren başat bir rol oynar”, yani toprak soylulduğundan kopmuş olmakla birlikte, yine de burjuvaziye ait olmayan kapitalistik bir toplumsal oluşumun merkezinde yer almışlardır. Keza, burjuvazi ile kapitalizm arasındaki çok aceleci benzeştirmeler karşısında da ihtiyatlı olmak gerekir. Aralarındaki ittifak ne olursa olsun, iki tür heterojen gerçeklik vardır: Burjuvazi, -kazanılmış haklarını korumaya çalışan- tutucu bir toplumsal katmanlaşmanın sonucuyken, kapitalizm, tersine ve sanki burjuvaziye rağmen, toplumsal alanı katmansızlaştırmaya yönelik makinesel bileşenler bağlantısının sonucudur. Bu farklılık giderek büyür ve Batı'da olduğu gibi Doğu'da da devlet kapitalizminin çağdaş gelişimleriyle -ekonomik-politik stratejisini eski ulusal burjuvaların ve eski ulusal bürokrasilerin kellesi üzerinden kendi içinde pazarlık ederek dünyaya hâkim olma eğilimi gösteren teknokratik ve kapitalistik kastların aynı köksapıyla- birlikte özellikle görünür hale gelir.

Genel anlamda, kapitalistik büyük ulusal kendiliklerin kentleşme ve donanım süreçleri, genellikle antik sitelerde olduğu gibi, iktidar oluşumlarının donmuş modellerinin kurumlaşmasına, kodlanmasına varmayacaktır. Burjuva şehri hem her şeydir hem herhangi bir şey; onun gücünü oluşturacak olan da kuşkusuz budur.²

1 Daniel Dessert ve Jean-Louis Journet, *Le Lobby Colbert – Un royaume ou une affaire de famille?*, Paris, Armand Colin, Les Annales, Kasım-Aralık 1975.

2 Fernand Braudel 16. yüzyılda şehir “modelleri”nin çoğalmasının bir tipolojisinin, -şehirlerin boyutları ve mertebeleri sorunu bir yana bırakıldığında- burada ele aldığımız çok geniş anlamda kolektif donanım işlevlerine gönderme yapan heterojen unsurları işin içine katan bir bileştirici kullanma koşuluyla, oluşturulabileceğini gösterir. Örneğin, sadece İspanya'nın şehirleriyle sınırlı kalırsak, Granada ve Madrid'in bürokratik şehirler olduğu; Toledo, Burgos ve Sevilla'nın ticaret şehirleri olduğu, ama Sevilla'nın aynı zamanda bürokratik, rant ve zanaat şehri de olduğu; Guadalajára'nın ruhban şehri olduğu; diğerlerinin ise daha ziyade askeri, “taklitçi”, köylü, denizci şehirler, öğrenim şehirleri vb. olduğu söylenebilir. Sonuçta, bu şe-

Zorlama bir ifadeyle, burjuva şehrin moler bir gölge-fenomen olduğunu söyleyebiliriz; oysa ki burjuva ve korporatif donanımlar, kentleşmenin ve üretici güçlerin atılımının gerçek moleküler sürecini temsil ederler.³ Senyörün, kontun, piskoposun, kralın vb. iktidarları şehirlerin askeri, politik ve vergi denetimi için mücadele ederlerken, kapitalistik moleküler devrim, üretken ve ticari Kolektif Donanımlar, (hızla çoğaltacağı ve zihniyet yapılarını, duyguları, dini, dünya anlayışlarını, yazıyı, müziği, resmi, mimariyi, bilimleri dönüştürecek) kavranılmaz semiyotik makineleri aracılığıyla, toplumsal gövdenin bütününün denetimini -dolaylı olarak soyluluğun ve kilisenin denetimi de dâhil- gizlice ele alıyordu. Soylu ve ruhban aristokrasilerinin özellikleri, ancak burjuvazinin nispi evrenselliğine uyum sağlayarak ayakta kalabilecektir; üstelik burjuvazinin çıkarları, onu, bu özelliklerin tamamlayıcısı olan semiyotik farklılaşmaları geliştirmeye yöneltecektir.

Yeni burjuva “duyarlılık”

Bu kapitalistik yersizyurtsuzlaşma süreçlerinin gelişimi ve birleşmesi dolayısıyla, başka bir insan anlayışı, özellikle de başka bir çocukluk anlayışı ortaya çıkmaya başlar. Şövalye aşkı duygusu -Soylu Hanımın idealleştirilmesi- yersizyurtsuzlaştıkça, geleneksel aristokratik değerlerin belli bir düzeni istikrarını yitirdi. Don Quichotte ve Corneille'in kahramanları aynı artçı mücadeleye katılırlarken, Racine kahramanlarının bir tür çocuklaşması burjuva duyarlılığının üstünlüğünün habercisidir. Gerçekten de, şövalye romanlarında ve saray aşkı romanlarında Soylu Hanım'ın yükselişinden sonra, 18. yüzyıldan itibaren sahneye çocuk çıkar. Soylu Hanım'ın yüz oluşu [*visagéité*] soylunun yersizyurtsuzlaşmasını bir noktada yoğunlaştırırken, burjuvazinin yüz oluşundan kelimenin tam anlamıyla su yüzüne çıkacak olan şey çocuğun yersizyurtsuzlaşmasıdır, ki

hirlerin özerk ve antagonist siteler çokluğu halinde parçalanmaması için bu şehirleri aynı kapitalistik bütün içinde “tutma”nın tek yolu, bunları, Kolektif Donanımların aynı köksapı üzerinde doğuyor olarak kabul etmektir. Bkz. *La Méditerranée et le monde méditerranéen*, Paris, Armand Colin, 1966.

3 Burada, yeni üretim ve dolaşım biçimleri doğuran makinelerin ve donanımların yersizyurtsuzlaşması veçhesiyle, korporasyon, lonca vb. sistemi aracılığıyla bu hareketi frenlemeye çalışan kurumsal, kurala uygun ve hayali yeniden yerliyurtlulaşma veçhesini birbirinden ayırmak gerekir.

bu da günümüze dek etkisini korur.⁴ Bu durum, çocukluğun kaderinde -burjuva çocukluğunkinde bile- hiçbir iyileşmeye yol açmaz! Olaylar iki düzlemde etkili olacaktır:

- Bir yandan, bir özelleşmeye, ailenin çocuk üzerine yeniden kapanmasına, (koca-karı ilişkisine, âşıklar arasındaki ilişkilere taşınacak olan) anne-çocuk ilişkisinde artan bir ısrara tanık olunacaktır;

- Diğer yandan, güçlendirilmiş bir semiyotik bölümlendirmeye, giderek daha erken dönemde görülen, kimi zaman inanılmaz sertlikteki genelleşmiş bir kontrole tanık olunacaktır: Ignace de Loyola'nın manastır disiplini için formüle etmiş olduğu buyrukları (servetten, doğadan, insani sohbetlerden, tinsel tatminlerden yoksunluk; kişinin kendi iradesinden, kendi yargısından feragat etmesi; insanı hayvanlara benzeten duyusal hazların mahkûm edilmesi; topluluk kurallarına ya da pratiklerine sadakat vb.) rahip okullarında çocuklara uyarlanacaktır.⁵

Manüfaktür ve sınai üretim tarzlarının gerçekleştireceği insan emeğinin yersizyurtsuzlaşmasına; kırsal göçe, kentsel yoğunlaşmalara vb. bağlı olarak yaşam mekânlarının yersizyurtsuzlaştırılması denk düşmekle kalmaz sadece; çalışmayla yeni bir tür ilişkinin -"meslek aşkı"nın sonuçta ortadan kalkması- ve yeni bir tür şefin ortaya çıkışıyla ifade bulan "duygusal" bir yersizyurtsuzlaşma da denk düşer. Kapitalizmin iktidar insanı, geleneksel aristokratik değerlere sahip olmayacaktır. Şövalyelik mitlerinin aktardığı yiğitlik, sadakat, eli açıklık ve kibarlık idealinin yerine, ifadesi romantik edebiyat ve sanat tarafından "dizi halinde" üretilen duygusal bir çocuklaşmaya paradoksal biçimde eşlik eden bir etkinlik ve sinizm ideali geçecektir. Semiyotik imalatın iki türü karşı karşıya getirilebilir:

- yerliyurtlu temel unsurlardan (soyun ve ailenin saptanması,⁶ kanın, toprağın, armanın rolü vb.) yola çıkarak, örneğin krallık sarayına, nispeten homojen bir tarza varmayı amaçlayan aristokratik bir oluşumun semiyotik imalatı;

4 Philippe Ariès, *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Paris, Seuil, 1975.

5 Anne Querrien, yayımlanmamış eser.

6 Jean-Louis Flandrin, *Familles. Parenté, maison, sexualité dans l'ancien société*, Paris, Hachette, 1976.

- çocukluk semiyotiklerini “anavatanları”ndan ayırıp soyut kodlara boyun eğdirmek için çok daha erken dönemli bir “tretman” gerektiren, başlangıçta nispeten daha yersizyurtsuz taban modüllerinden yola çıkan kapitalistik bir oluşumun semiyotik imalatı. Ayrımsal “montajlara” kalkışan kapitalistik oluşum, “her işe yarar” insanlar üretir; bunlar, fazla süslü püslü, “semiyotik bakımdan [fazlasıyla] billurlaşmış” aristokratlardan işlevsel bakımdan daha uyum sağlayabilirler.

Kapitalist üretim ilişkilerinin evrimine uyarlanmış yeni bağımlılıkların, yeni hiyerarşilerin, yeni bürokrasilerin oluşumu, bize göre, soylu inisiyasyonunun ikili yersizyurtsuzlaşmasını varsayar:

- bir yandan, geleneksel değer ve sanatlara (kendile ve dünyayla belli bir ilişki, şeref, soy zinciri, kişisel aidiyet duygusu, binicilik, dövüş sanatları, nezaket kuralları gibi bazı tutum ve davranışların öğrenilmesi) bağlı semiyotik bileşenlerin yavanlaşması ve yitirilmesi yoluyla kendini gösteren diyakronik bir yersizyurtsuzlaşma;

- diğer yandan, aristokrasi dünyasını -“saraya takdim edilen”⁷ soylular-, burjuva toplumu karşısında giderek daha belirginleşen semiyotik (ve ekonomik) bir bağımlılık içine yerleştirecek senkronik bir yersizyurtsuzlaşma.

Aristokrasinin çöküşü

18. yüzyıl sonunda aristokratik iktidarlar ile burjuvazi arasındaki devrimci kopuşlar, muhtemelen, burjuvazinin bariz devrimci iradesinden ziyade, “Atlantik dünya”da işleyen *yersizyurtsuzlaşma bileşenlerinin derinleşmesinden* ve konjonktürel bir krizden kaynaklanır. Bu kriz 10. yüzyıldakiyle aynı önemde bir tür yeni bir tarihsel “kara delik”tir; ama burada barbar akınlarının yerine, ters yönde, Napoléon ordularının akını ve geçtikleri her yerde bütün eski yerliyurtlulukları talan eden kapitalistik akışların yaygınlaşması geçmiştir. Mali ve kapitalist büyük burjuvazinin “süreklilik içindeki bir değişim”den kazanacak çok şeyi vardır. Aristokratik “harcama” sahnesinin ve yüzyıllar boyunca halk üzerinde uyguladığı kinci ama tabi kı-

7 Albert Soboul'a göre, “Versailles'da kralın etrafında yaşayan saraydaki soylular yaklaşık 4 bin aileyi temsil ediyordu.” Bkz. *La Révolution française*, Paris, Éditions sociales, 1951.

lıcı büyülenmenin onun için dezavantajdan başka bir şeyi temsil etmediğini kabul etmek gerekir! Köylü dünyasını iyi kötü “elinde tutmaya” devam eden bir toprak soylusunun artıklarını ezmek neye yarar? Unutmayalım ki Fransız Devrimi sırasında, köylerdeki hareketler, ayırım yapmadan feodal soyluluğu ve kent burjuvazisini hedef aldılar; bunların ikisi de, farklı yöntemlerle de olsa, baskı yapmayı sürdürmüştü.⁸ Şunu da ekleyelim ki, daha önce gördüğümüz gibi, burjuva aristokrasi ile soyluluğun “kapitalist” fraksiyonu arasındaki en üstü düzeydeki kaynaşma zaten geniş ölçüde yürürlükteydi... Dolayısıyla Fransız Devrimi’ni “yapan”, sınıf olarak burjuvazi değil, taşıyıcısı olduğu yersizyurtsuzlaşmanın kapitalistik bileşenleridir. Aynı zamanda ve belki de esas olarak, olaysal bir bakış açısından, bu bileşenlere karşı, özellikle yeni yönetici tabakaların eski düzenlemeleri, eski korporasyonları altüst etme, parayı manipüle etme, “liberal” bir ekonomik bölümlenmeyi teşvik etme eğilimine karşı, kentli kitlelerin yeniden yerliyurtlulaştırıcı tepkileridir. Böylece, kapitalistik devrimin gözünden bakıldığında, zanaatkâr ve dükkân sahibi baldırıçıplakların isyan günlerinin çoğunun, bir anlamda, “karşıdevrimci”, “Poujadeci” olduğu kabul edilebilir. Sağlam belirlenmiş politik dayanağı olmayan Aydınlanma’nın burjuvazisi, kâh bir yönde kâh diğer yönde, kâh -Jacques Godechot’nun ifadesiyle-⁹ “büyük Atlantik devrimi” tarafında, kâh Paris seksiyonlarının ve taşra federelerinin ademimerkeziyetçi ve özerklik yanlılığı tarafında yer alarak, “yürüyen trene binmeye” devam etti.

Dolayısıyla, burjuvazinin Donanımlarının çoğalması, bize göre, soyluların ve kraliyetin iktidar ilmekleri içinde belirmiştir. Bu çoğalmanın işlevi, yönetici kastların bütünü yararına, bu kastların köylünün ve zanaatkârın çalışmasından çekip aldıkları ilksel artı değeri kapitalistik emek gücüne dönüştürmekti. Fakat bunun karşılığında, tıpkı bir mantar gibi, kendi dayanağını hızla çürüttü. Burjuvazi kendi fiili iktidarını, baronlukların, kontlukların, dükalıkların ve krallıkların bölünmesine öncülük eden soy zincirlerinin ve ittifakların “mantığına” göre değil, iktisadi normlara göre oluşmuş yerliyurtlu kendilikler

8 Paul Bois, *Paysans de l'Ouest*, Paris, Flammarion, 1971.

9 Jacques Godechot, *La Grande Nation – L'expression révolutionnaire de la France dans le monde (1789-1799)*, Paris, Aubier, 1956.

üzerine yerleştirip sağlamlaştırdıkça, bu donanımlar, modern devletlerin teknolojik, ekonomik ve politik gereklerine cevap verebilen makro-donanımlar yaratacak şekilde minyatürleştirildi ve polimerleştirildi.¹⁰ Dolayısıyla, mikro-donanımların çoğalan anarşisi, kendi içinde, merkezi bir devlet iktidarını taşır (bunun kurumsal aksiyomatığı Bonapartizm tarafından büyük bakanlıkların, büyük okulların vb. kurulması şeklinde sistematize edilmiştir). Çifte başlı kolektif bir Donanım ağı -her yere sızan semiyotik bir mikro "hedef arayıcı baş(lık)" ile bütünü bir arada tutan devletsel bir makro-baş- toplumsal alanın en ücra köşelerini bile adım adım güvenlik bölgelerine ayırdı. Bu fenomenin süreçsel karakteri, burada burjuvazinin iktidar sorunuyla özdeşleştirilebilecek olan devlet iktidarı sorununun daha baştan itibaren, yani makro-donanımların billurlaşmasından çok önce ortaya konduğunu maskeleyememelidir.

Bu arada, soyluluğun semiyotik oluşumuyla ilgili donanımlara geri dönelim. Bu donanımlar görünürde soyluluğa özgüdür, esasen sadece soyluluğu, ikincil olarak da kralın sarayına bağlı büyük memurları ve burjuva sanatçıları ilgilendirmektedirler. Fakat zaten adamakıllı bunalmış olan bir aristokrasiyi yeni bir "Tanrı Barışı"na -barok ve rokokoya- boyun eğdirmek için Saint-Denis manastırından nöbeti beş yüzyıl sonra devralan Versailles'ın; modern zamanların ilk kolektif Süper-Donanımı, bir tür takıntı çibanı, yeniden toparlanmanın ve küçültmenin karargâhı, burjuvazinin parlamenterlerine, hukukçularına, teknokratlarına ve bankacılarına gerçek iktidarların aktarımını hızlandırmanın temel dispoitifi olduğu da kabul edilebilir. Aslında feodal soyluluk, doğumundan itibaren, burjuvazinin donanımlarının semiyotik sorumluluğuna girdi; burjuvazi, doğumundan itibaren, bir anlamda, yeni aristokrasilerin semiyotik makinesi oldu. Burada sadece danışmanlar, yazıcılar, şairler, öğretmenler ve günah çıkartan papazlar değil, aynı zamanda, yepyeni duyarlılıktaki bir sentaks, mantık ve makine de söz konusudur.

10 Örneğin borsa donanımları, 16. yüzyıl sonundan itibaren ticaret borsasının ve değerler borsasının modern biçimi altında var olmaya başladı; fakat bu ancak 17. yüzyılın başından itibaren devasa bir boyuta erişecektir - kimi zaman Amsterdam borsasında Doğu Hint Adaları Kumpanyası'nın gidişatını takip etmek için günde beş, altı bin kişinin toplandığı oluyordu.

Aristokrasi ile diğer toplumsal tabakalar arasında bilinç-dışı bir suç ortaklığı var olduğu sürece, soyluluk ve üst düzey ruhban “harcama”da uzmanlaşmış kastlar olarak kabul edildiği sürece, onların lüksleri ve yaşam tarzları -etkilerine maruz kalanlar tarafından nefret edilse de- “oyunun kuralı”nın parçası olarak kabul edildiği sürece, bir anlamda, kolektif bir arzuyu, “irrasyonel” bir arzuyu ifade edeceklerdir; oysa ki burjuvazi-soyluluk ortakyaşamı, toplumsal sömürüyü ikili yüz ve ikili iktidar sistemine göre ifade ederek “yararlılığını” koruyacaktır. Soyluluk, yükselen kapitalistik sömürünün aldatmacası, paravanı ve şaşırtma hedefi olacaktır. Fakat halk kitlesi tarafından yabancı bir beden olarak hissedilmeye başlandığında, büyüleyici yabancılığını, kutsal halesini yitirdiğinde, o zaman onu tecrit etmekten, rezerve mekânlara -Versailles vb.- kapatmaktan, hudutların dışına “sürmekten” başka çare kalmaz (elbette geçici bir sıfatla; fakat “Restorasyon” soyluluğun önceki imtiyazlarını asla tamamen iade etmeyecektir). Soyluluk, burjuvaziye son hizmetini günah keçisi olarak yerine getirecektir; kelleler uçuran burjuva devrimi, sorunu kolektif imgeleminden kaçtırmaya çalışacaktır: “Sapkınların hatası, soyluların, uluslararası Yahudiliğin, beşinci kolun, Troçkist casusların, Beria kliğinin, Lin Biao'nun kara çetesinin hatası...” Böyle bir yöntemle şeytan çıkarmaya çalışılır; sadece toplumsal gövdenin bütünüünün “sorumluluğunu” işe katmakla kalmayan, aynı zamanda bu gövdenin libidosunu da seferber eden bir “krizin” gerçek doğası, yüz oluş özellikli özel bir takım üzerine yerleştirilir, burada yerliyurtlulaştırılır.

Böylece, soylu ve ruhban aristokrasisinin farklı yerliyurtlulaştırma tarzları -bunu derken, bu aristokrasinin israf edici donanımlarını olduğu kadar, parayla ve çalışmayla ilişkisini, yaşam tarzını, “teşrifatlarını”, tavırlarını da anlıyoruz-, burjuvazinin en fazla yersizyurtsuzlaşmış fraksiyonlarının semi-yotik, libidinal ve kurumsal donanımlarına besin olarak hizmet etmeye son verdikleri andan itibaren, bu aristokrasiler de iktidardan düşecektir. Feodalitenin politik ve edebi tarihinde geriye gittikçe, soyluluk ile burjuvazi arasında, burjuvazinin ikili politik oyunuyla bağlantılı libidinal bir işbölümünün kökensel terimlerine kavuşulduğu hissedilir. Aristokrasi kendi mağrur düşüşünü bir yazgı gibi taşıırken, burjuva -en dayanıl-

maz yüz oluş özelliklerini Lombard'ın ya da cimri Yahudi'nin imgesine yansıtarak dışlama pahasına da olsa-, kendi kaçınılmaz zaferini kurnazca tezgâhlar. Yves Barel, 11. yüzyıldan itibaren, kontluğun, şehirlerin ve soyluluğun -soyluluğa karşı ikili- ittifak yaptığı karmaşık figürlü bir tür balede burjuvazinin, dönüşümlü olarak, kâh feodal parçalanmaya kâh taşranın ve krallığın merkezileştirici iktidarlarına dayandığını belirtir ("Oyunun kuralı aynı kalsa da, kurulan ittifaklar etkili olduğu kadar geçici ve deşışkendi"). Böylece, burjuvazinin yersizyurtsuzlaştırıcı makinelerinin yerliyurtlu kılınarak yerleştirilmesi sadece eski iktidar oluşumlarının tözlerini adım adım boşaltmakla kalmadı, ayrıca, baskıcı toplumsal çerçevelemenin sürekliliğini sağlamak için bir dizi ikame modeli de üretti.

Bununla birlikte, şunu da belirtelim ki, yerliyurtluluk kahlıntısı sıfatıyla da olsa, aristokrasi, Fransız Devrimi'nden uzun süre sonra, önde gelen kişilerin yeni kastları arasında ihmal edilemeyecek bir yer tutmaya devam etti. Fakat, paradoksal olarak, aristokrasi, çağdaş tarihi yersizyurtsuzlaştırılmış arkaizm biçiminde kat edecek ve yine bu sıfatla, günümüzde, "sansasyonel" denen basının manipüle ettiğı (prens evlilikleri, vs.) halk imgeleminde çok önemli bir rol oynamaya devam edecektir. Ayrıca, eski aristokrasinin bir diğerk bölümü de "modern" bazı iktisadi, askeri ve politik sektörlere yeniden dâhil edilmiştir; bugün bile örneğın dışışleri bakanlığının bu aristokrasinin özel avlağı olarak kaldığı bilinmektedir. Fakat bu konuda da işın özü yerliyurtlulaştırılmış iktidarlar tarafında değıl, daha ziyade libidinal değışimler, değıer dönüşümleri, aristokrasinin de işın içine karıştığı yeni şef prototiplerinin deneyimlenmesi tarafında aranmalıdır. Gerçekten de, tarihsel fenomenleri sadece büyük ölçekli politik ve toplumsal veçheleri altında değıl, aynı zamanda, moleküler libidinal metabolizmaları düzeyinde de ele almak kabul edildiğinde, burjuvazinin semiyotiklerinin aristokrasinin semiyotiklerini ortadan kaldırdığını kabul etme gerekliliğı de o denli aşıkâr olmaktan çıkar. Keza "Kızıl Ekim"den sonra proletarya da kulakların ve burjuvazinin, hat-ta (Stalinci bürokrasinin gayet doğıal olarak "kavuşmuş" gözük-tüğü!) yaşlı "Doğıu despotizminin"¹¹ semiyotiklerini bozmayı başaramayacaktır. Kolektif Donanım makineleri, kapitalistik

11 Karl Wittfogel, *Le Despotisme oriental*, Paris, Minuit, 1964.

semiyotik makineleri, aristokrasinin -arkaik- makineleriyle ya da işçi hareketinin -ilerici- makineleriyle kusursuzca bir arada bulunabilir. Modern devletlerin politikası bütün bunları bir arada tutmaktan ibaret olacaktır: Belli bir kamu hizmeti, yardım, planlama vb. anlayışı, baskı grupları, lobiler, mafyalar, tarihsel soy zinciri duygularını -Du Guesclin ve Jeanne d'Arc Fransa'sı, Töten Tarikatı Almanya'sı, çarlık Rusya'sı, Siyonistlerin vaat edilmiş toprağı vb.- canlandıranlara benzeyen mikro-faşist değer sistemleri. Kolektif arzu düzeninin bu alanında, tarih ille de önceki "evreleri" aşan bir çizgiye göre işlemez. *Aufhebung* [ortadan kaldırma, aşma] olmadan geçmiş yığınları taşır, geleceği açarken aynı zamanda da kapatır, çöküş bölgeleri ve yeniden yerliyurtlulaştırma aracılığıyla kendi üzerinde çalışır. En iyi ve en kötü, mümkün ve imkânsız, her şey yerinde kalır. Yolu üzerindeki her şeyi devirirken, her şeyi geri dönüşsüz biçimde dönüştürdüğü, aynı zamanda hiçbir şeyi değiştirmedigi, katmanları üst üste yığıldığı söylenebilir.

Burjuva yeniden yerliyurtlulaştırmalar

Kapitalistik devrim yeni yönetici sınıfları ve yeni bürokrasi türlerini eski iktidar biçimlerinden ayırt etmeye devam etti. Fransız Devrimi'nden itibaren kapitalistik devrimin kurumsal olarak bölünüp çoğalması, Eski Rejim burjuvazilerinin doğurduğu çoğalma karşısında yeni bir karakter edindi. Bu çoğalma sadece bir kent mekânını ve kodlandırılmış bir iktisadi alanı ilgilendirmekle, sadece şehirleri, "toplumsal mevkileri", gelirleri, yaşam alanlarını, kilisenin içindeki sıraları farklılaştırmayı önemsemekle kalmadı, aynı zamanda ve daha temelde, semiyotik ve libidinal mekanizmaları da ayırdı. Eski burjuvaziler, saptanabilir toplumsal ve iktisadi sektörler üzerinde iktidarı denetliyorlardı. Yeni burjuvaziler her şeyi istila etti. İnsan, evrensel olarak burjuva oldu. Eski bütünlük -toplumsal mevkilerin mutlak mesafesi ile soylulukla halkın hayali ortakyaşamı tasfiye edildi. Toplumsal mevkilerin biçimsel tekleştirilmesi ("özgürlük, eşitlik, kardeşlik"), aslında, kişiselci ve duygulanımsal eski değerlerin kökünün kazınmasına eşlik etmektedir.

Soylu-uşak, usta-çırak tarzında kodlandırılmış kişiselci ilişkiler silinerek, yerini, esasen, çalışmaya, ücretlere, "kalifikasyon"a, kârlara vb. yönelik soyut nicelendirme sis-

temleri üzerinde temellenen genel “insan” ilişkilerinin düzenlenmesine bırakır. *Socius*, son tahlilde, “kişileri” değil, kodu çözülmüş akışları ilgilendirir. Kapitalistik devrim bütün eski yerliyurtluluklara saldıracaktır; kırsal toplulukları, taşra topluluklarını, korporatif toplulukları dağıtacaktır; şenlikleri, kültürleri, müziği, geleneksel ikonları yersizyurtsuzlaştıracaktır; sadece eski aristokrasileri değil, aynı zamanda toplumun bütün marjinal ya da göçebe katmanlarını da “sömürgeleştirecektir.” Fakat toplumsal bütünleri yersizyurtsuzlaştırma yönündeki sistematik teşebbüsü, işleyiş gerekliliklerine ve iktidarının sürdürülmesine uyarlanmış olan ikame yerliyurtlulukların üretimine eşlik edecektir.¹² Bu yeniden yerliyurtlulaştırma iki tarzda gerçekleşecektir: “Aşılmış” yerliyurtlulukların kalıntılarıyla pazarlık ve kalıcı bir uzlaşma yoluyla; ve yeni yerliyurtlulukların “atılımı”, arzusunun “bir şeye bağlanma”ya devam etmesini sağlayan modellerle *socius*'un donatılması yoluyla. Birinci görevin (politik, adli, dinsel vb.) istikrarlı kamusal kurumların, ikincinin ise Kolektif Donanımların çoğalan ağının payına düşeceği kabul edilebilir. Aslında, etkileşimler ve karmaşık bir tümleştirici, bu iki bileşen türünü sürekli bir şekilde iç içe geçirir. Fakat şematik olarak, içerdiği öğeleri minyatürleştiren ve işlevselleştiren aynı yersizyurtsuzlaştırma ve yeniden yerliyurtlulaştırma sürecinin uygulandığı iki alanı ayırt edebiliriz: kapitalistik öğeler alanı ile arkaik toplumsal kurum ve katmanlaşmaların alanı. Birinci alanla ilgili örnek: “Tanrı Barışı” denen politikayı öne çıkarmayı başarmış olan Ortaçağ’ın dinsel-burjuva ön-donanımları, 18. yüzyılda, içselleştirilerek ve evrenselleştirilerek, “yasaların ruhu”nun ya da Kantçı ahlakın minyatürleştirilebilir donanımlarına varacaktır. İkinci alanla ilgili örnek: Büyüsel-dinsel özelliklerin topyekûn yatırımının yapıldığı yerliyurtlu kılınmış büyük toplumsal kendilikler -kraliyet iktidarı, kilise, soyluluk, kırsal topluluk, korporasyonlar vb.- “içerden” işletilecek ve başka işlevlere göre yeniden ortaya serilecektir; libido -eski sistemlerle daima az çok etkileşim halinde olsa da- artık öncelikle ev içi mekân, aile duyusu, belli bir çocukluk kültürü, bürokratin, polisin, hekimin,

12 Bkz. Michel Foucault'nun *Histoire de la folie à l'âge classique*, Paris, NRF, 1972'de tarif ettiği “büyük kapatılma.” [Deliliğin Tarihi, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Yayınları, 1992]

eğitmenin yüz oluş özellikleri gibi (psikanalistlerin annelikle ilgili olduğunu düşündükleri -neden böyle olduğunu kendimize sorabiliriz- bilinçdışı üstben'in yüz oluş özelliklerini unutmadan) *yerliyurtluluk kalıntıları* üzerinde sabitlenecektir.

Fakat yeni kapitalistik donanım işlevi, gayet sınırlı kendiliklere göre somutlaştırarak ve gayet kodlandırılmış bir işleyiş dayatarak topluma istikrar kazandırmayı başaramayacaktır. Kurumsal ilişkilerinin “arkasında”, yenilikçi bir tür enflasyon içinde toplumu içerden tehdit edecek ya da karşılığında, toplumu kendi üzerinde bloke edecek mekanizmaları harekete geçirecek düzenlemeler, öngörülemez kaçış çizgileri belirme-ye devam edecektir. Böylece, donanım işlevinin bu iki alanı (kelimenin gerçek anlamıyla kapitalistik donanımlar alanı ile parçaladığı katmanlaşma kalıntıları ya da ürettiği yapay yerliyurtluluk alanı), kişileri değil, kişisel-altı organ ve işaretlerin makinesel kümelerini bambaşka bir tarzda somutlaştıran kolektif bir düzenleme işlevi tarafından her zaman sorgulanabilir olacaktır ve bu kolektif düzenleme işlevi de büyük molar kümeler üzerine ya da *socius*'un mikroskopik parçaları üzerine etkilerini aynı anda yöneltecektir. Bu düzenleme işlevi, daha ilerde göreceğimiz gibi, ya donanımın işlevini -örneğin bas-kıcı kapasitesini güçlendirerek- hızlandıracaktır¹³ ya da kapitalistik yersizyurtsuzlaşmayı iç sınırlarının ötesine iterek ve devrimci arzunun kolektif düzenlemelerinin mümkün bütün donanımların sorumluluğunu üstlenmesinin koşullarını yaratarak bu donanıma karşı çalışacaktır.

13 Burada gerici kurumların faşist hareketlerini ayırt etmek gerekecektir. Örneğin: Anglikan kurumundan kopan ve şeytan halkına karşı, yani yerlilere karşı inşa edilecek olan yeni vaat edilmiş toprak New-England'da, *May Flower*'daki Pilgrim Atalar aracılığıyla, bir tür faşist topluluğun oluşumuna yol açan püriten bir hareketin ortaya çıkışı.

*Donanım işlevinin iki uygulama alanını
ve
donanımların ve katmanlaşma kalıntılarının
yersizyurtsuzlaşma – yeniden yerliyurtlulaşma -
minyatürleşme sürecini özetleyen tablo*

	Eski Rejim	Burjuva ve bürokratik rejim
Kapitalistik Donanımlar	“Tanrı Barışı” birbirlerinden kökten ayrı toplumsal tabakaları kodlandırır. Kralın iktidarı, soylu yerliyurtluluklar, şehirler, korporasyonlar vb. karşısında dış hakem konumundadır.	“Yasaların ruhu” ve vicdan ahlakları, evrensel bir bireyi “içerden” kontrol eder. Devlet kapitalizmi, yersizyurtsuzlaştırılmış donanımların çoğalan ağından yola çıkarak toplumun bütün çarklarını elinde tutar.
Kalıntı halindeki kurumsal ve libidinal katmanlaşmalar	- Kırsal topluluğun ve feodal parçalılığın nispi istikrarı. - Krala, mesleklere vb. bağlı büyüsel- dinsel özellikler.	- İktisadi ve politik bir parçalanma adına eski yerliyurtlulukların mülksüzleştirilmesi (serbest girişim, radikal-sosyalist cumhuriyetler, sapmalar, gulag'lar vb.) - Aile duygusunun ve çocukluk kültürünün gelişimi (bürokratin, polis, hekimin, eğitmenin, üstben'in yüz oluşunun özellikleri).

SEMİYOTİK BİR SEÇMELİ KONU

Libidinal yatırımların semiyotikleştirilmesi

Araştırılacak bir hipotez olarak gördüğümüzden, modern devlet iktidarının işlevlerini ve toplumsal sınıflar arasındaki çıkar mücadelelerini, şu ana dek “büyük” tarihin ve “büyük” politikanın uzmanları tarafından pek dikkate alınmayan kolektif arzu oluşumlarına bağlayan semiyotik mekanizmaları “bulundukları yerden çekip çıkarmak” amacıyla Kolektif Donanım mefhumunun örttüğü kümeyi sınırlarken kasıtlı bir fluluğu koruduk. Gerçekten de, Kolektif Donanımların bu içkinliğinde ve her yerde bulunuşunda bizi ilgilendiren şey, yararlılıklarının, şekillenmelerinin ya da güncel bölüşümlerinin evriminden ziyade, kapitalistik arzu ekonomisindeki özel işlevleridir. Bu donanımlar, “modern” kentleşme süreçlerinin kökenindeki iktidar metastazlarını çoğaltırlar; bu metastazlar da, şehrin sınırlarının çok ötesine uzanarak, toplumsal alanın bütününe bulaşarak, eski kastların, yeni sınıfların içinden geçer, cinsiyetleri, yaşları, zevk ve algıları şekillendirirler. Akışları (maddi akışları, emek akışlarını, her türden semiyotik akışı) yersizyurtsuzlaştıran bu makineler, belli bir birey türünün ya da belli bir *socius* türünün atılımında rekabet eden çeşitli

bileşenleri eklemlenmeyi nasıl başarırlar? Davranış stereotipleri, ilişkisel ve algısal şemalar, ne tür makine ve donanımlar üretir? Malların üretiminde, ama aynı zamanda farklı öznellik türlerinin de üretiminde ne tür semiyotik bileşenler etkileşir? Kolektif Donanımlar bu çeşitli bileşenlerin birbirlerini “özümseyebilir” olmasını nasıl başarırlar? Bu bileşenlerden bazıları, dil semiyolojilerine ve egemen iktidarların gösterenlerine genel itaatlerine yol açmakta özel bir rol oynar mı? Kolektif Donanım işlevi, kolektif düzenlemenin özgürleştirici işlevi yönünde gidebilir mi, yoksa bizzat doğası gereği, onunla temelden uzlaşmaz mıdır? Bütün bu sorular, bize göre, daha temel bir sorgulamaya indirgenebilir: İşaretlerdeki, mekândaki, bir grubun, bir kurumun ya da bir donanımın yaşamındaki her tezahürden “önce gelen” bu “seçmeli konu” türü, bu temel politik tercih türü hangisidir? Kolektif bir söz alma ya da arzusunun yabancılaştırıcı düzenlemelerine, donanımlarına kendini bırakma sorununun, ekonomik, toplumsal ve politik her düzeyde ortaya konulduğu doğru mudur?

Bireyleri en mahrem yerlerine dek ele geçiren Kolektif Donanımlar, böylece, arzuyu kendi “kökensel” yerinden yurdundan, yani henüz kapitalistik akışlara tabi olmamış yerinden yurdundan etme, onun yerine konuşma, ona yeni hedefler koyma, onu işe koşma, mübadeleci hiyerarşi ve sistemlere uyarılma ve bütün bunları da özel bir semiyotik teknoloji aracılığıyla yapma görevi mi edinirler? Bu yönde daha öteye gidebilmemiz için, terimin alışıldık anlamında Kolektif Donanımlara geri dönmemiz gerekir. Böylece, somut örneklerden yola çıkarak, sözde yansız mimari ve kurumsal görünüşlerin ardında, bu seçmeli makinenin nasıl üretilip seferber edildiğini, libidinal yatırımların semiyotik ön-düzenlemelerinin hangi özel teknikleriyle kolektivite adına temel tercihlerin yapıldığını, görünüşte açık durumlarla hangi yöntemler aracılığıyla daha baştan oynandığını, ama yine de sistemden kaçmak isteyen insanlar açısından gerçek seçim marjının var olabileceğini göstermemiz gerekiyor. Mademki donanım bölümlere ayrılmış, bu durumda hangi kolektif düzenleme politikasını tahayyül edebiliriz? Hangi uçtan başlamalı? Bu tür soruları uygun biçimde ele almayı elbette sadece kolektif olarak hazırlanmış monografilerin toplanması sağlayabilir! Keza, bu incelemede,

bu alandaki amacı dışsal bir incelemeyle, “uzman” müdahaleleriyle sınırlanmayan, fakat belirli mikro-politik alanlarda böyle bir kolektif sorumluluk almayı kolaylaştıran yeni bir analitik yöntemin *koşullarının* ne olabileceğini değerlendirmeye çalışmaktan başka bir amacımız olamaz.

Tekrar ediyoruz: Yeni bir analitik praksisin koşullarının bu araştırılması, evrensel “temellerin” araştırılmasıyla eşanlamlı olamaz. Bu araştırma, kendi için saptadığı teorik “çıkış” ne olursa olsun, sınırını hemen kabul eder. Hatta “politik tercih aksiyomu” olarak adlandırabileceğimiz çözümsüz bir aksiyomu kendi çıkış noktası olarak talep eder: Ekonomik ya da toplumsal bir bütün ne kadar çok parçaya bölünse de, bu parçalardan yola çıkarak, her yandan onu kat eden yeni bir mikro-politik bütün her zaman oluşturulabilir. Kolektif Donanımların fiili çoğalmasının arzu düzeninde karşı konulmaz bir yabancılaşmaya yöneltmesi de “doğal” görülebilir. Bu durumda, yazgı, zorunluluk teorileri, ekonomik düzen içinde ilerlemenin, sembolik düzen içinde arzunun kaydı ve yapısı teorisi, vs. *temellenmiş* olur. Fakat ters yöndeki kesinlik de şunu dayatabilir: Kolektif bir düzenleme işlevi, tüm diğer semiyotik, toplumsal ve “maddi” konulardan daha incelikli bir seçmeli konu; donanım işlevinin baskıcı karakterini bozabilir. Bazı göçebe toplumlar kendi iktidar oluşumlarını Kolektif Donanımlar üzerinde yerliyurtlulaştırmayı inatla reddederken, kimileri de böyle bir yerliyurtluluğun bütün tezahürlerini kasti olarak yıkmıştır (örneğin Cengiz Han'ın orduları istila ettikleri şehirleri yerle bir etmekle kalmıyor, çukurları ve kanalları doldurup, bentleri parçalıyor, böylece artlarındaki toprağı doğal haline geri döndürüyorlardı...).¹ Yine de uygarlıkların genel gelişimi diye adlandırılması uygun düşen şeye onlar da kendilerince katkıda bulunmuşlardır! Dolayısıyla, onları model olarak önermeyeceğiz, çünkü bizim ikinci ve sonuncu aksiyomumuz, aşkın ve evrensel bir modele ya da bir kategoriler sistemine her türlü referansı reddetmekten ibarettir!

Köksap halindeki bir semiyotik araştırma

Semiyotikçilerin (sinema alanındaki Christian Metz gibi birkaç istisna bir yana) karşı karşıya kaldıkları kodlandırma

1 Maurice Percheron, *Gengis Khan*, Paris, Seuil, 1962, s. 126.

yöntemlerinin ve çeşitli semiyotikleştirme tarzlarının özgül niteliklerini ortaya koymayı pek dert etmediklerini belirttiğimizde, onların lehine olacak olsa da, bunda yalnız olmadıklarını hemen eklememiz gerekir! Gerçekten de, güçlü biçimde sentakslanmış, bir yazı makinesine kenetlendiğinden sağlam biçimde kodlanmış paradigmatik eksenli dillerin statüsünün, tüm diğer ifade biçimlerinin, hatta tüm diğer kodlandırma tarzlarının zorunlu çerçevesini, *a priori* çerçevesini oluşturmaması gerektiği fikri, beşeri bilimlerdeki ve toplumsal bilimlerdeki araştırmacıların çoğu tarafından zımnen kabul ediliyor gözükmektedir. Bütün çağdaş semiyolojik araştırmaların sanki tek bir kaygısı var gibidir: genel bir semiyolojinin kurulması. Bununla birlikte, böyle bir “bilim” kurulmalı mı, yoksa hiç kurulmamalı mı, aşikâr değil! Biz ise, tersine, modern semiyotikleştirme kipliklerinin özelliğinin belki de tam da -bilimsel, teknik ve toplumsal- farklı sistemler bütününe gönderme yapma, kendine özgü olacak bir sistem içinde asla bir temel bulamama olgusunda yattığını göstermeye çalışacağız. Ne olursa olsun, bu yaklaşım kuşku verici bir *a priori*'nin damgasını taşır, sağlıksız bir yöntemle işler, bir çocukluk hastalığının, hatta yapısal bir hastalığın semptomudur: Örneğin genel bir coğrafyanın, genel bir fiziğin, genel bir kimyanın, hatta genel bir matematiğin oluşumunun münhasır bakış açısıyla, doğa bilimleri alanında, hatta müspet denen bilimler alanında, canlı bir araştırma asla gelişmemiştir. Gerçekten de, bilimsel araştırmanın “dalları” her zaman için, başlangıçta heterojen olan yönlerden yola çıkma ve bir ağacın dallarından ziyade bir köksap tarzında birbirine eklenme eğiliminde olmuşlardır. Bilimleri sınıflandıran sistemler filozofların (ya da felsefe yapmaya koyuldukları ölçüde bilim insanlarının) işi olarak kalmıştır. Bilimsel araştırmanın yaşamında bile, en genel düzeydeki sentezler, daima uzun sürede birikmiş çalışmalar temelinde ve geriye dönük olarak gerçekleşmiştir: Sentezler zaten her zaman geçicidir, olguların sınavında sorgulanmaya her zaman yatkındırlar. Oysa şu ana dek görüldüğü kadarıyla, semiyolojik araştırma, el kol hareketlerine, mekân algısına, reklama, moda, müziğe vb., özellikle örnek sıfatıyla başvurmuştur. Gerçekten de, kendi inceleme konularını *örnek düzeyine indirgemektedir*; onların zenginliklerini, işin içine kattıkları özel ifade özelliklerini, içerdikleri kolektif

sözcelem düzenlemelerini hakikaten dikkate almaz. Kendi ni hemen hegemonik teori olarak görür. Böylece günümüzde kendi modellerini, onları alımlamaya -en iyi ifadeyle- daha az hazır alanlara ihraç eder; örneğin kent mekânı üzerine semi-yotik araştırmalar, bu açıdan, böyle bir yordamın kısırlaştırıcı etkilerini -karikatürleştirene dek- göstermektedir.

Genel olarak ifadeci hareketleri, hatta genel olarak Kolektif Donanımları konu edinmeyen başka türdeki bir semi-yotik araştırma, herhangi bir donanım türüne ya da özel bir kurumsal topluluğa özgü semi-yotikleştirme ifadelerini ortaya çıkarmak durumunda kalır. Böylesi bir durumda, söz konusu konunun özgüllüğünü asla indirgememeye çabalayarak, örneklendirme yöntemi aşılmaya çalışılır. Gerçekten de, burada sorgulanması gereken şey, “bir inceleme konusu genel olmalıdır” şeklindeki sözde zorunlulukla ilgili epistemolojik önyargı, dolayısıyla da, araştırmanın ve araştırmacının statüsüdür. Bir arzu nesnesini incelerken, onun sözcelenme kipinin tekilliğini yitirmemek gerektirir. Bu koşullarda, bizzat incelemenin sözclemi, “konu”suyla ilgili sözclem kiplerinden bağımsız olamaz. Bugün olmak istediği gibi, analitik ve politik olarak yansız olan beşeri bilimlerdeki araştırma, en temel içgüçleriyle arzunun kolektif ekonomisini kavramayabilir. Sadece arzu arzuyu okuyabilir. Dolayısıyla, belli bir *sözcelem nakli*'nin zorunluluğu üzerinde fazla duramayız: Bir incelemeyi üreten özne, incelemenin konusunu oluşturan öznenin sözclem kipine, şu ya da bu şekilde, “yakayı kaptırabilir” olmalıdır. Bilgi özneleri ile bilinecek özneler arasında belli bir sözclem düzenlemesi olmadığından, bir araştırma ancak kendi kendini kısırlaştırabilir, hatta daha kötüsü, baskıcı iktidar sistemleri arasında yerini alabilir. Fakat bilim nesnesinin genellik niteliğini, örnek oluşturma işlevini reddetmek, her türlü bilimsel soruşturma yönteminin terk edilmesini asla gerektirmez. Arzunun tekilliği, tarihsel dönüşümler, “dışarıdan gelen” olay, yeni makinesel dalların ortaya çıkışı, *somut makineler* diye adlandırdığımız şeyin belirişi -Jacques Lacan'ın görüşünü sürdürürsek-, “tahmini bilimler” statüsü olarak belirteceğimiz şeyi niteler. Günümüzde kabul edilmesi güç olan, fakat bize yine de temel gözüken şey, bir sistemin semi-yotik bileşenlerinin -egemen dillere, anlam üretiminin egemen tarzlarına tabi kılınma ilişkilerinden

bağımsız olarak- dikkate alınmasının, ille de doğal değerlere geri dönüş, geçmişe bağlanma, arkaizm kültü perspektifi anlamına gelmediğidir. Bu bileşenler arasında şunları saydık: Dans ve bedenselleştirme tarzlarının, mekân algısının, biyolojik kodlandırmaların işin içine girdiği semiyotik bileşenlerin el yüz işaretleriyle ifadesi... Fakat göstermeyen ya da gösteren-sonrası “modern” bileşenleri de buna eklemek, parayla, borsa “yazısı”yla, müzikal yazıyla, bilimsel, bilişsel şekillendirme sistemleriyle ilişkide olunan yersizyurtsuzlaştırılmış göstergeler takımını işin içine katmak da yerinde olur. Bu bileşenlerin de, şu ya da bu biçimde, gösteren semiyolojilere az çok bağlı kaldıkları doğrudur, fakat *işsel işleyiş düzeylerinde*, gündelik hayatlarımızı şekillendiren yinelemelerden kurtulurlar. Genel olarak, bütün bu “doğal” kodlama bileşenlerinin (genetik, hormonal, sıvısal, algısal, duruşsal vb.) gösteren-öncesi bileşenler (ikonik, el kol hareketlerine bağlı, mimiklerle ilgili vb.) olduğunu ya da gösteren-sonrası bileşenlerin (dijital kodlar, ekonomik işaretler, matematik vb.)² gösteren semiyolojilerle karşılaşabileceği (ya da bu semiyolojileri oluşturabileceği), ama yalnızca *güçsüzleşmelerinin yolunu* burada bulabildikleri ölçüde bunu yapabilecekleri kabul edilebilir. Dilden kurtulan semiyotiklere vurgu yapmaya yönelmemiz, ansal ve kendiliğindenci bir iletişim tarzından, Jean-Jacques Rousseau'nun önerdiği tarzda bir kökenlere dönüşten yana bir savunuyu olarak anlaşılmamalıdır. Bu, sadece bir gözlemin sonucu olarak anlaşılmalıdır; yani semiyolojik sistemlerin sadece dilsel bir çerçeve içinde incelenmesi, yalnızca toplumsal grupların gerçek yaşamı üzerine değil, aynı zamanda, evrenle, bilimsel yaratıcılıkla, sanatsal yaratıcılıkla, devrimci eylemle vb. ilgili çok sayıda semiyotikleştirme tarzı üzerine de pragmatik açılımlardan bizi mahrum bırakır.

Başka deyişle, çok geniş bir anlamda, bireyler arasındaki ilişkileri kat eden ve bir birey için “dünya”yı oluşturan makineleşmeler ile nesneler arasındaki olanaklı bağlantılar bütününü düzenleyen bir akış sistemi olarak anlaşılan bütün *arzu ekonomisinden* de bizi mahrum bırakır. Dünya giderek daha yapay,

2 Bu sınıflandırma, doğal olarak, belirtici nitelikte önerilmiştir; çünkü aslında bu bileşenlerin çoğu farklı kategoriler üstünde yükselir: Örneğin, algı, duruş, gösteren-öncesi bir kayıttan kaynaklanırken, mimik, doğal kodlama kaydından kaynaklanır vb.

giderek daha yabancılaştırıcı bir hale geldi diye tekrarlanıp duruluyor dört bir yanda! Fakat iki şey ille de birlikte gelişmez. Yapaylık ve yersizyurtsuzlaşma belki günümüzde özgürleştirici bir arzunun en güvenilir iki değeridir! Ve doğaya, yüzlerin ve manzaraların kesinliğine yapılan referanslar belki de egemen anlam sistemlerinin en sinsi müttefikleridir, çünkü bu sistemleri kayıp bir geçmişe ve çıkmaz haldeki hayali yerliyurtlulaştırmalara uyumlu kılarlar! Aslında, göstergeler, şeyler ve *socius* arasında var olabilecek gerçek üretken ilişkiler, bizim “her günkü anlamlandırmalarımız”ı doğuranlarla aynı tür mercilerden, iktidarın vasatlaştırıcı teşebbüslerini ve temsilcilerinin yeterliliğini dayandırdığı mercilerden geçmez. Bedenin göstergeleri, tıpkı bilim ve sanatların göstergeleri gibi, ancak egemen yinelenmeler sisteminden şu ya da bu biçimde sıyırtmak koşuluyla pragmatik bir etkiye erişirler. Bizim saptamaya çalıştığımız şey, sadece öznel temsil işlevleri düzeyinde değil, gerçek üzerindeki çalışmaları düzeyinde de ele alınan bu gösterge makinelerinin, bireysel, ailevi, devletsel vb. yerliyurtluluklarla ilgili iktidar değerlerini fiilen bozduğu ve katmanlaşmış yapılardan ziyade, insan-altı eklemlenme kuantumlarından, potansiyellik sistemlerinden oluşan bir tür moleküler semiyotik enerjiyi seferber ettiğidir. Diyagramlaştırma mefhumuyla daha sonra sınırlarını belirlemeye çalışacağımız şey bu süreçtir.

Bizi semiyotiği her yere sokmak istemekle ve konumuzun kesin sınırlarını çizmemekle suçlayabilirler. Fakat biz, bu Kolektif Donanımlar alanındaki araştırmaların genellikle yaptığı gibi, bunların toplumsal alanda arzu ekonomisinin bakış açısından işleyişlerinin temel boyutlarını ıskalamak ve böylece bunların yabancılaştırıcı işlevini açıkça meşrulaştırmak riskindense, geçici olarak bu riske girmeyi tercih ediyoruz. Bu özel alana uygulanan ve burada temellerini ana hatlarıyla belirtmek istediğimiz öncelikle pragmatik tür de, bize göre, semiyoloji alanının yeniden örgütlenme zorunluluğunu aşikâr ve acil kılmaktadır. Bir Kolektif Donanımın fiilen işin içine kattığı kodlandırma ve semiyotikleştirme bileşenlerinin çeşitliliğiyle karşı karşıya geldiği andan itibaren, bunların nedensellik bağlarına öncülük eden sistemin doğasını ve birinden diğerine götüren geçiş yollarını sorgulamaya yöneliriz. Ve, belirli koşullarda, içlerinden birini diğerleri karşısında ege-

men konuma yerleştiren “nedensellik” sistemlerini ilgilendiren sorular, sürekli olarak, sadece spekülâtif bir sığata değil, aynı zamanda pratik bir alana da yaslanırlar. Bunlar altyapısal belirlenimler midir, yoksa okulun, hapishanelerin, emniyetin, bankaların vb. uyguladığı semiyotik imalatları -yabancılaştırmadan çıkartıcı bir yönde- yönlendirmeyi sağlayan özel bir pratik mi? Birçok disiplinde basit kategoriyel karşıtlıklardan kaçma zorunluluğu hissedilir; örneğin geleneksel tıbbi semiyoloji bir semptomu ya bedene ya “ruha”, yani ya nesnel biyoloji bilimlerine ya da yorumlayıcı, sembolik sistemlere bağlamak durumunda kalmıştır. Gerçekten de, bu “sağduyulu” ikilikler sonuçta her zaman keyfi gruplaşmalar oluşturmaya, hatta her şeyi aynı çuvala tıkıştırılmaya varırırlar: Kodlama tarzlarının çeşitliliğinin ardında tek bir biçimsel örgütlenme ilkesi vardır; bu ilkede, üretici tek bir ifadenin mutlak erki, biyolojik olanı kendi canı gibi “ikamet ettirme” ya da tersine, modelleri dışsal (üstelik çoğu zaman da aşılmış!) bilimsel şemaları örnek alan bir mekanizmaya göre ruhu alıştırma iddiasındadır. İnceleme konuları bu şekilde sınırlandırılıp katmanlaştırılnca, araştırmanın mekânsallaştırılmış ve tarihsizleştirilmiş temsil ereveleleri içine kapanmasında şaşılacak bir yan olamaz. Bu türden ikili indirgeme tarzıyla hareket edilen her seferde, işleyişin birliği, incelenen konunun yaratıcı potansiyellerinin temel hareketi yitirilir. Psikiyatri, semptomları ve sendromları kendi içine kapalı tablolara sokacak şekilde parçalayarak kendi güçsüzlüğünü tertiplemiştir. Bu durumun, öğreti kategorilerini sürekli sarsan uyanık pratisyenlere, acemi meslektaşları üzerinde “otorite oluşturma” fırsatı sağladığı doğrudur: Aslında -diye belirtirler- sadece sınır vakalarla -*border lines*-, aynı zamanda paranoya özellikleri de gösteren isteriyle, depresif sendromlarla uyumlu şizofrenik tabloyla falan işimiz oluyor. Genel olarak ifade edersek, “basit” ve “mantıksal” alternatiflerin neredeyse kaçınılmaz olarak gerçeğe güçlü darbeler indirerek işlediği kabul edilebilir.

Köksap araştırmaya bir örnek:

ocukluğun semiyotik imalatı

Örneğin okulun disipline edici ekonomisinin *yalnızca* dil, yazı, hesap öğrenmenin, çocuğa “yararlı” ya da toplum tarafın-

dan kullanılabilir bilgilerin, son tahlilde enformasyon teorisi terimleriyle tarif edilebilecek her şeyin aktarımının hizmetinde olduğu söylenemez. Sadece rekabet, karşılıklı gözetim vb. üzerinde temellenen bir tutum terbiyesi olduğu ya da egemen değerlere itaat ritüellerinin öğrenilmesi olduğu da söylenemez. İçinde hareket ettiği toplumsal güç alanlarının (duvarlarıyla, kente eklenmesiyle birlikte) saptanabilir Kolektif Donanımını, bağlı olduğu devlet iktidarından, keza ailelerle ve çerçevesini çizmenin daha güç olduğu diğer çeşitli toplumsallık tarzlarından -örneğin yaş grupları, mesleki, kültürel, sportif vb. ilgiler- ayırt etmek de burada mümkün değildir. Burada, genetik zincirlenme mantığına ya da makro-sosyal / mikro-sosyal tarzın iç içe geçme mantığına, hatta altyapılarla üstyapıların kat kat sıralanma mantığına kapılmamak önemlidir.

Hiçbir genetik ya da yapısal programlama çocuğun şekillenmesine kılavuzluk etmez; örneğin ailenin eylemi okulun eyleminden “önce” gelmez. Anne Querrien’in belirttiği gibi, gerçek bir etkileşim sistemiyle karşı karşıyayız: Mevcut haliyle ailenin şekillenmesinde okul önemli bir rol oynar, yetişkinlere “öğrencilerin iyi ebeveynleri” olmaları için benimsemeleri gereken davranışları dikte ederken, aile otoritesi de eğitimci personel ve okulun işleyiş tarzı üzerinde her biçimde kendini göstermeye devam eder. Okul ile devletin etkileşimi tek yönlü bir iç içe girmeye de bağlı değildir: Devlet, okulu eğitim bakanlığı aracılığıyla, müfettişleriyle, yönetmelikleriyle vb. kontrol ederken, tersine, eğitimci gövdesi de devlete geniş ölçüde “sızmıştır.” Burada, Üçüncü Cumhuriyet’in “radikal-sosyalist” denen dönemindeki rolünün öneminden ve Eğitimci Birliği, masonluk gibi örgütler aracılığıyla güncelliğini her zaman koruyan gücünden söz etmek yeterlidir. Bununla birlikte, okulun, sadece kelimeleri ve tutumları kullanma iddiasında olduğundan, “son tahlilde” ekonomik altyapılara bağımlı olan ideolojik üstyapılardan, devletin ideolojik aygıtlarından kaynaklandığı ileri sürülebilir mi? Fakat okulun kaynaklandığı emek gücünün semiyotik imalatı, sadece kapitalistik toplumlardaki üretim ilişkilerinin değil, aynı zamanda bu toplumların mevcut haliyle üretici güçlerinin de temel bir çarkını oluşturmaz mı?

İlk hammadde, kömür, çelik ve elektrikten önce, okul ve üniversite donanımlarıyla üretilmiş bu semiyotik madde değil

midir? Sadece buyrukların okunması, planların deşifre edilmesi, karmaşık operasyonların birbirine eklemlenmesi alanında işçilerin, teknisyenlerin ve kadroların yetenekleri, bu semiyotik maddeye bağlı olmakla kalmaz, aynı zamanda, atölye ve büro disiplinlerine uyum, hiyerarşilerin kabulü -mümkün olduğunca “aktif” kabul- de ona bağlıdır. Kapitalistik emek gücünün temeldeki semiyotik bileşenleri “aile – kreş – televizyon - okul” kompleksi içinde imal edilir ve işbölümünün, kastlar ve sınıflar halindeki bölünmenin, cinsel, etnik vb. ayrımcılıkların temel şemaları da burada önceden-oluşturmuştur. Gilles Deleuze'un ve benim “bürokratik eros”³ mefhumu etrafında çerçevesini çizmeye çalıştığımız şeyi üreten odur. Bu “bürokratik eros”, 1817 yılında Temel Eğitimi İyileştirme Cemiyeti tarafından “müfettişlere rehber olarak hizmet etmek üzere”⁴ hazırlanmış “amentü”nün

3 Gilles Deleuze ve Félix Guattari, *Kafka. Pour une littérature mineure*, Paris, Minuit, 1975. [*Kafka Minör Bir Edebiyat İçin*, çev. Işık Ergüden ve Özgür Uçkan, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2000]

4 Aktaran Anne Querrien:

- Okulda yeterince genel sessizlik uygulanıyor mu?
- Öğretmen, el kol hareketleriyle kendisine itaat edilmesini sağlayarak yeterince sessiz kalıyor mu?
- Mobilyalar düzenli midir, “her şeye bir yer, her şey yerli yerinde” özlü sözü gerçekleşiyor mu?
- Aydınlatma ve havalandırma yeterli midir?
- Öğrencilere yeterince yer var mı?
- Öğrenciler düzgün davranıyor mu?
- Hareket ederlerken elleri arkada, uygun adım düzgün yürüyebiliyorlar mı?
- Öğrenciler hoşnut mu?
- Öğrencilerin elleri ve yüzleri temiz mi?
- Cezalandırma panoları yeterince açık seçik ifade edilmiş mi, yararlı mı?
- Öğretmen vurmakla tehdit etmeye kadar işi vardiıyor mu?
- Öğretmen tüm öğrenciler üzerinde sürekli gözetim uygulayabiliyor mu?
- Öğrencilerin hareketleri uyumlu mu?
- Eğitimciler saygı gösteriliyor mu?
- Eğitimciler iyi seçilmiş mi?
- Öğretmen kabahatli eğitimcileri görevden alıyor mu?
- Eğitimciler kendilerini yeterince sorumlu görüyorlar mı? Tam olarak sorumlulukları nelerdir?
- Öğrenciler sınıflara nasıl dağıtılmıştır?
- Öğretmen hangi sıklıkla öğrencileri yeniden sınıflandırmaktadır?
- Öğrenciler okuduklarını anlıyorlar mı?
- Yeterince rekabet var mı?
- Kayıtlar düzgün tutuluyor mu?
- Dualar düzgün okunuyor mu?
- İlahiler düzgün okunuyor mu?

bize göstermeye çalıştığı gibi, kapitalistik toplumların eski manastır makinelerinden miras almış gözüktükleri asketik hazdır. Böyle bir belge için iki tür okuma önerilebilir:

- çocukluğun bölümlenmesi ve militarizasyonu için laik bir baskı uygulamaya yönelik el kitabı olarak okuması;
- bir tür idari şiirin izini taşıyan tuhaf bir dinsel bürokrasi ortaya çıkarmaya çabalayan okuma.

Edebi araştırma, belki de günün birinde bu tür üretimi derleyerek onun tarihini oluşturacak ve “büyük” edebiyatla eklemlenmelerini gösterebilecektir. İçinde barındırdığı mikro-faşist ayartıcılıkları bilmezden gelmek yerine, tersine, “kullanıcılara” sunabileceği şeyi, ne türden itiraf edilemez hazlar alabileceklerini aydınlatmaya çalışmamız gerekir.⁵ Lacancıların diyeceği gibi, “ustaya odaklı zevk alış”! Fakat hangi ustaya ve hangi koşullarda? Psikanalitik soyutlama, hangi alana uygulanırsa uygulansın, gerçek iktidar alanlarından kaçınmaya yöneltebilir. Örneğin, okulun libidinal işleyişinin keşfi, tersine, çocukların kendi aralarında var olanlardan başlamak üzere, burada işleyen yatırımlar bütünüünün doğasını göz önünde bulundurmalıdır. Gerçekten de belki bu noktadayızdır; ilkel toplumlarda çocukların çeşitli yaş gruplarına erişmesine damgasını vuran geçiş ritleri düzeyinde kurumlaşmış olan şeyin gayri resmi bir taklidiyle karşı karşıyayızdır.

-
- Öğrencilerin okuldan çıkışına bir eğitmen gözetmenlik ediyor mu?
 - Okula gelmeyen öğrencilerin ailelerine ihbar gönderiliyor mu?

Anne Querrien, *L'Enseignement, Recherches*, no 23, 1976.

5 Bkz. Kafka'da idari nitelikte ya da prosedürle ilgili argümantasyonları içeren uzun açıklamalar kimi zaman “bürokratik destin” niteliği taşır. Örneğin *Dava*'da beraat etmenin farklı tarzları: gerçek beraat, görünüşte beraat ve sınırsız tecil... Bkz. sadece her sözcenin şeytansı ve büyüleyici bir titizlikle denetimine değil, suçlamaların esas kısmını sanığın kendi açıklamalarına dayandıran bir sözcelem mantığının da kabulüne varan ve kimi zaman “yalancı paradoks” türünden açmazlarla sonuçlanan büyük Moskova duruşmalarının tutanakları. Örneğin: Karl Radek, Vişinski'nin hakaretlerine karşı koyan “son açıklama”sında şöyle der: “... Suçluluğumu, bu hakikatin getirmesi gereken genel yarar adına kabul etmeliyim. Bu sanık sandalyelerinde sadece haydutların ve casusların oturduğunun söylendiğini işittiğimde, bu iddiaya, kendi savunmam açısından, adaletin ihanet ettiğini kabul ettiğim şu an açısından karşı çıkıyor değilim... Eğer sadece adli suçlu sıradan canilerle, ispiyoncularla karşı karşıyaysanız, bizim söylediğimiz sarsılmaz hakikat olduğuna nasıl emin olabiliyorsunuz?” *Le Procès du Centre antisoviétique trotskyste*, Moskova, 1937, s. 565.

Keza, okul libidosunun kurumsal bir analizinin pedagoglardan ziyade etnologlara başvurmakla kazanacağı çok şey vardır; öyle ki, okulun libidinal bileşenlerini koruyan *socius*'un billurlaşma tarzları hakkında bize en çok şey öğretenin arkaik toplumlar olduğu doğrudur. Ama bu, bu kez bu toplumlarda yetişkinler ile çocuklar arasında gelişen çok özel cinsel faaliyet ilgilendirir: “yetişkin”lerin baştan çıkarma, otorite, telkin semiyotikleri ile “çocukluk dünyası”nın esrarengiz buluşma noktası.⁶ Bu durumda, çocukların cinsel enerjisini -başlangıçta bedenler üzerinde ve Winnicot'un “geçiş nesneleri”⁷ diye adlandırdığı şey üzerinde ya da hayvanlar ve hayvan-oluşlar,⁸ oyuncaklar ve oyunlar, Fernand Deligny'nin “yakın mekân”⁹ diye adlandırdığı şey üzerinde yerliyurtlulaştırılmış enerjiyi-yersizyurtsuzlaştırmak için, psikanalistlerin deyişiyle “yüceltmek” için, aslında onu güçsüz düşürmek için, iktidarın semiyotik çöküş bölgelerine -bu çalışmanın üçüncü kısmında bunu “kara delik” terimiyle belirteceğiz- düşürmek için ve sonuç olarak, onu kapitalistik semiyotik köleleştirme sistemlerinin (ailevi, bürokratik, endüstriyel, kültürel vb. sistemler) hizmetine koşmak için ele geçirmekten ibaret olan bu tür Kolektif Donanımların, özgül bir döllyatağı işlevi gördüğü ortaya çıkartılabilir. Okulun indirgemeci olmayan bir analizi, bize, sonuçta, okul duvarlarının ardında işlenen “madde”nin kuşkusuz bir eğitim, öğretim ya da iktidar işi olmaktan ziyade, kolektif emek gücünü oluşturan libidinal bir madde olduğunu, profesyonel rollerin ve hiyerarşik işlevlerin “üst-bensel” bir yatırımını içerdiğini gösterir. Eşler arasında ya da cinsellikli beden karşısındaki baskıcı içeyansıtma politikasının içinde fallokratik cinsel tutumların şekillenmesinin temelinde de büyük ölçüde bu aynı libidinal imalat bulunur. Okul mekanizmasındaki her şey, bu genelleşmiş kölelik için birbiriyle yarışır: ilişkisel sistemler

6 Bkz. René Schérer ve Guy Hocquenghem, *Co-ire: album systématique de l'enfance, Recherches*, no 22, 1976.

7 Örneğin kısmi erojen bir bölge -mesela ağız- ile dış dünya arasında aracı nesne olarak hizmet edecek ve çocuğun özel tarzda bağlandığı bir örtü köşesi. Bkz. *Transitional Objects and Transitional Phenomena*, Londra, Tavistock, 1953.

8 Deleuze ve Guattari, *a.g.e.*

9 Fernand Deligny, *Cahiers de l'inmuable*, no 1 ve 2, *Recherches*, no 8, Nisan 1975 ve no 20, Aralık 1975; *Nous et l'Innocent*, Paris, Maspero, 1975.

kadar -Michel Foucault'nun “panoptik makine”nin minyatürleşmesi olarak da tarif ettiği- mekânın örgütlenmesi, zaman kullanımı sistemi, çalışma ritimleri, söz kullanımına dayatılan kısıtlamalar, mekân içindeki hareketlere getirilen engeller ve hatta çoğu zaman, bedensel, müzikal, plastik vb. semiyotik bileşenlerin her ifadesinin doğrudan yasaklanması... Ayrıca, çocukları ve eğitim personelini, idare ve aileler karşısında pasif bir bağımlılık tutumu içinde bırakma sonucu doğuran her türden ekonomik yardım sisteminin yokluğunu da unutmamalı...

İKTİDAR DONANIMLARI VE POLİTİK SURETLER

Kurumlaşmış politikanın kurumsal simülakrları

Günümüzde Kolektif Donanımların genel krizinin bincine varmaya başlayan kimi insanlar vardır. “Mayıs 68 olayları”nın devamında, çeşitli yeğinlik ve nitelikteki sarsıntılar bu donanımların kurumsal temellerini dayanıksızlaştırmaya devam ettiler. Fakat olgunun zaman içindeki “ciddiyetini” ve önemini az çok kabullendikten sonra, bir bütün olarak politik sınıf, bu olgunun üzerini bir unutma ya da anlamama örtüsüyle örttü: “Mayıs 68 önemliydi kuşkusuz, fakat özünde hiçbir şey değişmedi...” Ya da politik sınıf olayı bayağılaştırdı: O zamandan beri birbirini izlemeye devam eden krizlere artık şaşırmıyormuş gibi yapmakta ve günün birinde hapishanelerin yandığını, askerlerin komiteler kurduğunu, başka bir gün fahişelerin kiliseleri işgal ettiğini ya da tersine, din adamlarının genelevlerin koridorlarında heyecandan öldüğünü görmeyi normal bulmakta! Bunlar “yol kazaları”dır, kurumları temelden sorgulamayan içsel sarsıntılardır. En külyutmaz gözlemciler bile belki de bunların daha derin bir krizin haberci semptomları olduğunu kabul ederken, okulda, hapishanelerde, kışlalarda vb. olup bitenin *ara halkalardan*, devlet iktidarı ile

toplumsal sınıflar arasındaki araçlardan başka bir şeyi ilgilen-
direbileceğini bir türlü kabul edemiyorlar. Politik ve akademik
düşünce tarzları -ister solcu olsun ister sağcı- tarihin bu “kü-
çük kenarı”ndan yola çıkarak gerçekten önemli bir şeyin geli-
şebileceği fikrini kabul etmeyi reddediyor. Mart 1968'deki “ög-
renci hareketi”nin sonunda kurulu düzeni tehdit edebileceğini
ve gelişmiş bir kapitalist ülkede toplumsal bir devrim olabile-
cek şeyin bir tür -belki de kendi türünde ilk- deneme tahtasını
oluşturacağını kimse hayal edemezdi! Kolektif başdönmesinin
politik ölçüsünü gerçekten kavrayanlar ve devrimci bir sonucu
gerçekten göz önünde bulunduranlar ise ne solcu militanlar ne
de profesyonel devrimcilerdir; başta de Gaulle, Pompidou ve
askeri liderler olmak üzere, devletin en yüksek sorumlularıdır.
Politikacıların, militanların ve çok sayıda araştırmacının bu
tür olayların anlamını kaçırmasına neden olan kör noktanın,
kavramsal *gap*'in [gediğin / farkın] kökeni, bizce, bunların,
socius'un, devlet, şehir, aile, birey gibi “görünür” kendiliklerin
moleküler işleyişinin bakış açısının ve simülakrın niteliğini
saptamamış olmalarında yatmaktadır. Bu kendiliklerden fark-
lı olarak, Kolektif Donanımlar ile kolektif sözceleme düzenle-
meleri asla homojen alanlar -ulusal, bölgesel, ailevi, bireysel
kümeler- arasındaki basit etkileşimlerin sonucu değildir. Bun-
lar, öncelikle, arkaik yerliyurtlulukları kat eden ve parçalayan
yersizyurtsuzlaşmış akışlar olan kapitalistik akışlar üzerinde
etkilidir (örneğin uluslararası mübadele akışları, kredinin pa-
rasal akışları, enformatik akışlar, bilimsel ve teknik, tıbbi vb.
bilgi akışları). Devletin bütün eski suretleri, geleneksel iktidar-
ların bütün saygın yüz oluşları -babanın, patronun, okulun,
dinin, tıbbın vb. iktidarı- öylesine çöküş halindedir ki, bun-
dan böyle, her kurumsal alanı, bir yardım yerliyurtluluğuyla;
“her şey sizin hizmetinizde!” kapitalizminin sevimli imgesini,
sosyal güvenlik kurumunun teşrifat hostesi imgesini sunan
reklam afişi üzerindeki yapay bir yüz oluşla -örneğin bir ban-
kacınıninkiyle- yeniden donatmak zorunlu olmuştur... İktidar
için “teşrifatçılık” çok önemli olmuştur! Toplumsal çarkların,
mekânların ve zamanların yersizyurtsuzlaşması karşısında
insanlar öylesine kaybolmuş, öylesine çılgına dönmüştür ki,
ürkmüş hayvan gibi olduklarından, iktidar onları yatıştırma,
asansörlere onlar için hafif müzik koyma, *design* tekniklerince

şekillendirilmiş ardışık mekânlardan onları geçirip yönlendirme gereği hisseder.

De Gaullecülüğün yükselişiyle birlikte Fransa'da yerleşen türde ulusal bir "yüz oluş", olur da kazaen ya da öngörüsüzlük yüzünden devlet iktidarının görsel-işitsel yapısının zirvesine zamanında çıkamazsa, o zaman, bir süredir İtalya'da ya da daha yakın dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi bütün imgesellik sallantıya girer. Gerçekten de, devlet aygıtının bir suretten başka bir şey olmamasının, baskı gruplarının, lobilerin, paralel polislerin, mafyaların, askeri-sınai komplekslerin, "ulusaşırların" vb. her bir yandan öncelediği ve aştığı bir suret olmasının fazla nobranca ortaya çıkabilmesi katlanılır bir şey değildir. Devlet-altı ve devlet-üstü bu makinelerin müdahalesinin, çağdaş toplumsal ve ekonomik gerçeklikler üzerinde, hükümetlerden ve parlamentolardan, biçimsel "istişarelerden" ve sahnenin önünü işgal eden teknokratik planlamacılıklardan çok daha fazla "etkili" olduğu aşikârdır. Politik sınıfın henüz farkına varmadığı şey budur; çünkü toplumsal dokunun dayanıklılığı, sentagmatik örgüsü, artık bireylerin, ailelerin, sınıf ya da ulusların homojen gruplarının bileşiminin değil; sadece insanlardan değil, organlardan, (yerlerin, makinelerin, semiyotik akışların, her türden uluslararası bağlantının) semiyotikleşme tarzlarından oluşan heterojen düzenlemelerin bir sonucudur... Politik "temsil" eğer bizim kurumsal simülakrlar diye adlandırdığımız şeyin gelip yansıdığı bir ekransa, homojen ama boş kümeler oluşturunca, *socius*'a gerçek dayanıklılığını veren heterojen düzenlemeler onda eksikse, bu düzenlemeler -tekrar edelim- insanlar arasındaki basit etkileşim sistemlerinin sonucu değilse ve organik, algılayıcı işlevlerin, semiyotikleşme ve özneleşme tarzlarının, yerlerin, makinelerin ve her türden akışın karmaşık metabolizmasını da işin içine katıyorlarsa, bu durum, ideolojik "hatalar"ın sonucu değildir, çünkü bu bakış açısından, sağcı ve solcu bütün ideolojiler eşdeğerdir; bunun yerine o, harekete geçirdiği sözeleme tarzının sonucudur. Başka deyişle, hazırlandığı şeyden başka herhangi bir şeyi, yani arzu akışları ve ekonomik akışlar üzerinde gerçek etkisi olmayan ikonları, kişileri, stereotipleri kavramadaki doğuştan gelen bir yetersizliğin sonucudur. Politik yaşam, kolektif arzu düzenlemeleri ve iktidar donanımları

düzeyinde etkili olur. Bu iktidar donanımlarının, kolektif arzu düzenlemelerinin aleyhine günümüzde sahnenin önünü işgal etmeleri, içlerinde barındırdıkları sorunsalı maskeleyememeli-
dir; yani, uygulamaya koydukları yeni toplumsal yabancılaş-
ma teknolojilerinin, devrimci mücadeleleri yeniden yapılandı-
racak kökten yeni tarzlara çağrı çıkartması ve belli ölçülerde
bunu mümkün kılması sorunsalını.

Minyatürleştirilmiş donanımların mega-ağı

Modern Kolektif Donanımlar, önceki toplumsal sistemle-
re indirgenmiş, onların bitişik parçaları olarak ele alınamaz.
Kolektif Donanımlar varken, simülakr olarak işleyen kurumsal
nesnelerle ya da devletin ideolojik aygıtlarıyla işimiz olamaz.
Tersine, eski iktidar oluşumları bu Kolektif Donanımlar üze-
rinde yoğunlaştığı ve minyatürleştiği ölçüde; *socius*'un çeşitli
parçalarını hem yanallaştırabilen hem de yeniden-katmanlaş-
tırabilen yersizyurtsuzlaştırılmış akışların çoğu bu donanımlar-
lardan yola çıkarak imal edildiği ölçüde; Kolektif Donanımlar,
yeni devrimci güçlerin, bunlara denk düşen kolektif düzenleme
embriyonlarının sınırlandırılmasında, etkisizleştirilmesinde
ve ödünlenmesinde, keza her türden kişiselci simülakrların
“yeniden tanımlanması”nda -örneğin baba ya da anne rolünü
sürdürmenin yeni tarzı ya da PSU'nun [Birleşik Sosyalist Parti]
genç kadro tipi ya da UDR'nin [sağcı Cumhuriyetçi Demokrat
Birlik] “genç kurt” tarzı- artık temel bir rol oynamaktadır. Ör-
neğin, Kolektif Donanımlar'ın işlediği “seçmeli konu”, her türlü
toplumsal ya da ekonomik işlevsellikten önce, yerliyurtlulaş-
mış eski iktidarların, yeni devlet iktidarlarının şu iki türün-
den farklılaşmasına ve bunlara eklemelenmesine indirgenebilir:
moler bir *politik* iktidar ile moleküler bir *semyotik* iktidar. Bu
sonuncu kiplik altında, devlet iktidarının sadece “küçük ölçek-
te”, yerel, ailevi, bireysel ya da birey-altı düzeyde değil, aynı
zamanda büyük ölçekte müdahale edeceğini de belirtelim; “bü-
yük politika”nın belli koşullarda bir arzu “mikro-politika”sına
bağımlı olabileceği de aynı ölçüde doğrudur. Tersine, moler
devlet iktidarı önemli donanımlarda olduğu kadar semyotik
mikro-montajlarda da cisimleşir. Aslında, kapitalistik akışla-
rın yersizyurtsuzlaşmasının kontrolünü ve buna indirgenen
yeniden yerliyurtlulaştırıcı modellerin yeniden-üretimini sağ-

layan -her boyutta- *aynı donanım ağıyla* karşı karşıyayız. Kolektif Donanımları “elinde bulunduran”, hükümetler, belediyeler, sendikalar ya da partiler değil, hem her yerde hem hiçbir yerde olan, ulusların hudutlarını, dilsel engelleri, sınıf, ırk ve cinsiyet antagonizmalarını, ailevi toplaşmaları, bedenleri, organları ve hatta zihinsel “yetenekleri” kat eden bir tür *Süper Donanım*'dır.¹

Kolektif Donanımlar ağı olan kapitalist devlet, yalnızca kâr ekonomisi çerçevesinde verimli olmayan düzenleme ve üretimleri -altyapı donanımları, bazı enerji hammaddeleri, iletişim ağları, bilgi akışı üretimleri, “bilgi sermayesi”² birikiminin oluşumuna ilişkin akışların yeniden üretimini- değil, o zamana dek geleneksel yerliyurtlulukların ve eski dinsel makinelerin tekelinde kalmış toplumsal libidonun “normalleştirici” ikon ve değerlerinin üretimine aracılık etmeyi de üstlenmiştir. Devlet iktidarı kapitalizm için içsel bir hakemlik ve dışsal bir zorlama aracı olmakla yetinmez; artık o hem kapitalistlerin hem de proleterlerin kalbinde, erkeklerin ve kadınların kalbinde, gençlerin ve yaşlıların kalbinde eşit ölçüde işlev görmeye çalışır... Devletin polisleri, orduları, idari kurumları her köşe başında kendini göstermekle, gündelik hayatın her sekansına burnunu sokmakla, bütün yeryurdu “süper donanımlı gulag” olarak düzenleme iddiasında bulunmakla kalmaz; dahası, moleküler bir biçimde, her yere, okula, aileye, bilinçaltına nüfuz eder. Aynı anda her yerde olabilmek için, evrensel suçluluk duygusunu damıtan “merkezi gözü - kara deliği” ile birlikte, biricik yüzünü çoğaltır ya da görünüşte antagonist ama aslında yüz oluş özelliklerinin aynı gamında çalınan nakaratları söyleme görevini farklı kişilere emanet eder. Örneğin, moler devlet iktidarı, eğitim bakanlığının kararnameleleriyle, çocuklara artık ev ödevi vermemeyi tavsiye ederken, genellikle baba ile anne arasındaki son derece sorunsal bir uzlaşmanın sonucu olan

1 Kraliyet sarayları kuşkusuz ki bu kolektif Süper-Donanım'ın yerleşmesindeki bir geçiş evresine damgasını vurmuştur. Gösterişli harcamaların eski biçimlerinin hâlâ damgasını taşıyan saraylar, geleneksel toplumsal oluşumların yersizyurtsuzlaşmasının ve merkezi iktidarın “kişiselleşme”sinin yeni bir türünün yükselişinin de habercisidirler. Bu konuda, her ikisinin de uzantısı olan barok bir eros ile bürokratik bir eros belirtilebilir.

2 Alain Cotta, *Théorie générale du Capital, de la croissance et des fluctuations*, Paris, Dunod, 1966.

aile içindeki moleküler devlet iktidarı, yeniden ödev verecek eğitimciler talep edecektir!

“Kurulu” iktidarlar, aslında, parazit balıkların balinanın yanında yüzmesi gibi, bu süper-makinenin yanında yüzerlerken, onun işleyişine temel herhangi bir şey bağlamazlar. Onların verdiği sandığı büyük kararlar, genellikle başka yerde kendini gösteren eğilimlerin dikkate alınmasına, istatistik evrimlerin kaydına ve bu evrimlerden yola çıkarak, bunların yönüne uygun öngörü ve planların oluşturulmasına indirgenir. “Gerçek” devlet iktidarı, genellikle sanıldığı anlamda politik değildir; -benimsenmiş ifadeyle- “ruhlarında ve bilinçlerinde” toplum ve kamu yararı hakkında rasyonel söylem üreten insanların işi değildir. Mahkemelerin söylemleri, bakanlıkların “yaşamı”na ve genel olarak politik “yaşama” belirgin bir istikrar veren Brown hareketleri, bağdaşık bir politik alan yaratması yaratma eğilimindedir. Aslında, her sözcelem öznesi, her politik sözcü, sınırlarına hâkim olamadığı karmaşık makineler -bürokratik, mali, ekonomik, askeri, teknik, kentsel, yersel vb. makineler- tarafından bir kukla gibi az çok manipüle edilir. Rasyonel insan söylemi, ilgili çeşitli makinesel süreçler (maddi, semiyotik, demografik, ekolojik vb.) karşısında bitişik ve kimi zaman tamamen marjinal bir unsur oluşturur. Dolayısıyla, politikacıların *ajan* olduklarının -örneğin CIA ajanı- ortaya çıkmasına şaşırmamalı.

Velhasıl, politikacılar şu ya da bu makinenin ajanından başka bir şey değildir!

İktidarın yüz oluşları

Sadece görünüşlerden ibaret bir sistemde, zevahiri kurtarmak için, bir rasyonellik suretinin, dayanağını, bir iktidarın yüz oluşunda -eğer mümkünse, astlarını elinde tutmayı bilen (bu astlar da son derece sorumludur ve sıralarını beklerler...), demir yumruklu ama yumuşak bakışlı bir devlet liderinde- bulunması temel önem taşır hale gelmiştir. Örneğin *socius*'un bütün birliği bir serap noktasında yeniden oluşur: Devlet liderinin bakışının ardında, polis şefinin, patronun, eğitmenin, babanın, kendini yumuşak gösteren üst-benin bakışı seçilir. Böylece, *socius*'un istikrarı, bir rezonans olgusu, hayali bir yeniden yerliyurtlulaşmanın düğümü olur ve bundan yola çıkarak, boz-

guna uğramış yerliyurtluluklar -birbirlerine dayanarak- aynı kurmaca oyunu içinde yeniden oluşmaya çalışırlar.

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde, bu “sapkın” bileşenlerin örneği olarak, yüz oluş özellikleri diye adlandırdığımız şeyden kaynaklanan ve iktidar oluşumunun özellikle minyatürleşmiş bir kategorisini işin içine katsa da, en geniş toplumsal kümeler üzerinde onların etkilerini taşıyan semiyotikleşme kiplerini önereceğiz. Gerçekten de, görünüşte, yüz ifadeleri kadar, yüz oluş özellikleri kadar kavranılmaz ve firari gerçekliklerin, Kolektif Donanım makineleri tarafından “ele alındıkları” ölçüde, söylemin basitçe “etiketlenme” kiplerini değil, kapitalistik sistemlerin temel semiyotik bileşenlerini oluşturduklarını kabul etmeye vardık. Bir iktidarın yüz oluşu, toplumsal kurumların ve güç ilişkilerinin üzerinden her yerde ve her an sarkar. Yüz oluşun politik mücadelelerde -örneğin başkanlık seçimleri sırasında- televizyon aracılığıyla artık başat bir rol oynadığı biliniyor, ama aynı zamanda birçok başka vesileyle de egemen anlam üretimine katılıyor. Toplumsal bir durumun ya da Kolektif Donanımın analizi, psiko-sosyolojik ya da psikanalitik basitleştirmelere dayanmak yerine, genel olarak “özdeşleştirmeleri” değil, yüz oluş özellikleri takımını, kolektif tikleri, yerel iktidar oluşumunu şekillendiren stereotipleri kavramaya çalışmalıdır. Bir üstün gözlerinin içine nereye kadar bakabilir ya da ona gülümseyebiliriz? Yaş, cinsiyet, ırk gibi hiyerarşik ölçeklere bağlı kalarak, herhangi bir durumda hangi sapma türüne müsamaha gösterilir? Kısacası, burada araştırılması ve deneyimlenmesi gereken şey, bütün bir mikro-politik etolojidir; çünkü, bir kez daha belirtelim ki, Kolektif Donanımlar sadece duvarlar, bürolar, dolaşımlar, emir ve enformasyon aktarımları değil, aynı zamanda ve öncelikle, tutumların, çok sayıda semiyotik bileşen dolayısıyla kendini dayatan itaat ritüellerinin şekillendirilmesidir. Çağdaş toplumlarda iktidarların kişiselleşmesi ve yüz oluşu giderek önem taşımaktadır. Paradoksal bir şekilde, üretim uluslararasılaştığı (yersizyurtsuzlaştığı) ölçüde, ulus, bölge, etnik grup, birey vb. üzerinde üretim ilişkilerinin ve toplumsal ilişkilerin kendi özelliklerini koruduğuna (yeniden-yerliyurtlulaşma) tanık olunur. *Sözcelemin bireyleşmesinin* bu güçlenmesi, devlet iktidarının, işletme iktidarının denetimini ele almaya çalışanın, tarihi, ekonomiyi

yönlendirenin artık bireyler olduğu anlamına hiç gelmez. Kimi zaman kesinlikle çelişik yönelimleri haklı göstermek için Mao Çetung'un vecizeleri pankartlarda dalgalandırılır, yüzü karşımıza dikilir... Parasal sorunlar zıvanadan çıktığında, "ortamı soğutmaya" elverişli "psikolojik koşullar" yaratmak için yatıştırıcı bir başkanın yüzü gözümüze sokulur! Ama her seferinde, bir iktidarın yüz oluşunu kullananlar, hudutlarını tanımlamanın çok güç olduğu karmaşık toplumsal mercilerdir. Kimi zaman, bir sorunun boyutlarını değiştirmek için bir yüz göstermek yeterli olur ("emsal oluştursun" diye, bir skandalın patlak vermesi için: Bayan Claustre'un* umutsuz yüzünün televizyonda gösterilmesiyle olan da budur). Aslında, burada işlev gören şey, ne mevcut haliyle kişidir ne de yüz.³ Yüz, karmaşık bir toplasmaya aittir. Egemen yineleme sistemlerini işin içine kattığı ölçüde işlev görür; yani, burada sözünü ettiğimiz donanımın genel işlevinden kaynaklandığı ölçüde işler. Pratikte ise, özel bir donanım ağı karşısındaki bağımlılığını gerektirirken, burjuvazilerin ve kapitalistik bürokrasilerin iktidarının dayandığı minyatürleşmiş donanımları harekete geçirme yönünde özgül bir kapasite de gerektirir. Bangladeş'teki aç çocukların yüzünü televizyonda göstermenin pratikte hiçbir etkisi yoktur; çünkü Beyaz ve tuzu kuru toplumların imgeselliğine tecavüz etmeyen bir yüz oluş söz konusudur, çünkü egemen iktidarın makineleşmesini ilgilendirmemektedir!

Kolektif Donanımlar içindeki yüz oluş donanımlarının yüz oluşlarının iktidar oluşumlarının gerçek işlevi nedir? İktidarın bu kişiselleşmesinin anlamı nedir? Günün birinde devlet, kurumlar, Kolektif Donanımlar ve kullanıcılar arasında başka ilişkilerin yerleşebileceğini tahayyül edebilir miyiz? Stalin-öncesi Marksistler için sosyalist toplumların komünizme doğru evriminin işareti olan "devletin sönümlenişi"nin devamında, rollerin ve sorumlulukların bu hiyerarşikleşmesinin, bu kişiselleşmesinin de *sönümlenişi* tahayyül edilebilir mi? Moleküller devrim diye adlandırdığımız şeye bağlı olan mücadelelerin gelişimine ve kamu kurumlarının bu konudaki kaygısına rağmen

* 1974 yılında Çad'da rehine olarak kaçırılan Avrupalılardan biri. (ç.n.)

3 Kişi mefhumu burada (Etrüsk kökenli) ilk etimolojik anlamına, tiyatro maskesine indirgenmelidir. Fakat şimdi, toplumsal alanın bütününe kapsayan bir tiyatro söz konusudur.

men, gündelik hayat, aile, okul, mesleki ilişkiler vb. üzerine incelemelerin tarih ve sosyoloji alanlarına güçlü biçimde girişine rağmen, “ciddi” insanların çoğu bu arzu sorunlarını ilgilendiren birçok şeyin ancak edebiyattan ya da anarşist hayallerden kaynaklanabileceğini kabul etmekte diretirler, hatta kimileri de “arzu kırıcı”, dahası “neo-faşist” temaların söz konusu olduğunu bile ileri sürerler! Dolayısıyla, böyle bir perspektifin gerçekten “tarihin yönünde” mi yol aldığını, yoksa bütün örgütlü toplumun, bütün ekonomik ve toplumsal “ilerleme”nin çöküşüyle eşanlı mı olduğunu bilmek için daha önce düşünmemiz gerekirdi. Bizce bu perspektif, sanayi toplumlarına özgü toplama kampı dünyasından çıkışın olanaklı tek çizgisini temsil etmektedir; mümkün olan başka bir dünyanın köksapıyla tek bağlantı noktası budur. Fakat yerel birkaç muhalefet örneği, azınlıkta kalan birkaç pratik bir dünya yaratmaz! Bu yeni dünya neye “bağlı kalacak”tır, özellikle kolektif emek gücünün istikrarını nereden çekip çıkaracaktır?

Moler iktidarlar ve moleküler güçler

Kapitalistik donanımlar iki tür politik mücadelenin kesim yerleridir: örneğin seçim, sendika gibi düzeylerde saptanabilen makro-politik mücadeleler ile -devlet de dâhil olmak üzere- aynı düzeylerde yer alan fakat toplumsal katmanlanmaları, kurumsal ve hukuksal sınırlandırmaları aşan mikro-politik mücadeleler (böylece, kimi zaman “önemsiz” olaylar, önemli altüst oluşlara yol açabilir ya da politik durumların blokajına katkıda bulunabilir; örneğin, Watergate sızıntıları olayı ya da özel yaşamı ilgilendiren şantaj, önemli kişilerin vergi belgeleri vb.). Bu mücadele türlerinden birinin diğerini koşulladığını söylemek kesinlikle imkânsızdır. Aslında, bunlar farklı düzlemlerde etkili olurlar ve sürekli bir etkileşim içindedirler. Moler politik mücadeleler çoğu zaman moleküler mutasyonlarla ya da evrimlerle ilgili istatistiki etkilerin sonucu olsa da, kendi özerklik marjlarına da sahiptirler ve karşılığında moleküler mutasyon ya da evrimleri de etkileyebilirler. Mikroskopik “kazalar”ın ya da yavaş istatistiki dönüşümlerin -örneğin kolektif duyarlılığın- tarihi bir yandan diğer yana egebileceği doğru olsa da, salgınlar, krizler, savaşlar, istilalar, devrimler gibi “büyük” olayların da moleküler düzeyde başkalaşımlara

yol açabileceği ya da bunları hızlandırabileceği doğrudur. *Moler iktidar* ilişkilerinin işlevi, toplumsal dokunun “çerçevesini çizmek”, hiyerarşikleştirmektir; oysa ki *moleküler güç* ilişkileri bunun örgüsünü ve zincirini oluşturur. Fakat bunu, değişken konturlu kolektif düzenlemelere göre ve sosyolojik ve ekonomik değişmezlerle sahip isyan praksislerine göre, canlı bir tarzda yapar. *Socius*'un dinamik, enerjetik, itkisel gerçekliği, bireye, aileye, okula, şehre vb. giderek daha az odaklandığından, kimi zaman miniskül -örneğin, organik bir semptom ya da bir ustabaşının “ikazda bulunduğu” bir işçi kadının yanaklarının kızarması gibi bedensel bir semiyotik özellik- ve belli bir şekilde, kimi güç ilişkilerine bağlı olarak ve bir anlamda, kişilerden “bağımsız olarak”, belirli koşullarda ortaya çıkması gereken unsurlar etrafında somutlaşabilir.

Bu gerçeklik, ekonomik, toplumsal, politik, hukuksal, kurumsal... çok sayıda bileşeni işin içine katan büyük boyutlu kümelere göre örgütlenebilir -örneğin, günümüzde “gençliğin krizi”, “ordunun krizi”, “adaletin krizi” diye adlandırılan şeylerle görülen budur... Bu mikroskopik kristallerin ya da bu geniş hareket kümesinin içerdiği kolektif düzenlenmeler, Kolektif Donanımların yaptığı gibi bu gerçekliği dondurmak yerine, moler iktidarlar ile moleküler güçler arasındaki ilişkileri kodlandırmak ve kurumsallaştırmak yerine, bunları sorgulamaya devam ederler. Neden-sonuç sistemlerinin, nesne ve özne kutuplaşmalarının yönelimini değiştirirler, sınırları bozarlar, yeni alanlara bulaşırlar, etkilerini asgariye indirgerler, olanaklı her yönde yersizyurtsuzlaşma için “çalışırlar.” Bunların kendilerini gösterdiği yerde, tanımlı bir nesne türü ya da sorumlu özne hakkındaki, bir donanım ya da bir bakanlık (“Bay Fahışelik” ya da “Bayan Kadınlık Durumu”...) hakkındaki bir problemin hudutlarını çizme iddiası çabucak bir yanılsama olur. Günümüzde kadınların kurtuluş hareketinin ancak hem eşler arasındaki yaşamı ve cinselliği, hem de aile içinde çocuklarla ilişkiyi, üretimle, yaratıcılıkla vb. ilişkiyi tartışma konusu etme koşuluyla kapsamına kavuşabileceğinden nasıl kuşku duyabiliriz? Bilinçlenmelerin ve mücadelelerin ortaya koyduğu kolektif düzenlemelerin, burada, “çözümlerin” “ağacı” bir mantıkla çıkarsanabileceği tek bir ekseni, sabit bir kökü olamaz. Ancak canlı bir kurumsal analiz süreci sonunda, yani politik ve mik-

ro-politik olarak *girişilmiş analiz* sonucunda bunların hangi tür “köksapa” denk düştükleri saptanabilir. Bu noktada fazlasıyla ısrarcı olamayız: Bu türden makinesel ve kurumsal düzenlemelere temas edildiğinde, bütün mikro-politikalar, gözlemleyeninin ve gözlemleyeninin, yargıcının ve suç işleyeninin, militanın ve “dövüşülenin” mikro-politikası birbirine bulaşır. Libidinal yatırımın en derin düzeyinde koz politikleşir: Kişi ya iktidarların katmanlaşmasını en derinden tercih eder, ya da arzusunun kaçış çizgilerini takip etmeyi ve önceden yerleşmiş donanımlardan, egemen yinelemelerden, kısıtlayıcı anlamlardan kurtulmayı benimser. Bizce, toplumsal değişimin, kolektif yenilenmenin ve deneyimlemenin bütün güncel sorunsalları bu sorunda engelle karşılaşırlar, çünkü gerçek “seçmeli konular”ını bu ikilemede görmezler.

Böyle bir mikro-politik analiz perspektifi içinde düşünülen Kolektif Donanımlar sorunu, sadece geleneksel işlevselci yaklaşımdan ayrılmakla kalmamalı, aynı zamanda, psikiyatri kliniği, hapishane, okul gibi sorunları yenilemeye ne kadar müsait olduğunu bize Michel Foucault'nun gösterdiği “arkeolojik” yaklaşımla da eklemelenmelidir. Böyle bir yönelimi bize gösteren Michel Foucault'dur: “Aile içi ilişkilerin, esasen ebeveyn-çocuk hücresi içindeki ilişkilerin nasıl ‘disipline’ edildiğini, bunların klasik çağdan beri, eğitsel, askeri, ardından tıbbi, psikiyatrik, psikolojik dışsal şemaları nasıl emdiğini ve aileyi, discipline edici ‘normal ve anormal’ sorununun ayrıcalıklı bir şekilde ortaya çıktığı yer haline nasıl getirdiğini bir gün göstermek gerekecektir.”⁴ Böylece, bu iki tipi, öncelikle önerdikleri şeyler bakımından, şematik biçimde niteleyebiliriz:

- ya belirgin kodların, aşıkâr baskı mercilerinin dıştan yinelenme sistemlerinden yola çıkarak işleyen iktidar oluşumlarının *dışsal arkeolojisini* gün ışığına çıkarmak: örneğin özel mikro-politika ve mikro-fizik teknolojilerine bağlı olarak aileyi, bedeni, bireyi, arzuyu “dışarıdan” şekillendiren okul, tıp, psikiyatri iktidarlarının oluşumu;

- ya da beden, birey, aile, okul, ordu vb. düzeylerini çok daha yeraltından kat eden arzulayan makinelerin *moleküler ağlarından* yola çıkarak bu aynı iktidar oluşumlarının *doğuşunu* saptamak.

4 Michel Foucault, *Surveiller et punir*, Paris, Gallimard, 1975. [*Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi, 2001]

Bu iki perspektiften hiçbirinin diğeri üzerinde önceliği ya da başatlığı olamaz.

Ne bir taraf ne de diğerk taraf herhangi bir şeyi kesin olarak kazanmış değildir. Arzunun toplumsal ekonomisinin temelindeki nesnelerin, artık yerliyurtlu birey ve aile grupları olmadıkları -hiç olmadıkları da varsayılabilir-,⁵ bunun yerine gayet sağlam katmanlaşma ve çerçevelerden kaçma eğilimindeki kişi-ötesi çokluklar olduğu doğruysa, bu aynı çoklukların molar mercilerin oyunu içinde yeniden ele alınabileceği de doğrudur, çünkü bunlar tarafından tehdit unsuru olarak hissedilebilirler ve yine de bunları kesin bir şekilde tartışma konusu eden kolektif düzenlemeler başlatmayı başaramazlar.

“Kolektif analitikler”in toplumsal bilinçdışına müdahaleleri

Daha genel bir şekilde, bu arzu düzenlemelerinin, iktidar donanımlarıyla birlikte oluşturmayı başardıkları güç ilişkilerinin doğası ne olursa olsun, anlam ilişkilerinden ve -bu kez bildik anlamda anlaşılan- toplumsal ilişkilerden tamamen kaçamayacaklarını kabul etmek gerekir. Örneğin, Kolektif Donanımlar'ın “ara” düzeyinde bize zorunlu ve mümkün gelen analitik giriş yolu, “kütlesel” politik yollarla ya da çok küçük ölçekteki analitik yollarla zıtlık içinde değildir. Her birini sorgulayan tamamlayıcı müdahaleler söz konusu olmalıdır. “Politik” olan, mikrotoplumsalla, ailevi, bireysel ve birey-altı olanla iç içe girerken, “libidinal” de politik olanla -hangi düzeyde ele alınırsa alınsın- iç içe girer. Bu iç içe girme tiplerinin her birinin düzeyine kolektif

5 Amerikalı antropolog Marshall Sahlins'in en “ilkel” toplumların ekonomisi üzerine çalışmalarının devamında, Claude Meillassoux “ev içi üretim tarzı” mefhumunu oluşturur. Bu toplumların istikrarını, kadınların değiş tokuşu, ensest yasağı gibi tümellere dayanan nesep ilişkileri üzerinde temellendirmeye çalışan işlevselcilerin ve yapısalcılarının sabit fikrinin karşısına, öncelikle kolektif üretim faaliyetlerine katılım düzeyinde tezahür eden toplumsal “katılım” ilişkilerinin varlığını çıkartır: “Gerçekten de, ev içi topluluğun yeniden-üretimi için, nesep ilişkilerinin üretim içinde yerleşmiş bağımlılık ve öncelik ilişkilerine uygun olması gerekir: *yeniden-üretim ilişkileri üretim ilişkileri olmalıdır*.” Bu ev içi üretim tarzı, yine de, insanlığın türsel bir evresi olarak algılanmaz: Emperyalizmin, periferisindeki arkaik tarımsal sektörleri ve kendi yeniden-üretim sistemindeki ev içi kadın emeğini sömürmesinde temel bir rol oynar. Claude Meillassoux, *Femmes, greniers et capitaux*, Paris, Maspero, 1975.

bir pragmatik yerleşebilir. Dolayısıyla, devrimci ufku olmayan kurumsal reformizm ile gündelik hayatın dolaysız praksisinin olmadığı devrimci hareketler birlikte sorgulanmalıdır. Kolektif arzu düzenlemelerinin köksapını ortaya çıkarmayı sağlayan mikro-politik bir analiz ve müdahale alanını sınırlandırmak her zaman mümkündür. Küçük grupların militanlarına ve psikanalistlere bizim itirazımız, bu tür düzenlemelerin yerleşmesini her şekilde engellemeleridir. Bunu da bilgileri, programları, aygıtları, uzmanlıkları, maharetleri adına yaparlar. Moleküler devrim, klasik anlamda hak talep eden ya da muhalif, politik hareketlere düşman değildir. Basitçe, onları içerden çıkartır ve dışarıdaki başkalarına açar. Dahası, (idari nomenklaturanınkilere kuşkusuz denk düşmeyen, ama ordu, hapishaneler, “delilik” gibi müdahale alanlarıyla sınırlı saha ve nesnelere) nispeten yerleşmiş kurumsal analiz pratiklerine de düşman değildir.

Örneğin günümüzde bazı gruplar “okul” olgusuna yaklaşımı yenilemeye çabalamakta, birbirinden çok farklı bakış açılarını birlikte ele alarak düşünmektedirler: mesela mekânları kullanım tarzı -duvarların, koridorların, “teneffüs” avlularının vb. iç sıkıcı hüznü-; gürültüleri ve sözü kullanım tarzı -el kol hareketlerine, beden duruşuna, mimiklere bağlı bütün bileşenlerin semiyotik çöküşü-; mikro-toplumsal, mikro-ekonomik ilişkiler; ailelerin tecridine ve öğretmenlerin nevrozlarına bağlı olarak çocukların duygusal yoksunluğu ve şaşkınlığı. Bu durumda, analitik bir pragmatığın hudutlarını çizen şey, analiz edici grup ve öznelerin -her ne kadar rüşeym halinde olsalar da- bu farklı bileşenler üzerindeki etki kapasitesidir. Örneğin, kendi rollerini on yıl kadar önceki rollerinden çok farklı bir tarzda düşünen ilkokuldaki eğitim psikologlarının müdahalesi gibi çok mütevazı girişimler söz konusu olabilir: Test yapmayı, bir büroya kapanıp kalmayı reddederler ve kolektif projeler yürütebilmek için sınıflarda doğrudan doğruya çocuklarla ve öğretmenlerle birlikte çalışmaya çabalarlar. Burada devrimci bir şey yoktur! Fakat kolektif rutindeki bir şeyleri parçalamış olmaları bile, yerel grubun eros'unun açılım süreçlerini katalize etmeyi ve hiç öngörülmemiş disinhibisyon* fenomenlerini zincirleme bir şekilde başlatmayı kimi zaman başarırlar, ki bu,

* Normların dayatmış olduğu sınırların baskısından kurtularak geliştirilen davranış biçimleri, bir uyarının etkisiyle bir ketin ortadan kalkması. (ç.n.)

bireysel görüşmelerin ya da örneğin güncel ifadeleri içinde mediko-pedagojik merkezlerde yapılan dizi halindeki psikoterapilerin sonuçlarıyla kıyaslanamayacak düzeyde bir şeydir.

Çok farklı bir alanda, Michel Foucault'nun ve bir grup militan ve entelektüelin hapishaneler sorunu üzerine oluşturduğu grup -Hapishaneler Üzerine Haberleşme Grubu (GIP)- bu türde analitik ve militan bir kolektif düzenleme olarak kabul edilebilir. Başlangıçta, grubun eylemi mahkûmlara soru kâğıtları dağıtmaktan ve bir bilgilenme çalışmasından ibaretti. Sonra, ilişkileri dallanıp budaklandı ve hapishane koşullarının, adaletin ve hapishanelerin rolünün, kamuoyunun ve militan grupların “adli mahkûmlar” karşısındaki tutumunun önemli ölçüde sorgulanmasına varan mücadele koşulları yepyeni bir ışık altında ortaya çıktı. Fransa'daki hapishanelerin yarısının yakılmasına varan heyecan uyandırıcı krizi “başlatan” elbette GIP değildir! Fakat mahkûmların isyanlarının edindiği *politik* önem, GIP'in müdahaleleriyle elbette ilişkisiz değildir. Ayrıca bu müdahaleler başka alanlarda, aynı tarzdaki başka müdahalelere yol açmıştır ki bu da vaktiyle ayrı olan sorunların (göçmenler, homoseksüeller, uyuşturucu bağımlıları, fahişeler vb.) birbirine bağlanmasına doğallığında katkıda bulunmuştur.

Bizce, politik mücadeleyi gündelik hayata, sloganı araştırmaya, entelektüel ile militanı adli mahkûma, fahişelere vb. eklemlen bu yeni eylem tarzının özelliği, -böyle bir proje bu şekilde açıklanmış olmasa da- toplumsal bilinçdışı üzerine “kolektif analitik” bir müdahale olmasıdır. “Militanlığın” konusu ikiye bölünür: Hem müdahale alanında hem de müdahiller tarafında bulunur. Sadece üretilmiş sözceler değil, militan, kolektif sözcelemeler de sürekli olarak kullanılır. Önemli olan şey, eylemlere rehberlik etme ya da yorumlama iddiasında asla bulunmamaktır. Kolektif sözcelem bozulduğunda, grup kendi üzerine kapandığında ya da bir liderlik tutumu benimsediğinde, bu tür gruplar yok olmayı tercih edeceklerdir! Onların davranış kuralı, gerçekten de, arzunun kolektif sözcelem süreçlerinin yerine asla geçmemektir ve bu nedenle, toplumsal alanın arzu ekonomisinde önemli bir rol oynayan hiçbir semiyotikleşme tarzından -ister birey, beden, idea'laşma, algılama süreci düzeyinde müdahale etsin, isterse de “anlaşılabilir” olsun ya da olmasın, “dava için” kullanılabilir olsun ya da olmasın- kopma-

maktır. Bu koşullarda, semiyotik bileşenlerin köksapının aileden *socius*'a ya da -tersine- *socius*'tan aileye doğru giden vektörlere göre basitçe kutuplaşmış olmamasına şaşdırmamalı; bu köksap, çok daha karmaşık kümelere, dal budak salmalara, geleneksel sorunsalları ve kendilikleri çevreleyen haritalara göre örgütlenecektir. Görünüşte söz konusu alanın alışıldık neden-sonuç sistemiyle dolaysız ilişkide olmayan heterojen bileşenler de işin içine katılabilir.

MOLEKÜLER BİR DEVRİM

Üçüncü sanayi devrimi

Mesleki yaşam, boş vakit ve eğitim arasındaki, özel yaşam ile kamusal yaşam arasındaki kopukluklar, çalışma söz konusu olduğunda, ciddiyete, hatta fedakârlık anlayışına değer verilmesi, her toplumun bizzat temelini oluşturuyor gözük-mektedir. Özellikle “pilot” sektörlerde üretimin örgütlenme tarzlarının ve tekniklerin geçirdiği evrime rağmen, “çalışma dünyası”nın geleneksel imgelemi, 19. yüzyılın kol emekçisinin -örneğin maden ya da demiryolu işçisinin- yüz oluş özellikleri -başka şeylerin yanısıra ilkokul tarafından da taşındığı haliyle- çalışmayla ilgili klişelere temel olarak hizmet etmeye devam edebilir. Çalışmanın sıkıcı ve baskıcı olmasının nedeni, esasen, emekçilerin sömürülmesi üzerinde temellenen bir üretim tarzı değildir; bu, öncelikle, böyle olması gerektiği içindir, güçlük ve engeller bir tembelliği ve doğuştan gelen kötü eğilimleri aşma fırsatı verdiği içindir. Fakat sanayi devriminin ilk evrelerinden miras alınan bütün bu klişeler ve alegoriler, okulda ve *kitle iletişim araçlarında* gayet başarılı bir şekilde işlemeye devam ediyor olsa da, aslında, kimi zaman “üçüncü sanayi devrimi” olarak nitelenen ve Kimya, Atom Enerjisi, Otomasyon

ve Bilişim üzerinde odaklanan güncel evrelerinin gerektirdiği libidinal modellere giderek daha az denk düşmektedir. Makinesel köleleştirme sistemlerinin bağdaşık kullanımı (optimal ve uyumlanıcı buyruklar, doğrudan dijital denetimler, otodiktik sistemler vb.), doğrudan doğruya emekçilerin bedenine, uzuvlarına, organlarına yönelik beşeri köleleştirme sistemlerinin yerleşmesini hızlandırabilir. Tersine, üretim sistemi, çalışmanın yabancılaştırıcı kısıtlamalarını -keyfince- güçlendiriyor gibidir ve bunu üretimin en modern, en otomatikleşmiş dallarında bile yapmaktadır! Bütün teknolojik ve bilimsel evrim, seri ("parçalı") çalışmanın, "küçük şefler" despotizminin tasfiyesine, bir yandan saatli ve aylıklı çalışma ile diğer yandan teknisyenlerin ve kadroların çalışması arasındaki kopukluğun derin bir şekilde elden geçirilmesine yöneliktir. Gerçekte, 20. yüzyılın "çalışma orduları" için temel olan disiplin ve hiyerarşi, günümüzde baskıcı üretim ilişkilerinin sürdürülmesine denk düşmektedir; gerçekten de, giderek sadece bedene, emekçilerin yeteneğine ve ustalığına çağrı yapmakla kalmayan, ruhlarına ve belli ölçülerde libidolarına da çağrı yapan üretici süreçlerin evriminin tersi yönde ilerlemektedir.

Yeni işbölümü biçimlerinin gerektirdiği yersizyurtsuzlaştırılmış şemaların çıkarılması,¹ yeni toplumsal örgütlenme ve kodsuzlaştırılmış akış rejimlerinin yenelleştirilmesi, kolektif bir semiyotikleştirme ve emek gücünün özel olarak ele alınmasını gerektirir. Çinli komünistler 1949 yılında, iktidarı ele geçirdikten hemen sonra, Çin işçi sınıfını sayısal olarak güçlendirmeye karar verdiklerinde bunu deneyimlediler, çok sayıda köylüyü şehirlere ve fabrikalara taşıdılar. Bunlar, makinelerin gürültüsü ve emekçilerin hareketliliği karşısında öylesine afallayıp ürktüler ki, bir dönem boyunca, yeni gelenlerin yeni çalışma koşullarına alışmaları için, yeni çevrelerini "semiyotikleştirmeleri" için atölyelerde özgürce dolaşmaktan başka bir iş yapmamalarına karar verildi. Nietzsche'nin, tarihöncesinde, "eziyetsiz, şehitsiz ve kanlı kurbanlar olmadan"² asla cereyan etmediğini söylediği kolektif anımsama tekniği, "çileci din adamları"nın, manastır disiplinlerinin egemenliğinden sonra,

1 Daha sonra, "diyagramatik işlev" olarak tarif edeceğiz.

2 Nietzsche, *La Généalogie de la morale, Deuxième dissertation*, Paris, Gallimard, 1966.

aristokratik “etiketlerden” sonra, fabrikaların, okulların kışlaştırılmasından sonra, ezberci sınav hazırlıklarının ve “sınıf birincileri”nin egemenliğinden sonra, “hatırlananlar”ın esas kısmını ve mantıksal mekanizmalarının bir bölümünü enformasyon makinelerine aktarmaya başladı.³ Bu, bilişimin komuta kollarını ister istemez ele geçirmeye yöneldiği anlamına asla gelmez! Hatta bilişim devrimi, boş tekrarlar alanını hale yola koymak için görülmemiş araçlar sağladığından ve insan emeğinin, doğası gereği bilişimin bölgelere ayırmasından kaçan, yani arzu ekonomisinden kaynaklanan karar süreçleri üzerinde yoğunlaşma olasılığının yolunu açtığından, tersi bile meydana gelebilir.⁴ Dolayısıyla, ilçelerin listesini, hatta bir süre sonra çarpım tablosunu öğrenmek bile giderek daha az zorunlu olacaktır: Diyagram şeklindeki makineler bu tür işlemlerde giderek daha fazla aracılık etmeye başlayacaktır. Önümüzde bir tür yeni duyarsızlık, “tembellik hakkı”,⁵ “delilik hakkı”⁶ açılmaktadır. Kesinliklerle makineler ilgileneceğinden, arzu makineleri etkin moleküler bağlantıların yolunu rahatlıkla üstlenebilirler. Elbette burada, sadece nesnel olarak olanaklı bir perspektif söz konusudur; çünkü aslında, baskıcı donanımları yerleştirme politikası, bunu büyük ölçekte gerçekleştirmeyi sağlayan kolektif arzu düzenlemelerine karşı çıkmaya ve bunları sabote etmeye

3 Bellek, Frances A. Yates'in bize gösterdiği gibi, uzun süre boyunca fazlaıyla yerliyurtlulaştırılmış “bellek” makinelerine (örneğin Antikçağın *Ad Herennium*'undan türeme mimari retorik makineleri) ya da (kavramların bir eksen üzerinde dönen alfabenin harflerince temsil edildiği, şekillerin ise, üzerinde kavramlara gönderme yapan ve bu çarklar çevrildiğinde kavram bileşimleri elde etmeyi sağlayan harflerin bulunduğu özekdeş dairelerce temsil edildiği) Lulle'ünki gibi son derece sofistike makinelere bağımlı kaldı. Frances A. Yates, *L'Art de la mémoire*, Paris, Gallimard, 1975.

4 Bilişim dilinin yanlış kullanılarak kendi alanının dışına ihraçlarını eleştiren Cornelius Castoriadis, biyolojinin ve antropolojinin ihtiyaç duyduğu düzen kavramının ille de fizikteki düzen kavramına özdeş olup olmadığını sorgular (*Science moderne et Interrogation philosophique*, Encyclopaedia Universalis Organum, 1975). Gerçekten de, fiziksel-kimyasal katmanların düzeninden farklı olarak, “beşeri” düzenler kolektif düzenlemelerden ve iktidar oluşumlarından, yani... her türlü aşkın garantiden bağımsız olarak, bunları sergileyen, düzenleyen ve garanti eden semiyotikleştirme tarzlarından ayrılmaz gözükmektedir.

5 Paul Lafargue, *Le Droit à la paresse*, Paris, Oriol, 1883.

6 Jean-Claude Polack ve Danielle Sabourin, *La Borde ou le droit à la folie*, Paris, Calmann-Lévy, 1976.

devam etmektedir. Yeni makinesel bellek, yeni toplumsal örgütlenme -ki karar merkezleri hiyerarşik olarak birbirlerine tabi kılınmayıp, ağ şeklinde düzenlenecektir-, kendini göstermek için, baskıcı donanımları, özellikle de eğitim iktidarı, tıbbi iktidar, eşler, üstben gibi minyatürleştirilmiş donanımları kütsel olarak reddetmekle yetinemez. Bunların taşıyıcısı oldukları yeniden üretimin gücünü dikkate almak zorundadır. Bunları sadece güncel güçlerinden yoksun bırakmakla kalmayan, ayrıca, kapitalistik donanım işlevinin bitmek bilmeyen geri dönüşlerini de süregelen şekilde uyumsuzlaştıracak semiyotikleştirme ve düzenleme kiplerini de bir anlamda kendi kendine üretmeye mahkûmdur.

Soyut makineler

Eğer hiyerarşiler, bürokrasiler, fallokrasiler, gerontokrasiler "komuta kollarını bırakmak" zorunda kalırlarsa ne olur? Toplumsal alan nasıl bir yeni istikrar edinir? Bu soru üzerinde ilerleyebilmek için, Kolektif Donanım işlevi ile kolektif düzenleme işlevi (makinesel düzenleme ve sözcelem düzenlemesi) arasında önermiş olduğumuz ayrıma tekrar dönmemiz gerekir. Bu işlevlerin işin içine katılması -özellikle Kolektif Donanım ağları düzeyinde-, toplumsal alanın istikrarının, tıpkı dil ya da libido alanının istikrarı gibi, transandantal değişmezlerin hiçbir sistemine dayanmadığını göstermemizi sağlar. Bir düzeyden diğerine -örneğin ekonomik bir düzeyden "ideolojik" bir düzeye- "geçiş" mümkün kılan şey, toplumsal yanallık [*transversalité*] diye adlandırdığımız şeyin garantisi, kesin olarak sınırlandırılmış ilke, kategori ve unsurlara bağımlı değildir. Her seferinde her şey yeniden yapılmalıdır. Daha kesin bir ifadeyle, verili tarihsel dönem ve koşullarda bu istikrarı ve bu yanallığı sağlamak, *soyut yersizyurtsuzlaştırma makineleri* sistemleri diye adlandırdığımız şeyi, az çok geçici sıfatla ortaya koyan *somut makine* ağlarına düşer. Somut donanım ve düzenlemelerin etrafında billurlaştığı soyut makineler -bu çalışmanın üçüncü bölümünde buna geri döneceğiz- toplumsal zamansallığın dışında değildir, bu zamansallığın içinden geçer, onu üretir ve yeniden üretirler. Her semiyotik bileşene ve her kodlandırma bileşenine özgü yersizyurtsuzlaşma kat-sayılarının düzenlenmesini tartışma konusu ederler. Fakat

Donanımlardan Düzenlemelere geçerek, soyut bir makineler rejiminden bir diğer rejime geçilir. Donanımlarla birlikte, soyut makineler kümesi tek bir komutaya -Sermaye- bağlanır ve bu komutanın etrafında, toplumsal alanın bütün koordinat ve değerlerini ikilikçi bir tarzda bölümlendiren bütün bir genel-kurmay örgütlenir: Anlamalı [gösteren] ve Anlamsız, Yararlı ve Yararsız, Akıl ve Akılsızlık, Güzel ve Çirkin, Musiki ve Gürültü vb. Düzenlemelerle, soyut makinelerle ve benzerleriyle birlikte, bunları edimselleştiren somut makineler, bilişimselleştirilebilir “içerim ağaçları” sistemlerine göre değil, köksap tarzında örgütlenmişlerdir; bu örgütlenme, ilgili ifade ve kodlandırma maddelerinin özgül niteliklerini yitirtebilecek ikili çözülmele-re indirgenemeyen formüllere göre yapılmıştır. Biyolojik bir sü-recin makinesel özellikleri fiziksel-kimyasal ya da astrofizik-sel özelliklere “tercüme edilemez.” Bunlar karşılaştırılabilir; sayılar, topolojiler, her türden biçimlendirme, birinden diğ-e-rine geçirilebilir; ama indirgenemez haldeki süreç, makinesel mutasyonların botanik sınıflandırılışında işgal ettiği tekil ko-num için bu söz konusu olamaz. Değişmezlerin hiyerarşisi sü-reçlerin daima dışında kalır; keza donanımların kurumları ile bunlar üzerinde temellenen teoriler için de durum aynıdır. Bir yanda Yasa, Teori vardır; diğer yanda, praksis, deneyim. Ancak önceden yerleşmiş değerler hiyerarşisinden kopan toplumun canlı kısımlarında işleyen bir teori-praksis, kendi üzerinde yersizyurtsuzlaşan -dolayısıyla hiçbir biçimde ezeli olmayan-, sonsuz bir köksapsal genişleme içinde birbirine bağlanan soyut makine sistemlerini, *socius*'u sabitlemek ve katmanlaştırmak için değil, fakat geçici bir düzen sağlamak için birbirine eklem-leyecektir.

Bir grubun içinde arzuyu çalıştıran, bir teoriyi, bir deneyimlemeyi, bir sanat biçimini çalıştıran nedir? Verili bir anda, baskıcı bir iktidar oluşumunun sultanı altında her şeyin altüst olmasına yol açan nedir? Belli bir soyut makine tür-rünün -son kertede Sermayeye gönderme yapan ağaçsı soyut makineler ya da çok-merkezli, çok-anlamalı, açık çizgilerin iç içe geçmesiyle işlev gören makineler- özel koşullarda “iktidarı alması”nı sağlayan nedir? Soyut makineler akışların kapita-listik rejiminden kurtulmayı başardıklarında (yani kurumsal hamiliklerden, bunları evrensel ve aşkın soyut bir düzene göre

hiyerarşileştiren, ritüelleştiren, yeniden yerliyurtlulaştıran iktidar donanımlarından kurtulduklarında), Platoncu *idea*'lara, Kant'ın *numen*'lerine, Hegelci ya da Marksist diyalektik momentlere, Lacancı bilinçdışının yapısal matematik birimlerine [*mathèmes*], hatta farklı teorik ufuklardan doğdukları biçimler altındaki sistemler teorisinin⁷ mütevazı “hal”lerine uzaktan yakından artık indirgenemezler. Mekânsal-zamansal koordinatların ve ifade ile kodlamanın farklı bileşenlerinin özgül çizgilerinin berisinde, bu durumda, bir *problem düğümünü* somutlaştırır; tarihte ve toplumsal alanda, somut makineler düzeyinde, sabitlenmiş, “olumsallaşmış” olarak bulunacak bir “fiili durum”un istikrarını garanti ederler. Farklı katmanlar arasındaki geçiş yollarını metabolizmalaştırır, nispi yersiz-yurtsuzlaştırma rejiminin pazarlığını yaparlar, özneleştirme süreçlerini modellendirirler -ki burada tümel bir öznellik söz konusu edilmez-; ya arzusunun -kimi zaman minicik- kaçış çizgilerinin kaçıp gitmesine izin vererek, ya zincirleme devrimler başlatarak ya da katmanlaştırıcı sistemlerin yeniden ele geçirmesine izin vererek, olanağı açar ya da kaparlar. Kolektif Donanımların işlevleri ya da burada söz konusu edilen kolektif düzenleme işlevleri örneğinde, onların rolü, topluluğun karşı karşıya olduğu *politik ifade konusunu*, “seçmeli konu” olarak adlandırdığımız şeyi *sorunsallaştırmaktır* -sahnelemek ya da temsil etmek değil. Politik tümeler yoktur, genel olarak politik seçme de yoktur. Her özel durumun, her disipline edici makinenin, her gözetim sisteminin bağrında belli bir mikro-politik virüs tipi işlemektedir, soyut makinelerin oluşturduğu belli bir takım, bir iktidar oluşumuna tabi olur. Örneğin ABD'de ve Doğu ülkelerinde, zengin ülkelerde ve yoksul ülkelerde, Arap ülkelerinde ve İsrail'de vb. çalışan farklı mikro-faşist odaklar, savaş öncesi dönemin tarihsel faşizmiyle belli bir soy ilişkisi sürdürse de, kendi yollarına bağlı olarak sonsuzca farklılaşırlar. Dolayısıyla, bu yeni tehdidin yolunu kesmenin mümkün bir global cevabı yoktur, “geniş anti-faşist cephe” yoktur: *Faşizm çoktan geçti!** O, kapitalistik toplumların bütün gözeneklerinden sızıyor. Artık onu gidip “evinde”, özgül biçimleri al-

7 Ludwig von Bertalanffy, *General System Theory*, New York, Basic Books, 1965.

* “Faşizme Geçit Yok!”, “No Pasaran!” sloganlarına gönderme. (ç.n.)

tında yakalamak gerekir ki bu da çok sayıda “cephe”de her an genelleşen bir mücadeleyi içerir. Arzu politikası, bir grup, bir kurum, bir teori düzeyinde olduğu kadar, bir sanat biçimi düzeyinde de, esasen, soyut makinelerin oluşturduğu “olanaklılık partikülleri”nin bu düzenlenmelerini içerir. Dolayısıyla, genel bir kurtuluş mücadelesi değil, fakat kurtuluş makinelerinin her düzeyde inşası söz konusudur.

Burada soyut makinelerden neden söz ediyoruz? Çünkü mikro-politika problemleri, özellikle somut makinelere bağımlılığı içinde bırakılırsa, yani toplumsal kurumlara, her düzeyden donanıma olduğu kadar bireyler arasındaki etkileşim sistemlerine ya da semiyotik etkileşim sistemlerine veyahut oluşmuş teori ve program sistemlerine bağımlılık içinde bırakılırsa, sonunda bunlar ideolojik üstyapılara ya da Althusserci anlamda ideolojik aygıtlara indirgenir.⁸ Bundan böyle, gerçek üzerinde yeniden etkili olmaları için hayal edilebilecek bütün üst-belirlenim sistemleri boşa çıkacaktır. Bilimlerin fiili durumunda genellikle değişmez yasalarca yönetildiklerini tahayyül ettiğimiz altyapılar daima son sözü söyleyecektir. Soyut makinelerin “dolambacından geçmemiz”, hiçbir idealist dolayım içermez. Gerçekten de, burada, kendi üzerine kapalı bir merciyeye gönderme yapan bir fikirler sistemi söz konusu değildir! Soyut makineler, göstergelerin durumları ile şeylerin durumları arasında doğrudan geçiş sağlarlar. Bunlarla birlikte, zihinsel yeniden yerliyurtlulaştırmalar arkaplana geçer. Maddi akışların yersizyurtsuzlaştırılması ile semiyotik akışların -başka deyişle, diyagram süreçlerinin- yersizyurtsuzlaştırılması arasında gerçekleştirdikleri kısa devre, *bizzat* göstergelerle ve *bizzat* “malzeme”yle olur. Soyut makineler gerçeği çalıştırır, topolojilerden, denklemlerden, çoklu referanslaştırmalardan yola çıkarak onu imal eder. Fakat aynı zamanda gösterge sistemlerini de çalıştırarak bunları tarihsel ve kozmik gerçekler düzeyine yerleştirirler ve kimi durumlarda, bunların evrensel paradigmaların sabitleyici dünyasına -bunu, başka bir yerde, “paradigmatik sapkınlık” olarak adlandırmıştık- düşmesini engelleyebilirler. Dolayısıyla, “var olan”ın temelindeki -en azından, arzu ekonomisi açısından ele alınan toplumsal alandaki- “varlığın”, maddi katmanlarla, enerji, biçim ya da yapılarla ilgili olmadan

8 Bkz. *Infra*, “Les leurres de l'idéologie.”

önce, öncelikle soyut makinelerin ele aldığı haliyle bu “seçmeli konu”dan kaynaklandığını kabul ediyoruz. Bu demektir ki, varlık burada saptanabilir hiçbir şeye, ezeli ve evrensel koordinatlar içinde yeri belirlenebilir hiçbir şeye indirgenemez! Burada, iç-bağlantı, kodlama, semiyotikleştirme ve özneleştirme makinelerini işin içine katan, sorunsalları kesen, yerliyurtlulukları düzenleyen, biyolojik, ekolojik, ekonomik, kişiselci, kurumsal vb. katmanları yanallaştıran kolektif düzenlemelerden başka bir şey söz konusu değildir. Bu tür düzenlemeler, bir yapının *özneleri* olarak kabul edilemez. Bunlar, çeşitli düzeylerde etkili olan “makineleşmelerin” hem taraflılığı hem de tuttuğu taraftır. Bu düzeyler:

a) soyut düzeylerdir ve burada:

- ya “inşacı” [*constructive*] yersizyurtsuzlaştırıcı yeni bağlantılar,

- ya da Sermaye, Gösteren gibi merkezileştirici despotik makineler hesabına yeniden yerliyurtlulaştırmalar işler;

b) somut düzeylerdir ve burada:

- ya iktidar donanımlarının minyatürleştirilmesine, giderek dokunaçları her yana doğru yayılan programlanmalara ve planlanmalara dayalı diyagram süreçlerinin nispi yansızlaştırılması, güç ilişkilerinin, ritüelleştirmelerin dengelenmesi işler;

- ya da donanım işlevinin aleyhine, kolektif düzenleme işlevini optimalleştirmeye yönelik özgürleştirici taktik ve stratejiler işler.

Kapitalizmin en yüksek evresi bürokratik sosyalizm

Marksizme bağlılığını belirten çoğu teorisyenin yaptığı gibi, üretim ilişkilerini semiyotikleştirme ilişkilerinden ayırmayı reddediyoruz. Üretim araçlarının sınıflar ya da sömürücü kastlar tarafından denetimi, daha az görünür olsalar da daha az temel olmayan kolektif semiyotikleştirme araçlarının denetiminden ayrılamaz. Üretim ilişkileri ile üretici süreçler arasında giderek belirginleşen uyumsuzluk, bize göre, salt ekonomik altyapıdan kaynaklanmaz. Hatta toplumsal ilişkiler kümesi ile kolektif libidinal ekonomi arasında daha genel olarak gelişen uyumsuzluğun özel bir veçhesini oluşturur; bu ikisi de, -benimsenmiş ifadeyle- “son kertede” ekonomik temel tarafından

belirlenmiş bir üstyapıdan kesinlikle kaynaklanmaz. Emegın ve libidonun sömürüsü üzerinde temellenen toplumlar kendilerini nasıl adlandırırırır adlandırsınlar, kullandıkları toplumsal örgütlenme tarzlarının ve üretimi denetleme araçlarının niteliğı ne olursa olsun, tarihsel olarak ayırt edilebilir sınıflar ya da bundan yararlanan ve sınırlarını çizmenin güç olduğı bürokratik ejderhalar ne olursa olsun, aynı kolektif ereklilik sistemiyle karşı karşıyayız: yararlı üretimlerin ticari değere indirgenmesi ile arzu değereğerlerinin kullanım değereğerleri ve değışim değereğerleri üzerinde şeyleşmesi.

Sosyalizme gönderme yapan toplumlar, tıpkı kâra ve sermayeye gönderme yapanlar gibi, günümüzde, tarihin “akıntısına karşı” semiyotik tabi kılmalara giderek daha sıkı bir şekilde ve kimi zaman da, göründüğü kadarıyla, -Kruşev ya da Kennedy gibi- en “aydın” yöneticilerinin isteğıne rağmen, bağlanmak zorundadırlar ve bunu da, kitlelere zerk ettikleri arzu donanımlarının uyumlanması, kurumsal olarak yenilenmesi ve minyatürleştirilmesi yönündeki bütün teşebbüslerine rağmen yaparlar. Dolayısıyla, *socius*'u, içinden geçen engin yersiz-yurtsuzlaştırmalara uyarlamaya ve dünya çapında akıl almaz bir israfın konusu olan üretici güçleri yeniden yönlendirmeye kalkışan herhangi bir toplumsal sınıf ufukta belirmeden, bir devrimin koşulları uzun zamandır olgunlaşmaktadır. İşçi sınıfları, arzu ekonomisinin ve egemen değereğerlere semiyotik entegrasyonun bakış açısından, burjuvaziden ve bürokrasilerden asla temelde ayrılmamıştır ve her şey, ayrılma eğilimini giderek daha az taşıyacaklarını düşündürmektedir. Gerçekten de, işçi sınıfları, kapitalistik toplumların tabi kılma teşebbüsleriyle her yerde aktif bir işbirliği eğilimindedirler.

Proletaryanın “öncüsü”nün devlet düzeyinde politik iktidarı ele geçirme temel hedefi, Marksist-Leninistler tarafından işçi sınıfının özerk bilinçlenmesinin *sine qua non* [olmazsa olmaz] koşulu olarak kabul edilir. Gerçekte, bu hedef burjuva ideolojisinin bu bilince bulaşmasını asla önlemedi. Tam tersine, “öncü”nün devlet iktidarının yerleştirdiğı politik ve sendikal oyun kurallarına dâhil olmasıyla [entegrasyon] bu bulaşma geniş halk tabakalarına yayılabilir. İşçi hareketi aygıtlarının bürokratları, bir anlamda, işçi sınıfının semiyotik entegrasyonunun başlatıcıları oldular. Bu haliyle, bunları, haklı olarak,

burada belirttiğimiz genişletilmiş anlamda, kolektif donanımlar olarak kabul edebiliriz. Dolayısıyla, günümüzde, ancak işçi hareketini, her türden halkçı ve azınlık hareketi felç eden bürokratik yapıların *parçalanmasına* paralel olarak düşünme koşuluyla, devlet bürokrasisine karşı bir mücadeleyi ve daha genel olarak, devlet iktidarının bütün somut tezahürlerine karşı mücadeleyi tahayyül edebiliriz. Devlet iktidarı her yerdedir ve onu -“kitlelerin” ve yöneticilerinin kafası da dâhil- sığındığı yerden çıkarmak için, her yerde, özgül araçlar edinmek uygun düşer. Fakat böyle bir parçalanma, moral yitimiyle ve başka türdeki mücadele düzenlemeleri yerleşmeden gerçekleşirse, büyük bir toplumsal regresyona yol açar. Bu nedenle, bu yeni sorunsalın ortaya çıkmaya başladığı yerler, toplumsal ve politik mücadelelerin yeni sıcak noktaları olma yolundadır. Belli bir Kolektif Donanım, idari, toplumsal kesimler vb. içinde mümkün olan analitik-militan türdeki mücadele, işçi kalelerinin -Renault, demiryolcular vb.- büyük mücadeleleri karşısında her zaman marjinal görülmeyecektir. Ve günün birinde devrimci bir aşma mümkün olursa, bunun bu kalelerden değil, muhtemelen, günümüzde militan temsil ve ahlakın gözünde ikincil gözüken bu kesimlerin birinden geleceğine pek kuşku yoktur.

Globalleştirici sosyolojik kategorilerin yerine politik “seçmeli konular” koyduğumuzda, her çaptaki iktidar oluşumlarının birbirine sirayetini takip etmemiz; ve devlet iktidarını bir sınıfın temsilcilerinden bir başka sınıfsınkilere aktarmakla yetinerek ve ardından devletin, zorlayıcı güç olarak yararlılığını adım adım yitirmesini, kendiliğinden “dönüşmesini” dileyerek toplumu değiştirme iddiasının, bir sınıfın bir diğeri tarafından sömürüsüne dayanmayan bir ekonomik düzen inşa etmek istemenin ne açıdan saçma olduğunu kavramamız daha kolay olur. Devlet iktidarı, sadece büyük toplumsal kümeler düzeyinde uygulanan zorlayıcı güçlerin varlığı değildir; aynı zamanda, toplumun mikroskopik çarkları düzeyinde de işlemektedir. Bu, basitçe, bireyi yeniden gözden geçirmekten ya da ailenin tamamen inkârından her şeyi beklemek gerektiği anlamına hiç gelmez! Örneğin, merkezi iktidarın sadece eşleri ve aileyi ilgilendiren bir politikası olmakla kalmaması,⁹ ayrıca eşlerin ve

9 Çok sayıda alanda kurumsal referans konusunu oluşturan şey, aile ya da eş kategorisidir. Örneğin ulusal muhasebe bekârlar hakkında da “aile

ailenin içinde bir devlet mikro-politikasının da işlemesi, bu kurumların mevcut haliyle mahkûm edilebilir oldukları ve kesin olarak bir kenara atılabilecekleri anlamına hiç gelmez! Bir süreliğine bile olsa, eşler, bir araya gelmeleri sırasında, arzu düzenlemesi olarak işleyebilir: Bu, ebeveynlerin eski hamiliklerinden bütün umutların özgürleşmesine izin verildiği zamandır. Bir aile, fallokratik makineye kesin olarak dönüşmüş gözükse de, fallokratik otoritarizmin en berbat kriz nöbetlerine, en berbat kıskançlık krizlerine rağmen, mensuplarının genellikle içinde dolandıkları mikro-faşist iklime rağmen, minicik umut çizgilerinin, kaçamak sevgilerin yeniden doğmasına izin verebilir: "Tatile çıkacağız, her şey yolunda gidecek, değişecek..." Ve bildiği gibi, her şey hesaba katıldığında, toplumsal oluşumlar kümesinin bireyleri indirgediği kronik bağımlılık durumunda, herhangi bir tiranlık sonuçta yalnızlıktan daha iyi gelebilir!

Devlet aygıtı, emek sömürüsü ve arzusunun yabancılaşması, sadece kapitalistik ya da bürokratik-sosyalist büyük oluşumların ürettiği şeyler değildir. Çeşitli toplumsal gruplar, devlet ve bireyler de aynı türde kapitalistik soyut makineleri işletir. Yüzyıl başı sosyalistlerinin iki büyük antagonist miti de -yani kitlelerin eğitimi ve Bolşevik tarzda askerileştirilmeleri- bir kenara bırakılmalıdır: emekçilerin burjuvazinin libidinal modellerine -ve özellikle onların sözcelerinin bir bireyleştirilmesine- uyumlanması yönünde çalışan devlet iktidarının denetlediği eğitim ile hangi kiplik altında olursa olsun şaşmaz biçimde bürokratik merkezîyetçilik ve teknokratizmin çeşitli biçimlerinin çıkarına işleyen "militanlaşmaları."

Yeni bir mücadele türü

Yeni bir mücadele türü, bir model sıfatından çok, başka bir olanaklılık alanının adamakıllı açık olduğunu kanıtlamanın "evveliyatı" sıfatıyla aranmaktadır. Burada söz konusu edilen soyut makine şu şekilde ifade edilebilir: Evet, dün Lip'te* ya da bugün yargıçlıkta veya fahişeler arasında olduğu gibi, günü-

bütçesi"nden söz etmeye devam ediyor! Ailevi mahremiyetin soybilimi hakkında bkz. Lion Murard ve Patrick Zylberman'ın incelemesi, *Le Petit Travailleur infatigable, Recherches*, no 25, 1976.

* 1970'li yıllar boyunca Besançon'daki Lip saat fabrikasında süren grev ve özyönetim deneyimi kast ediliyor. (ç.n.)

müzde de tamamen tıkalı gözüken her durumda bir şey yapmak mümkündür... Evet, eşler arasında, çocuklarla birlikteyken, kişi kendi kendisiyle karşı karşıyayken “hayatı değiştirmek” mümkündür... Toplumsal Donanımlar sektöründe, özellikle çocukluğa adanmış olanda, çoğu zaman muğlak ve çelişik bir dizi mikroskopik çatışma, kurumların içinde, kolektif yaşam konusunda, eğitimcilerin, psikanalistlerin, öğretmenlerin vb. rolü konusunda etkili olur. Bunların da sadece önemsiz mücadeleler olduğunu düşünmek haksızlık olur. Sendika sorumlularıyla ya da politik sorumlularla bu tür sorunları ele aldığımızda, bize genellikle bunların kendi yetki alanlarına dâhil olmadığını, tabanın inisiyatifine bağlı olduğunu söylerler. Fakat onlarla biraz daha tartışıldığında, sağlıklı, zihinsel hijyenle, eğitimle, âdetlerle ilgili bütün sorunlar üzerinde, aslında gayet sağlam, yerleşik bir bakış açıları olduğu, bunun, egemen yinelemelerin, iktidar kesinliklerinin medya tarafından aktarılmış hali olduğu fark edilir: Hastalıkları tedavi etmek için doktorlar, hemşireler, hastaneler gerekir -tersini iddia etmeye kim cesaret edebilir!-, delileri tedavi etmek için psikiyatrlar, psikiyatri klinikleri ve -neden olmasın?- psikanalistler gerekir; çocukların eğitimi için, okullarda bir öğretmen topluluğu, aynı zamanda da aktif yöntemler gerekir; düzeni korumak için bir polis topluluğu gerekir vb. Ve bütün bunlar da kredileri, donanımları, iyi idarecileri, seçilenlerin, velilerin düzgün demokratik denetimini vb. gerektirir.

Seçmeli konu, burada, herhangi bir “toplumsal sorun”un donanımlar arasından çekilip çıkarılabilmesinden ve potansiyel kolektif düzenlemelerden uzaklaştırılabilmesinden ibarettir. “Toplumsal sorun”, farkına bile varılmadan, uzmanların, programların, normların, bütçelerin, hamilerin vb. işi haline getirilir ve kolektif deneyimlere, bir mahalle yaşamına, “kullanıcılar” tarafından üstlenilmeye eklenilebileceğini düşünmek reddedilir. Oysa bir yandan, uzman bilgisi, yerleşik düzen temsilcilerinin politik otoritesi ile diğer yandan, kişilerin ve oluşmuş nesnelerin berisinde duran, kimi zaman embriyon halindeki, ilk bakışta işitilemeyen bir söylemde -örneğin çocukların, delilerin, suçluların, marjinallerin vb.- aranan arzu arasındaki güç ilişkileri ancak gündelik bir mücadele içinde, gündelik yaşam düzeyinde dönüştürülebilir. Toplumsal alanı bölgelere

ayırır ve dört bir yanını denetleyen toplumsal kondansatörlerin -bireylerin ve toplumsal ilişkilerin imal edildiği semiyotik tümleşke türleri- ölçüsüz büyümesini bir yazgı olarak kabul etmek yerine, fazla kütsel kurumsal yapıların -bakanlıklar, bürokratik hamilikler, yapay hiyerarşiler- sınırlarını çizen, çok-merkezli bir toplumsal denetim sistemi kurmayı sağlayan, arzusun tekilliklerine saygı içinde ve devlet iktidarını *daha şimdiden* dönüştüren, her türden durumla azami bir yakınlığı besleyen, kolektif yeniden düzenlemenin, donanımsızlaştırmanın aktif mücadelesine geçişi hayal edemez miyiz?

Yeni bir bilim olarak oluşma iddiasında olan Marksizm tüm diğer doktrinlerden farklı olmak istedi. Sözcelerinin otoritesini -ve satır arasında, pratiklerinin otoritarizmini; üstelik daha I. Enternasyonal'in kuruluşundan itibaren- diğer bilimlerin prestiji üzerinde kurmaya çalıştı. Marksizmin yanında, her türden ütopya ve verimli fikir, gülünç ve tehlikeli kalıyordu. "Mücadele perspektifleri bilimsel temeller üzerinde kurulmaya çalışılmazsa kitleler ancak aldatılabilir." Marksizm devrimi sadece bilimlere dayandırmak istemekle kalmadı, aynı zamanda üretici güçlerin atılımına da dayandırdı. Örneğin, tarihin büyük motorları, ona göre, işçi sınıfından başka, bilimler ve teknolojiler de oldu. 19. yüzyılın işçi sınıfları ise bugün sadece ideologların ve geçmişe öykünen militanların kafasında mevcut! Moleküler devrimin, ilerlemeye ve işçi sınıflarının refahına *karşı* yapılacağını bize söyletemezsiniz. Sadece, bize öyle geliyor ki, böyle bir devrim büyük ölçüde bunların yanından geçip gidecektir; bunları kendi yollarında ilerlemeye, hatta dönüşmeye bırakacaktır. Bilimlerin belli bir ideal karşısındaki dogmatizmi ile işçici ideolojinin belli bir çileci ve ahlakçı ideali, günümüz gerçeklerine uymamaktadır. Başka bilimsel düzenlemeler, başka toplumsal düzenlemeler başka perspektifler açmaktadır. Gelecekteki devrim geçmişin kalıplarına dâhil olmayacaktır; bir "geriye dönüş"le ya da -"sıfır büyüme"ye geri dönüş temasına odaklanmış yeni teknokratik mitolojinin düşündüğü gibi- güncel durumun donmasıyla eşanlamlı olmayacaktır! Tersine, vurgulamak gerekir ki, bu devrimin, dün sahip oldukları biçimlerden radikal bir kopuş halindeki bilimlerin, üretici güçlerin, sanatsal yaratıların, her türden deneyimlemenin gürültülü patırtılı atılımıyla tamamen uyumlu olacağını düşünüyoruz!

Bu arada belirtelim ki, insani ölçekteki aletlere zorunlu geri dönüşle ilgili olarak, Ivan Illich'in öne çıkardığı bir başka mit de,¹⁰ tam burada teşhir ettiğimiz donanımların yabancılaştırıcı minyatürleştirilmesi yönünde ilerlemektedir. Mega-makinelerin varlığına karşıt olarak, "insan ölçekli" bir sosyalizm ideali, bizce, kötü bir ütopyadır. Bizce önemli olan şey, aletlerin, makine ve donanımların çapı değildir; mikroskopik arzuların olduğu kadar, büyük politik oluşumların da ölçeğinde olan insani düzenlemeler *politikasıdır*. Örneğin, aile ve okul, son iki yüzyılın evrimi boyunca ne kadar minyatürleştirilmişse o ölçüde tiranlaşmıştır; özellikle de bilinçdışı düzeyinde. Günümüzde psikiyatri, "tımarhane duvarları"nı boşaltarak, hastane dışı donanımlara, hatta psikanalistin sedirine yatırım yaptıkça, sapmanın yabancılaşması azalmamış, iktidarın "ileri teknolojisi"nin oluşumuna referans modeli olarak hizmet etmekte olan pratiklerin, kişilik ve kurumların yeni türlerine odaklanmıştır.¹¹ Üniversiteler gibi büyük çaptaki Kolektif Donanımlar -iktidar semiyotiklerine, gelecekteki kadroların üslup ve tutumlarına uyumlu seçkinleri seçmek, şekillendirmek için semiyotik tabi kılış makineleri-, belirli koşullarda, arzu mücadeleleri kaydı içinde işlemeye koyuldular ve kolektif sözcelem düzenlemelerinin doğuşuna destek olarak hizmet ettiler. 1960'lı yıllarda, Amerikan üniversitelerinin devrimci kaynaşma odakları oldukları, aynı zamanda da, normalleştirme donanımı şeklindeki alışıldık rolü -yaklaşık olarak- yerine getirmeye devam ettikleri görüldü. Bu koşullarda, geleneksel politik örgütlenmelerin burada geliştirebilecekleri hareketlerin kesin kapsamını değerlendirmeyi imkânsız görmeleri anlaşılır bir durumdur!

Her ölçekte analitik-militan bir çalışma

Sosyolojik sınıflandırmaların arzu politikalarını açıklamadaki yetersizliğini açıklayan örnekler çoğaltılabilir: Örneğin New York yerleşimi gibi -Lewis Mumford'un deyimini kullanırsak- kentsel bir mega-makinenin işleyişini ele alalım. Bunun herhangi bir arzu özgürleştirici düzenlemeyle bağdaşmadığı

10 Ivan Illich, *La Convivialité*, Paris, Seuil, 1973.

11 Bkz. *Histoire de la psychiatrie de secteur, Recherches*, no 17, 1975 ve Robert Castel, *Le Psychanalisme*, Paris, Maspero; yeni baskı Paris, 10/18, 1975.

düşünülebilir! Yine de, bizce bu kentsel kıta, bu devasa semiyotik siklotron [partikül hızlandırıcı] bile, yığma ve tabi kılma etkilerine rağmen (ya da bu sayede), burada hüküm süren sefalet ve şiddete rağmen, görüldüğü kadarıyla, sakinlerinin her birini şu ya da bu biçimde belirleyen yalnızlığa ve şaşkınlığa rağmen, taklit edilemez, yeri doldurulamaz ve uyuşturucu bağımlısı gibi ona bağlı olanlar tarafından böyle hissedilen belli bir tür arzu ekonomisi üretmektedir. Burada, arzu ekonomisinin bakış açısından önemli olan şey, kentsel yoğunlaşma, hava kirliliği, yeşil alan yokluğu değildir, hatta belli bir noktaya kadar, karar merkezlerinin ve bürokrasilerin yoğunlaşması da değildir, fakat bütün bu şeylerin semiyotikleşme tarzıdır, bu konudaki sözcelem düzenlemelerinin birbirine bağlanma ve çözülme tarzlarıdır. Moda terimle, neyin bir “toplum projesi” olması gerektiğini bilmeden önce, neyin kolektif yaşam projesi olabileceğini saptamak ve öncelikle toplumu donatmak, arzu düzenlemelerinin gidişatını dert edinmek uygun düşer. Görünüşte en rasyonel, en uyumlu projelere uygulanan mikro-faşist arzu billurlaşmaları SSCB'yi ve Çin'i kıtasal gulag'a dönüştürürken, mikro-devrimci arzu billurlaşmaları ise küçük ve kimi zaman daha küçük ölçekte, San Francisco'nun kimi çürümüş mahallelerinin sakinlerinin “hayatını değiştirmeye” başladı. Bir kez daha belirtelim ki, burada öncelikli düzey yoktur; “önce kendi kapınızın önünü temizleyin, sonra toplumu değiştirme iddiasında bulunun!” tarzında bir slogan da yoktur. Bizim tek ileri sürdüğümüz, büyük ölçekte kurum ve donanımlardaki değişimin, *aynı zamanda*, moleküler donanımların ve arzu politikalarının değişimine de çağrı yaptığıdır. Mikro-faşizmlerin birikmesine yatkın kartopu fenomenlerinden, çarklardan kurtulmak için analitik-militan bir çalışma, burada, şimdi, her yerde ve her ölçekte gereklidir; fakat aynı zamanda ve hiç ara vermeden, toplumsal bedeni “tutan” ve taşıyıcısı oldukları mikro-faşist uyuşturucuları ona hiç durmadan enjekte eden baskıcı büyük oluşumları bozmak ve bunlarla mücadele etmek de gerekir.

Yer seviyesindeki (Amerikalıların söylemekten hoşlandıkları gibi “grass root” [taban]) kolektif düzenlemelerin rollerinden biri, özellikle, bu tür ilişkileri daimi bir şekilde ortaya koymaktan ibarettir. Burada amaç, bunları, nihai işlevi arzusunun

bütün tekilliklerini ortak değerlere, egemen tekrarlara *asimile etmek* olan bir tür seyir-sindirimi içinde tüketilecek unvanlar, fotoğraflar haline getirmek değil; ya toplumsal gerçek içinde ya da bilinçdışının semiyotikleştirme kiplikleri içinde eylemde bulunmalarını sağlamaktır. İlişkilendirme, sonuçta -gazete ya da dergi okurken- insanların kafasında zorlama bir işbirliği gerçekleştirecek, onları mekanik olarak “koşutluk” kurmaya koşullayacak bir iktidar manipülasyonunun sonucu olmayacaktır. Keza, psikanalistlerden esinlenen sezgilerin ya da araştırmacıların spekülâtif hipotezlerinin de sonucu olmayacaktır. Bu, çok farklı mücadele kesimleri arasındaki herhangi bir özel durumda işleyebilen, görülmemiş bağlantıları “öğrenmek”ten -kolektif olarak semiyotikleştirmekten, diyebiliriz- ibaret analitik-militan¹² bir program olacaktır. Bu durumda, sadece biçimsel bir dayanışma düzeyinde cereyan etmeyen, zekâ ve kalp düzeyinde de cereyan eden bir şeyle karşı karşıyayız (Bellocchio'nun Parma hastanesi üzerine filmi *Fous à délier*'de* geri zekâlıların ve mongolların bir metalürji fabrikasının işçilerinin sorumluluğuna verilmesi; bambaşka bir alanda, şair Yann Houssin'in¹³ -asker komiteleri kurma bahanesiyle- hapse atılması karşısında, Nîmes'de askeri konularla olduğu kadar şiirle ve bölgeci mücadeleyle de ilgilenen insanların bir ağ kurması). Bir Korsikalıyı bir Bretonludan ya da bir Parisliden ayıran şey, görünüşte, sosyoekonomik, dilsel, hatta ekolojik özelliklerdir, fakat gerçekte, sevmenin, evreni algılamamanın, konuşmanın, dans etmenin, okuma ve yazmanın vb. iki ayrı tarzı gibi moleküler düzeyde cisimleşen mikro-politikaların billurlaşmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, bazı özerklik hareketlerinde görüldüğü gibi, geçirimsiz ve gerici bir tür mizaç tepkisine kapanmak yerine, “Korsika sorunu”nun bazı semiyotik bileşen-

12 Program terimi burada, örneğin, “Solun Ortak Programı”ndan söz edildiği anlamda değil, sado-mazoşistlerin programdan söz edişleri anlamında kullanılmıştır, yani öngörülerini her yandan aşan bir deneyimi yönlendirmek için bir işaretleme aracıdır; gizem ve büyülenme, “asla görülmemiş” izlenimi, programlanmış evrelerin ritüelleştirilmiş niteliğine rağmen, buradan kaynaklanır. Çağdaş müzikte de “program müziği”nden söz edilir. Burada önemli bir bölüm icracılara bırakılır ve metin ana bilgilerden, genel çalışma yönelimlerinden başkasını vermez.

* Orijinal adı *Matti da slegare* olan ve İtalya'daki psikiyatrinin facia halini ortaya koyan 1975 tarihli belgesel. (ç.n.)

13 Tristan Cabral (Yann Houssin), *Ouvrez le feu*, Paris, Plasma, 1975.

lerinin Bretonluların ya da kadınların, çocukların, homoseksüellerin kurtuluş sorunlarına benzediği görülür.

Biri öncelikle toplumu değiştirmekten, diğeri ise gerçek yaşamda olup bitenle ilgilenmekten ibaret ardışık iki zaman yoktur. Bu çalışmanın ikinci kısmında ağaç ve taklit politikalarının karşısına çıkaracağımız köksap ve harita politikaları aynı nesnelere ve çoğu zaman da ortak bir şekilde uygulanır. Bunlar tabi kılıcı büyük toplumsal sistemleri olduğu kadar, küçük gruplarda, aile ya da bireyde işleyen minyatürleştirilmiş iktidar oluşumlarını da hedef alırlar. Bu koşullarda, doğaya, iyi duygulara, el erimindeki aletlere ve “ortak yaşam topluluklarına” öncelikli bir geri dönüşten beklenebilecek bir kurtuluş yoktur. Şehirler vardır, ordular ve polisler de, “çokuluslular”, merkezi partiler, sınai kompleksleri, seçim gelenekleri vardır. Büyülü bir çubuğu sallayarak bunlardan kurtulmanın yolu yoktur! Fakat en azından bunların mahkûmu olmamak, bu tür mekanizmaların aktif suç ortağı olmamak, dahası, bu tür nesneyi ve moler ilişkileri var-etmemeye başlamak denenebilir! Etraflarından dolanılamıyorsa eğer, bunları içerden oymak ve fırsat çıktığında -bu tür vesileleri titizlikle hazırlamak pahasına- dışarıdan parça parça sökmek mümkün müdür? Tek kelimeyle, “yasa yapma” iddiasındaki bir toplumun sözüm ona nesnel yasalarını bozmak mümkün müdür?

KOLEKTİF DÜZENLEMELERİN KÖKSAPI

Kolektif arzu düzenlemeleri

Kapitalistik yasa, soyut makineler kümesinin vesayeti- ni alma girişimini meşrulaştırmak için, kendine yazgı havası verir. Bunun için, bütün yasa sistemlerini, tanrısal yasaları olduğu kadar termodinamiğin yasalarını ya da enformasyon teorisini “şirket satın alma teklifleri”yle [OPA] sürekli olarak kendine bağlamaya hazırlıklıdır! Bütün yasalar, hangisi olursa olsun, kapitalistik yasanın tekелci sultanı altına düşerler, düşebilir ya da düşmelidirler. Kolektif düzenlemeler ise, aşkın ö-zlerin hiyerarşisi üzerinde temellenen bu tür yasaların inşasın- dan veba gibi çekinirler. Tarihsel olumsuzlıklara ve kendilerine özgü tekilliklere bağlı olarak kendilerini vermeye ve yasalarını geri almaya çalışırlar. Elbette genel yasalar ortaya koyabilirler; fakat her zaman geçici sıfatla. Bugünün yasasının yarın baş- ka yasa ve düzenlemeler karşısında silinmesi gerektiği bellidir. Yasaların kodu, her zaman, ideal olarak, merkezi bir ağaçlan- ma sistemine göre eklemlenen eksensel prensipler kümesine bağımlı olmalıymış gibi algılanmıştır. Sosyolojik yasalar ise, aşkın tümellerden kaynaklanmalıymış gibi kavranmışlardır. Burada, böyle bir yöntem karşısında, “kendi arzularını gerçek

olarak görme"yi savunmak, toplumsal alanı tümel bir fantezinin ya da keyfi bir bileştiricinin hâkimiyeti altına yerleştirmeyi iddia etmek değil, sadece toplumların hareketinin, tıpkı canlı türlerinin hareketi gibi, ne fikirlerin sabit toplaşmalarına ne de "diyalektik ilerleme"nin genel yasalarına bağımlı olduğunu belirtmektir. Toplumsal alan, kolektif praksislerin ve molar kümelerin etkileşimlerin erişimine açık olan moleküler değişimlerin ikili düzleminden kaynaklanır; bu düzlem onu hem engeller hem de katmanlaştırır. Dolayısıyla, ya ağaç biçiminde hiyerarşileştirilmiş yasa ve tüzük sistemine bağlı kurum ve donanımlardan ya da bu aynı kurum ve donanımları çevreleyen ve kolektif arzu düzenlemeleri düzeyinde çalışan toplumsal üretim sürecinden kaynaklanır. Günün birinde yasa oluşturan arzu, günümüzde *kendi yasalarını ve kendi düzen kavrayışlarını* herkese dayatmaya çalışan kast ve sınıfların marazi rasyonalizminin salgıladığından daha tutarsız, daha insanlık dışı, daha adaletsiz bir toplum oluşturabilir mi? Sürekli olarak bu sorgulamayla karşı karşıyayız: Arzunun bireysel ve kolektif ifadesi etkin bir toplumsal koordinasyonla, ekonomik yaşamın büyük ölçekte düzenlenmesiyle, kişilere saygıyla bağdaşır mı?

Arzu, haddi zatında, insan özünün tümel, antagonist bir şiddetinin taşıyıcısı olmaz mı? Arzu ile beden mekanik olarak özdeşleştirilirse, insan arzusunun modern biçimlerinin *socius*'u kat eden yersizyurtsuzlaştırmalar olduğu bilinmezse, bu durumda, gerçekten de, klasik olarak, toplumsal iyi niyeti hayvani kötü içgüdülerin karşısına çıkaran itkisel yüz yüzeliklerden çıkma imkânsızlığına düşülür. Her türlü yaratıcı bağlamdan koparılarak, sadece bedensel semiyotiklere indirgenen cinsel arzu, mikro-faşist bir politikaya yatırım yapmaya mecbur bırakılır. Kuşatılmış arzu, örneğin Sade'inki, keza ailevi ve psikanalitik dogmaların esiri olan Küçük Hans'inki, kaçınılmaz bir şekilde, çok sayıda zorbalık biçimine doğru eğilim gösterir ve eğer fırsat çıkarsa, daha büyük çaptaki baskıcı oluşumlara yatırım yapmaya da elverişlidir. Fakat bağlantılarını oluşturmakta ve her türden semiyotiği eklemlenmekte özgür olan arzu, iktidarın yatırımlarının ve üst-yatırımlarının bu cehennemi mantığından kaçır. Arzunun, Yasa karşısında hiç durmadan tercüme edilmektense, insani bir yasayı temellendirebileceğinden, bağdaşık düzenleme sistemlerine katılabileceğinden kuş-

ku duyabilir miyiz? Etkinlik ile düzenlemenin, hatta uyumun bunlarla at başı gittiğini saptamak için tam gaz işleyen arzuların -çılgın bir aşk, yürüyen bir devrim- çokluğunun işleyişini gözlemlemek yeterlidir! Sorumluluğa gelince...

İyi de, sorumluluk nedir, “yasa karşısında sorumlu” olmak nedir? Burada, Nietzsche'nin “sorumluluğun kökeninin uzun tarihi” olarak adlandırdığı şeyi yeniden ele almak gerekir! Aynı zamanda, suçluluk duygusu hakkında yazdıklarını da: “Çileci rahibin yerine getirmekte sakınca görmediği şu maharet gösterisi...” Toplumsal dokunun gerçekliğini oluşturan, fakat donanım işlevlerinin sakatladığı, sürekli olarak parçalara böldüğü kolektif arzu düzenlemelerinin dikkate alınmasının mantıksal sonucu, sadece adalet, eğitim gibi görünür mercileri değil, bilinçdışınınkiler gibi görünmez olanları (üst-ben, ketlemeler, nevrozlar vb.) da dikkate almamızı gerektiren sorumlu kılma ve suçluluk hissettirme kurumlarının yok olmasıdır. Ne olursa olsun, -asosyal, deli, suça eğilimli, marjinal- insan davranışları, kişiler arası ilişkilerin ötesinde, grup organlarını, ekonomik, maddi ve her türden semiyotik süreci bir araya getiren bu tür düzenlemelerden başka bir şeyi asla içermez. Aşkın yasalarla ve Yasa temsilcileriyle “donanmış” olmak; kendi üzerine kapalı ve kolayca etraflarından geçilebilecek, sorumlu tutulabilecek ve suçlanabilecek nesne-özne çiftkutupluluğu tarzında düzenlenmiş olmak istemeseler de; bu türden düzenlenmeler, yine de, *socius* içinde canlı kalan her şeyin sığınabileceği ve başka bir mümkün dünya inşa etmek için her şeyin yeniden yola çıkabileceği yeri oluştururlar.

Bir şefin, bir sorumlunun, bir vekilin, “ruhen ve vicdanen” aldığı karar mitine sürekli gelip çarparız: Örneğin, “vicdani kanaati” gereği suçlu olduğunu düşündüğü birini toplumdan silmeye çağrılan jüri. Kolektivitinin çıkarı adına bir hakikatin kolektivitinin içinden -bu, topluluk adına konuşma ve harekete geçme iddiasındaki içselliktir- kopup geldiği iddia edilir. Ne saçmalık! Kuşkusuz, herkes, günün birinde, deyim yerindeyse, olayların gücüyle, kendini az çok ciddiye almaya ve hatta kimi zaman kendi rolü hakkında biraz megaloman olmaya, bunu “abartmaya”, “falanca şey adına” inisiyatif almaya yönelir. Neden olmasın! Ama ne adına? Yasa adına mı, ruh ve vicdan adına mı? Yoksa, tarihin sizin örgütünüzü emanet edeceği bir

misyon adına mı? Peki ya sadece “risklerimiz ve tehlikelerimiz adına” neden olmasın? Bu sonuncu türdeki seçenek zaten hiçbir temelsiz tercih, hiçbir sorumsuzluk içermez, fakat tersine, -“ideaların göğünde” sabitlenmiş tümellere referansın karşısı olarak- bir “toprak alma”ya, yani arzunun yerliyurtlulaştırılmasına, özellikle de “falanca şey adına” karar alma konumunda olan kişiyi yükümlülük altına alan yerliyurtlulaştırmalara geri dönüşe sürekli başvuruyu gerektirir. Ve -doğalcılar anlamında değil, daha ziyade elektrikçiler anlamında- toprağa bu geri dönüşün sürekliliğini sağlamak kolektif analizcilere düşer.

Burada sadece demokratik ya da psikanalitik bir denetim değil, kolektif bir libidinal düzenleme söz konusudur: “Tamam, senin bizim adımıza konuşmanı ve hareket etmeni kabul ediyoruz”, fakat belli bir noktaya kadar! Oluşturduğumuz mikropolitik düzenleme arzu tutarlılığını koruduğu ölçüde. Eğer sen daha öteye gitme iddiasında bulunursan, bizden iktidarı alma iddiasındasın demektir. Ve bu iktidar, bilindiği gibi, tüm diğer iktidar biçimlerini yankılamaya devam edecek ve bizi giderek en kötü yabancılaştırmalara yöneltecektir. Eğer birisi kolektif işlevleri koordine etmeliyse, bu bir iktidar ekonomisiyle değil, kolektif bir arzu ekonomisine mümkün olduğunca yakın düzenleme ve teknikler sayesinde olur. Örneğin, bir (ya da birçok) kişinin bir tartışmada söz vermekle ya da çalışmayı kolektif bir eylem içinde paylaştırmakla görevli olması zorunlu olabilir; yoksa kimi kişiler asla kendilerini ifade edemezler veyahut yabancılaştırıcı eski ayrımcılıkları yeniden üreten zımni işbölümlerinin kurbanı olurlar. Fakat kürsüdeki ya da televizyondaki bir başkan ya da herhangi bir küçük veya büyük şef artık kimseyi eğlendirmiyorsa, yerini bırakması için el altında araçlar olması gerekir.

Kolektif bir düzenleme içinde, birey, ben, sorumluluk, daima zincirin ucundaki bir etki, bir sonuç olarak kabul edilecektir. Dolayısıyla, böyle bir düzenlemenin işlevi, basitçe, ortak hedefler üzerinde “herkesi hemfikir kılma”dan değil; her türden -fallokratik, ırkçı, kapitalistik vb.- faşizan mikro-politikadan kurtulmayı sağlayan kolektif bir arzu, bir grup eros'u üreten, semiyotik, ekonomik ve toplumsal maddi bileşenler bütününü eklemlmekten ibarettir. Mikro-politika ve arzu, burada, birdir. Kolektif bir projenin oluşturulması -egemen yinele-

melerin kopyasına karşıt olarak, bizim “grup haritası” olarak adlandıracağımız şey- çeşitli bileşenler arasındaki eklemlenme noktalarını kavramaya ve bir yersizyurtsuzlaştırma ucundan bir diğerine geçmeyi sağlayan, katmanları bozan, yine de kalıntısız yersizyurtsuzlaştırmaların bütününe bir kara delik etkisinin içine yuvarlamayan diyagram şeklindeki düğümler üretmeye çabalayacaktır. Ve bu düzenlemenin haritası üzerinde ne kadar çalışılırsa, arzuyu yabancılaştıran etkiler de “yasa yapma” konumunda olurlar. Tutkular ve delilikler, grup tahakkümü, iktidar alametlerine sahip çıkma, üretici çarkların denetimi gibi konulardan kendiliğinden vazgeçerek, kişiselci, fallokratik, narsistik yabancılaşma sistemlerini kat eden, daha fazla yersizyurtsuzlaştırılmış konulara doğru yönelirler. Böyle bir mikro-politik analizin doğum halindeki arzu üretimlerine ve en dolaysız semiyotikleşme kiplerine bağlanması koşuluyla, sözünü ettiğimiz mikro-faşizmelerin kartopu fenomeninden kaçınılabilir ve geçici olarak zorunlu kabul edilen bir örgütlenme, bir merkezilik hoş görülebilir olur.

Köksap halinde bir kartografi

Demek ki, kolektif düzenlemelerin kartografisi asla çift-kutuplu basit seçeneklere -yani, ya koşullu duvarlar, kurumlar, refleksler ve yüzlerle donanmak ya da maddi akışlar ve arzu akışları halinde düzenlenmek- götürmeyecektir. Böyle bir alternatif, ortaya konduğu andan itibaren, çok sayıda başka seçenek sistemi halinde parçalanabilir:

- ya makro-toplumsal kümeleri donatmak;
- ya mikro-toplumsal ve birey-altı kümeleri donatmak;
- ya makro-toplumsal kümeleri düzenlemek;
- ya mikro-toplumsal ve birey-altı kümeleri düzenlemek.

Köksapların bu “karmaşıklıklaşması”nı açıklama sıfatıyla ve bu tür bir egzersizin biraz biçimsel niteliğinden dolayı özür dileyerek, şematik olarak şu ayrımı önereceğiz:

1) ele alman toplumsal kümelerin boyutuna bağlı olarak *iki alan* (bu elbette bir basitleştirmedir!):

- birey-altı ve mikro-toplumsal kümeler,
- makro-toplumsal kümeler;

2) *iki arzu politikası*; bunlar şu iki alandan birini kapsarlar:

- moleküler güç denen bir politika, “arzunun mikro-politi-

kası” olarak adlandırdığımız ve kolektif üretim düzenlemesi ve sözcelem işlevinden kaynaklanan bir toplumsal katmansızlaştırma politikası,

- *socius*'u donatan, katmanlaştıran ve iktidar oluşumlarına dayandıran, bir donanım işlevine ve Kolektif bir Donanım ağı-nın yerleşmesine girişen molar bir iktidar politikası.

		Boyut	
		mikro-toplumsal	makro-toplumsal
politikalar	moleküler arzu güçleri	(1) sözcelem mikro- düzenlemesi	(2) sözcelem makro- düzenlemesi
	molar iktidar	(3) iktidarın mikro-donanımı	(4) iktidarın makro-donanımı

Bu iki alanın ve bu iki politikanın kesişim tablosu, bizi, ölçüt niteliği taşıyan dört pragmatik seçeneği incelemeye yönel-tir (fakat bunlar, belirtmemiz gerekir ki, ardışık ikiye bölün-meler halinde, ağaç biçimli doğurmalar halinde gelişen politik bir sistematğin taban unsurları olarak görülmemelidir: Ger-çekten de, ele alınan kümelerin boyutlarını derecelendirerek, güçleri ve iktidarlara uyarlayarak, politik bir haritaya, temel bileşimleri son derece daha zengin olan bir köksapa varılır).

- Bileşim 1: sözcelem mikro-düzenlemesi

Mikro-toplumsal ya da birey-altı bir kümeye uygulanmış moleküler bir arzu politikası. Örneğin: “hayatı değiştirme” makinesinin kendi için ya da küçük bir grup için düzenlenme-si (sanatsal makine, “duyuların bozulması” sistemi, mümkün olan en az yabancılaştırıcı bir topluluğun yerleşmesi).

- Bileşim 2: sözcelem makro-düzenlemesi

Makro-toplumsal bir kümeye uygulanmış moleküler bir arzu politikası. Örneğin: toplumsal bedenin bütününün “bir şeyler yerinden oynuyor” diye hissettiği kısa dönem olan Ma-yıs 1968; her türden baskıcı güç her zamanki gibi hükümetler, partiler, sendikalar, grupçuklar dolayısıyla müdahale ettiğinden, hareketi ele geçirmek ve söndürmek için henüz kendini toplayamadığından “her şeyin mümkün gözüktüğü” an.

- *Bileşim 3: iktidarın mikro-donanımı*

Mikro-toplumsal ya da birey-altı bir kümeye uygulanan moler bir iktidar politikası. Örneğin: bir çocuğu baskıcı bir üst-benle donatmak ("kötü notlar nedeniyle" Bavyera'da çocuk intiharları, yüz oluş donanımları: müdür, müfettiş, sosyal yardım uzmanı...).

- *Bileşim 4: iktidarın makro-donanımı*

Makro-toplumsal bir kümeye uygulanan moler iktidar politikası. Örneğin: ordu, polis, milli eğitim, partiler, sendikalar vb.

Şimdi -bizim ilk dörtlü bölmemizle aynı keyfi şematizme tabi- bu unsurlar arasındaki ikili ilişkileri, yani bir politikanın bir diğerine uygulanma, bir düzenleme ya da donanımına sahip olma, dönüştürme tarzını ele alalım.

- *Bileşim 1 → 2*

Arzunun mikro-düzenlemeleri kartopu etkisi yaratır ve büyük toplumsal altüst oluşları "tetikler." Örneğin: Nanterre'de "22 Mart", bütün üniversitelerde ve çok sayıda başka kesimde yeni tarzda mücadelelerin katalizörü oldu, bunları "ortaya çıkardı": ya da bütün hareketin üslubunu belirleyen afiş ve metinler üreten Güzel Sanatlar Atölyesi ve Ulusal Pedagoji Enstitüsü'ndeki sitüasyonist atölye.

- *Bileşim 2 → 1*

Sözcelemin kolektif makro-düzenlemeleri, bireyler, eşler, aileler içinde moleküler devrimleri, görünüşte kesinlikle katmanlaşmış semiyotikleştirme kiplerini "tetikler." Örneğin: Fransa'da 68 Mayıs'ından sonra (ya da ABD'de altmışlı yıllarda), başka bir yaşam tarzını benimsemek için "her şeyi bırakan", sadece çalışmayla, parayla, cinsellikle, kurumsal sistemlerle ilişkilerini değil, aynı zamanda, zamanla, bedenle, algıyla ilişkilerini de elden geçiren ünlü araştırmacılar, yüksek görevliler.

- *Bileşim 1 ← 3*

Sözcelemin mikro-düzenlemesi iktidarın mikro-donanımını tartışma konusu eder. Örneğin: Liseli olmanın yeni bir

tarzı, öğretmenlerin “tıkabasa dolu” oldukları pedagojik donanımları altüst eder.

- Bileşim 3 $\leftrightarrow$ 1

Mikro-düzenlemeler ile mikro-donanımlar (moleküler devrimler ile küçük ölçekli faşizmler) arasındaki ilişkilerin kolayca tersine dönebileceğini daha önce gördük. Örneğin birkaç yıldan beri liselerde -son verdiğimiz örnekleri yinelersek- bu iki tür mikro-politik bileşim arasında gerçek bir yıpratma savaşı kendini gösterdi. Devletin moleküler iktidarı, görünür toplumsal mekân düzeyine reformist mikro-donanımların dâhil edilmesiyle ve aynı zamanda “görünmez” bir düzeye üst-bensel ve nevrotik mekanizmaların dâhil edilmesiyle, moleküler arzu devrimlerini kendine katma yönündeki teşebbüslerini arttırıyor: en bilinçli, en mücadeleci liselilerin kimi zaman davranış bakımından gerçekten çözülmesine zaman neden olan (“hiçbir şeye varmayan”) okul işi karşısında ketlenmeler; sınıflandırmalar ve sınavlar karşısında sık sık panik korku fenomenlerine yol açan, ama daha genel olarak, diğer semiyotik bileşenlerin genel bir tatsızlaşmasına (“başka şey” karşısındaki tat yitimi) varan ayıklama makinesinin içe-yansıtmaları. İyi emekçilerin, itaatkâr, gayet iyi entegre olmuş kadroların imalatını hedefleyen bu vasatlaştırma politikasının etkilerinden bunun failleri de elbette muaf kalmaz! Sinirsel depresyon ve “zihin bulanıklığı” gerekçesiyle öğretmenler arasında görülen iş bırakmaların inanılmaz oranı buradan kaynaklanır. Bu koşullarda, ergenlerin belli bir oranının mikro-politik düzenlemeleri, aktif ve gayet entegre bir mikro-faşizme dönüşür. Böylece, “yönetici seçkinler” (“bir şefin çocukluğu”), öz-baskıcı sistemlerin güçlendirilmesiyle ve “takip etmeyi başaramayanlar”ı küçümsemeye ve sisteme henüz yeterince uyum sağlayamamış ya da baskı oyunu oynamayı reddeden öğretmenleri hedef almaya yönelten ayrımcı modellerin yükselmesiyle ayıklanmış olur. Kolektif emek gücünün ihmal edilemez bir bölümünün bu mikro-faşist “inisiyasyonu”, elbette, bu alanda kilisenin ve ordunun yerini uzun süredir devralmış olan milli eğitimden kaynaklanan Kolektif Donanımların en önemli görevlerinden birini oluşturur. Devrimci arzu politikalarının tersine dönmesinin ve küçük

toplumsal oluşumlar ölçeğinde mikro-faşizmin diğer “örneği”: “hayatı değiştirme” topluluklarının -kimi zaman kurulur kurulmaz- narsistik ve fallokrat bir despotun karizması ve sultanı altına girmesi.

- *Bileşim 1 → 4*

Arzunun mikro-düzenlemeleri, iktidarın bir makro-donanımını devrime dâhil ederler. Örneğin: Afrika'daki Portekiz sefer birliği sadece devrimci fikirlerin değil, devrimci bir gerilla tarzının da etkisine girer.

- *Bileşim 4 → 1*

İktidarın makro-donanımları mikro-toplumsal arzu düzenlemelerini üretir ve denetler. Örneğin: “Bigeard tarzı”* bir komando zihniyetinin oluşumu: “Bizim çocuklar öfkelenedikleri şeflerini sonunda anneleri kadar seviyorlar...”

- *Bileşim 1 ↔ 4*

Şeyler açık seçik olduğunda, katmanlaşmalar gayet istikrarlı olduğunda, büyük ölçekli donanım ile moleküler arzu düzenlemeleri arasındaki bu tür etkileşim daha az ihtimal dâhilindedir. Fakat bu etkileşim, sistemin gözeneklerinde, fantasmalarda, işlemsel bir karakter edinmeden mevcut olur. Örneğin, moleküler devrim konusunda, maliye bakanlığında hiçbir şey olup bitmez, en azından görünürde bir şey yoktur; tabii eğer rağbette olan bir tür modernist sapkın tarz bir yana bırakılırsa: “Ne olursa olsun, son sözü daima finans temsilcisi söyler!” Fakat daha da köhnemiş bedenlerde bu tür etkileşimler çok önemli olmuştur. Önceki kategorileştirmelerin şematizminden biraz çıkarak, yargıçlar sendikasının özellikle muğlak örneğini ele alalım. Bu, klasik sendikal donanım mıdır, yoksa moleküler düzenleme mi? Toplumsal makro-oluşum mudur, toplumsal mikro-oluşum mu? Kuşkusuz ikisi birden; fakat düzeylere ve zamanlara göre çeşitli derecelerde. “Adalet krizi” diye adlandırılması uygun düşen şey, günümüzde bir yanıyla, *Parisien Libéré* okurlarının, yargıçların daha sert davranmasından yana, baskı donanımlarının güçlendirilmesi talebinde, diğer

* General Bigeard, Fransız sömürge savaşlarının sembolik isimlerinden olmuştur. (ç.n.)

yandan ise, yargıçlar, avukatlar, mahkûmlar, uzman eğitimciler vb. arasında militan tutumların ve muhalif düzenlemelerin gelişiminde ifade bulur. Fakat bütün bu bileşenler iç içe geçer: Kimi zaman bu sendikanın üyeleri en baskıcı kişiler olarak gözüktürken, Geleneksel Donanım nispeten “özgürleşir.” Bu nedenle günümüzde, güvenli psikiyatri servisine girmektense hapse girmenin “ehveni şer” olduğunu zaman zaman işitiriz.

- Bileşim 2 → 3

Arzunun makro-düzenlemesi iktidarın mikro-donanımlarını bozar ya da yenilerini üretir. Birinci örnek: “68 olayları”nın paniği içinde, ustabaşılar, “küçük şefler” üslup değiştirir, fakat “moleküler arzu devrimi” yönünde ilerlemezler. Eve döndüklerinde öncekinden daha berbattırlar (“Gün boyu maruz kaldıklarımın sonrasına...”). İkinci örnek: mikro-baskıcı yeni bir donanım türünün üretimi: Komünist Birliğin hizmetinde olmaktan gerçekten hoşlanan militan; FKP'nin yeni bürokratlarının playboy tarzı; hatta Paris'te Huchette semtinde uzun saçlı polis memurları ya da bazı polis komiserlerinin “Colombo” tarzı.

- Bileşim 3 → 2

İktidarın mikro-donanımlarının sözcelemin devrimci makro-düzenlemelerini doğrudan doğruya doğurabilmesi pek az ihtimal dâhilindedir. Böyle bir bileşim 1 ← 3 tarzında ön donanımsızlaşmayı içerir ve bu da 1 ← 2 tarzında, “kartopu” diye adlandırdığınız olguya varır. Büyük ölçekli hareketler başlatan, eski hoca-öğrenci ilişkisinin çözülüş örneğini burada tekrar verebiliriz.

- Bileşim 2 → 4.

Sözcelemin makro-düzenlemesi büyük ölçekli iktidar donanımlarına varır. Örneğin: çoklu bağlam değişikliklerinin ardından, Lenin'in komünist partisinden gulag sistemine geçiş.

- Bileşim 4 → 5.

Makro-donanımlar sözcelemin makro-düzenlemelerini üretir. Fakat burada yine aracı düzeydeki başka mikro-toplumsal etkileşimleri içeren bir ilişki vardır yalnızca. Örneğin: Latin Amerika'da, kitlesel devrimci düzenlemelerin kaynaklandığı

devlet sendikaları ya da ordu (Portekiz devriminin ilk evresinde böyle kitlesel düzenlemeler gerçekte hiç olmamıştı).

- *Bileşim* $3 \rightarrow 4$ ve $4 \rightarrow 3$

Baskıcı mikro-donanımların ve iktidarın makro-yapılarının klasik etkileşimi. Örnekler: ustaların yüz oluşu, “pedagojik” tutumlar ve devasa milli eğitim makinesi; psikiyatrik ve psikanalitik hastalık-yazısı ve “ağır” psikiyatrik donanımlar; edebiyat ödülleri; zevk manyerizmleri ve merkezi iktidar mercileri...

Bu örnekleri molar-moleküler ve mikro-makro-toplumsal ilişkileri açıklama sıfatıyla verdik. “Köksapsal” bir analitik yöntem elbette bu şekilde işlemez! Kendi haritalarını oluşturmak için, kendi kopyalarını, ağaçlanmalarını, potansiyel bağlantılarını vb. saptamak için somut durumlardan yola çıkar. Sergilemiş olduğumuz şematik kategorileştirme kiplerini kullansa bile, nispi niteliklerini asla gözden yitirmez. Örneğin bazı devrimci evrelerde ortaya çıkan “ikili iktidar” denen fenomenleri ele alalım: Rusya’da 1917’de Sovyetler ile Bolşeviklerin askeri iktidarı; 1968’de Fransa’da “taban komiteleri” ile devletsel, politik ve sendikal güçler bütünü. Sözcelemin mikro-düzenlemeleri ile devrimci makro-düzenlemeler arasında biraz önce tarif edilen $1 \leftarrow 2$ sistemi, bu tür koşullarda, iktidarın mikro ve makro-toplumsal donanımlarının $3 \leftarrow 4$ sistemiyle etkileşime girmeye yönelir. Bu durumda:

$[1 \leftarrow 2] \leftarrow [3 \leftarrow 4]$ olur.

Son bir örnek: Fahişeler hareketi (Fransa’da; ama belki özellikle daha belirgin bir politik nitelik kazandığı Kaliforniya’da). $3 \rightarrow 1$ tipinde bir iktidar işlemini, moleküler arzu düzenlemeleri üzerinde baskıcı mikro-donanımların (genelevler, pezevenkler, müşterilerin mikro-faşizmi) işlemlerini işin içine katar ve kuşkusuz ki sadece müşteriler düzeyinde değil, aynı zamanda fahişeler ve ötesinde, bütün olarak toplum düzeyinde işler.¹ Ayrıca, $[3 \rightarrow 1] \leftarrow 4$ tipinde bir ilişki getirir ki bu da arzusun ilksel tabi kılınışı düzeyini iktidarın makro-donanımları düze-

1 Fahişelik, atalardan kalma kökenlerinde her zaman dinsel temelli bir şeyi korumuş gözükmektedir.

yiyle birleştirir (polisye ve politik iktidarlar ile ortam, mafya vb. arasında gizli anlaşma). Fakat bu düzenlemelerin güvenlik supabı gibi, “sınıf dışı” olanların, normatif aile sistemlerine uyum sağlayamayanların ya da erişemeyenlerin cinselliğini etkisizleştirmek için kurtuluş yolu gibi işlev görmesini de dikkate almak gerekir. Böylece, fahişelik donanımının, ahlak konusunda egemen normların yeniden üretimini sağlamaktan ibaret olan işlevlerinden birini gün ışığına çıkarmaya yöneliriz: “İstikrarlı heteroseksüel çiftin dışında uygulandığında cinselliğin nereye vardığını görün!...” Görüldüğü gibi, 3 tipindeki donanım sistemi kümesi 3 tipindeki başka donanımlar üzerine geri döner. Şu görülür:

$$[(3 \rightarrow 1) \leftarrow 4] \rightarrow 3$$

Anarşist polemikçilerin, genelevin, fahişelerin ve pezevenklerin, iktidarın hizmetinde, ulusun bu “ahlaki donanım”ına çalıştıkları olgusunu uzun süredir belirttikleri doğrudur. Fahişelerin günümüzdeki hareketleriyle birlikte nispeten yeni olan şey, bunların yalnızca insancıl ya da militan taleplerin nesnesi olmadıklarıdır. Örneğin, Kaliforniya'daki hareket, bir şekilde peşinden sürüklediği feminist hareketlerle ve homoseksüel hareketlerle sürekli ilişkidir. Böylece, bizim haritamızın şekillenmesi giderek daha da karmaşılaşır. Şöyle ki:

$$[(3 \rightarrow 1)] \leftarrow 4] \leftarrow 2$$

Görsel-işitsel araçların makro-düzenlemesi

Sözcelemin yeni bir makro-düzenlemesi arzu mücadeleleri alanında kendini dayatmaktadır. Aynı zamanda da iktidar alanında! Özellikle de taşıyıcısı olduğu kolektif libido yüklerini tamamıyla sömüren medyaların alanında. Burada, falanca ödünleme risklerinin *a priori* teşhirinin pek önemi yoktur! Önem taşıyan şey, herhangi bir hareketin gelişimi boyunca alınan önlemlerin, bu riskleri araştırmak, bunlarla mücadele etmek ve bunları etkisizleştirmek için alınmış olduğudur. Günümüzde, “üçüncü sayfa havadisleri” ile nesnesi oldukları libidinal yatırımlar arasında sezgisel olarak bağ kuranlar, büyük basın gazetecilerinden başkası pek değildir. Fakat bunu, cinayetler, adam kaçırmaya ve tecavüzler etrafında “sözde-olaylar” başlatarak, kamuoyunun görsel-işitsel duyarlılığını manipüle etmekten başka amacı olmayan basın makineleri çerçevesinde yaparlar;

kolektif imgelemin sadece “yem”lere yatırım yapmasını sağlayacak şekilde kamusal şahsiyetlerin gizli yaşamı hakkında hep birlikte söyleşerek, bu durumu başlarından savmanın bir yolunu bulurlar.² Bununla birlikte, kabul edelim ki, bu alanda, hiyerarşileri tarafından fazlasıyla “tutulmayan” bazı gazeteciler kimi zaman profesyonel sosyolog ve politikacılardan çok daha fazla kavrayışlı çıkarlar. “Üçüncü sayfa havadisleri”nin “birinci sayfa”ya bu önlenemez yükselişiyle bağlantılı olarak, devrimci gruplar, kendi eylemlerini politik adam kaçırmalar, uçak kaçırmalar gibi büyük gösteri senaryolarına bağlayarak artık kendi varoluşlarını oldukça sıklıkla popülerleştirmeye çalışıyorlar. Ve, daha genel bir şekilde, politik sınıfı meşgul eden ve medyayı seferber eden büyük konuların, başlangıçta hiçbir önemli sonucu yokmuş gibi düşünülen minik firarlara giderek daha fazla bağlı olduğu saptanabilir: “yolunu şaşırmış” bir vergi kâğıdı, “bulunmuş” teyp bantları... Böylece, iktidarın denetlediği manipölasyonların ötesinde, toplumsal alanda arzu olgularının bir anlamda topyekûn üstlenilmesi, bulanık ve çelişik olsa da, medyanın inanılmaz derecede dokunaçlı ağı dolayısıyla yerleşmekte gibidir. Ve bu, makinenin, bu alanda da, devlete karşı, bürokrasilere ve onların görsel-işitsel Makya-velciliğine karşı oynamaya girişebileceğini düşündürtebilir. Bu bakış açısından, Watergate gibi bir kriz şaşırtıcı bir dönemeci belirleyecektir. Ve günümüzde, SSCB’de bir avuç entelektüelin baskının en *görünür* biçimlerine karşı mücadelede bu tür aygıtı kullanmaya nasıl başladıkları görülüyor.

2 Bkz. Jean-Marie Geng’in mükemmel çalışması hakkında, *Information, Mystification*, Paris, EPI, 1973; ve *Traité des censures*, Paris, EPI, 1976.

MİKRO-FAŞİZM

Mikro-mücadeleler

1968 olayları konusunda daha önce belirttiğimiz gibi, moleküler devrimin çoklu biçimlerini gerçekten ciddiye alanlar “liberal” muhafazakâr teknokrat ve politikacılarıdır, ki bunlar, klasik sağdan, geleneksel solun reformcularından ve arkeolojik-devrimcilerden farklı olarak, 19. yüzyılın sosyoekonomik dogmalarına bağlanmaktan vazgeçmişlerdir. Günün birinde altında kalabilecekleri toplumsal değişimlere karşı koymaya çalışmak için, kapitalistik iktidarların ana temellerini tartışma konusu etmeyen bir miktar sorun hakkında safra bırakmaya çabalarlar. Fakat giderek daha açık seçik görülür ki, toplumun canlı güçlerini harekete geçirerek toplum önündeki engelleri ortadan kaldırmayı başaramayan pısrık reform önerilerinin temel etkisi, küçük burjuvazinin en muhafazakâr tabakalarını “tehdit etmek”ten ibarettir. Onlara göre, bu tür tepki de politikalarını en iyi şekilde doğrulamaktadır: Seçmen kitlesinin bu ihmal edilemez kesimini yönlendiren sağ ve sol karşısında kendilerini “modern” hissetmektedirler. Onların perspektiflerinin -yenilerinden kısmen daha yerliyurtlu olan- eski ikamet, çalışma, ticaret tarzlarının, çevreyle ilişkilerin sistematik mülksüz-

leştirilmesine yöneltmesi, onlara “ilerleme”nin kaçınılmaz bir diyeti gibi gelir! Yerleşmesini teşvik ettikleri donanımlar açıkça eskilerinden çok daha baskıcı olduğu ölçüde bu bir saçmalaktır! Aslında onların reformizminin amacı özellikle aşırı-yabancılaşmanın çağdaş biçimlerini “hoş görülebilir kılmak”tır. Onların hedeflediği şey, toplumsal arzunun kaçış çizgilerini denetleme ve ödünlemenin yeni yollarının yerleştirilmesidir. Özellikle içlerinden bazıları, baskıyı minyatürleştirme, onu “tatlılıkla” ve eğer mümkünse, bizzat ilgililerin aktif katılımıyla geçerli kılma zorunluluğunun açıkça bilincine varmışlardır. “Kullanıcılar”la istişarede bulunma şeklindeki yeni mitolojileri de buradan kaynaklanır. Şunu da kabul etmek gerekir ki, şimdiye dek, bir kısım gencin, kadının, homoseksüelin, askerin, uyuşturucu kullanıcısının, kırsal kesim insanının, delinin, ekolojistin; Korsikalının ve bağcının¹ çalıştığı mikro-devrimleri ödünleme girişimleri fazla güçlük çekmeden gerçekleşmiştir!

Fakat bu “ödünleme” tekniklerinin, uzun vadede, tersine dönebilir olduğu ortaya çıkacaktır. Bunlar ancak görünüşte “iş yoluna koyar.” Hızla ödünlenmiş olduklarından ya da iktidarca ödünlenmenin yolunu bizzat kendileri taşıyor göründüklerinden, liselilerin ya da fahişelerinki gibi bazı muhalefet hareketlerinin üzerinden çok hızlı geçtik. Az çok güçlükle de olsa, sonunda olaylara yeniden hâkim olunacak, sükûnet yeniden yerleşecek, yetkililer bazı liderleri kullanacaktır... Fakat özünde bu bir şey değiştirmez! “Liseliler çoğu zaman neden isyan ettiklerini bile bilmezler” lafını kaç kez işittik? Onları temsil etme iddiasında olan örgütlerin hak talep eden programlarını genellikle bilmedikleri de doğrudur. Ama durum böyle diye, onların isyanlarıyla ciddi devrimleri karşı karşıya getirmemiz mi gerekir? Onların gösterilerindeki “kırıp dökenler” de bölücü olarak teşhir edilmiştir; fakat belki de kendilerini bu tür yöntemlerle ifade etmeye onları yönelten nedenleri sorgulamak gerekir. Onların eylemlerinin saçmalığı ya da gerici oluşu, örgütlü hareketler ve kamuoyu onları anlamadığı için değildir, ya

1 Ve belki de yarın, yaşlılar ve ilkokul çocukları. Bkz. *Mathusalem, le journal qui n'a pas froid aux vieux*, no 1, Mart 1976 (BP 202, 75866 Paris Cedex 18); ve öncelikle çocukluğun yeni bir tarzı için, Christiane Rochefort'un kitapları, *Encore heureux qu'on va vers l'été*, Paris, Grasset, 1975 ve *Les Enfants d'abord*, Paris, Grasset, 1976.

da işin içinde olanlar bile gerçekten de çoğu zaman hedeflerini açıkça ifade etmekte güçlük çektikleri için de değildir (okul, basın vb. aracılığıyla bu alanda aldıkları “formasyon”un onlara pek yardım etmediğini de -onların lehine- söylemek gerekir). Belki de bu mücadeleler sonuçta onları ciddiyetsizce ele alan örgütlerinkinden daha temel toplumsal hedefleri amaçlamaktadır ve belki de bu mücadeleler dolayısıyla, bir anlamda, bütün toplumsal beden henüz kavrayamadığı sorunlar hakkında kendini sorgular: Yasa nedir, adalet, eşitlik nedir? Bilgi, hiyerarşi, egemen işlev ve rollerin yeniden üretimi neye yarar? Fa-hişe-müşteri-pezevenk-polis dörtlüsünün çok ötesinde, eşler arasında ya da basitçe “alışveriş yapmaya gidildiğinde”, televizyonda reklamlara bakarken, cinsellik ile para arasında nasıl bir ilişki vardır?... Kısacası, bugün, arzu nedir?

Bu tür hareketleri başarı ve yenilgi terimleriyle, devrimci saflık ve ödünleme terimleriyle doğru dürüst değerlendirmek mümkün olamaz. Her türlü donanım ve düzenleme, oyunlarını burada oynamaktadır. Devlet “ödünler”; ama kimi durumlarda şeyleri serbest bırakır ve onlar da arzu mücadelelerinin gelişimi için ödünlenirler. Partiler ve sendikalar egemen modellerin yeniden üretimine katılırlar, fakat kimi durumlarda, onların “niceliksellik yanlısı” mücadeleleri -ücretlerin savunulması, hiyerarşilerin korunması, kolektif donanım talepleri...- azınlıkların arzu eylemini destekleyebilir. Bütün sorun, bunların devlet iktidarının işlevlerini, ödünleyici donanım işlevlerini, kolektif düzenleme işlevleri yararına döndürmeyi nasıl başaracaklarını bilmektir. Örneğin sosyologlar, nüfusun en yoksul kategorilerinin aleyhine, kolektif donanımların eşitsiz gelişiminin varlığını ortaya çıkardılar. Bu donanımların yabancılaştırıcı niteliği gün ışığına çıktığı andan itibaren böyle bir farklılık nasıl değerlendirilebilir? Örneğin göçmen mahallelerine kreşlerin, gençlik evlerinin yerleştirilmesine karşı mı çıkmalıyız? Savunulamaz bir tutum! Fakat soru yanlış sorulmuştur. Yargılanması gereken şey, haddi zatında bir donanım değil, bunun nasıl kullanıldığıdır; duvarlar, donanım ve işleyiş kredileri değil, kolektif bir düzenleme işlevinin gelişimini engellemesi bakımından bir işbölümü, bir formasyon politikası yargılanmalıdır. Keza, neyin talep edilmesi gerektiğini bilmeden önce, kimin bir şey talep ettiğini belirlemek gerekir! Krediler, evet;

donanımlar, belki! Ama ne yapmak için? Güvenlik bölgelerine ayırma, öğretmenleri, eğitmenleri, psikologları, psikiyatrları, psikanalistleri ve düzeni sağlayan diğer failleri denetleme ve normalleştirme iktidarlarını güçlendirmek için mi? Yoksa yerel kolektivitelerin iktidarlarını güçlendirmek için mi? Baskıcı aile yapılarının iktidarlarını güçlendirmek için mi? “Çocukluk” için krediler, kuşkusuz; fakat model kreşler için değil! Yetişkinlerin çocukların arzularıyla ilgili kolektif düzenlemelerin yerleştirilmesine katkıda bulunmaları için krediler; ama onların vesayet altına alınmalarını güçlendirecek olan yeni “uzmanlar”ın yerleşmesi için değil!

Günümüzde, çocukların “ihtiyaç” duyduğu şey, giderek daha da uzmanlaşmış eğitimciler, psikanalistler ve süper-animatörler değil, nihayet arzularının tekil ekonomisine göre var olmaya başlayabilecekleri toplumsal kofullar,* mekândır. Bu, bir şey yapmak gerekmediği ve onları boş arazilerde ya da belediye konutlarının mahzenlerinde kendi başlarının çaresine bakacak şekilde bırakmak gerektiği anlamına gelmez! Üzülsek de üzülmesek de, kendiliğinden ifade alanı olan doğal mekânlar geri dönüşsüz bir şekilde yok olma yolundadır. Arzuya mekân açmak, bundan böyle, kimi zaman son derece sofistike araçlar gerektirir. Örneğin yakın dönemde yeşil alanlar konusunda (mesela bkz. Rennes'de yapılanlar), “macera alanları”, kolektif oyunlar vb. konusunda çok gelişkin bütün bir teknoloji yaratıldı. Sorun bunların mevcut halini mahkûm etmek değil, “bununla ilgilenecek” sorumluların politik ve mikro-politik rolünü tartışma konusu etmektir. Yetişkinlerin “civarda” olmaları, çocukların projelerine karşı koyan engelleri aşmalarına yardımcı olmak için müdahale etmeleri gayet uygundur: pazarlık ve teminat; farklı iktidar mercileri nezdinde zorunlu hissedilirse, maddi ve finansal araçları ortaya çıkarmak için müdahale, hatta bilgi aktarımı ya da bunu edinmenin yollarının belirtilmesi... tabii eğer bu birey ve grupların böyle bir arzusu varsa. Fakat bütün bunlar, bu yetişkinler açısından, anti-pedagojik, anti-psikanalitik, anti-sosyolojik, anti-kriminolojik vb. gerçek bir formasyon gerektirir. Çocukların arzusu hakkında kimse- nin bir şey bilmediği ve hiçbir uzmanın -yol alırken- bunu

* “Bitki hücreleri yaşlandıkça plazmalarında oluşan ve içi hücre suyu ile dolu olan boşluk” (Türkçe Sözlük, TDK). (ç.n.)

anlamaya ve uyarlayıcı bir perspektif içinde ödünlemeye çalışmayacağı daha baştan kabul edilmelidir. Bağlantı kurmalı, inşa etmeli, düzenlemeli, deneyimlemeli. Tabii bunu yapmaya çağrıldığı ölçüde. Ama kim çağıracaktır? İktidar ya da Bilgi değil, Güvenliğin, Uyarlanmanın ya da Sembolik Entegrasyonun buyrukları değil; keza haklı davalara, militan saflara katılım perspektifleri de değil! Ama yalnızca arzu düzenlemeleri düzeyinde olup biten ve aslında, her alanda “ilerici” toplumsal dönüşümlerin en emin vektörlerini oluşturan şey tarafından çağrılmış olunmalıdır.

Bu moleküler düzeyde nedensellik sistemlerinin tekyanlı olarak oluşmasını ve bir tür bumerang etkisiyle, baskıcı toksinlerin de çözülmeye dâhil olabileceklerini ve sırası geldiğinde önemli iktidar kesimlerine bulaşabileceklerini beklemek gerekmediği doğru olsa da, “ödünleyici” donanımların, öz itibarıyla, ya boşa dönerek ya da yenilikçi teşebbüslere (milli eğitimin yeni eğitim hareketleri karşısındaki bu yeni teveccühü bu bakımdan tamamen anlamlıdır) kurtuluş çaresi olarak hizmet ederek işlerini yapmaya devam ettikleri de doğrudur. Büyük ölçekli hiçbir özyönetim deneyimi, yaratıcı mikro-düzenlemelerin hiçbir yayılma süreci, güvenilirliğini ikna edici bir şekilde kanıtlamadığından, gündeme konulmadığından, bu yöndeki çeşitli atılımlar boşlukta dönüp durarak düşüş gösterecekler ve arkalarında moral bozucu büyük bölgeler bırakacaklardır. Ulusal özyönetim programlarının -Yugoslavya ya da Cezayir tipi- şu ana dek daha ziyade hayal kırıklığı yarattığını -bunların iç işleyişleriyle ilgili açmazlara bağlı yanlar ile bunların içinde geliştiği genel bağlamla ilgili ekonomik ve politik direnişlerin sonucu olan şey arasında denge tutturmak güç olsa da- kabul etmek gerekir. Peki ama buna neden şaşırmalı? Bu kadar karmaşık toplumsal makineleri elden geçirmek, maddi makineleri, örneğin “havadan daha ağır” makineleri, *Belle Époque* döneminin “tuhaf uçan makineleri”ni elden geçirmekten neden daha kolay olsun ki? Yaşayabilir özyönetimci sistemleri kesin bir şekilde “harekete geçirmeyi” başarmadan önce, her türden yüzlerce, binlerce teşebbüs belki de hâlâ gereklidir! Günümüzde kendini bu tür sorunlarla ilgili hissetmeyen ve eğlenen çok sayıda gözlemcinin merakının temel bir kaygıya dönüşecek zaman bulacağını hayal edebiliriz, çünkü bu gezegen

üzerinde insanlığın geleceğinin onların başarısına bağlı olduğuna kimsenin kuşkusu yoktur!

Faşizmin ve Stalinizmin donanım politikaları

Son elli yıl boyunca kitlelerin moleküler enerjisini seferber etmeyi başarmış rejimler, bunu tabi kılma, zorlama yoluyla ve en korkunç şekilde baskıcı yapılar çerçevesinde yaptılar. Bu bakış açısından, çağdaş baskıcı donanımların bir miktarının, Hitler, Mussolini ve Stalin rejimlerinin “icat ettiği” donanımlarla şecere bağıını incelemek ilginç olur.² Gerçekten de, faşizmin ve Stalinizmin kolektif donanım politikalarının, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yeniden inşaları sırasında Batılı güçler için bir tür deneme tahtası oluşturduğunu düşünmemiz için çok gerekçe var. Şu ünlü geniş otobanların çok ötesinde, faşizmden -ki o da bunları kimi durumlarda SSCB'den ithal etmişti- “demokratik” rejimlere “aktarılmış” olan kurumların, korporatif sistemlerin, her türden donanımın neler olduğunu saymak gerekir. Şu hipotez akılda tutulabilir: Başlangıçta, kitlelerin arzu enerjisini ele geçirmeyi başarmış olan şey, maddi ya da ideolojik -demagogik, aldatici vb.- zorlayıcı sistemler değil, eksik ve kısa vadede yok olmaya mahkûm olsa da, *yeni türdeki donanımlardır*. Kendi Duçe ve Führer'lerine yönelen Nasyonal Sosyalist partiler, Bolşevik-Leninist partiden doğan Stalinci makineden nöbeti devraldılar. Faşist kitle hareketleri, kendilerine özgü koşullar içinde, bir anlamda, III. Enternasyonal'in kitle örgütlerini yozlaşmaya götüren eğime paralel bir eğimi takip ettiler. Sovyetik dalda “gençlik” sendikalarının vb. baskıcı kadrolaşma rolü gelişirken, Nazi dalında -çok özel bir “imalat”ın ardından- “halkçı” Saldırı Birlikleri'nin SS robot ordularına dönüştüğü görülüyordu. Bu yeni donanım türlerinin ortaya çıkışı ve şeceresi, gençliğin, erkeğin, kadının, ırkın, bedeninin, korporasyonun başka bir kavranışına ve ailevi, sendikal, sportif, askeri vb. örgütlenmenin geleneksel modellerinin kısmen elden geçirilmesine yönelttikleri ölçüde, elbette ki, kendi özel alanlarının ve özgül özneleşme kiplerinin karakteristiklerine bağlı olarak incelenmelidir.

Bu koşullarda, bu yeni donanımların, hangi tür semiyotik bileşenlerin dönüşümüne gerçekten katkıda bulunduklarını

2 Almanya'da Nasyonal-Bolşevizm hakkında Jean-Pierre Faye, *Langages totalitaires*, Paris, Hermann, 1972 ve *Théorie du récit*, Paris, Hermann, 1972.

saptamaya başlayabiliriz. Gerçekten de, model değişimlerinin fikir değişimlerine, hatta rejim değişimlerine mekanik olarak bağlı olduğunu hayal etmekten daha yanıltıcı bir şey yoktur! Aslında bunlar, semiyotikleşmenin yeni mikro-donanımlarının doğuşuyla mümkün kılınmış yeni pratiklerin sonucudur. Fikirler, pragmatik alandaki bu tür dönüşümleri -deyim yerindeyse- sadece göz önünde bulundurur. Bunca insanın, facia niteliğinin bilincine varmalarına rağmen, faşizm içinde nasıl “yürüyebildiğini” anlamamanın tek yolu budur (örneğin, geleneksel Alman askeri sağı ve büyük sermayenin bir bölümü, denetleyebileceklerini düşündükleri Hitler'i cesaretlendirdikten sonra, olayların gerisinde kalmışlar ve onun peşinden gitmeye mecbur olmuşlardır).

Bu rejimlerin oluşturduğu donanım ağının, uzun yıllar boyunca yerlerinde kalmalarını sağlamış temel dayanaklardan biri olup olmadığını kendimize sorabiliriz. Arzu enerjisini yoğunlaştırmayı nasıl başardığını ve bunu tahayyül edilebilecek en gerici, en arkaik tutum, kurum ve mitlere yöneltmeyi nasıl başardığını ayrıntılı olarak, vaka vaka incelemek gerekir. *Kolektif kara delik* etkileri diye adlandırdığımız şeyden daha önce söz etmiştik (fakat bu çalışmanın üçüncü kısmında tekrar ele alacağız). Bu etkiler, cehennemi bir yersizyurtsuzlaştırma süreci içinde arzu enerjilerini ele geçirir, ortak normdan kurtulan her şeyin kökünün kazınması yönünde delice bir arzu başlatır ve hatta bir öz-ilga iradesine bile yol açarak, sonunda, bir arzu patlamasının nihai doruğu içinde arzuyu kesin olarak ortadan kaldırır. Fakat faşizmin bu mutlak kara delikleri “Müttefikler”in zaferiyle birlikte ortadan kaybolmadılar. Biçim, boy ve düzen değiştirdiler.

En gelişmiş kapitalist ülkelerde, minyatürleştiler ve kitlelerin arzularını odaklayan merkezi bir kara delik sistemi etrafında değil, birbirleriyle etkileşime giren mikro-kara deliklerin çokluğuna göre örgütlendiler. Bundan böyle, (sistemin bağdaşıklığını tehdit eden istisnai kriz durumları hariç) faşizmin merkezi bir orkestra şefi zorunluluğu kendini daha az hissettirmektedir. Buna karşılık, iktisadi ve toplumsal kesimlerin çok eşitsiz gelişme tarzlarına tanık oldukları Sovyetler Birliği gibi bir ülkede, bürokrasi, iktidarı koruyabilmek için, içinde etkili olabilecek “liberal” özelemlere rağmen (ve belli bir sakın-

ca sunsa da), hem iç hem de dış düzlemde son derece merkezi bir despotizm sistemini sürdürmek zorundadır. Keza, Batı'nın yumuşak uyuşturucularındansa gulag politikalarına başvurmadaki ısrar, toplumsal alanın bütününe sızan ve baskının iç-selleştirilmesini kolaylaştıran mikro-donanımlarıyla birlikte, sonuçta, önemli toplumsal krizlerin taşıyıcısı olan bu tür rejimlerin doğuştan gelen zayıflığının ifadesidir kuşkusuz.

Kapitalistik toplumların mikro-faşizmleri

Tarihsel faşizmin, moler faşizmin düzeyinde, kolektif arzu, merkezi bir kara delik -Führer'in bakışı- etrafında eklenmiş cehennemi bir makine -faşist donanımlar ağı: parti-polis-ordu-sanayi-çalışma kampı-imha kampı vb.- tarafından ele geçirilmiştir. Kitlel olarak harekete geçen makine, kitlelerin nesnel çıkarlarını radikal bir şekilde yönlendirmiştir. Fakat henüz "kartopu" etkisi yapmamış olan, moler ölçekte billurlaşmamış olan -ve ille de billurlaşması gerekmeyen- çağdaş mikro-faşizmler düzeyinde, arzu ile nesnel çıkar sistemleri arasındaki ilişki çok daha muğlaktır. Tamamen istikrarlı Donanımlar tarafından işlenmemiştir; belli bir uyum kapasitesine sahip mikro-donanım ve düzenlemelerle hareket eder. Bütün kapitalistik sistemler, çıkarlar dengesini kâh libidonun bakış açısından "negatif" yönde değiştirerek libidoyu bireye karşı döndüren -ketlenme, suçluluk duygusu sistemi-, kâh "başkaları"na karşı döndüren, böylece baskıcı vektörü "pozitif" kılan -çevre üzerinde iktidarı ele geçirme sistemi olarak, fallokratik, kıyımcı, yorumlamacı, kıskanç tutumlar- psikolojik mikro-faşizm biçimlerini tanımıştır. Fakat modern kurumsal faşizm, donanımlı faşizm, bireylerin ve kitlelerin arzusunu mülksüzleştirmenin yeni yollarını aramaya yönlendirildi. Teknokratik faşizm küçük ölçekte düzenleme yapar, çıkarlar ile arzular arasındaki ilişkileri çok daha incelikli biçimde pazarlık konusu eder. Ve çok büyük bir esnekliğe sahip olduğundan, bunları, çok daha etkin bir şekilde, gerici bir toplumsal düzenin hizmetine koşabilir. Batılı mikro-faşizmlerde Nasyonal Sosyalizmin ve Stalinizmin katılığı yoktur: Molekülerleşerek, toplumsal çeperleri daha iyi kat ederler. Yenilik yapmaya güçleri yeter ve hatta gerektiğinde, katmansızlaştırmayı bile başarırlar - fakat uyum sağlamak ve hayatta kalmak için kendilerine gerektiği

kadarıyla. Günümüzde, en son teknolojinin uygulandığı ülkelerde -ABD, Batı Almanya, Fransa, Japonya- yöntemleri hiç durmadan iyileştirilen bu tür kendi kendini düzenleyici faşizm, gezegenin geri kalanındaki baskıcı rejimler bütününe baktığımızda imrenebiliriz!

Demokratik toplumların mikro-faşist kara deliklerinin büyük üstünlüğü, büyük donanımları dağıtma ve toplumsal bilinçdışının bütün gözeneklerinde işleme kapasitelerinde yatar. Mussolini ve Hitler modellerinin, özellikle Stalinci modelin otuz yıl kadar önce ortadan kaldırılmasına varmış ayıklama sürecinin sonunda, Batılı ülkelerde, toplumsal alanın taşkınlık noktalarını istikrarlılaştıran bir tür parçalı sistemin yerleştiğine tanık olundu. Düzenin yerleşmesi, asker ve polis makinelerinden çok halka daha yakın kural koyma ve normalleştirme sistemlerine bağlı olacaktır. Vahşi birkaç grev ve suça eğilimin azaltılamayan bazı yüzdeleri bir yana bırakıldığında, *kitle iletişim araçları* tarafından uzaktan yönetilen insanlar birbirlerini göz ucuyla gözetleyerek kendiliklerinden doğru yolu bulurlar. İyilik, kötülük, sosyallik ve asosyallik arasındaki alternatifler geçmiştekinden daha az belirgin olma eğilimindedir. Keza kara faşizm, gamalı haçın ve kurukafanın faşizmi de daha az atılım şansına sahiptir. Kuşkusuz, aşağı yukarı her yerde varlığını sürdürür, fakat nispeten toz halinde kalır. 1934 yılı civarlarında, *hem* gerici *hem* devrimci olduğu ara bir evrenin ardından, sonunda geri dönüşsüz bir şekilde Nazizme ve nihayetinde tam bir çıkmaza düşen Jacques Doriot çizgisi hatırlardadır. Bugün, kapitalistik toplumlar daha az belirgin, görünüşte daha az fascia yaratıcı cevaplar bulmaya çabalamaktadır. Onların kontrol tarzları daha sofistikedir. ABD'de Doriotculuk yoktur, fakat bir sendikal sistem ve kitlesel çeteler aracılığıyla gettolara bölünme, hak talep eden hareketlerin ve isyanların büyük devrimci makineler oluşturmaya dek "varmalarını" engellemeyi başarmaktadır. Örneğin bazı Siyahi, Porto-Ricolu ve Meksikalı çeteler kontrolleri altındaki mahallelerde "sert" uyuşturucuların dağıtılmasına belli bir halk muhalefeti örgütlemeyi -başka mahallelerde bunun ticaretini yaparken- başarmışlardır! Onların tutumu, bu noktada, ele geçirilen uyuşturucuları -birkaç yıl önce New York'ta olduğu gibi, kimi zaman önemli miktarlarda- yeniden dağıtan, *dealers*'a denetmenlik yapan, önemli şefle-

ri kollayan ya da zehirden arınma bahanesi altında methadon gibi ikame uyuşturucuların kullanımını zorla dayatan polisinkine paraleldir. Bütün yasadışılıklar -Michel Foucault'nun deyişiyle- buluşur. Ve genel bir tarzda, "kamu yararına" olan eylemleri topluluğun yıkımına yönelik olanlardan ayırmak oldukça güçtür. Günümüzde büyük Amerikan şehirlerindeki yoksul mahallelerin çoğunu bölgelere ayıran kitlesel çeteler, bir yandan, asgari bir özsavunma, kolektif sorumluluk üstlenme ve denetimleri altındaki gençlerin "harekete geçirilmesi"ni sağladıklarından, diğer yandan, en berbat şiddet ve tabi kılma yöntemlerini kullanarak bunu yaptıklarından, hem ilerici hem de faşist olarak kabul edilebilirler.

Günümüzün kapitalistik rejimlerinin minyatürleştirilmiş donanımları, her düzeyde teşvik ettikleri mikro-faşist politikaların, bu politikalara başvuranlar için, baskıcı kuşatma sistemlerinden kurtulmalarını sağlayan arzusun yerliyurtlulaştırılmalarına yeniden sahip çıkmanın olanaklı son yollarını oluşturuyor gözükmesinden güç almaktadır. Psikiyatrlar ve psikanalistler, nevrozların bu toplumsal ve politik boyutundan, bu zamana dek, onlar için bütünüyle bilinmez olmasa da, en azından sistematik olarak uzak durmuşlardır. Bu boyut, görünüşte en "apolitik" rahatsızlıklar düzeyinde bile görülür. Bu açıdan, çocuk psikanalizi konusunda Freud'un ilk vakası olan Küçük Hans örneği³ böyle bir kuşatma mekanizmasının ardışık evrelerini gayet iyi açıklamaktadır; sokağa açılma, özellikle küçük komşu kızlarla oyun, burjuva muaşeret kuralları nedeniyle yasak olduğundan, çocuk eve, sonra da anne babasının yatağına ve annenin okşamalarına kapanır; o zaman -bu kez psikanalitik esinli- yeni yasaklar çocuğu mazoşist fantasmalara kapanmaya yöneltir, ta ki sonunda "diyagramatik" bir yersizyurtsuzlaşma noktasına kadar varılır; öyle ki, baskıcı sistemin bütünü "baskıcılara" karşı döner: Küçük Hans, "kendi nevrozunu bir silaha dönüştürür"; o da, fobik semptomlarıyla birlikte çevresine eziyet eden bir despot olur.⁴

3 Sigmund Freud, "Analyse d'une phobie d'un petit garçon de cinq ans", *Cinq Psychanalyses*, Paris, PUF, 1954.

4 Bkz. *L'Inconscient machinique*, Paris, Recherches, 1979, "l'esquisse d'une carte du rhizome névrotique du petit Hans."

Mikro-faşizmlerin birbirleriyle nasıl rezonans oluşturdıkları, birbirlerini yankıladıkları ve birbirlerinden destek aldıkları görülebilir. Fakat bütün diğer alanlarda, psikopatolojide olduğu kadar gündelik hayatta da, toplumsal bileşenler ile bireysel ve biyolojik bileşenlerin bu aynı iç içe geçişiyle karşılaşılabilir. Elbette bu iç içe geçişi kasıtlı olarak kaçırmamak koşuluyla! Polisin, ordunun ve idarenin eline geçmeden “önce”, toplum kendi tutarlılığını, ataletini, tabakalaşma çizgilerini, gerici hayali oluşumların dolaşıma girmesinin oluşturduğu bu öz-zehirlenme türünde bulur. Böylece, sokak serserileri Araplardan ve “yabancı”lardan nefret ederken, sosyete kadınları da kadın olmanın acısını egemen sınıfların sefih fallokratizm koşullarından (bundan sağladıkları yararlar ne olursa olsun) çıkartırlar.

Burada söz konusu edilen mikro-faşizmler, örneğin fallokratik mikro-faşizm, başlangıçta, toplumsal sınıfların antagonyizmasından kaynaklanmaz. Fakat işçi hareketinin tutumu, bu noktada, açık olmaktan uzaktır. Birçok militan günümüzde kendini uşak Matti konumunda görmeye devam edecektir: Efendi Puntila'nın kızı ona olan aşkını itiraf ettikten sonra Matti onu iğrenç ve temelsiz bir şekilde aşağılar.⁵ (Prensip olarak bunu doğru bir devrimci davayı açıklamak için yapar, fakat aslında, fallokratik sadizmini ucuza tatmin etmenin yolunu bulur). Cinsel baskı, sınıflar mücadelesinden çok önce başladı. Hatta belki de toplumsal işbölümünün, ilk iktidar makinelerinin ve ilk kolektif savaş makinelerinin oluşumunun temelinde bu vardır. Arkaik toplumlar üzerine çalışmalar, genellikle bu tür soruları kendilerine sormayan ve bu alandaki kadın tanıklıklarına erişmekte her koşulda büyük güçlük taşıyan erkekler tarafından -neredeyse sadece onlar tarafından- yürütülmeseydi, bunu kuşkusuz daha açık seçik görebilirdik.⁶

Moleküler düzeyde özgürleştirici seçenekler, mikro-faşist seçenekler

Bizim yaptığımız gibi, moleküler düzeyde, özgürleştirici

5 Bertold Brecht, *Maître Puntila et son valet Matti*.

6 Bkz. Yanoamami yerlilerinin yıllarca esiri kalmış Brezilyalı Elena Valero'nun olağanüstü “röportajı.” Misyonerler tarafından titizlikle gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş olsa da, onun tanıklığı yerli kadınların içinde yaşadıkları daimi angarya ortamını gözümüzde canlandırmaktadır. Etto-ro Biocca, *Yanoama*, Paris, Plon, 1968, *Terre humaine*.

arzu oluşumları ve semiyotikleştirme tarzları ile mikro-faşist olarak nitelediğimiz donanımlar arasında bir tür süreklilik olduğunu kabul etmek, molar düzeyde, gericiliğin ve faşizmin oyununu oynayan politik güçlerle buna karşı koyan politik güçleri karıştırmanın uygun olduğu anlamına asla gelmez. İşçi hareketini felç eden bürokratik mikro-faşist salgılar ile devlet iktidarının mikro-faşist üretimlerini karşılaştırmak, herkesi -patronları, sendikaları, polisleri ve düzen güçlerini- bir kefe-ye koymamızı asla gerektirmez! Güç ilişkilerinin, “cepheler”in, ortak eylemlerin, her duruma göre değerlendirilmeyi talep eden kendi mantıkları vardır. Fakat bizim buradaki konumuz bu değildir. Biz sadece şunu ileri sürüyoruz: Faşizm ile devrim arasındaki büyük ölçekli karşıtlık makul kalsa da, buna karşılık, mikro-faşist düzeyde, arzu ile baskının ayırım çizgisi, ancak paranoyak sapmanın ilk adımlarını, bürokratik kökleri vb. saptayabilen özel bir analitik çalışma aracılığıyla belirlenebilir. Böyle bir işlevi yerine getirebilmek için ne tür “analizör”ler yerleştirmek gerektiği burada önemli değildir! Çeşitli yaşam, üretim ve “boş vakit” birimleri düzeyinde, kelimenin tam anlamıyla analiz grupları söz konusu olabileceği gibi, rollerin, işlevlerin ve kişilerin şeyleşmesini ve hiyerarşikleşmesini asla yeniden üretmemeye çabalayan, enformasyonları ve işlemsel sözceleri günümüzde mevcut olanlardan tamamen farklı bir tarzda aktarabilen örgütlenme sistemleri de söz konusu olabilir. “Toplumsal” bilinçdışının analizi -ama başkası değil!-, burada, grupların ya da örgütlenmelerin bir faaliyetine “indirgenmemelidir.” Hatta böyle bir analizin -örneğin- iki kişilik bir çekirdekten yola çıkarak gerçekleşebileceği bile gayet iyi tahayyül edilebilir. Fakat hiçbir uzmanın doğru yorumların tek sahibi olma iddiasında bulunmaması koşuluyla, günümüzün kuralı bilinçdışında geçerli hiçbir şeyin, psikanalistin aktarımından ve sessiz söyleminden geçmeden alımlanamayacağı olduğundan, mali koşullar gereği bu doğallığında böyledir! Zaten fiiliyatta olduğu gibi, bu analiz tek başına bir faaliyetten de kaynaklanabilir (bu arada belirtelim ki, maddi düzlemde olduğu gibi semiyotik düzlemde de bir miktar araç gerekir: Günümüzde kaç çocuk şiir yazmak ya da gitar çalmak için asgari bir “sakin köşe”ye sahiptir? Diğer yandan, aklına böyle bir şey gelmeyen kaç çocuk vardır?).

Bütün bu analitik düzenlemelerin ortak özelliği, her türden maddi ve semiyotik akışlarıyla birlikte *socius*'un içinde olup biteni, dil, imge ve duygulanım akışları biçiminde kafalarda olup bitenden asla ayıramayacak olmasıdır. Bu tür analizlerin “seçmeli konusu”, hiçbir koşulda, *tekerci alternatiflere*, makinesel tercihlere *indirgenemez*. “Solcu şizo açılım”ın doğru yönelimine ya da “sağcı parano tabakalaşma”nın kötü yönelimine katılım kesinlikle önerilmez. Bu “seçmeli konu”, tozlaşma özelliğini koruyacaktır; ani geri dönüşlere maruz kalan yeğinlikli bölgeler geliştirecektir; hiçbir yorumlama tekniği, hiçbir politik program, hiçbir örgütlenme yapısı *tek* doğru yönelimin benimsendiğini, köksapların, özyönetimin ve kolektif sözcüm düzenlemelerinin “doğru yolu”na geri dönüşsüz olarak girildiğini kesin olarak asla garanti edemeyecektir. Moleküler bir devlet iktidarı -mikro-faşist, paranoyak (nasıl adlandırmak isterseniz!) bir arzu ekonomisi- gerçekten de her boyutta toplumsal kümeye bulaşabilir; buna karşılık, moler bir politik ekonomi, despotik bir devlet iktidarı da mikro-toplumsal yapıları her zaman ele geçirip onları köhneleştirebilir ve canlı kısımlarını katmanlaştırabilir. Hatta bu durumda, bu köhne kısımlar içerisinde, kâh devrimci, kâh mikro-faşist yeni düzenlemelerin yayılabilmesi de her zaman mümkün kalır; öyle ki, giderek, moleküler arzu seçeneklerinin muğlaklığı çözüldüğünden, görünüşte kesinlikle katmanlaşmış moler bir oluşum “yeniden yola çıkabilir.” Örneğin bir kreşte ya da bir spor kulübünde, devlet iktidarının iki türü mükemmel bir şekilde bir arada var olabilir: çocukların ve sporcuların arzusunu ele geçiren ve şekillendiren moleküler devlet iktidarı ile kurallar koyan müdirenin ya da ahkâm kesen antrenörün klasik baskıcı devlet iktidarı. Böylece, düzenleme ve donanımların libidinal ekonomisi, “hayatı (biraz) değiştirmek” için, katmanlaşma yüzeyleri ile kaçış çizgileri arasında gidip gelme oyunlarına sürekli tanık olur. Çoğu zaman ise, bu kesin bölünmeler, fikir çatışmaları ya da örgütlenme uyumsuzluklarından ziyade, yüz oluşun bazı özelliklerinden -örneğin, otoriter bir müdürün ya da baştan çıkartıcı bir öğretmen yüz oluşundan- yola çıkarak gerçekleşecektir. Bizce önem taşıyan şey, böyle bir mikroskobik “seçmeli konu”nun, yerel durumların olanaklı aşılmasının ifade ve tezahürüne dayanak olarak hizmet edebileceğini asla

gözden yitirmemektir. Bu bölünmeler, karakter özelliklerine, ebeveyn komplekslerine ya da iletişim bozukluklarına gönderme yapmak yerine, idare, üniversite, ebeveyn dernekleri gibi başka düzenlemelerin tartışma konusu edilmesini gerektirir. Kolektif Donanımların rolü bütün bu kümeyi korumak, moler devlet iktidarı ile moleküler baskıcı iktidarlara senkronik olarak işletmek iken, kolektif arzu düzenlemelerinin rolü, bütün baskı bileşenlerinin bunlar arasında billurlaşmasını engellemek ve kartopu etkisi yaratmak olur. Bu nokta temel önemdedir, çünkü bunun sonucunda, kapitalizmin Kolektif Donanım politikalarının moler düzeyde kendini dayatabilmesinin koşullunun, devlet iktidarının piyonlarını moleküler satranç tahtasına önceden yerleştirmiş olması olduğunu anlayabiliriz -yani olanaklı müdahale çizgilerini görebiliriz. Bununla birlikte, kurumsal bir üstyapıyı koşullayan arzu “altyapısı”ndan söz edemeyiz; çünkü, tersine, moleküler bir devlet iktidarının öznenin kalbine yerleşmesi, aynı zamanda, baskıcı büyük oluşumların, büyük semiyotik hızlandırıcıların, bireyleri, organları, işlevleri ve toplumsal kümeleri yersizyurtsuzlaştırmayı başarmasına da bağlıdır.

ÖZYÖNETİM VE ARZU POLİTİKASI

Kopuş yöntemleri

Analitik bir militanlıkla (ya da militan bir analizle de denilebilir) uyum içindeki bir özyönetim politikası, egemen yinlemelerin ve iktidar anlamlandırmalarının esiri olmadan, gösterge sistemlerini kullanabilen semiyotikleştirme araçlarının yerleşmesi koşuluyla oluşabilir ancak. Fakat “toplumsal şey”in militan ve uzmanlarını çoğu zaman şaşırtan şey, onların arzuya ilişkin mikro-politikalarının ve kavramsal malzemelerinin, toplumsal alanın libidinal ekonomisinin semiyotikleşmesini elden kaçırmasıdır; çünkü bu semiyotikleşme, bütünleşmiş nesneler, sorumlu kılınmış kişiler, kapalı kümeler mantığına göre billurlaşmış seçenek sistemlerinin varlığını baştan reddeden bir süreklilik üzerinde yeğliliklerinin yerini sürekli değiştirir. Bu militan ve uzmanlar bu alandaki gerçeğe “uyum sağlayamıyor” ise, bunun nedeni, paradoksal bir şekilde, kullandıkları mefhumların hem fazla genel olması hem de yeterince soyut olamamasıdır.¹ Gerçekten de, kapitalistik akışlar yerliyurtlulaştırılmış genel kategorilerle (örneğin insanlar, şehirler, uluslar) birlikte iş-

1 Bu metnin ikinci kısmında, bizce dilin işleyişindeki belli bir soyutlama düzeyini eksik kavrayan Chomsky'nin kavrayışlarına geri döneceğiz.

lemezler, fakat ekonomik, bilimsel, teknik düzende en soyut semiyotikleştirme tarzlarını içeren *yersizyurtsuzlaştırılmış işlevleri* işin içine katarlar. Böylesi koşullarda “modernite”yi düşünmek, bize göre, gerçeğe tepeden bakan, sözde kökensel unsurlarının biçimsel bir sayımını, sözümona bunları “mantıksal olarak” düzenlemek, ama aslında politik uzantıları asla açıklanmamış olan pragmatikler içinde katmanlandırmak adına, gerçekleştirmeyi başaran genel kategorilerin bütün sistemlerinden bir kopuş anlamına gelir. Arzu ekonomisi içinde azınlığı düşünmek, edimsel bir gerçeğin semiyotikleştirilmesi üzerinde, başka deyişle yeni gerçeklik çizgilerinin imali üzerinde doğrudan bir etkiyi varsayar. Donanım işlevleri, sistematik olarak, kolektif süreçleri iktidar oluşumları üzerinde yeniden yerliyurtlulaştırmak için ele geçirmeye yönelen genel kategorilere dayanır; oysa ki düzenleme işlevleri, tersine, akışların yersizyurtsuzlaştırılmasının taşıdığı semiyotik akışlarla soyut makineler arasında doğrudan bağ kurmaya çabalarlar. Bu tür bağlantıların, *diyagramlaştırma süreci* yoluyla saptanması, *temsîl*, sözcelem *temsilcileri* ve iktidar *ikonları* tarzında işleyen bir göstergeler rejimine dayanan Donanımlar politikası ile göstergeleri “doğrudan doğruya” şeyler, bedenler ve her türden akışlar gibi işleten semiyotikleştirme tarzlarından yola çıkarak işlev gören kolektif düzenleme politikaları arasındaki karşıtlığı daha iyi temellendirmemizi sağlayacaktır. Birinci durumda, nesneler arasındaki, birbirinden ayrı özneler arasındaki etkileşimlerle, ayırt edilmiş katmanlar üzerinde işlev gören bir nedensellikte karşı karşıya kalırız; ikinci durumda ise, katmanların içinden geçen, onları bozan, yeğinlikli çoklukları billurlaştıran, bireyleşmiş kişilere hak olarak atfedilmeyen, fakat organların, organik işlevlerin, maddi akışların, semiyotik akışların takımının yanında duran özneleşme tarzlarını kutuplaştıran etkileşimlerle karşı karşıya kalırız.

Fakat günümüzde bu türden diyagramatik düzenlemeler kendini nerede gösterir? Kuşkusuz, kodlandırılması kapitalizm-öncesi kişiselci yasalara bağlanan sivil ve politik toplumda değil. Harekete geçirdikleri gösterge sistemleri üretim malzemelerinin zaten içkin parçası olduğu ölçüde, bunların, daha ziyade, bilimler, sanayi, askeri, sanatsal makineler gibi alanlarda en iyi şekilde işlediği görülür. Şu ana dek, bu türden yersizyurtsuzlaştırılmış makineciliklere [*machinisme*] karşı

mücadele etmeye çalışmış olan özyönetimci ya da toplulukçu [komünöter] teşebbüsler, eriştikleri semiyotik bütünleşmenin karmaşıklığı karşısında güçsüz kaldılar. “Doğaya dönüş”, “Zen Budizme dönüş”, çevrenin korunması, sıfır büyüme gibi çağrılarının, haddi zatlarında, günümüzde yolları üzerindeki her şeyi -doğa, bedenler, zihinler, kökensel biçimler, “ahlaklar”...- silip süpüren mega-makineleri durdurmaya asla yetmeyeceği gayet açıktır. Makinesel süreçlerin devrimci tarzda yeniden ele alınması, kapitalistik rejimlerin gerçek gücünü sağlayan diyagramatik süreçlere bağlanmayan genel mefhumları eklemleyen ideolojik bir eleştiriyile yetinemez.

Bu türden bir hedefe cevap vermeye başlayabilecek olan tek şey, egemen yinelemeleri ve yerleşik iktidar katmanlaşmalarını bozan yersizyurtsuzlaşmış akışların ekonomisini yeniden yönlendiren başka türdeki semiyotikleştirme makinelerinin yaratılmasıdır. Lenin böyle bir yaratının gerekliliğini anlamış olanlardan biridir; sosyal demokrat, ekonomist, hümanist ya da anarşist söylemin etkisizliğinin bilincine varan Lenin, bütün enerjisini devrimci makinenin yepyeni bir türünün inşasına adadı. Sosyal demokrasiye karşı mücadelesini esasen örgütlenme sorunlarına yöneltti; programatik ayrılıklar, bir anlamda, eski sendikal ve sosyal demokrat pratiklerden bu öncelikli kopuşa bağımlılığın içinde olup bitmiş gözükmektedir. Böylece, Bolşevik Partisi birincil görev olarak kendine, işçi sınıfının özgül bilincinin dayanağı olarak yeni bir militan türünü yetiştirmeyi ve mevcut politik, ekonomik, polisiye, sendikal sosyal demokrat aygıtlarla cepheden çatışacak bir tür savaş makinesi oluşturmayı belirledi. Bunun için, bu makine, göstergeler, sloganlar bulup çıkartacak, yeni bir işçi avangardını diyagramatik tarzda semiyotikleştirecek ve Asyatik despotizm içinde hâlâ derinden kök salmış bulunan Rus köylülüğünün devrimci yersizyurtsuzlaştırılmasını başlatacak çapta olmalıydı. Leninist makinenin emperyalizm tarafından nasıl kuşatıldığı ve ardından da Stalinizmde çıkmaza girdiği başka bir sorudur! Leninist “deneyim”, amansız merkezîyetçiliği ve parti milliyetçiliği nedeniyle fazla yerliyurtlulaşmış olsa da, bu “deneyim” Sovyet devleti tarafından, askeri ve polisiye makineler tarafından “geri alınmış” olsa da, üretmiş olduğu parti türü bütün dünyada fazladan bir baskıcı *donanım* oluşturmuş olsa

da, yine de modern işçi sınıflarının kolektif sözcelem düzenlemelerinin en önemlilerinden birinin yaratılmasına varacaktır. Burada akılda tutulması gereken şey, Leninizmin yarattığı modeller değil, eyleme geçirdiği kopuş yöntemidir. Leninist parti çağdaş toplumsal mücadelelerin gerekliliklerine hiç denk düşmese de, onun sloganlarını ve örgütlenmesini kopyalama iddiasında olanlar tarihsel evrimin tamamen dışında kalsalar da, Leninizmin dolaşıma soktuğu soyut makine, ortaya attığı sorular, yani yeni bir yaşam tarzı, yeni bir ahlak, militan pratikleri düzenlemenin ve politika ve toplum üzerine bir söylem tutturmanın yeni tarzı hâlâ canlılığını korumaktadır. Gerçekten de, sosyal demokrat pratiklere doğru geriye dönme çabaları, en berbat gizli anlaşmalardan başka bir şeye asla varmadı. İşçi hareketinin içinde bulunduğu açmazın önündeki engelleri ortadan kaldırmayı sadece bu sorunsalın aşılması sağlayacaktır. Fakat burada da, savaş makinelerinin minyatürleştirilmesinin ve yeni silahlarla birlikte, sınıflar mücadelesine ve moleküler görünümüleri altında arzu mücadelelerine karşı koymayı sağlayan çok sayıda “mikro-gerilla”nın oluşumu sorunu ortaya çıkar.

Arzu tekillikleri

Avangardın, devrimci entelektüellerin, kadroların, kitlesel militanlığının bütün mevcut tanımları sorgulanmalıdır. Özellikle Gramsci'nin entelektüeller ile militanlar arasındaki işbölümüyle ilgili analizlerinin, ne kadar ilginç olsalar da, sorunu kesin olarak ilerletmiş gözükmediğini saptamalıyız. Gramsci'nin “kolektif entelektüeller” yapısından, “proletaryanın eli ayağı” olacak bir teorinin sözcelemine beklediğini hatırlayalım.² Bizim kolektif düzenleme deyimiyle belirttiğimiz şeyin, “işçi sınıfının organik aydınları”nın bu yeni soyuyla örtüşmediği aşikârdır. Gerçekten de, işlevi Teori ile Eylemi sentezlemek olan özgül bir grup ve bir praksis oluşturmaya gerek olmadığını düşünüyoruz. Teorinin pratiği (tümel sistemlere -bu sistemler diyalektik ve materyalist olsalar bile- dayanmayı reddettiği ölçüde) ve eylem (özgürleştirici bir arzu ekonomisinin uzantısı içinde kurumlaştığı ölçüde), “militanlık, bilinçdirişinin analizi ve entelektüel faaliyet” arasındaki her işbölümü

2 Gramsci, *Œuvres choisies*, Paris, Éditions sociales, 1959; *Lettres de la prison*, Paris, Éditions sociales, 1953.

biçimini yozlaştırır. Çıkar mücadeleleriyle ve arzu yatırımlarıyla ilgili kolektif düzenlemelerin semiyotik ve pragmatik bileşenlerinin bitmek bilmez dinamiği, gerçekten de, toplumsal temsilin geleneksel kutuplarının (erkekler-kadınlar, gençler-yetişkinler, taban-kadrolar, normaller-deliler, heteroseksüeller-homoseksüeller karşıtlıkları) biçimsel özdeşliklerini yok etme eğilimindedir.

İşçi sınıfının devletin denetimini eline alacağı -ya da Gramsci'nin deyişiyle, "devlet olacağı"- koşulların belirlenimi de artık bir vade şeklinde artık ortaya konmayacaktır, çünkü devlet iktidarının yozlaşmışlık sorunu artık uzun bir tarihsel sürecin sonuna gönderme yapmayacak, mücadelelerin her bir evresinde gündemde olacaktır. Burada tartışma konusu edilmesi gereken şey, Marksist-Leninist-Maoçu temel çelişkilerle tali çelişkilerin bütün bir kazüistiğidir. Örneğin, erkek-kadın, çocuk-yetişkin çelişkilerinin, kapitalist rejimde sınıf çelişkileri karşısında tali olduğunu kabul etmek, ne tarihe ne de güncel somut durumlara denk düşer. Doktrin düzeyinde çelişkileri hiyerarşikleştirme teşebbüsleri, daima, arzu mücadelelerinin sınıflar mücadelesinin "ciddi şeyleri"ne, yani, son tahlilde, "temsil edici" majör durumlara tabi kılınmasına yönelik bir mikro-politika içerir. Büyük toplumsal mücadeleler sırasında işçi sınıfının belirleyici bir rol oynaması gerektiği kabul edilebilir; fakat bu, işçi örgütlerinin, kadınların, gençlerin hareketlerine, sanatsal, entelektüel, bölgeci akımlara, cinsel azınlıklara herhangi bir şey dayatmasını asla gerektirmez.

"Kolektif sözcelem düzenlemeleri" içinde kimliklerin, rollerin ve uzmanlıkların bu yitişi, her bir pragmatik "bölge"nin tekil özelliklerinin yok olmasına neden olmamalıdır; tam tersine. Militanların, entelektüellerin, sanatçıların farklı soyları arasında ayırım yapmadan, aynı kişinin bir faaliyet biçiminden diğerine meşru olarak geçebilmesi ve *referans sistemini kökten değiştirebilmesi* -bu, onun için zihinsel ya da toplumsal güçlükler yaratmadan- mümkün olacaktır. Gerçekten de, pragmatik alanları homojenleştirme, semiyotik bileşenlerin her bir türüyle ilgili arzu tekilliklerini silikleştirme yönündeki her teşebbüsün her zaman baskıların artışına yol açtığı açıktır (günümüzde, merkezîyetçi partilerin, grupçukların, psikanaliz cemiyetlerinin, edebiyat kiliselerinin, akademik lobilerin

genelkurmayları gibi iktidar oluşumları arasındaki -özellikle kurumsal pratikleri düzeyinde- mevcut yakınlıklar dikkate alındığında bu saptanabilir). Artık kapitalistik toplumların her yerinde diyagramatik düzenlemeler mevcuttur: Bunlar, semiyotik güçlerinin içgücünü oluşturur. Fakat her şey onların yaratıcılığını sistemin egemen yerliyurtluluklarına kanalize etmek içindir. Böylece, yersizyurtsuzlaştırıcı diyagramlaşma sürekli olarak yeniden ele geçirilmiş, yeniden yerliyurtlulaştırılmış, hiyerarşikleştirilmiş ve güçsüzleştirilmiş olur. Paradoksal bir şekilde, kapitalist ve sosyalist bürokratik toplumlar, libidoyu semiyotik bakımdan ele geçirme yöntemlerinden vazgeçemezler, ki bu yöntemler de onları içten içe tehdit etmektedir. Böylece, Kolektif Donanımlar, diyagramatik donanımların sermayeleşmesinin, ama aynı zamanda da etkisizleşmesinin karmaşık metabolizmasının merkezini oluştururlar. Bu nedenle, eski sivil toplum ile makinesel devrimin kesişme noktasında dururlar.

İdeolojinin tuzakları

Marksist ortodoksluğun çerçevelerinden asla çıkmamaya çabalayan -ama buna daha yakından bakmak gerekir- Louis Althusser, *Devletin İdeolojik Aygıtları*³ adını verdiği şeyle bu kolektif semiyotikleştirme makinelerinin özgüllüğünün çerçevesini çizmeye çalıştı. Onun baskıcı iktidarların işleyişinde, devlet iktidarının “şiddete başvurarak işler” dediği bir bileşeni ile bir anlamda tatlılıkla işleyen ideolojik bir bileşeni birbirinden ayırt ettiğini hatırlayabiliriz. Keza, (dinsel, okulsal, ailevi, hukuksal, politik, sendikal, enformasyonla ve kültürle ilgili vb.) her konuda toplumsal alanın sistematik bir şekilde bölünmesine varmak için, bu Aygıtlar şiddetin ve ideolojik “aldatmaca”nın incelikli bileşimleriyle işlemek durumundadır. Louis Althusser’in kamusal alandan kaynaklanan “Devletin Baskıcı Aygıtları”nı özel alandan kaynaklanan aygıtlardan ayırması bizce son derece önemlidir. Fakat özel alandan kaynaklananları esasen “ideolojik” olarak nitelediğinde, ondan ayrılıyoruz. Kolektif sözcelem düzenlemeleriyle, diyagramatik makinelerle ve Kolektif Donanım işlevleriyle sınırlarını çizmeye çalıştığımız sorunsal, tersine, bizi kamusal baskının özellikli biçimleri ile baskının “özel-

3 Louis Althusser, *Positions*, Paris, Éditions sociales, 1976.

leşmiş” içselleştirilmesinin sayısız kipi arasında bir sürekliliğin varlığını kabul etmeye yöneltmiştir.

Devlet her yerdedir ve baskı aygıtları içinde cisimleşmeden önce, libidonun içinde işler. Biz libido diyoruz, çünkü fikirlerin hareketi -özellikle bu alanda- toplumsal bilinçdışının metabolizmasından ayrılamaz. Louis Althusser Devletin İdeolojik Aygıtlarını *ideolojik üstyapılar* düzeyine yerleştirdiğinde, dolayısıyla nedensellikler “yapısı” şeklindeki 19. yüzyılın eski metaforlarını yeniden ele aldığında, ondan ayrılıyor. Ekonomik temel, bize göre, ille de libidoya ve fikirlere kendini dayatan bir altyapı oluşturmaz. Her şey altyapı olabilir! Bazı koşullarda, hukuksal-politik doktrinler, fikirleri, dinsel tasarımları aşılama makineleri vb. belirleyici bir rol oynayabilir; demek ki diyagramatik süreçlerden kaynaklanmaktadırlar. Başka koşullarda ise, bütün toplumsal gerçekliğin dışında gezinirler. Ve bu durumda, bunların “ideolojik” olduklarını ve bir ekonomik temele dayandıklarını söylemek bile yetmez. Bu onlara hâlâ fazla şeref vermek olur. Sonuçta, hiçbir şeye bağlı değildir! Boş yineleme sıfatıyla vardılar. Louis Althusser ideolojiyi kökten heterojen semiyotik pratikleri içeren ve karıştıran çok genel bir kategori haline getirdi. İdeolojiyi -klasik geleneğe uygun olarak- logos’la özdeşleştirerek, onun üretici bir güç oluşturmayaacağını belirtmek istedi. Ve bu noktada, ondan ayrılmaktan başka bir şey gelmez elimizden. Aslında, burada söz konusu edilen şey bütün bir dil ve üretim anlayışıdır.

Toplumsal libidonun analitik ele alınışı, -okullar, hapishaneler, stadyumlar gibi- donanımların sadece görünür bölümlerine bağlı kalmamayı gerektirir. Gerçekten de, bu donanımların işleyişlerinin temel bir kısmı, sadece çıkarları değil, bireysel ve kolektif arzuları da ele geçirme yeteneklerine bağlıdır. Bu donanımların belirgin (kurala bağlı, yasal vb.) söylemlerine bağlı kalınırsa, kapitalistik rejimlerin baskıcı aysberginin önemli bir kısmı atlanır. Bu söylemlerin ideolojik niteliğini analiz etmekle yetinmek, sadece zımni boyutlarını -Freudcuların belirgin sözcükler ile gizil içerikler arasındaki karşıtlıkla sınırlarını çizmeye çalıştıkları şey- değil, daha temelde, bunlara denk düşen söylem düzenlemelerinin *dilsel* olmayan semiyotik bileşenlerinin ve kodlama bileşenlerinin metabolizmasını da elden kaçırma riski taşır. İdeoloji, çifte sıfatlı bir tuzaktır: İçerik düzeyinde,

boş yinelemelere istikrar kazandırır; varoluş düzeyinde, haddi zatında fikre değer vermeye çabalar, ön planda rol oynar. Böylece, toplumun geleceğinin, yöneticilerin, partilerin, gazetele-
rin vb. hangi doktrini taşıdığına bağlı olduğuna herkes inan-
mış gibi yaparken, aslında, günümüzde, teorik perspektiflerin
-“toplum projeleri”- önemsiz bir kısmı kapitalistik dünyanın
gerçek karar süreçlerine dâhildir. Kendi diyagramatik makine-
lerinden yola çıkarak gerçekliğe bağlanan pragmatik düzenle-
meler, kitlelere ders verme iddiasında bulunan grup ve liderler-
den fazla bir şey beklemeden çağdaş toplumsal sorunlara fiili
cevaplar getirebilecek tek şeydir.

Oyuncuları ve Manici seçenekleriyle –sol ya da sağ, sosya-
lizm ya da barbarlık, faşizm ya da devrim- birlikte ideolojinin
çok iyi aydınlatılmış sahneleri karşısında ahenk içinde alkışla-
maya -oy, kamuoyu yoklaması, gösteri vb.- koşullandı insanlar.
Fakat gerçek tarihin projektörleri, şimdi, görüldüğü kadarıyla
geri dönüşsüz bir şekilde, başka bir sorunsala doğru yer deği-
ştirmektedir: ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmiş olan sol ve sağ,
sosyalizm ve barbarlık, faşizm ve devrim, yani aynı anda hem
moler düzeyde Şili stadyumu hem de moleküler düzeyde -Paul
Virilio'nun isabetli deyişiyle- “oyun alanı politikası”, yani ge-
nelleşmiş bir şekilde bölgelere ayırmayla ilgili mikro-politika.⁴
Baskıcı kurumlar her yandan yakamıza yapışmıştır, yaşamı-
mızın her anında bizi seferber ediyorlar; günümüzde, bazı ku-
rumlara yerleşmeye başlamış olan psikanalitik gözetim rejimi
koşullarında, düşlerin, başarısız kalmış edimlerin ve sürçmele-
rin bile vereceği bir hesap vardır artık!

Yükselme dönemi ve düşüş dönemi mücadelelerinin “güç-
lü zamanları”yla ilgili bütün anlayışlar, “SSCB'de Sovyetlerin
iktidarının sağlamlaşması için zaman kazanmalı” türünden

4 *L'Insécurité du territoire*, Paris, Stock, 1976. En yeni örnek: mediko-psi-
kolojik ve benzer kurumlara çocukların yerleştirilmesini sağlık ve sosyal
hizmet müdürünün, akademi müfettişlerinin ve önde gelen kişilerin do-
laysız denetiminden geçiren bölgesel komisyonlar kurulmasını öngören
hükümet kararı. Psikiyatrlar ve psikologlar bu komisyonların kararlarını
uygulamak zorunda olacaklardır. 16 yaşından sonra, “geri zekâli” oldu-
nu düşündükleri bazı çocukları doğrudan doğruya psikiyatri kliniklerine
nakledebileceklerdir; bilindiği gibi, bunların servisleri bugün genellikle
yarı yarıya boştur. Bu önde gelen kişilerin bu aynı kurumların ve psikiyatri
kliniklerinin gözetim komisyonlarında da bulunduklarını belirtelim. Her
şey birbirine denk!

bütün stratejik tercih sistemleri ya da “önce seçimler, sonra hak talepleri” türünden taktik hesaplar anlamlarını yitirmektedir. Kapitalistik toplumları felakete yol açacak amaçlarından caydıracak, kendi hizmetlerine almayı başardıkları yersizyurtsuzlaştırılmış akışların ekonomisini yeniden ele geçirecek -moler devrimlere dayalı- moleküler bir devrim ancak sürekli olabilir ve aynı anda bütün cephelerde inşa edilebilir. Bu devrim sadece yersizyurtsuzlaştırmanın bütün vektörlerini “sermayeleştirmek”le kalmayacak, günümüzde geçmişe dönük bütün nostaljileri de aralarına katmanın uygun olduğu yeniden yerliyurtlulaştırma yönündeki burjuva çabaları bozmaya çalıştığı ölçüde, yeni yersizyurtsuzlaşmalar da “ekleyecektir.”

Özyönetimci perspektifler

Böyle bir devrimci yenilenmenin birçok işareti gösterilebilir, fakat tarih tam da bu yola mı girecektir? Örneğin Vietnam savaşı sonunda ABD'ye ya da Salazar rejiminin çöküşünde Portekiz'e damgasını vurmuş olan “toplum krizleri” sırasında özyönetim teşebbüsleri ve her türden toplulukçu [komünoter] proje gün ışığına çıktı, sonra da iç güçlükleri ve genel ilgisizlik nedeniyle çıkmaza girdi. Fransa'da özyönetim Lip Olayı'yla birlikte, yani kapitalizmin, devlet aygıtının ve sendikaların amansızca kuşattığı ve hayatta kalma şansı hiç olmayan bir işletmeyle ilgili olarak biraz moda oldu. Fakat [kapitalizm, devlet aygıtı ve sendikalar arasındaki] böyle bir çakışmanın hemen hemen her yerde görülebileceği söylenebilir! Bu türden her teşebbüs her zaman için ele geçirilerek ya da tasfiye edilerek son bulacaktır. Mayıs 1968'de harekete geçirilen aşağı yukarı her şey geri alındı. Fakat baskıcı donanımlar ile kolektif arzu enerjisi arasındaki büyük bir çatlak, yeni bir sorunsal ortaya çıkardı, yeni soyut makineleri dolaşıma soktu ve toplumsal mücadelelerin genel koşullarını yavaş yavaş dönüştüren militan yenilikçiliğin yeni perspektiflerini açtı.

Velhasıl, özyönetimci bir yönelimin politik satranç tahtasında kesin olarak alan kazanabilmesinin önündeki önemli engellerden biri, bizce, savunucularının ve öncülerinin çoğunun bu yönelimi, maddi ve ekonomik sorunlar alanıyla sınırlamak gerekirmiş gibi kavramalarıdır. Böylece, bu kişiler kamuoyunun gözünde öncelikle *kendi* işlerini, *kendi* işlerine bağlı ola-

rak, *kendi* arzularına bağlı olarak -yoksa toplumun geri kalanınınkilere değil- ayarlamaya çalışan insanlar gibi görülürler. Burada, dışarıdan bakıldığında, “her koyun kendi bacağından asılır” politikası olarak yorumlanan kendiliğindencilik mitine gelip çarparız. Dolayısıyla, kendiliğindencilikten özyönetim perspektifini çekip çıkarmak, sadece bir ideoloji meselesi değil, önemli teorik soruların -özellikle belli bir bilinçdışı tanımı- yanı sıra, gündelik hayatın ve militan örgütlenmenin çok pratik sorularını da içeren temel bir yönelim sorunudur. Özyönetim ne yönetim karşıtlığı olabilir ne de solun şu an tasarladığı haliyle planlamanın “demokratik” düzenlenişi olabilir. Özyönetim, ekonomik olmadan önce, şeyler, göstergeler ve kolektif özneleştirme kipleri arasındaki yeni bir ilişki türünün öne çıkarılması aracılığıyla *socius*'un dokusunu ilgilendirmelidir. Demek ki, bir özyönetim “modeli” fikri kendi içinde çelişiktir. Özyönetim ancak süregelen bir kolektif deneyimleme sürecinin sonucu olabilir; yaşamın ayrıntısında şeyleri ve arzu tekilliklerine saygıyı her zaman öne alan bu deneyimleme, en geniş toplumsal düzeylerde temel koordinasyon görevlerini “rasyonel olarak” sağlamayı da aynı ölçüde başarır.

Çok net bir şekilde söyleyelim, günümüzde özyönetimi mümkün olan her yerde uygulamaya başlamadan, seçimler sonucunda özyönetimin gelecek günlerde kurulacağını vaat etmek bize çok dürüst gelmemektedir. Partide, sendikada, özel yaşamda özyönetim derhal uygulamaya konmalıdır! Bürokrasiliğin yatırımı yoluyla kendini gösteren kolektif nevrozlar, liderlere, yıldızlara, şampiyonlara büyülu başvuru... bütün bunlar sadece sınıf düşmanlarının işi değildir. Bunlar bizim etrafımızda ve içimizde de varlık sürdürmektedir! Ve bizi en fazla felç ettikleri noktalara, yani kendi mikro-faşizmlerimizin kör noktalarına saldırmazsak, bunları başka yerde çözümleme iddiasında bulunamayız. Özyönetim, genelleşmiş bir otonomizmin, birbirini kıskanan yerliyurtluluklara -aile, topluluk, parti, ırk- yeniden kapanmanın eşanlamlısı olamaz; tersine, özyönetim, eski katmanlaşmaları yersizyurtsuzlaştırmaktır, bunları birbirine bağlamaktır, karar merkezlerini çoğaltan ve o zamana dek ırksal, ulusal, fallokratik vb. yatırımların esiri olmuş libidinal enerjileri serbest bırakan, merkezileşmemiş, planlamacı olmayan bir idari perspektife açılmaktır. Dolay-

sıyla, özyönetim, göstermeye çalıştığımız gibi, “yönlendirici olmayan”, Rogerci* vb. kimi psiko-sosyologların “analizörler” kaydı altında sınıflandırdığı *analitik-politik düzenlemelerin* yerleştirilmesinden ayrı düşünülemez; gerçekten de, küçük grupların “canlanması” için yeni bir reçete önermek değil, sınıflar mücadelesinin bütününe ilgilendiren “büyük ölçekli” bir politikadan ayrılmaz olan arzunun mikro-politikasının koşullarını düşünmek gerekir.⁵ Özyönetimci militanlar -kendilerinin demokrat olduğunu iddia eden “merkeziyetçiler” ile hiç de demokrat olmayan “kendiliğindenciler”i karşı karşıya getiren sağırklar diyaloguna son vermek için-, iktidar oluşumları ile karşı karşıya geldikleri arzu makinelerinin kesişmesini *pratik* düzlemde üstlenmelidirler. Fakat kimseyi esirgemeyen kapitalistik yabancılaştırmanın fiili koşullarında bu türden analitik-militan grupların gökten düşeceklerini hayal etmek güçtür!

Bu grupların yaygınlaşması, bugünden yarına, doğru

* Amerikalı hümanist psikolog Carl Rogers. (ç.n.)

5 On beş yıl önce, “kurumsal analiz” ve *analizciler* temalarını bizzat ben ortaya attığımdan, Maspero Yayınları’ndan çıkmış makale derlemesi olan *Psychanalyse et Transversalité*’nin 1974 tarihli yeni baskısında şu düzeltmeyi yapmak durumunda kaldım: “1961’den itibaren, GTPSI (Kurumsal Terapi ve Psikoloji Grup Çalışması) toplantılarında, kurumsal psikoterapiyi ‘kurumsal analiz’ olarak adlandırdığım şeyin özel bir örneği olarak saptamayı önerdim. O dönemde bu fikir pek yankı bulmadı. Psikiyatrik çevrelerin dışında, özellikle FGERI (Kurumsal İnceleme ve Araştırma Grupları Federasyonu) gruplarında bu fikir yeniden ele alındı. Kurumsal psikoterapi akımını canlandıranlar, psikiyatrinin ve muhtemelen pedagojinin alanlarında analizin utangaç bir genişleme gösterdiğini göz önünde bulunduyorlardı. Bence, böyle bir genişleme, politik ve toplumsal alanın bütününe hedeflemiyorsa ancak bir açmaza yöneltebilirdi. Bu kurumsal analizin temel politik uygulama noktalarından biri, bence, özellikle, benim ‘grup analizcileri’ diye adlandırdığım şeyden kaynaklanıyor olması gereken militan örgütlerin bürokratikleşme fenomeni olabilirdi. Bu temalar geliştiler, analizciler, kurumsal analiz ve hatta yanallık, aşağı yukarı her işe koşuldu; belki de bu durumda, kestirimsel özelliklerine rağmen, biraz canlı bir sorunsalı içlerinde barındırdıklarının işaretini görmek gerekir. Bu kavramların kökenine dair herhangi bir ortodoksluğu savunma fikri benden uzak dursun! Bu dönemde, GTPSI’nin hazırlık çalışması kolektifti; kimseye ait olmayan fikirler dört bir yandan yağıyordu. Ne yazık ki, ortam değişip de ben bu saptamaları taşımaya yöneltildiysem, bunlar bugün bu düşünce akımının evrimiyle ilgilenen az sayıdaki kişinin dikkatinden kaçıyor gözüksükleri içindir. Onların bellek boşluklarını ya da oluşum eksikliklerini doldurmak ve tamamen doğru olmak adına, ‘Yanallık’ üzerine raporunun farklı versiyonlarından önce ‘kurumsal analiz’ ve ‘analizciler’ üzerine hiçbir şeyin söylenmediğini ve yazılmadığını hatırlatırım.” 1964 yılında *Revue de psychothérapie institutionnelle*’in birinci sayısında yayımlandı.

kararlar alarak, iyi bir programı tercih ederek olacak şey değildir! “İkili iktidar” sistemlerinin inşasına prensipte imkân tanıyan devrimci ya da devrim öncesi koşullarda bile, halkın kendiliğindenliği zemininde kendi kendilerine yeşermeye koyulmaları beklenemez! Bunlar, uygun biçimde deneyimlenmiş embriyonlardan, ekonomik yönetim, gündelik hayat ve arzu çalışmasının sorunsallarını birleştirmeye yatkın, kimi zaman tamamen mikroskopik düzenlemelerden doğabilirler. Bu tür düzenlemelerin üreyebilmesi için, gerçeğe bağlanmayı başarma koşuluyla, taklit edilmeye ya da “propagandası yapılmaya” ihtiyacı olmaz. Gerçekten de, yeni bir mücadele ya da örgütlenme biçimi⁶ bir sorunu çözmeyi başardığında, bunun görsel-işitsel aygıtın hızıyla aktarıldığı fark edilir. Burada da bir modelin dolaşıma sokulması söz konusu değildir! “Toplumsal yenilikler”in büyümesi ve yayılması, gerçekten de, sadece yaratıcı bir deneyimleme hattına -bir köksapa- göre gerçekleşebilir. Zenginleştirici olmaya devam eden şey -örneğin Célestin Freinet'nin eserinde-⁷ onun “yöntem”lerinden ya da (dogmatik bir tarzda) bu yöntemlere başvuran hareketten ziyade, başka teşebbüsleri, başka bağlamlarda, örneğin kentsel bir çerçeve içinde, kurumsal pedagojiyle⁸ katalize etmeye katkıda bulunmasıdır ya da haddi zatında okulun varlığını çok daha kökten bir şekilde sorgulama fikrinin habercisi olmasıdır.⁹

Toplumsal yanallıklar

Belirli bir baskı durumunun hiçbir mücadele imkânı sunmadığı asla söylenemez; tersine, bir toplumun ya da toplumsal bir kümenin, haddi zatında, yeni bir faşizm biçiminin yükseli-

6 Ya da başka alanlarda, yeni bir matematik makine ya da yeni bir teknik yöntem.

7 Célestin Freinet, *Pour l'école du peuple*, Paris, Maspero, 1969 ve Élise Freinet, *Naissance d'une pédagogie populaire*, Paris, Maspero, 1969.

8 Fernand Oury ve Jacques Pain, *Chronique de l'école caserne*, Paris, Maspero, 1972; Fernand Oury ve Aïda Vasquez, *Vers une pédagogie institutionnelle*, Paris, Maspero, 1967.

9 1975 Eylül'ünde *Libération*'da paralel eğitim ağları üzerine “Vivre sans école” [Okulsuz Yaşamak] adlı bir yazı yayımlandı. Toplumsal Deneyimleme Grubu'nun (Reid, Hall, 4, rue de Chevreuse, 75006 Paris) yayımladığı *Parallèle* dergisinin Nisan-Mayıs-Haziran 1976 tarihli 1. sayısı içinde de yayımlandı. Ayrıca Liane Mozère'in yazısı “Projet d'hôtel d'enfants” [Çocuk Otelleri Projesi].

şine karşı kesinlikle donanımsız olacağı da asla ileri sürülemez. Moleküler semiyotikleşme molar katmanlaşmaları çalıştırır ve tersine, molar katmanlaşmalar da moleküler düzenlemele-ri güçsüz düşürmeye çalışır. Makroskopik ya da mikroskopik yerliyurtluluklar, kitlesel yersizyurtsuzlaştırmalar ya da minik kaçış çizgileri, yerel ya da büyük ölçekli faşist paranoyak yeniden yerliyurtlulaştırmalar, yanallığın genel bir ilkesine göre birbirine nüfuz etmeye devam ederler; öyle ki, örneğin, günümüzde Fransa'da, Almanya'da ve İtalya'da görüldüğü gibi, hukuksal haklar ve anayasal güvenceler, hatta “edinilmiş avantajlar” değişmeden, mikro-faşist iktidar bağlantıları her tarafta ortaya çıkabilirler. Şu ana dek bu ülkelerde mikro-faşist bağlantılar sanki molar düzeyde net bir şekilde billurlaşmamalıymış gibi görülmüştür. Fakat her zaman böyle olacağının hiç garantisi yoktur! Şili'deki hükümet darbesi arifesinde, ordularının dünyanın en demokratik ordusu olduğunu ilan eden generallerin açıklamalarını unutmadık! Bu durumda, sadece onların kafasında değil, “onlara inanan” insanların da kafasında neler olmaktadır?

Kolektif bir inanç fenomeni düzeyinde, faşist bir iktidara el koymayla zaten karşı karşıya değil miydik? Michel Foucault politik devlet iktidarının sadece hiyerarşikleştirilmiş zor organizmalarının sonucu olarak kabul edilemeyeceğini gayet iyi gösterdi. Disipline edici iktidarın dal budak salmış anatomisi diye adlandırdığı şeyi ortaya koydu: “Disiplin ne bir kurumla ne de bir aygıtla özdeşleştirilebilir; o bir iktidar türüdür, bu iktidarı uygulamanın -bütün bir aygıtlar, teknikler, yordamlar, yeni uygulamalar, hedefler içeren- bir kipliğidir; bir iktidar fiziği ya da 'anatomisi'dir, bir 'teknoloji'dir.”¹⁰ Bütün sorun, bu teknolojinin hangi koşullarda etkisizleştirileceği ve bu anatominin hangi koşullarda bozguna uğratılacağıdır! Dolayısıyla, bizce, (büyük toplumsal oluşumların soybilimsel kökeni ile arzulayan makinelerden yola çıkarak *socius*'un mikro-fiziksel ortaya çıkışı şeklindeki) iki tür kökeni karşı karşıya getirmek söz konusu değildir. Burada tartışma konusu edilen şey, daha ziyade, *bütün köken fikirlerinin* tasfiyesidir, ve bu da aktif sözcüm faillerinin -yoksa “nesnel” ve dışsal gözlemcilerin değil-, verili bir anda, verili bir durumda, toplumsal bir oluşumu dö-

10 Michel Foucault, *a.g.e.*

nüştürmek için müdahale etmeye yatkın semiyotik bileşenlerin sayısını ve yeğinliğini belirlemek konusunda genel olarak içinde bulunduğu pratik imkânsızlığı dikkate alarak olur. Bizim niyetimiz, burada, asla bir belirlenimsizlik metafiziğini öne çıkartmak değil, toplumsal nedenselliği statik terimlerle düşünen politik anlayışları -kendilerinin diyalektik olduğunu ya da termodinamik kavramlardan esinlendiklerini iddia et-seler bile¹¹ eleştirmektir. “Tarihin lokomotifi”, “zayıf halkalar ve güçlü halkalar”, “bağlantı kayışları” kavramlarıyla, bazı Marksistler, bizim “buhar makinesi kompleksi” diye adlandırabileceğimiz şeye gerçekten sabitlenmiş gözükmektedirler! Birbirinden ayrı enerji parametrelerine göre tamamen ayırt edilebilir nesneler arasındaki basitleştirici nedensellik modellerine bağlanmak yerine, daha yakın dönemli “modeller”den, örneğin çağdaş fiziğin etkileşim modellerinden esinlenseler daha iyi ederler.¹² Esini, burada, şairler ya da biraz hava değişimi iste-

11 Ayrıca bkz. Guy Lardeau ve Christian Jambet'nin Lacancı-Maoist çok şaşırtıcı metafiziği (*L'Ange*, Paris, Grasset, 1976), Lacancı sözcelem tü-mellerinden, yani dört temel söylemden -Efendinin, Akademisyenin, İş-teriğin, Psikanalistin söylemi- bir “asi söylemi”ni ayırmaya çabalar. Bkz. Jacques Lacan'ın semineri, Kitap XX, *Encore*, 1972-1973, Paris, Seuil, 1975. “Efendinin sözünü rahatsız eden simülakrlardan, bu söze boyun eğmek için de-ğil, bundan kurtulmak için arındırmak gerekir”(!) (s. 73). Onların bıkkınlığına ekleme pahasına (“Gösterenin, yeğinliğine göre düşünülen kim bilir hangi libidoya karşı durması anlamında, ‘dilsel’ olmadığını sürekli söylemek ge-rekir mi? Enerjinin gösteren yasaya karşıtlığının eleştiri-öncesi bir cahil-lik olduğu, Lacan'dan bu yana imkânsız olduğu şeklindeki herkesin bildiği bu şeyi yeniden belirtmeye gerek var mı?”), Lacan-öncesinin başka birkaç cahiliyle birlikte, *bütün* yeğinlik sistemlerinin, *bütün* enerjilerin sadece “gösteren”in söylenen (dilsel ya da değil) kaydına indirgenmesinin *pratik* -politik ve analitik- sonuçlarından kaygılanmaya devam ediyoruz.

12 Fizikçilerin maddeden enerjiye “geçiş”i ni dört tür etkileşim sağlar: *yer-çekimsel* etkileşimler - “ağırlık” türü; *elektromanyetik* etkileşimler - “ışık” ve “madde” türü; zayıf ve güçlü etkileşimler - “nükleer enerji” türü. Bir başka düşünme konusu, mikroskopik düzlemdeki kuantum mekanığı ile makroskopik düzlemdeki statik mekanik arasında eklemlenme tar-zı olabilir, ya da zaman ölçülerini bu ölçüleri gerçekleştiren aygıtların, yani “gözlemcileri”nin, veyahut, sözcelem düzenlemelerinin hareket mekânından asla ayırmamaktan ibaret bir görececiliğin temel ilkele-ri. Fakat kendi hareketleri ve referans koordinatları aynı matematik değişmezlik ilkesinden yola çıkarak “homojenleşmiş” olan bu görececi “gözlemciler”den farklı olarak, kolektif arzu düzenlemeleri, fizikçilerin “ayar çizgisi” olarak adlandırdıkları şeyin tekilliğini asla tamamen reddet-mez. Bkz. Banesh Hoffmann (tamamlayan Michel Paty), *L'Étrange Histoire*

yen gezginler tarzında anlamak gerekir. Elbette yeni kopyalar önerilmiyor; ya da bu alanlarda, toplumsal gerçekliklerle bağlantılı teorik bir analizdense, takıntılı bir nevrozdan kaynaklanıyor gözüken kavramların “bilimselliği”nin kompulsif aranişı da söz konusu değıl elbet.

İKİNCİ KISIM
TOPLUMSAL BİLİNÇDİŞİNİN
PRAGMATİK ANALİZİ

TEMEL TEMALARIN SUNUMU

Moler düzey ile moleküler düzey arasında mevcut çeşitli etkileşim kiplerinden daha önce söz ettik. Fakat bizim tarifimiz, bu etkileşimlerin semiyotik güçlerinin doğasını -özellikle soyut makinelerin işleyişini- yeterince derinleştirmedinizden, öz itibarıyla senkronik ve mekânsal bir düzlemde kaldı. Dolayısıyla, evrimsel aşamalarla akıl yürütme kiplerinin üzerinde yükseldiği mekanist nedensellik sistemlerini bozan diyakronik etkileşimlerin varlığını da düşünmek şarttır. Fakat “sonra” gelenin “önce” geleni belirleyebileceği nasıl düşünülebilir? Bütün geleneksel düşünce kipleri, bir *etkinin* -bir anlamda- zamanı geriye işletebileceğine karşı koyarlar. Dolayısıyla, bu türden etkileşimler ancak -maddi ve/veya semiyotik doğasını belirtmeden- “makinesel” diye niteleyeceğimiz bir düzeyde düşünmemiz koşuluyla kavranabilir; bu etkileşimler bu düzeyde beşeri mekânsal-zamansal koordinatların dışında işlev görürler. Soyut makinelere, “bağlandıkları” makinesel tutarlılık düzleminde gördürmek istediğimiz rol tam olarak budur. Ne Platoncu aşkın idealar ne de amorf bir maddeye bitişik Aristotelesçi biçimler olan bu soyut makineler her türden katmanlaşmayı hem yapar hem de bozarlar. Dolayısıyla, mevcut katman-

laşmalara “dışarıdan” gelip yapışan bir kodlama sistemi olarak işlev görmezler; onları “içerden” “tutarlar.”

Genel bir yersizyurtsuzlaştırma hareketi çerçevesinde, bir tür “seçmeli konu” oluşturlar, ki bunun olanaklılık kristalleri, canlı dünyada olduğu kadar cansız dünyada da işleyen bağlantıları, katmansızlaşmaları ve yeniden yerliyurtlulaşmaları katalize eder. Kısacası, yersizyurtsuzlaşmanın katmanların ve yerlerin varlığından “önce gelmesi”ne bunlar damgasını vurur. Dolayısıyla bunlar saf bir mantık mekânı içinde “gerçekleşebilir” değildirler, fakat sadece olumsal makinesel tezahürler aracılığıyla gerçekleşirler. Bunlar asla basit bir bileştirici değildir, biçimsel olarak tarif edilemeyen yeğinlikli bileşen düzenlemeleridir. Dolayısıyla, bunların, hangisi olursa olsun herhangi bir öte-dünyaya başvurmaya gerektirmeyen zorunlulukları, bir perspektif altüst oluşundan kaynaklanır; bu altüst oluş, kodlama ve “öğreti” süreçlerini insan-merkezci bir mantıktan ve bir gösterimden [*deixis*] bağımsız ele almaya yöneltir, ki bunun sonucu da tekil ile tümel arasındaki “hiyerarşik” ilişkileri yeniden elden geçirmektir. Semiyolojik olarak biçimlenmiş olmayan bir maddenin tekilliği tümellik iddiasında bulunabilir. Ve, tersine, bir kodlama ya da bir gösteren yinelemesi yaklaşımındaki tümellik de tikelliğe düşebilir. Soyut makinelerin oluşturduğu ne tümel ne de tekil olan gösterge-partiküller, tekillikleri bir tümellik erkiyle değil, katmanlaşmalar evreninin belli bir geçiş gücüyle donatırlar. Renkleri bu şekilde belirlenen bu tekillikler ve gerçekleştirdikleri katmanlaştırmalar, semiyolojik bir düzenleme çalışmasında kullanılabilir olurlar. Bununla bağlantılı olarak, tümellik iddiasında bulunan her sözce ya da her erk mercii, olanaklı bir pragmatik yeniden düzenlemeye hazırlayan bir yapaylık ve bir tarihsellikte tıka basa dolar.

Fakat dilbilimciler, tıpkı semiyotiği ilhak etmeye çalışmış olmaları gibi, günümüzde de pragmatikğin mümkün gelişimini denetim altına almaya çalışıyorlar. İçeriğin biçimi olan pragmatik ya paranteze alınır ya da -kabul gördüğünde- politik kapsamı içinde etkisizleştirilir. Yapısalcıların gösterilene yaptıkları şey -kütlesel bir yansızlaştırma işlemi- üretici dilbilim ve sözcelem dilbilimi tarafından bir başka düzeyde yeniden ele alınmıştır. Kuşkusuz şimdi semantik içerikler ile pragmatik içerikler belli bir kabul görmektedir; fakat bunun koşulu, bağlı

bulundukları kolektif sözcelem düzenlemelerinden daima uzak tutulmalarıdır. Oysa özellikle bir pragmatğin temel konusu, bizce, bu düzenlemelerle bağlantılı mikro-politik oluşumların ve bunların söylem ve dil üzerindeki etkilerinin incelenmesi olmalıdır. Güncel dilbilim, ne şekilde ele alınırsa alınsın, pragmatik ve semantik alanları sentagmatik alana göre şekillendirmeye devam etmektedir. Dil hakkında hiçbir varsayımda bulunmadığında bile -dağılımcılarda ya da Chomsky'de olduğu gibi- belli bir söylem tipinin içinde kapalı kalır ve semiyotik yeterliliğin tüm diğer olanaklarını bu söylemden çıkarsama iddiasında bulunur. Onun, incelediği dil ve yeterlilik türlerinin -yetişkin, normal, eril, heteroseksüel ve -sıklıkla- Beyaz ve kapitalistik dil- esasen tümeller sistemine dayanmasını kesin bir ön hazırlık olarak ileri sürmesindeki buyurgan zorunluluk buradan kaynaklanır. Burada, modellerin soyutlanması, işin içindeki iktidarların tarihsel bakımdan olumsal niteliğini gizlemekten başka bir şey yapmaz. Fakat bu teorilere yöneltilebilecek eleştiri çok soyut olmaları değil, tersine, yeterince soyut olmamaları ve tikel üretim ilişkileri çerçevesinde dillerin işin içine kattığı -tümel değil- *tekil soyut makineler* türünü açıklayamamalarıdır. İfade biçimi düzeyindeki (örneğin dilbilgiselliğin özerkliğini garanti etmek için) ya da içerik biçimi düzeyindeki dilsel tümellere dair her fikrin rolünün, pragmatğin iktidar işlevlerinden kaçınmak ve pragmatği toplumsal ve tarihsel alandan koparmak olduğunu kabul ediyoruz. Sentagmatik ağaç modelinin karşısına, burada, bir model olmayan ve “köksap” (ya da “kafes”) diye adlandırılacak bir şey çıkartılacaktır. “Köksap” şu özelliklerle tanımlanacaktır:

- bir S noktasında başlayan ve ikilemelerle işleyen Chomskyci ağaçların tersine, köksaplar herhangi bir noktayı başka bir noktaya bağlayabilirler;

- köksapın her çizgisi ille de dilsel bir çizgiye gönderme yapmaz. Her türden semiyotik zincir halkası, burada, sadece bütün gösterge rejimlerini değil, gösterge-olmayanların da bütün statülerini işin içine katan -biyolojik, politik, ekonomik...- zincirin halkaları türünde çok çeşitli kodlama kipleriyle bağlantılandırılmıştır;

- her semiyotik katmanın bağrındaki parçalılık düzeyleri arasında mevcut ilişkiler, katmanlar arasındaki ilişkilerden

farklılaşır ve yersizyurtsuzlaştırmanın kaçış çizgilerinden yola çıkarak işlev görürler;

- bir pragmatik, her türlü derin yapı fikrinden vazgeçer. Pragmatik bilinçdışı, psikanalitik bilinçdışından farklı olarak, türsel bir eksen üzerinde bölüştürülmüş ve kodlanmış kompleksler halinde billurlaşmış temsili bir bilinçdışı değildir; bir harita tarzında inşa edilmelidir.

Köksapın sonuncu özelliği olan harita, sökülüp takılabilir, bağlantılandırılabilir, ters çevrilebilir ve sürekli değişim geçirmeye yatkındır. Bir köksapın bağrında ağaç yapıları var olabilir. Tersine, bir ağacın dalı da köksap biçiminde tomurcuk verebilir.

Pragmatik, iki dizi bileşene bölünecektir:

1. *yorumlamacı dönüşümsel bileşenler* (bunlara aynı zamanda üretici de denecektir), anlamsal semiyolojilerin yorumlamacı olmayan semiyotikler üzerinde önceliğini gerektirir.

Bunlar da iki genel dönüşüm tipine bölünecektir:

- örneğin ikonik semiyolojilerden kaynaklanan analogik dönüşümler;
- dilsel semiyolojilerden kaynaklanan gösteren dönüşümler.

Bunlara, yeniden yerliyurtlulaştırma ve özneleştirme yoluyla “içerikler üzerinde iktidar kurma”nın iki türü denk düşer ve bu iki tür de ya sözcelemin yerliyurtlulaştırılmış düzenlemelerine ya da sözcelemin bireyleşmesine dayanır.

2. *Yorumlamacı olmayan dönüşümsel bileşenler* ise önceki iki dönüşümün iktidarını devirebilir.

Bunlar önceki iki dönüşüme paralel iki genel dönüşüm türüne bölünecektir:

- (örneğin algı, jest, mimik düzeyinde) yegınlikli semiyotiklerden kaynaklanan sembolik dönüşümler;
- göstermeyen semiyotiklerden kaynaklanan ve hem içeriğin biçimselliğine hem de ifadenin biçimselliğine yönelik bir yersizyurtsuzlaştırmayla ve bir gösterge-partikül sisteminin belirgin kıldığı soyut makinelerin işin içine katılmasıyla işleyen diyagramatik dönüşümler.

Saptamalar:

1. Biz burada “üretici bileşen” ile “dönüşümsel bileşen” ifadesini Chomskycilerle aynı anlamda kullanmıyoruz. Onlara göre, bir sistemin üretici yeteneği mantıksal-matematiksel bir aksiyomatik gibi işlev görürken, biz (bir dilin ya da bir diyalektin) üretici zorlamalarının bir iktidar oluşumunun soybilimine her zaman sıkı sıkıya bağlı olduğunu kabul ediyoruz. Dönüşüm mefhumunda da durum aynıdır. Chomskyciler dönüşüm mefhumunu cebirsel ya da geometrik dönüşümlerin mefhumuna benzer bir tarzda tahayyül ederler (bir denklemin dönüşümlerinin, mevcut ilişkilerin “derin” ekonomisini sürdürerek, onun biçimini değiştirdiği hatırlanacaktır). Burada, evrim teorilerinin tarihinde dönüşümcülüğü (ya da değişimciliği) sabitçiliğin karşısına çıkarmaya yöneltenle karşılaştırılabilecek olan bir anlamda, bundan söz ediyoruz. Fakat bizim Chomskyci kategorileri “yanlış” kullanmamıza çok cılız bir alay ve provokasyon payı da girmektedir, çünkü aslında bunlar bize *tersten* rehber olarak hizmet etmişlerdir.

2. Uluslararası Semiyotik Cemiyeti'nin tarihsel kararının tersine,

- gösterge sistemlerini dil yasalarıyla ilişki içinde inceleyen (Barthes'ın perspektifleri) dil-aşırı disiplin olan *semyoloji* ile
 - gösterge sistemlerini dilbilime bağımlı olmayan bir yön-teme göre incelemeye çalışan (Peirce'in perspektifi) disiplin olan *semyotik*
- arasında bir ayrımı sürdürmeyi (hatta onu güçlendirmeyi) de aynı keyfiyetle öneriyoruz.

DİLBİLİMİN ZAVALLI EVLADI: PRAGMATİK

Pragmatğin ortaya atmakta olduğu sorunlar, çağdaş dilbilimin kaygısı içinde giderek merkezi bir yer elde etmektedir. Dilsel yapısalcılıkta, içerikler, her zaman için ikili karşıtlık zincirleri halinde tarif edilebilen gösteren zincirlerine bağlıydılar. Enformasyon teorisi, bir anlamda, dilin ifade makinesinin kalbine yerleştirilmişti. Buradaki erekliliğin bir enformasyonun aktarımı olması, geri kalanın gürültüden ve yinelemeden başka bir şey olmaması doğal gözüküyordu. Dilin tek içeriği enformatif olmak olduğundan, dil toplumsal alanla ve politik sorunlarıyla iç içe geçemezdi. Dilbilimin konusu, dilbilimi bilim haline getirme iddiasındaki “nesnel” konusu, bu enformasyon atomuydu (biçim niceliğinin bir tür birimi); iletişim sorunları ise oldukça marjinal kalan bir soruna, sözcelem sorununa gönderilmişti. Böylece bilimsel nesnelliği taklit eden dilbilim, rahatsız edici bütün toplumsal sorunsaldan uzak kalabileceğini sanmaktaydı. Psikanaliz de aynı şekilde hareket etmişti, fakat enformasyon teorisine değil, biyolojiye, dilbilime ve hatta -yakın dönemde- mantık ve matematiğe dayanarak bunu yapmıştı.

Chomskyci dilbilim, dilin yaratıcı niteliğini anlamamakla suçladığı yapısalcı dilbilimlerden derhal ayrılmak istemiştir. İlk

versiyonunda, fonolojik makinenin, yüzeysel denen bir düzeyde, sözcelerin nihai biçimlenmesine müdahale edebileceğini kabul ediyordu. Chomskyci ilk dilbilimsel model, derin bir sentaks yapısından yola çıkarak, hiçbir semantik çiftanlamlılığı, hiçbir nüansı yitirmeden sözceleri üretme ve dönüştürme iddiasındaydı. Fakat yol alırken karşılaşılan “semantik sorun”, “derinde” gerçekleşme iddiasındaki işlemlerin gizemini yoğunlaştırmaktan başka bir şey yapmamıştır. Chomskyci ortodokslara göre, semantik bileşimlerin üretimi matematik bir makineye -bir sentaks topolojisine- dayanırken, “üretici semantik” denen akım için, bu aynı görev, soyut “semantik atomlar”ı (“atomsal yüklemeler”) ve onları birbirine bağlayan “anlam postulatları”nı eklemleyen “doğal mantık” denen tikel bir mantığa emanet edilir.¹ Yapısalcılığın ve Chomskyciliğin pek sınırlı biçimciliğinden kurtulmaya çalışan bir sözcelem dilbilimi günümüzde kendi yolunu bulmaya çabalamaktadır. Bunun belirgin projesi, iletişimin pragmatik bileşenlerini dikkate almaktır. Ne yazık ki, bu bileşenlerin ancak mevcut haliyle dilin yapısı üzerinde bir etkisi olduğu sürece, yani önceden sentakslaştırılmış ve semantikleştirilmiş oldukları sürece dikkate alınabileceği doğal gözükmemektedir.

Ve fonolojik ve üretici akımların araştırmalarının dışarıda bıraktığı mikro-politik iktidar alanlarının statüsü sorunu yeniden belirecektir. Pragmatğin -Chomsky'nin bir deyimini alırsak-² “hurdalığı”nın yerini değiştirmekten başka bir şey yapmadığımız izlenimine yeniden kapılabiliriz. Yapısalcıların ikici indirgemesiyle birlikte, bu hurdalık, semantiği ifade ediyordu. “Üretici semantikçiler”in topolojiciliğiyle birlikte, görünürde semantik içerikler üstlenilmiş olur, fakat bunlar *sözcelemlerinin toplumsal düzenlenmeleri asla dert edilmeden* incelenecektir; böylece, politik hurdalık, hudutları tanımlanamayan bir pragmatığe doğru itilmiş olur. Sözcelem dilbilimi ile birlikte, nihayet pragmatığe eğilim gösterilse de, bu, kısıtlayıcı bir tarzda inşa edilir. Pragmatik, gösteren bir içerik gibi ele alınır. Semantik alanlarla aynı sıfatla, pragmatik alanlar da düzeltilmiş, yapılandırılmıştır. Sentaks ve fonoloji makinelerine bağımlılık içinde kalacak bu alanlar kuşkusuz Martinet'nin

1 Bkz. *Langage*, no 27, Eylül 1972, s. 72, “üretici semantik” üzerine.

2 Bar-Hillel de bir “çöp kâğıt sepeti”nden söz etmektedir: “Out of the Pragmatic Wastebasket”, *Linguistic Inquiry* LL, no 3, s. 71.

yapısalcılığının makinelerinden daha karmaşıktır ve derin yapıların ya da yüzeysel yapıların üretici türdeki herhangi bir noktasının içinde yer alacaklardır. Bunların kat kat dizilecekleri kendi sistemleri, kendi mikro-politik sözcelem alanları olabileceği fikri ise asla kabul edilmeyecektir.

Semantik alanlar ile pragmatik alanların “dijitalleştirilmiş” bir enformasyonu taşıyan ifade makinelerine benzer bir kiplikte ikilendirilebileceğini dilbilimciler ilk kesinlik olarak kabul etmiş görünmektedirler; onların içerikten ve bağlamdan çekindikleri ve bunları, ancak bir tümeller sistemine dayanan, tarihsel ve toplumsal olumsuzluktan onları koruyan kesin bir biçimleştirmeden yola çıkarak denetleyebileceklerinin garantisine sahip olma koşuluyla, dikkate almayı kabul ettikleri söylenebilir. Örneğin Nicolas Ruwet, dilin yaratıcılığının ancak bir aksiyomatik çerçevesinde uygulanabileceğini kabul eder. Hjelmslev'in açık perspektifinin, ifade figürlerinin ve içerik figürlerinin, daha moleküler olan ulanma [*concaténation*] düzeyinde başlayabileceğini Ruwet reddeder (biz ifade figürlerini göstermeyen diyagramatikler olarak, içerik figürlerini ise göstermeyen semantikler olarak tanımlamaya çalışacağız). Kuşkusuz ki, bu yazar dil içinde bu tür çalışmanın varlığını bütünüyle dışlamamaktadır, fakat bu çalışmayı, deli çocukların ve şairlerin toplumsal düzlemde bildikleri şeyi dilbilimsel düzlemde yankılar gözüken marjinal bir konuma iter.³ Dilin yaratıcılık boyutunu bu koşullarda korumayı hâlâ nasıl umut edebiliriz?

Sapıkların, özne-gruplarının kelimeler icat edebileceği, bir sentaksı kırabileceği, anlamları değiştirebileceği, yeni anlamalar, eylem kelimeleri, politik düzende kelimeler üretebileceği, toplumda olduğu kadar dilde de devrimler doğuracağı nasıl anlaşılabilir?

Semiyotik bakımdan biçimlenmiş maddeler

Hjelmslev'le birlikte, dilbilimi radikal biçimde aksiyomlaştırma projesi, en azından, içerik-ifade karşıtlığını geri dönüş-

3 “Yaratıcı amaçlı bu işlenmemiş olanaklarının şiirde bile çok istisnai kaldığını belirtelim. Lewis Carroll'un *Jabberwocky*'si, James Joyce'un *Finnegans Wake*'i ya da Michaux'nun bazı metinleri sayılabilir elbet; fakat en azından şu söylenebilir ki, bu türden yaratıcılık dilin sıradan kullanımındaki yaratıcılıkla son derece uzak ilişkiler içindedir.” Nicolas Ruwet, *Introduction à la grammaire générative*, Paris, Plon, 1967.

süz bir şekilde belirginleştirmeme gibi bir avantaj sunuyordu. “Düzlem, ifade ve içerik terimleri bile yaygın kullanıma göre seçilmişlerdi ve tamamen keyfiydiler. İşlevsel tanımlarından yola çıkarak, bu büyüklüklerden birini 'ifade', diğerini de 'içerik' olarak -tersi değil- adlandırmanın meşru olduğunu savunmak bile imkânsızdır: Bunlar birbirleriyle bağlantı içinde tanımlanmıştır, ne biri ne diğeri daha kesin olarak tanımlanabilir. Bunlar, ayrı ayrı ele alındıklarında, aynı fonksiyonun birbirine karşıt fonktifleri [öğeleri] gibi, ancak karşıtlık olarak ve nispi bir şekilde tanımlanabilirler.”⁴ İfade ve içeriğin bu aksiyomlaştırılmış karşıtlığının, aslında, Saussure'ün gösteren ile gösterilen arasındaki karşıtlığıyla örtüşmesinden elbette rahatsız olunabilir, çünkü bunun sonucu, bütün semiyotiği dilbilime bağımlı kılmak olacaktır.⁵

Ne olursa olsun, glosematikçilerin “semiyotik işlev” adını verdikleri en temel düzeyde, içerik ile ifadenin bu klasik karşıtlığını kökten nispileştiren bir “dayanışma” oluşturmak için ifade biçimi ile içerik biçimi eklemlenir.⁶ Bu “dayanışma”, sonuçta, ancak tözler düzeyinde (içeriğin anlamı ile ifadenin anlamı) gerçekleşme hakkı bulabilir. Bununla bağlantılı olarak, ancak tözler içinde kendini gösterdiği, işlevselleştiği ölçüde biçimden söz edilebilir. İmdi, bizim göstermeye çalıştığımız şey, dilbilimsel olmayan semiyotik metabolizmaların, bir “anlamlandırma oluşturma” makinesinin ortaya çıkmasından “önce” bu tözlerle çalıştığıdır; bu tözler açısından, bu sonuncusu (metabolizma, sembolik, diyagramatik vb.) karşısında bir öncelik ya da hiyerarşi ilişkisi saptanamaz. (Burada soyut makine diye adlandıracağımız) biçimlerin bu dayanışması, çeşitli temel “maddeleri” semiyotikleştirerek, ifade ve içerik tözlerini oluşturur. *Tözü maddelerden* farklılaştıran şey, tam da semiyotik

4 René Lindeken, *Hjelmslev. Prolégomènes à une théorie du langage*, Paris, Hatier, 1975, s. 85.

5 Hjelmslev dili şöyle tanımlar: “Bütün diğer semiyotiklerin tercüme edilebildiği, keza tüm diğer diller gibi akla gelebilecek bütün semiyotik yapıların da tercüme edilebildiği bir semiyotik” (age., s. 138).

6 René Lindeken şöyle yazmaktadır: “... İfade düzlemleri ile içerik arasındaki bağı niteleyen -gösterge sistemlerinin ifşa gücü de buradan kaynaklanır- ve Hjelmslev'in dayanışma ilişkisi diye adlandırdığı semiyotik mutlak bağımlılık ilişkisi, bir gösterge düzleminden diğerine, iki biçim tarafından özellikle akdedilmiş kabul edilmelidir”, a.g.e.

olarak biçimlenmiş olmasıdır. Hjelmslev'in tözün sentagmatikleşme sistemi ile süreci arasında ortaya koyduğu ayrım, bu sürecin -Platoncu idealar türünde- özerk biçimlerin esiri kalmasını gerektirmez. Hiçbir biçim, oluşum süreci dışında, kendi başına var olamaz. Bu süreçler ille de kendi içlerine kapalı tümel kodlara gönderme yapmaz; kimi durumlarda, işin içine kattıkları temel malzemelere özgü karakteristiklerden ayrılmazlar; Metz, sinema konusunda, bu temel malzemeleri ifade malzemelerinin makul çizgileri diye adlandırmıştır.⁷ Bütün sorun, semiyotik bir bileşene yaratıcı bir işlev veren ve bu işlevi ondan geri alan şeyi belirlemeye çalışmaktır. Mevcut halleriyle diller semiyotik bir yaratıcılık ayrıcalığına sahip değildir. Bunlar çoğu zaman normalleştirici kodlandırmalar olarak işlev görürler. Dilbilimsel olmayan semiyotikler ise, tersine, kusursuz biçimde yaratıcı olabilir ve hatta egemen dilbilimsel anlamlandırmaların konformizm kılıfını bile parçalayabilirler. "Özgür halde"ki semiyotik süreçleri dilbilimsel bileşen ya da dilin bağlantısı durumuna indirgeyen semiyolojik üst-kodlanma işlemi, iktidar oluşumları tarafından kullanılabilir özellikleri, bu süreçlerin her biri için tecrit etmekten ve dilbilimsel gösteren makine aracılığıyla diğerlerini etkisizleştirmekten, bastırmaktan ve "yapılandırmak"tan ibarettir.

Dolayısıyla, Hjelmslev'in savunduğu gösterge ile sembol arasındaki ayrımı burada yeniden ele alacak değiliz. "Gösterge makinesi" ifadesiyle belirteceğimiz şey, Hjelmslev'in sembol sistemi ile gösterge sistemini kapsayacaktır (*Prolégomènes*, s. 142). Sonuç olarak, anlam üretimleri ile sembolik ya da ikonik üretimleri niteleyen şeyi belirlemeye ifade figürleri düzeyinde değil, *bu gösterge makineleriyle ilgili sözcelem düzenlemelerinin pragmatik düzeyinde* çabalayacağız. Böylece pragmatik, -bir anlamda- semiyotik mikro-politikadan sorumlu bileşenlerin başında yer alır.

Şeyler düzeni ve göstergeler düzeni

Bizim terminolojimizde, soyut makinenin, daha doğrusu, temel semiyotik bileşenlerden çıkarılıp alınmış makinenin, en fazla makinesel şeye sahip olan, yani en fazla yersizyurtsuz-

7 Bkz. Christian Metz, *Essai sur la signification au cinéma*, Paris, Klincksieck, 1968 ve *Langage et cinéma*, Paris, Larousse, 1971.

laştırılmış gösterge makinesinin, bir dil içinde semiyolojikleşerek, bu bileşenlerin homojen iki düzlemde -ifade düzlemi ile içerik düzlemi- yeniden toplanmalarıyla yeniden yerliyurtlulaştırılmasını sağladığını söyleyeceğiz. Aslında bu iki düzlem hiç de homojen değildir: Homojenlik yanılması, kurucu öğeleri aracılığıyla birbirleri karşısında oluşturdıkları ikili eklemlenme, kutuplaşma, yapılanma yoluyla verilir. Bu “taban” bileşenlerin, homojenleştikleri, planlandıkları ölçüde, semiyotik değil, semiyolojik oldukları söylenebilir. Semiyotik tözlerin çeşitliliği ardına saklanmış bulunan bu semiyolojik süper-töz, bu *ikici gösteren töz* ya da bu üst-anlam, farklı semiyotik vektörlerin işin içine kattığı yeğinlikli çoklukları, ancak bu ikili üst-kodlama sistemi -içerik düzeyinde iktidarın üst-kodlaması ve sentagmatik düzeyde mantıksal-aksiyomatik üst-kodlama- sayesinde bölgelere ayırma ve hiyerarşileştirme koşuluyla “elinde tutabilir.” Bütün ifade kiplerinin düzeni, genel biçimleştirilmesi ideali, semiyolojik tözün yeğin akışlarının sınırlandırılması ve denetimi ideali, asla tamamen erişilmeyen -çünkü gerçeklikte, daha ilerde göreceğimiz gibi, dil her yandan elden kaçır- bu ideal, eksiksiz ikili [dikotomik] analizdir, ikilikçi [binarist] indirgemedir, modeli enformasyon teorisi tarafından oluşturulmuş ve dil bilimleri ile beşeri bilimlerin alanında gerçek bas-kıcı savaş makinesi olarak işlemeye (zaten belli ölçülerde yakın olduğu davranışçılık ve Pavlovculukla birlikte) devam eden bütün semiyotik praksisin radikal bir şekilde “dijitalleşmesidir.”

İkilikçi indirgemeci analizin, herhangi bir türdeki toplumsal olguya -hak olarak- uygulanabileceği, serinkanlılıkla, “bilimsel” kabul görür. Bu uygulamaya herhangi bir hile yoluyla erişilebileceği sanılırsa, bu durumda, söz konusu olgunun özünün kavrandığına ikna olunur, hoşnut kalınır ve burada durup başka bir şeye geçilebilir! Bu yönelim içinde ve olayları uç noktaya vardırıarak, her olayın rastlantısal olasılık terimleriyle ifade edilebileceği, herhangi bir yapının tesadüfi kökenli bir numunenin sonucu olabileceği ya da tümel bir mantıksal buyruk tarafından yönetildiği ve başlangıçtaki olasılık sistemi içinde yerel bir entropi azalması odağını inşa etmeyi “hedeflediği” kabul edilebilir. Böylece, tarihe ve iktidar mücadelelerine tepeden bakma iddiasındaki tümeller, olayları diyakronik bir eksen üzerinde *olasılıklaştırmaktan* ve senkronik bir eksen

üzerinde *yapısallaştırmaktan* ibaret iki işlemin kesişme noktasında bulunurlar. Fakat bütün bu işlemin gerçek hedefi, burada bizi ilgilendiren semiyotik alanlarda kopma ve yeniliğin tek fiili üreticilerini son tahlilde oluşturan toplumsal-makinesel düzenlemeleri başarısız kılmaktır. Tesadüf ve yapı, özgürlüğün en berbat düşmanlarıdır. Her ikisi de, 19. yüzyıl sonundan itibaren matematikten ithal edilen bilimlerin genel aksiyomatığı şeklindeki aynı tutucu idealle, tarihin olumsuzluklarının erişemediği ve günümüzde epistemolojinin kılı kırk yaran ve kemikleşmiş söyleminde süren bilgi öznesi olan aşkın öznenin aynı felsefi geleneğiyle hareket ederler. Her seferinde aynı hokkabazlık gösterisiyle karşılaşılır: Kimi sözcelerin -cogito, matematik, bilim "söylemi"- gösteren eklemlemelerinin sözümona tümel niteliği üzerinde temellenen aşkın bir düzen savunulurken, kâtiplerinin statülerini, maddi konforlarını ve hayali güvenliklerini garanti eden belli bir tür iktidar katmanlaşması desteklenmeye çalışılır.

Dolayısıyla, biçim karşısında olası iki tutum, iki politika vardır: Tarihin kesintiye uğrattığı ve semiyolojik tözler içinde "cisimleşen", aşkın, tümel biçimlerden yola çıkan biçimci bir tutum ile tarihin önerdiği makinesel süreçlerden yola çıkarak semiyotik bileşenleri ve soyut makineleri özetleyen iktidar oluşumlarından ve sözcelem düzenlemelerinden kaynaklanan bir tutum. Kimi zaman, "doğal" kodlamalar ile gösterge makineleri arasındaki az çok tesadüfi bağlantılar, verili bir dönemde baskın çıkar gözükecektir, fakat aslında, bu bağlantılar, onların sözcelem odaklarını (yoksa, söylemeye çalışıldığı gibi, onların yeniden sözcelemleşmelerini değil) her koşulda oluşturan düzenlemelerden ayrılamaz. Gerçekten de, burada, üst-dil yoktur.

Sözcelemin kolektif düzenlenişi, şeylerin ve olguların durumundan "dosdoğru" söz eder. Bir yanda boşlukta konuşan bir özne ile diğer yanda "dolu"nun içinde konuşulacak bir nesne yoktur. Boş ile dolu aynı yersizyurtsuzlaşma etkisiyle "makineleşmiş"tir. Bağlantılar, ancak "doğa"nın şeyleri ile dilin şeylerinin yersizyurtsuzlaştığı ve yersizyurtsuzlaşmaları arasında bir bağlantıyı mümkün kıldıkları noktalarda mümkündür. Böylece, düzenlemeler tesadüfe ya da tümellerin bir aksiyomatığına teslim edilemezler. Bunlar genel bir yersizyurt-

suzlaşma “yasa”sından kaynaklanırlar: Önceki sözcelem sistemlerinin açmazını ve bunlara denk düşen makinesel düzenlemelerin katmanlaşmalarını potansiyel olarak çözümleyecek olan şey, en fazla yersizyurtsuzlaştırılmış düzenlemedir. Fakat bu “yasa” asla önceden oluşmuş bir düzeni, zorunlu bir uyumu içermez. Bu sadece diyalektik garantisi olmayan makinesel bir diyakronidir. Bu ikinci perspektif -aşkın biçimlerin değil, soyut makinelerin perspektifi- üzerinde durmanın zorunluluğuna inanıyor olmamızın nedeni, dilbilimcilerin ve onların peşisıra semiyotikçilerin ve yapısalcıların içine kapandıkları tövbe tanımaz ve güçsüzleştirici ikicilikten kurtulmanın olası tek yolunun bize buymuş gibi gelmesidir. Fakat ideolojik bir seçmeli konu söz konusu değildir. Gerçekten de, bu iki perspektif birlikte var olur ve birbiri üzerinde etkide bulunmaya devam eder. Yeğinlikli çokluklar tarafında, makinesel kaçış çizgileri, semiyotik süreçleri yersizyurtsuzlaştırma, onları açma, başka ifade konularına onları bağlama eğilimindedir; “şeyler” düzeni tarafında, egemen dünyevilikler tarafında ise, katmanlaşmış kodlamalar, onları sentakslaştırma ve yeğinlikli gerçek üzerindeki her etkiden koparma eğilimindedirler. İlk tarafta, sürekli olarak doğuş halinde bulunan arzu, semiyolojik katmanlaşmalarla alakası olmayan kendi çizgisini izlemektedir; ikinci tarafta ise, *ikileyerek etkisizleştirdiği* ölçüde alımlayıcı ve pratik olan, dilbilimsel şifrelerden önceki bir şifreye bizi tabi kıldığını Michel Foucault'nun söylediği bu “suskun düzen” içinde, iktidar yapıları içinde dönüp durur.⁸

Soyut makine ya da gösteren soyutlama

Dilbilimsel gettoda, anlamlandırmalar gettosundan çıkış, diyagramatik etki diye adlandıracağımız şeyin içinde soyut makinelerin anlamlamayla *birlikte* ya da *ondan bağımsız* işlemesine bağlıdır (sembolik “ön”-gösteren semiyotik bileşenler düzeyinde, hâlâ soyut makinelerden değil, sadece makinesel işarettten söz edeceğiz). Soyut makineler ikici gösteren tözden kurtulduklarında, ondan kaçındıklarında ya da kaçamak yolu bulduklarında, tezahür etmek için -söz konusu durumda- bir ifade düzleminin bir içerik düzlemine eklemelenmesinden olu-

8 Michel Foucault, *Les Mots et les choses*, Paris, Gallimard, 1966, s. 12. [*Ke-limeler ve Şeyler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi, 2000]

şan özel bir katmandan kaynaklanmazlar. Diyagram etkisiyle, *tek bir düzlem*den yola çıkarak düzenlenirler: makinesel tutarlılık⁹ ya da makinesel içkinlik düzlemi.

Bütün yersizyurtsuzlaşma noktaları, bütün makinesel artı-değerler bu düzleme dâhil olup eklemelenirler. Bu düzlem, bir anlamda, soyut makinelerin (ve makinesel işaretlerin) makinesini, bütün potansiyel makinesel düzenlemelerin potansiyelleşme yerini oluşturur. Soyut makineler burada katmanların içine gömülmeye (ya da kaplanmaya), bölümlenmeye son verirler; tersine, maddi ve semiyotik bileşenlerinin tutarlılık düzleminin makinesel-semiyotik artı-değerlerle yersizyurtsuzlaşma noktalarını bağladıkları ölçüde artık bu makinelere bağlı olan şey katmanlardır. Böylece, katmanların üzerine bir olanaklılık alanı biner, onlara musallat olur, ufuk noktalarını bu alan oluşturur: Yeni makinesel düzenlemelerin ortaya çıkış alanıdır bu. Bu düzeyde, semiyotik makineler ile göndermeleri arasındaki ayrım makul olmaktan çıkar, ki bizim soyut makine ifadesini kullanmamızı motive edecek olan da budur. Makineler burada ne maddidir ne semiyotik. Bunlar saf potansiyelliğin makineleridir. Boş potansiyellik değil -çünkü hiçten yola çıkmazlar-, fakat verili bir tarihsel bağlam içinde makinesel şubenin verili bir noktasında ele alınan makinesel düzenlemelerin potansiyelleşme noktalarıdır. Makineler, katmansızlaşma çizgilerinin bağlantı noktalarını çıkarıp attıklarından soyutturlar. Katmanların ayrımları sonsuza dek koruması gerektiği sanılan yerde, olanaklı bağlantıların tekanlamlılığını inşa ederler. Soyut makineler ve bunların tutarlılık düzlemleriyle birlikte, katmanlar arasında kopmalar ortaya çıkar ve en yersizyurtsuzlaşmış bir enerji geçişi mümkün kılınır.

Fakat soyut makinelerin bu tekanlamlılığı esasen metas-taz yapabilir olmaya devam eder. Bu makineler, bu haliyle, tekrar ediyoruz, hiçtirler, hiç kitleleri yoktur, hiç enerjileri, hiç bellekleri yoktur. Şeylerin halleri ile göstergelerin halleri arasında olanağın billurlaşmasının sonsuz küçük, süper-yersizyurtsuzlaşmış ibaresinden başka bir şey değildirler. Bunları, teorinin “virtüelleştirdiği” ve özdeşliklerini ancak sonsuz küçük bir zamanda koruyan çağdaş fiziğin partikülle-

9 “Makinesel tutarlılık” mefhumu, burada, matematikteki “aksiyomatik tutarlılık” mefhumuna karşı koymak için önerilmiştir.

riyle karşılaştırabiliriz; teorik-deneyssel karmaşa onların varlığını varsayarak işlev görmeye devam edebildiğinden, zaten bu özdeşliği deneyssel bir düzlemde kanıtlamaya hiç ihtiyaç yoktur. Diyagram etkisinden, *gösterge-partiküllerin* uygulamaya konuluşu diye söz etmemizi sağlayan bu metafordur: Soyut makine, semiyolojik bir tözün üzerinde sabitlenmesine ve güçsüz kalmasına göre ya da diyagramlaşma süreci aracılığıyla makinesel tutarlılık düzlemine dâhil olmasına göre ya anlam “yüklenir” ya da varoluş. Birinci durumda, kendi üzerlerine kapatarak, çift-tekanlamlı denklik içine koyarak, üst-kodlayarak ya da aksiyomlaştırarak yeniden yerliyurtlaştırdığı potansiyel katmansızlaştırma çizgilerinin tutunma noktası olarak hizmet eder. Bu durumda, kaçış çizgileri için bir kaçış noktası olur, ama bu kez resimsel anlamda, virtüel bir perspektifi tümleştiren, arzunun bütün sızıntılarına son veren temsilin kapanış noktasıdır; boş bir içerene bağlı olarak oluşan bütün bir içerik dizisi için bir tür boşaltım noktasıdır. İkinci durumda ise semiyotikleştirme süreçleri, katmanları kat edecek, anlamlandırma etkileri olan yineleme düğümlerinin, kişiselci kutupların, yüz oluş özelliklerine sabitlenmelerin vb. çevresini dolaşacaktır. Bu durumda, onun varoluş kipi ve içine girdiği semiyotik bileşimler ne olursa olsun, soyut makine sabit ve tümel koordinatlara artık bağlı olmayacak, çoklu potansiyelli bir oluşa bağlı olacaktır. Böyle bir diyagram etkisi oluşamazsa sistem çöker ve ikici töz duruma hâkim olur. Anlamli içeriklerin “zihinselleşmesi”, bir gerçeği şeyleştirmekten, gösterilenleri paradigmatikleştirmekten ve semiyotik bir normatifleştirme ve tabi kılma düzenine göre bir ifadeyi sentagmatikleştirmekten ibarettir. Hjelmslev’in gayet iyi gösterdiği gibi, semiyolojik biçimleştirmenin çeşitli kipleri anlamlandırma içinde ifade ile içerik arasındaki temel kopuşa dayanmaktadır. Gösteren-gösterilen-gönderge şeklindeki ünlü üçgenin oluşturduğu semiyotik güçsüzleştirme makinesinin bağrında ifade-içerik ve biçim-töz şeklindeki iki kopuşu ilk zamanda akdettikten sonra, ikinci olarak, bütün diğer semiyotik üretimlerden üstünlüğünü iddia ederek, anlamlandırma üretimine -sadece o *iletişim semiyolojisi* olarak tanımlanabildiğinden- soyluluk unvanları dağıtılır. Fakat yeğinlikli çokluklardan kökten kopmuş, kurmaca özneleştirme

kutupları arasında güçsüzleştirilmiş enformatif kalıntılar değilse, neyin iletişimi, kimler arasında iletişim?

Demek ki konu, Lacan'ın "bir gösteren bir başka gösteren için özneyi temsil eder" şeklindeki ünlü formülünün ilan ettiği gibi basit bir gösteren etkisi değildir; güçsüzleşmeye katkıda bulunan sürecin bütünüdür. Sözcelemin bireysel ve bilinçsel özneleşmesi, güçsüzleştirici bir dizi kopuşun özellikle düzenlenmesine denk düşer:

- gösterge makineleri düzeyinde, gösteren ile gösterilen arasında;

- söylem düzeyinde, gösterilen ile gönderge arasında;

- ve özneleşme süreci düzeyinde, bir yinelemenin yinelenmesinin, kendinde mevcudiyetin, ben *splitting*'inin [yarılma] kurucusu olan biçimciliklerin biçimleştirilmesinin inşasıyla, ikizin içinde kimlik yitimi tehdidiyle, özne ile öteki arasındaki karşıtlıkla ve bunun ötesinde, ve her zaman için aynı boş yankılanma sistemi üzerinde yeniden odaklanarak, bütün iki kutuplu değer sistemleri (fallusun etrafında eril-dişi, eksiksiz nesne etrafında tekil-çoğul, doğru-yanlış, iyi-kötü vb.) yoluyla.

Arzulayan yeğinliklerin enerjisini semiyolojik üçgenin (gösteren-gösterilen-gönderge) cehennemi makinesi ele geçirdiğinde, bir tür siklotron içindeki gibi kapalı devre halinde bağlantılanan soyut makineler açık makinesel işlevlerini yitirerek, gösteren *soyutlamalar* halini alırlar. Yeğinlikli çokluklar, makinesel işaretlere, güç çizgilerine (makinesel artı-değerlere) ya da makinesel düzenlemelere göre düzenlenmek yerine, mekânsal-zamansal koordinatlara göre, ifade tözlerine ve dayanağını bu soyutlamaların oluşturduğu öznellikler-arası konumlara göre yapılırlar. Gösteren soyutlama, soyut makine, makinesel işaret ve düzenlemeler -bu konuya daha sonra tekrar döneceğiz- "kendiliğinden" değil, sadece sözcelemin tikel düzenlenişleri sayesinde billurlaşırlar. Soyutlama, sözcelemin yerliyurtlu düzenlenişleriyle kısmen billurlaşır, ama özellikle ve tam anlamıyla, sözcelemin bireyleşmesiyle billurlaşır; bu bireyleşme, aşkın bir *öznenin*, aşkın bir *nesnenin*, aşkın bir *başka'nın* ve aşkın bir *gösterenin* yükselmesini gerektirir. Böylece bütün akışlar katmanlanmış, ikileşmiş, yankı sistemlerinin içine kapatılmış olur.

İçerik ile ifadenin düzenlenişi gökten düşmez

Soyut bir makinenin semiyolojikleşmesi, soyutlama olarak sabitlenmesi, yersizyurtsuzlaşmanın özerkleşmesini ve güçsüzleşmesini gerektirir: Kendi etrafında dönüp duran boş bir yersizyurtsuzlaşma, bilinçli bir özneleşme süreciyle oluşur. Gösteren zincirlerinin ikili eklemlenme sistemine, bilinçli makinenin bu boş yinelenme sistemi denk düşer: yeğlilikleri boşaltma makinesi, boşluk üretme makinesi, temsili eksiklik ve kopma. Soyutlama, gösterge makineleri ile gerçek yeğlilikler arasındaki geçiş yolunu taklit eder; gerçek eklemlenmelerin bu semiyotik simülasyonu, gösterge makinesi ile gönderge arasındaki bütün fiili bağlantıların kesilmiş, bu bağlantılardan boşaltılmış olmasını gerektirir; öyle ki düzanlam ilişkilerinin keyfiyeti belirirken, anlamlandırma ilişkilerinin de nedensizliği belirir. Fakat bu zorlama keyfiyet ve nedensizlik, bir gösteren düzleminin kopuş ve özerkleşmesine dair aktif bir politikadır. Boşluğu sürekli yeniden oluşturmak, tecridi yeniden-üretmek gerekir; bir arzu kaçışının, makinesel ifade, içeriğin biçimciliği ve göndergeyi oluşturan maddelerin ifade özellikleri arasında doğrudan bağlantı kurması riskiyle sürekli mücadele etmek gerekir.¹⁰ Arzunun içinin oyulması ve arzudan kaçınılması görevi, bu boş yinelenme makinesine, bu bilinçli makineye düşer. Bilinçli özneleştirme esasen toplumun belli bir örgütlenme türüne, bir temsil mekânının duygulanımlar ve gerçek düzenlemeler dünyasından ayrılmasını dayatan bir yasa ve anlamlandırma sistemine bağlıdır. Her kodlama, merkezi düzenleme makinesinden geçmelidir. Ve bunun için, her yeğlilik, egemen anlamlandırmaların ve koordinatların "tutarlılığı" dışına yerleşen bağlantılardan vazgeçmek zorunda kalmalıdır. Dolayısıyla, kendinde bir veri olmaktan uzak olan gösteren, bilinçli makine tarafından hiç durmadan yeniden üretilmelidir ve gösteren simülasyonun da gösterge makineleri, duygulanımlar ve "maddi" yeğlilik alanları arasındaki doğrudan etkilenimleri harekete geçiren diyagram halindeki bir oluşa dönüşmesi sürekli engellenmelidir. Sözler ve yazılar -mevcut halleriyle- güçsüz değildir, fakat bunun nedeni her zaman için,

10 Bu, Greimas'ın düşüncesinin takip edilmesini gerektirir. Greimas, dil-dışı dünyayı mutlak bir gönderge olarak ele almaya son vermeyi ve az çok zımni bir semiyotik sistemler kümesi olarak ele almayı önermektedir.

onları üst-kodlayan baskıcı bir sentagmatikleştirme ve paradigmatikleştirmedir. Fakat yersizyurtsuzlaştırılmış ifade makinesinin -ifade figürlerinin “derin” eklemlenmesi düzeyinde-bu baskılanmadan -tıpkı kendinden kaçır gibi- kaçma eğilimi bu güçsüzleşmeye sürekli karşı koyar. İçerikten kaynaklanan biçimleştirme süreçlerinin ifadeden kaynaklı süreçlerle homojenleşmesi gökten düşmez! Bu homojenleşme, iktidar oluşumları kümesini gerçekleştiren bir birleşmenin sonucudur. “Derinlik”te ne biçimin birliği vardır, ne de tözsel ikilik, fakat ifade ile içeriğin, biçim ile tözün ayrımsız makineleşmelerinin yegânlilik çokluğu vardır.

Toplumsal katmanlaşmalar düzeyinde mübadelelere ancak gerektiği gibi üst-kodlanmışlarsa hoşgörü gösterilir; bu, nispi yersizyurtsuzlaşma rejimidir. Bu koşullarda soyutlama “öylece bırakılmış” soyut bir makine olarak kabul edilmemelidir; daha ziyade, makinesel düzenlemelerin etkisizleştirilmesinin ve makinesel işaretlerin sönümlenmesinin aktif sistemi olarak görülmelidir. Dolayısıyla, her zaman bir iktidar oluşumuna bağlıdır. Örneğin dinin soyutlamaları ya da kişisel kimliği, etnik, ulusal vb. kimliği temellendiren soyutlamalar, bir aidiyet, ortak bir referans yeryurduna katılım duygusu yaratır. Bütün yollar, dinsel, ahlaki, politik, ekonomik, kozmik vb. çeşitli değer sistemlerinin bağlandığı aşkın *anlamlandırma noktasına* götürür. Yersizyurtsuzlaşma süreçlerinin hoş görülebilir optimumunu belirleyen bu yineleme düğümünün işlevi, bunların taşkınlık tehditlerinin “üstüne binmek” ve buna bir son vermektir. Böylece, işaretlerin açtığı kaçış çizgilerine ve makinesel düzenlemelere bir hedef, bir perspektif saptanır; kaçış çizgileri soyut bir ufkun berisinde kalmak zorundayken, makinesel düzenlemeler görünür temellerini oluşturacakları tümel içeriklere sürekli olarak geri dönmek zorunda kalırlar. Soyut makineler bu şekilde soyut fikirlerin göğündeki kelebekler olarak belirlenmişken, arzu enerjisi tamamen yeryüzüne ait olacak bir dünya düzeninin hizmetine konulabilecektir!

Ne arzuyu somutun tarafına taşımak ne de soyutun tarafından dışlamak söz konusudur. Örneğin, soyut temsillerin üreticisi iktidar oluşumları üzerine bir arzu yatırımı bunların yabancılaşıma gücünü açıklayabilir sadece. Gerçek işlemciler, el eriminde, toprağın göstergelerine güçlerini her an iade edebi-

lecek ve kolektif sözcelem düzenlemelerinin gösterge-partikül makinelerine (örneğin teorik-deneysel komplekslere, müziğe) görülmemiş bir üst-güç atfedebilecek pratik düzenlemeler içindeyken, boşluk ve güçsüzlükten başka bir şeye varmayan bu aşkın sözde-dolayımın paradoksudur bu. (Semiyotik olsun ya da olmasın) bir pragmatığın perspektifi içinde, bize tümel-ler üzerinde temellenmiş gibi sunulan, ama hiçbirisi tikel iktidar oluşumlarından bağımsız olmayan semiyolojik üçgen bileşenlerinin olumsal niteliğini kabul etmeye yöneltiliriz: Bu tikel iktidar oluşumları, gösteren tarafında, bilimsel, ekonomik vb. diyagramatik iktidar düzenlemeleriyle, gösterilen tarafında, okul, politika gibi iktidar düzenlemeleri ve gönderge semiyotikleri tarafında ise algısal, görsel-işitsel vb. kodlama kipliklerini köleleştirme sistemleridir.¹¹ (Örneğin, tüketim nesneleri ancak parasal semiyotikler -"alım gücü"-, reklam vb. aracılığıyla erişildiği ölçüde algılanır; bunları görmeden yanlarından geçildiğinde ise düşünürler).

Hjelmslev'e göre, biçim-töz çifti, ifade-içerik çiftinden önceydi; oysa bizim perspektifimizde, bu iki çiftin ve "gönderge"nin ifade maddelerinin bir sözcelem düzenlenmesiyle olanaklı eklemelenmesinden yola çıkmak gerekir. İfadenin temeli, aşkınsal bir biçimleştirmede değil; az çok yersizyurtsuzlaşmış, ayrıklaştırılmış, dijitalleştirilmiş, sentakslaştırılmış bataryaları çalıştıran semiyotik bileşenlerin düzenlenmesine bağlı olarak, özneleştirme kipleri çeşitli derecelerde sembolik, analogik, gösteren, göstermeyen olabilen bir ifade makinesinin oluşumunda aranmalıdır. Gerçekten de, Hjelmslev "dilbilim-merkezli" bir perspektiften tamamen sıyrılmış değildir; düzters türünde bir içerik-ifade tamamlayıcılığı örneğini, yani bir ifade biçimi ile bir içerik biçimi arasında tam bir tersinirlik örneğini korumuştur yalnızca. Fakat böyle bir genelleşmiş

11 Roland Barthes, düzanlaman "ilk anlamı" temellendirdiği iddiasını teşhir eder: "... Düzanlam anlamların ilki değildir, ama öyleymiş gibi görünür; bu yanılsama altında, sonuçta, yan anlamların *sonuncusudur* (okumayı hem temellendirir hem de kapatır gibi gözükendir), metnin dilin doğasına, doğa olarak dile dönmüş gibi gözükmesini sağlayan yüksek mittir: Bir cümle, kendi sözcesinde sonradan herhangi bir anlamı serbest bırakıyor gözükse de, bize basit, asıl, ilkel, *doğru* bir şeyi söylüyor gibi gözükmez mi ve bunun karşısında, geri kalan (sonradan, üzerine gelen) her şey edebiyat değil midir?" Roland Barthes, *S/Z*, Paris, Seuil, 1970.

biçimciliğin hâkimiyeti, sadece gerçek işlemcilerin değer sistemlerinin dönüştürülebilirliğini önceden gerçekleştirmeleri koşuluyla inşa edilebilmiştir. Öncelikle, ekonomik ve sembolik değerlerin makro-sistemlerinin genel dönüştürülebilirlik yeri olan devlet iktidarı söz konusu edilir; ama aynı zamanda, arzu değerlerinin bütün tekil sistemlerini denetleyebilmek için bu dönüştürülebilirliği minyatürleştiren ve derinleştiren her boyutta toplumsal kümelerle bağlı iktidar oluşumlarının ve Kolektif Donanımların dokungaçlı köpsapı da söz konusu olacaktır. Örneğin bütün hayali temsillerin dönüştürülme yerlerini *kitle iletişim araçlarına* dayanan gösteri endüstrisi örgütleyecektir; aile ve okul ise çocuğun her ifadesinin semantik tercümesiyle ve bu ifadelerin gösteren bir şekilde sulta altına alınmasıyla görevlidir.

İfadeden içeriğe -ve ters yöne- geçen şey, nispeten yersiz-yurtsuzlaşmış biçimler, yersizyurtsuzlaşması ayarlanmış, potansiyel dinamizminden koparılmış biçimlerdir. Sistemlerin dönüştürülebilirliği, güçsüzleşme ve iktidarla her zaman eşanlamlıdır: arzuyu boş bir yineleme sistemi içine yerleştirmeyi, “tanımlamayı”, biçimleştirmeyi başaran semiyotik gösteren oluşumların katmanlaşma gücü aracılığıyla arzunun güçsüzleştirilmesi. Yabancı bir dilin öğrenimi sırasında bir gösteren ile bir gösterilen arasındaki eksiksiz aktarım [*reversion*] örneğini ele alalım: Belirtilen bir nesnenin meçhul bir kelimeyi göstermeye yaraması, bir gönderge ya da temsil ögesinin gösteren konumuna geçmesini gerektirirken, fonematik ya da grafematik ifade zinciri gösterilen konumuna geçer. Olup biten nedir? Bir biçim aktarımı mı söz konusudur? Bir enformasyon aktarımı mı? Daha ziyade, algısal kodlamanın yeni bir bileşeninin -gösterge-algı şeyi, söylenen ya da mırıldanan şeye karşılık verecektir- yerleşmesi değil midir bu? Burada söz konusu edilen şey, bir biçimin tercüme edilebilirliğine dair basit bir dilbilimsel teknoloji değil, söylemin herhangi bir mikro-politikasını mümkün kılan ya da kılmayan bir sözcelem düzenlenmesidir.¹²

12 Paul Ricœur, bir söylem merciinin anlamını tercüme etme imkânının karşısına bir gösterge sisteminin gösterilenini tercüme etmenin imkânsızlığını çıkartır: “Bütün bir cümlemin taşıdığı anlamın bu mantıksal işlevi, cümlemin uygulamaya koyduğu göstergelerin hiçbirinin gösterileniyle karıştırılamaz. Gerçekten de, gösterenin gösterileni verili bir dil sistemiyle bağdaşmıştır; bu sıfatla, bir dilden diğerine nakledilemez; tersi-

Örneğin bir çocuk, kelimeleri ve şeyleri arzulayan yeğinliklerden koparmadan makineleştirmekle gayet iyi başa çıkabilir; örneğin Küçük Hans penis etrafında bir paradigmayı biçimleştirmekten kaçınacak, daha ziyade işlevden, aşağı yukarı her tarafta işlediğini gördüğü “çiş yapmak”tan (*wiwimacher*) söz edecektir. Fakat aile, okul gibi yetişkin iktidarları onun semiyotikleştirme tarzının merkezine yerleştğinde her şey değişir: Arzu enerjisi, sözcelerin sentaklaşmasına, her türden nesne, sınıf ve koordinatın tanımlanmasına yatırım yapmak zorunda kalacaktır: Çocuğun soru-makinelerinden ne pahasına olursa olsun vazgeçmesi, şeylerin donmuş düzenini -yani ne kadınların ne lokomotiflerin çiş yapmadıklarını- kabul etmesi gerekecektir.¹³ Böylece, sözcelem öznesi ile sözce öznesinin, konuşan ile dinleyenin, cansız nesne ile canlı nesnenin, eril ile dişinin vb. ikileştirici oluşumları saptanmış ve istikrarlılaştırılmış olur; oysaki çocuk açısından bu katmanlaşmalar arasında sayısız geçiş yolu mevcuttu.

İfade-içerik düzenlemesinin dört türü

Sözcelem sürecinin bireyleşmesi ile kendinden başka birinin semiyotik ayrıklaştırılması, arzunun “doğal” yerliyurtlulukları karşısında ve makinesel yeğinliklerin içkinlik düzlemi karşısında aşkınsal bir içerik düzleminin yerle bağının kesilmesiyle bağlantılıdır. Sözcelem *splitting*'i [yarılması] anlamlandırma *splitting*'inden ayıramaz. Sözcelem öznesi, Başka, Yasa ve içerik düzlemi; bunlar iktidar nesnesinin ortaya çıkmasına her zaman denk düşer. İçerik bir dünyayı billurlaştırır; tümel bir dünyayı değil, olumsal güç alanlarının belirlediği bir dünyeviliği. Dolayısıyla, burada, ifade edilen nesneyi ifade makinesinden kökten ayıran özerkleşmiş bir ifade düzleminin varlığını

ne, gösterilenden ziyade 'yönelim gösterilen' [*intente*] olarak adlandırılan cümlelerin anlamı, aynı dilin içinde başka türlü dile getirmeye ya da başka dile tercüme etmeye çalışılabilecek düşüncenin global bir içeriğidir; gösterilen tercüme edilemezken, 'yönelim gösterilen' son derece tercüme edilebilirdir.” “*Signe et Sens*”, *Encyclopaedia Universalis*, 1975.

13 Basil Bernstein şöyle yazar: “Bir çocuk kendi dilini öğrendiğinde ya da -burada kullanılacak terimlerle- sözel edimlerini belirleyen özgül kodları öğrendiğinde, aynı zamanda, içine dâhil olduğu toplumsal yapının gerekliliklerini de öğrenir; onun deneyimi, görünüşte kendiliğinden olan söylemde bulunurken bile gerçekleştirdiği öğrenimlerle dönüşür.” *Langage et classes sociales*, Paris, Minuit, 1975.

içerip içermemelerine bağlı olarak, biçimciliklerin farklı yapılanma kipliklerini birbirinden iyi ayırmak gerekir. Gerçekten de, Hjelmslev'in anladığı anlamda farklı ifade "maddeleri"nin oluşum çizgilerinin, ille de tercüme edilebilir olacak şekilde yapılanması şart değildir. Ancak uygun bir kipte işlem gördüklerinde tercüme edilebilir olurlar. Fakat, ayrıca, çeşitli tercüme edilebilirlik kipleri arasında da, konularının bilimsel bir önerme ya da sıradan bir sözce olmasına, estetik bir makine tarafından ya da devrimci bir toplumsal makine tarafından gerçekleştirilmelerine bağlı olarak ayırım yapmak uygun düşer. Örneğin, barok dönemde müzikal biçimlere verilen yapının, romantik müziğin aksiyomatliğini "virtüel olarak" içerdiğini düşünmek yanıltıcı olur. Sabitler, mantıksal denklikler elbette vardır, fakat bir dönemden diğerine geçiş sadece bundan ibaret değildir. Tarihsel, teknik vb. toplumsal alanın hesabına başka birçok unsurun da dâhil edilmesi gerekir.

Hiçbir biçimsel yapı farklı semiyotik katmanlara tepeden bakmaz (bu ancak sanat teorisyenlerinin ya da epistemologların kafasında olabilir). Bir biçimin, bir teorinin, hatta bir aksiyomatığın dogma olarak kendini dayatmayı başardığı ve dönemine damga vurabildiği durumda bile, gerçek değişimler aslında daima söz konusu alanı her yandan aşan bileşenlerin karmaşıklığının sonucudur. Keza, "gösteren tözü"- "gösterilen tözü" yapısal çifti içsel bir kaçış çizgisinin -diyagramatik bir bileşenin- ortaya çıkışının tehdidi altında olduğunda, ifade maddelerinin tüm çizgileri haklarını geri almaya ve içkin biçimleştirme kiplerine geri dönmeye eğilim gösterirler (bu durum, düşün ya da iç sıkıntısının semiyotik bileşenleriyle birlikte bariz bir şekilde ortadadır). Bizim önerdiğimiz gibi, geleneksel gösterilen-gösteren karşıtlığını nispileştirmek, ille de içerik-ifade karşıtlığını diğer türdeki yapısal düzenlemelere uygulamaktan vazgeçmeyi gerektirmez. Oswald Ducrot'nun önerdiği gibi, semantik gerçekliğin anlamlandırmayla özdeşleştirilmesi, (içeriğin pragmatik boyutları alışıldık kapsamdaki anlamlandırmayı aştığından) kesinlikle aşikâr bir durum değildir.¹⁴

14 John Searle, *Les Actes de langage*, Paris, Hermann, 1972, s. 25.

	Semiyotik bileşenler	İçerik işlevleri	İçerik ile ifadenin eklemlenmeleri	Sözcelem düzenlenmeleri
Yorumlamacı üreticiler	Analojik Semiyolojik dilbilimsel	Semantik Gösteren	Yorumlama alanı Anlamlandırma düzlemi (ikili eklemlenme)	Öznel, kolektif ve yerliyurtlulaştırılmış Öznel, bireyleşmiş, bense
Yorumlamacı olmayan dönüşümseller	Sembolik yeğinlikli Diyagramatik	Performatif ve işaretli Göstermeyen anlamlı	Kaçış ve katmansızlaşma çizgileri Tutarlılık düzlemi	Öznel-olmayan performatif Öznel-olmayan makinesel

Daha yukarda önerdiğimiz, semiyotik bileşenlerin sınıflandırılmasına girişi ele alarak, bu koşullarda, semantik içerik ve semantik alan mefhumlarının analojik yorumlamacı bileşenlerin özel durumunda kullanılmaya ayrılması belki sağlanabilir. Bu durumda şunlar ortaya çıkar:

- *analojik üretici bileşenler.* Bunların *semantik içerikleri*, yorumladıkları göndergelerle “kapsama” ilişkileri kurarlar ve *yorumlama alanı* üreticisi olurlar. Bunların sözcelem kipleri *yerliyurtlulaştırılmış* (örneğin, dil “öncesi” çocukluk için klasik ya da geçişçi) *kolektif düzenlemelerden* kaynaklanır;

- *dilbilimsel semiyolojik üretici bileşenler.* Yorumlama, içerik düzleminin (*anlamlandırma düzlemi*) sentagmatik “köpüleme”sinden [*capitonnage*] yola çıkarak işler. Gönderge burada gösteren temsilin uzağına yerleştirilmiş olduğundan, sözcelem kipi, öncekilerden nispeten daha yersizyurtsuzlaşmış *bireyleşmiş özne düzenlemelerden* kaynaklanır (ben işlevi);

- *yeğinlikli ve özne-olmayan sembolik dönüşümsel bileşenler.* Bunların içerikleri sözcelem koordinatlarını ve göndergeleleri listeler (*makinesel işaretler*, kaçış çizgisi ve *performatif işlev*). Bunlar, sözcelemi öznelikten çıkarır, “makineleştirir”, kişiselci stratejileri yersizyurtsuzlaştırır; bununla birlikte, gösterge makinelerinin diyagramatik yersizyurtsuzlaşma süreçlerine katalizörlük etmezler. Kelimenin gerçek anlamıyla yeni semiyotik bileşenler (örneğin mistik ya da estetik öznesizleşmeler) yaratmadan semiyotik bileşenlerin yeniden düzenlenmesiyle işlerler. Tek bir kişi kendini ifade etse bile, burada *kolektif söz-*

celem düzenlemesinden söz edilecektir, çünkü bütünleştirilemeyen yeğinlikli çokluk olarak kabul edilecektir;

- öznel-olmayan, *diyagramatik dönüşümsel bileşenler*. Bunların *göstermeyen* içerikleri sadece sözcelem düzenlenmelerini değil, aynı zamanda ifade makinelerini, semantik biçimcilikleri de yersizyurtsuzlaştırır ve göndergenin farklı katmanlaşmalarına özgü kodlama kipleriyle doğrudan bağlantıya girerler (bu, en yersizyurtsuzlaşmış düzeyde ortak bir “referans” içerir: *makinesel tutarlılık düzlemi*). Burada *sözcelemin makinesel düzenlenmesinden söz edilecektir*.

Bu çalışmanın birinci bölümünde ele aldığımız kolektif düzenlemelerin tablomuzun çeşitli hanelerinden taşıdığı fark edilecektir: Bunlar yerliyurtlulaştırılabilir ve analogik belirleyicilikte bir bileşenden kaynaklanabilirler (örneğin ilkel toplumlar, ergen grupları vb.); yeğinlikli sembolik bileşenlere benzeyebilirler (örneğin uyuşturucu deneyimi); makinesel bir sözceleme yakın olabilirler (örneğin modern bir operada koronun orkestra karşısındaki konumu) ya da sözcelemin bireyleşmiş bir düzenine bağımlı kalabilirler (özne-grupların tabi gruplara doğru kayması). Daha genelde, bizim önerdiğimiz dörtlü partiyon terimleri semiyotik bir “makineselliğin” çekirdek unsurları olarak ele alınmamalıdır. Gerçekten de, bunların her biri (gösteren bir güçsüzlük noktası söz konusu olduğunda bile) kendi etkinlik noktasına erişmek için özel bir diyagramatik işlevi için içine katar ve şu ya da bu derecede, semantik ve gösteren bir işaretleme işlevi geliştirir. Burada, düzenleme, vurgu, başatlık, tek kelimeyle semiyotik mikro-politika söz konusudur. Dolayısıyla, karşımızda, bu farklı türdeki bileşenleri bir araya getiren karmalardan başka bir şey asla yoktur. Örneğin şiirsel türde bir sözcelem düzenlemesi sembolik nedensellik bağlantılarına ve çeşitli gösterge rejimlerini birleştiren özneleşme kiplerine varacaktır. Bunların, -kısmen dilbilgiselleşmemiş olsalar da¹⁵ hem semiyolojik olarak biçimlendikleri hem

15 Charles E. Bazell'in terminolojisinde, burada daha ziyade dilbilgisel olmayan sözcelerden söz etmek gerekecektir. Gerçekten de bu yazar dilbilgiselleşmemiş sözceler ile dilbilgisel olmayan sözceler arasında bir ayrım yapılması gerektiğine inanır. “*He seems sleeping*” türünde olan dilbilgiselleşmemiş sözceler yeniden düzenlenmeye, “normal” sözceler halinde yeniden tercüme edilmeye -örneğin “*he seems to be asleep*”- yatkındırlar. “*Colourless green ideas furiously*” türündeki dilbilgisel olmayan sözceler

de önceden-kodlanmış semantik içerik taşıyıcısı olmalarına rağmen, göstermeyen oldukları söylenebilir.

Yine bu tablo konusunda şunu belirtelim ki, Benveniste'nin yorumlama ve anlamlandırma şeklindeki dilbilimsel kategorileri bu yazara göre, sırasıyla, paradigmatic ve sentagmatic eksenlere denk düşerken, bizce, burada, -birbirinden ayrı olmaları koşuluyla- semiyotik düzleme aktarılabilirler. Yorumlanma özerkleştirilebilir bir bileşen olur:

- yeğinlikli bir sembolik bileşene tek başına uygulandığında, bu bileşenden yola çıkarak analogik bir semiyotik üretir (paradigmatic eksenler ile sentagmatic eksenler arasında kesişmeler olmazken, semantik yorumlama alanı ile yerliyurtlulaştırılmış sözcelem düzenlemeleri gelişir);

- diyagramatik bir bileşene (örneğin dilbilimsel kökenli bir gösterge makinesine) uygulandığında, onu gösteren semiyolojisine dönüştürür (ya da yeniden dönüştürür), bir özneleşme (ya da yeniden özneleşme) süreciyle bağlantılı olan paradigmatic eksen ile sentagmatic eksenin kesişmesi yoluyla kendisi de anlamlandırma işlevi edinir.

Dolayısıyla, Chomsky'nin önerdiği dilbilimsellik derecesi, bir yandan, buna dâhil olan sembolik bileşenlerin analogik ve performatif bileşenlerinin "gizil" semantik içerikleri ile diğer yandan, burada etkin olan göstermeyen makinenin "potansiyel" diyagramatik içerikleri arasında gösteren bir dilbilimsel düzenleme çerçevesinde oluşan bağımlılık ve karşı-bağımlılık derecesine uyarlanacaktır. Dolayısıyla, bir sözcenin göstermemesi iki tür dönüşümden kaynaklanabilir: Ya morfematik bir düzeyde gösteren biçimciliklerinin despotizminden kaçma yolunu bulur ve yeni işaretsel "yüklerle" -örneğin, onu farklı yönlerle açan çokanlamlı ya da eşesli çoğalma yoluyla- zenginleşir (gösteren bir üreme kipinin egemenliği altındaki semiyotik bir düzenlemeden sembolik bir dönüşüme geçiş örneğidir bu) ya da, ifade figürlerinin "glossematik" düzeyinde (fonemler, gramemler...), her analogik temsil sisteminden ve her gösteren üst-

ise, hiçbir şeyleri "eksik olmadığından", hiçbir gösterilen billurlaşmaya, bilinen hiçbir karşılığa indirgenemediğinden, kendilerinden olduğu gibi muhtemel düzeltmelerden de kaçarlardı. Fakat bu ayrım bize tamamen nispi gelmektedir: Gerçekten de, eğitmenin dilbilgisi düzeltilmesi ile deli metninin psikiyatri tarafından düzeltilmeyen ayrımı arasında baskıcı araçlar elbette vardır. Bkz. *Langage*, no 34, Haziran 1974.

kodlamasından içeriğini kaçırarak diyagramatik bir dönüşümün egemenliğindeki semiyotik bir düzenlemenin içine dâhil olmayı başarır. Bundan böyle, diyagramatik sözce, semiyolojik olarak oluşmuş tözleri değil, “bilimsel olarak biçimlenmiş”, “müzikal olarak biçimlenmiş” göstermeyen zincirleri oluşturan ifade maddesinin akla uygun özelliklerini işin içine katarak, doğrudan doğruya makinesel bir düzenlemeye katılacaktır.¹⁶

Bu ayrımlar bizi, örneğin, Charles Sanders Peirce'in *ikon*, “*imgeler*” ve “*ilişki ikonları*” terimiyle belirttiği, semantik ve işaretsel içeriklerden kaynaklanan imgeler ve diyagramatik içerikli ilişki ikonları ya da söz dağarcığı anlamı ile dilbilgisel anlam ya da ilişki anlam -bu sonuncular dile özgü diyagramatik bileşenlerden kaynaklanır- arasındaki karşıtlıklardan, acayip bir karmadan kaynaklanan muğlaklıkları ortadan kaldırmaya yöneltebilir. Bizim burada önerdiğimiz *diyagramatik anlam* da Klauss'un eidetik [şeylerin biçimiyle ilgili] anlamın karşısına çıkardığı *işlemsel anlama* yakınlıştırılabilir.¹⁷ Bu yazara göre, işlemsel anlam fonem dizilerini ya da semantik konfigürasyonları temsil eden gösterge düzenlemelerini işin içine katarken, eidetik anlam “gösterge – kavram – temsil edilen nesne” şeklindeki anlamlandırma üçgeninin esiri kalır. Fakat bize göre, eidetik anlamı daha da değerli kılar ve onu işlemsel anlamın bir tür gizli referansı yapar. Böylece, soyut hesaplamalarda, sembollerin nedensel bağlantılarının belli bir anlam türüne sahip işlemler olduklarını haklı olarak ileri sürdüğünde, bunların temsil ettikleri nesnelerin olanaklı kullanımı karşısında, olanak bakımından “daha az zengin” bir anlamın da söz konusu olduğunu ekler. Biz ise, tersine, diyagramatik gösterge düzeninin ürettiği *anlamlandırmadan yoksun anlamın*, semiyotik makinelerin maddi ve toplumsal akışlarla, özellikle de insan-merkezci bir bakışa kör kalan noktalarla ilgili ilişki ve yapısal düğümleri taklit etmesini, “ikiye katlamasını”, gerçekleştirmesini sağlayan ilave bir yersizyurtsuzlaştırma katsayısını semiyotik düzenlemelere dâhil ettiği ölçüde, anlamlandırmanın semiyolojilerine özgü açmazları bozabilecek halde olduğunu düşünüyoruz.

16 Bkz. Louis Hjelmslev, *La Stratification du langage*, Paris, Minuit, 1971, Essais, s. 58.

17 Bkz. Herbert E. Brekle, *Sémantique*, Paris, Armand Colin, 1974, s. 54-60.

Semiyotik köleleştirme

Chomskyci biçimleştirmenin son on beş yıl boyunca yarattığı hayranlık kuşkusuz ki bu biçimleştirmeye birlikte olan topolojik yapımlara bağlıdır. Ağaçlar, semboller kullanılır; muğlaklıkların fark edilmesi sağlanır. Chomsky'nin ilk yaklaşımı dilin içinde işleyen soyut makinedeki bir şeye kuşkusuz hemen temas etti. Fakat önerilen modellerin ardışıklığı ve psikologların, semantikçilerin ve mantıkçıların sistemi geri kazanma teşebbüsü, bu soyut makinenin fazlasıyla çetin niteliğini yumuşattı. Chomsky'nin eserinde belki de en iyi şey onun ilk sezgileridir.¹⁸ Üretici semantik yandaşları günümüzde onun derin yapılar ile yüzeysel yapılar arasındaki karşıtlığına elbette kolayca itiraz edebilir ve sentaks ile semantik arasında bir süreklilik oluşturabilirler. Kısacası, Chomsky'yi akla davet ederler; fakat bunu, gösteren semiyolojilerin çerçevesinden asla çıkmamayı kabul etmeye devam ettikleri ölçüde yapabilirler. Aslında, mikro-politik bir pragmatikten hiç olmadığı kadar uzak bir dilbilim içinde ortodoks Chomskycileri kendi peşlerinden sürüklemeye çalışarak, kendi kendilerine batağa saplanırlar. Belki de, tersine, Chomsky'nin soyut makinelerle ilgili ilk modellerinin *henüz yeterince soyut* olmadığını, dilin gösteren eklemlemelerine fazlasıyla bağlı kaldıklarını ve kavramaya çalıştığı dilbilimselliğin, “semantik mantığa” ilgisini yitirme gerekliliğinden uzak durarak, tersine, kodları en fazla çözülmüş kapitalistik akışların (yani semantik olmayan ve göstermeyen diyagramatik akışların) işin içine kattığı *soyut iktidar* kipliklerinden biri olarak anlaşılması gerektiğini kabul ederek, Chomsky'nin başlangıç sezgilerini derinleştirmek gerekir.¹⁹ Dilbilgisellik nedir? Bütün cümlelere hâkim olan bu kategorik sembol, bu S göstergesi²⁰ ve Chomsky'nin sentagmatik ağaçlarının üretici yapısının, bütün sapmaların tek bir köken noktasına ulaşmasını dayatan bu ilk *aksiyonu* neye denk düşmektedir? Bunu, ba-

18 Freud'un ilk modelleri için de aynı saptamada bulunulabilir.

19 Sebastian K. Šaumjan, Chomsky'nin doğrusal nedensellik bağlantısı [*concaténation*] sisteminin karşısına uygulama işlemi üzerinde temellenen bir soyut nesneler sistemi (uygulamalı üretici model) çıkartır; fakat bunun biçimlenmesi, onu, dilin modellenmesini iktidar olgularından yola çıkarak açıklamaya yöneltiyor gibi gözükmemektedir. Hjelmslev'in etkisi için bkz. *Langage*, no 33, Mart 1974, s. 22 ve 54.

20 “*Sentence*”ın [özdeyiş, yargı] kısaltması.

sitçe, dilbilgisel anlamlandırmaların ilkinin doğduğu çekirdek olarak mı kabul etmeli, yoksa belli bir toplum türüne içkin göstermeyen pragmatiğin en temel damgalarından biri olarak mı görmeli? Bu iki boyuta da benzediğine kuşku yoktur. S, karma bir damgalayıcıdır: Öncelikle bir *iktidar damgalayıcısıdır*, ikinci olarak *sentaksla ilgili* bir damgalayıcıdır. Dilbilgisi bakımından doğru cümleler kurmak, “normal” biri için, toplumsal yasalara her tabi oluşun ön hazırlığını oluşturur. Tıpkı yasa gibi, dilbilgisellik ilkesini de kimse göz ardı ediyor gözükemez. Veyahut, alt-insanlar için, çocuklar, sapıklar, deliler, uyumsuzlar için tertip edilmiş kurumlara bağlı kalınır; dilbilgiselleştirmenin alt-sistemlerine gönderilir; bunlara göre yorumlama yapılır, tercüme edilebilir kılınır, uyumlanır.

Üretimin normatifleştirilmiş faillerinin dolaşıma sokulması, öncelikle, her bireyin, toplum ve üretim içindeki özel konumunun ona atfettiği yeterlilik kipleriyle uyumlu dilbilimsel bir tutumu benimseyebilen “konuşan-dinleyen” olarak semiyotik köleleştirilmesinden geçer. Dolayısıyla, dilin ilk gösteren ilkesi olan S aksiyomu -dilbilgiselleştirme normlarına karşılık gelen cümlelerin üretimi-, bizce, önce ve öncelikle, kapitalistik toplumların temel bir mikro-politik ilkesinden kaynaklanmaktadır. Bu toplumlar öyle oluşmuştur ki, kodsuzlaştırılmış akışların -değişim değerlerinin özü olan soyut emek akışı; sermayenin ifade tözü olan parasal göstergeler akışı; normalleşmiş insanlar arasındaki iletişim kiplerine cevap verecek şekilde sentagmatikleştirilmiş ve paradigmatikleştirilmiş dilbilimsel göstergeler akışı vb.- despotizminden kaçma hakkına hiçbirisi sahip değildir. Kuşkusuz, kodsuzlaştırılmış akışların iktidarı ele geçirme tehdidi kapitalizmle birlikte başlamaz; en “ilkel” toplumlarda bile bu tehdit mevcuttu. (Bu “ilkel” toplumlar arasında, Pierre Clastres'in devletli toplumlar ve devletsiz toplumlar diye adlandırdıklarını ayırt etmek gerekir; bunların iktidarın bir devlet aygıtı içinde birikmesine karşı geliştirdikleri savunma tutumları aynı değildir).²¹ Bu incelemenin birinci bölümünde göstermeye çalıştığımız gibi, ilkel ve antik toplumları, defetmeye çalıştıkları kapitalistik akışlar çoktan kat etmiştir; kapitalist toplumlara götürecek süreç olan genelleşmiş bir tür barokluk -ekonomi, politika, din, estetik, bilim

21 Pierre Clastres, *La Société contre l'État*, a.g.e.

vb.- içinde kodsuzlaşmış akışların denetimini gerçekten yitiren toplumların ortaya çıkışını görmek için Batı Ortaçağı ve Rönesans “kaza”sını beklemek gerekecektir.

Kapitalistik toplumların kaynaklandığı arzu akışlarının semiyotik köleleştirilmesi, hiçbir içkin kodlamanın özerkliğine izin vermez ve hiçbir arzulayan makine, devletin gösteren makinesinin üst-kodlamasından kurtulamaz. Ulusal dilin gösteren iktidarı ile devlet iktidarı çakışma eğilimindedir. Moleküler ifadenin parçaları, *socius*'un eski parçalı yapılarının yerine geçerek, hem ahlak yasasının hem de yurttaşlık yasalarının buyruklarını taşıyan içerik düzlemini oluşturur. Arzu yeğinlikleri, bu düzlemin yükselmesi sayesinde eski yeryurtlarından ayrılırlar ve nesne-özne kutupsallıklarını edinirler. Bunlar dolayımlanmış, bölmelere ayrılmış olarak, toplumsal ihtiyaç, talep, zorunluluk ve tabi oluş halini alırlar. Bunlar, bir yandan, ifadeleri, iktidarın yeniden odaklanma ve sermayeleşme yeri olan devletin örgütlenme ilkeleriyle yineleme ilişkisine girdikleri ve diğer yandan kendi üzerine kapandıkları, tercüme edilebilir oldukları, yani sonuçta özne-olmayan ve nesnesiz göçebe akış niteliklerini reddettikleri ölçüde, var olurlar.

Devletin semiyotik köleleştirme makinesi, aslında, egemen sınıfların üretim failleri ve araçları üzerindeki iktidarlارını güvence altına almalarını sağlayan temel aygıtı oluşturur. Görünüşte her şey S aksiyomundan yola çıkarak yaratılmış ikiliklerle başlar; bu ikilikler, insanlık durumunun temel gerekliliklerinden birine denk düşüyor gözüken, oysaki aslında söylemin bir vaiz faaliyetine boyun eğmesini dayatan özel bir semiyolojik dönüşümün, gösteren dönüşümünün söz konusu olduğu, nominal sentagmlara ve sözel sentagmlara bölünebilir cümleleri düzenlerler. Fakat kapitalistik iktidar, yeğinlikleri sadece master kipinde semiyolojik olarak düzenlemekle yetinemez.²² Yeğinlikli masterlar uyarlanmalı, egemen anlamlandırma sistemiyle uyumlu olan yüklemisel bir pragmatik ile gösterici [*déictique*] bir stratejinin hizmetine konulmalıdırlar

22 Çocuğun ilk sözel ifadeleri geçmiş zaman için geçmiş zaman ortacıdır (“gitmiş”, “düştü”), gelecek zaman için ise masterlardır. Dolaylamalar (“gideceğim”) sonradan gelişir, bükünler ise ancak en sonunda gelişir. Bkz. Elizabeth Traugott, “Le changement linguistique et sa relation à l'inquisition de la langue maternelle”, *Langage*, no 32, 1973, s. 47.

(hiyerarşik tutumun, rollerin birbirinin yerine geçebilirliği-nin, cinsel ayrımın vb. kodlanması). Yeğenlikler egemen sistem normlarına kendilerini bildirmelidirler ve normatif kodlama ne kadar soyut ve içselleşmiş olursa o kadar etkili olacaktır. Özellikle, “cinsellikli-beden-oluş” diye adlandıracağımız şey, kadın yabancılaşmasının öznel tutumlarını aksiyomlaştıracak olan türler ve adıllaşma rejimi tarafından, “toplumsal-beden-oluş”la ilişkisi içinde tartışma konusu edilecektir.²³ Fakat aynı zamanda, politik ve mikro-politik iktidarların bileşimi en ufak ayrıntıları içinde dil tarafından göstergeleştirilecektir. Demek ki, dilin sentaksik, sözlüksel, morfo-fonolojik ve prozodik bileşenlerinin dönüşümünün üreme kipleri üzerindeki iktidarın ve içerimlerinin bu soyut düzeni, bize, sözcelemin pragmatik alanlarının kesişmesinden, Ducrot'nun dilin (etimolojik anlamda) “polemik değeri” olarak belirttiği ve sadece dikkate alınması bile özerkliği bir tümeller sistemi üzerinde temellendirme yönündeki her fikri hiçe indirgeyen şeyden ayrılmaz gelmektedir.

İktidar aracı olarak yeterlilik

Üretici dilbilimci yeterliliği yaratıcı söylem üretiminin hizmetine giren bir tür yansız araçsallaştırma olarak bize sunmaktadır. Dilbilimsel tümellerin bulunduğu göğe, toplumsal ve tarihsel her türlü olumsuzluğun dışında erişilir. Karanlık noktalar içinse, kalıtımın mucizelerine başvurulur! Fakat başlı başına dilbilgisellik, başlı başına yeterlilik yoktur. Yeterlilik ve performans daima nispi bir ilişki içindedir.

Bir yeterliliğin, norm olarak, çeşitli somut performansların çerçevelenmesi olarak her billurlaşması, bir iktidar tutumunun yerleşmesiyle daima eşanlamlıdır. Genel bir yeterlilik yoktur; daima özel bir yeryurda -politik, toplumsal, ekonomik, dinsel, estetik vb.- bağlıdır. Bu, insan “dal”ının makinesel şubesi üzerinde mutasyonlar gibi beliren soyut araçları -soyut makineler- işin içine katmadığı anlamına gelmez. Fakat bunlar yapısal tümeller üzerinde temellenen dilbilgilerine bağımlı değildir. (Kapitalist politik ekonomi de uzun süre boyunca kendini olanaklı her ekonominin genel dilbilgisi olarak göstermek

23 Bkz. Robin Lakoff, *Language and Woman's Place*, New York, Harper & Row, 1973.

istedi!) Örneğin bir çocuğun okuldaki performansından, ancak eğitim mikro-politikası çerçevesinde belirlenmiş yeterlilik türüne göre söz edilir; belirli bir dönemdeki belirli bir toplum çerçevesinde söz edilir; genel olarak, her yeterlilik, uluslar, bölgeler arasında, politik sınıflar, kastlar, etnik gruplar arasında politik ilişkiler doğuracaktır. Yeterliliğin tümelliği teorileri, bir bireyin dilbilimsel üretim yeteneğinin onun fiili söylem üretimini -performanslarını- aştığı; başka deyişle, soyut şemaları işin içine katan bir ifade makinesine sahip olduğu ve bu makinenin muktedir olduğu sözceleri dizi halinde üretimlerinin basit tümleştirilmesinden daha fazlası olduğu basit fikrine dayanır. Kuşkusuz! Fakat bu “yeterlilik makinesi” ile edimselleştirdiği üretimler arasındaki ilişkiler tersine dönebilir. Makinenin kendisi de kendi üretiminin ürünüdür. Başka türlü nasıl olabilir ki? Onu nereden bulup çıkartabiliriz? Doğuştan bir dil yeteneğinden mi? Yeterlilik ile performanslar sabit bir etkileşim içindedir. Verili bir anda, yeterlilik -ifadenin makinesel virtüelliği- katmanlaşmış ve basmakalıplaşmış sözcelerin yersizyurtsuzlaşmasının anahtarlarını içinde barındırır; başka bir anda, çok katı bir sentaksı yersizyurtsuzlaştıracak olan şey, özel bir semiyotik üretimdir. Verili bir toplumsal mekân -bir grup, bir etnik yapı, bir meslek vb.- üzerinde yerliyurtlulaştırılmış bir yeterlilik, alt-yeterlilik derecesine gönderilebilir, ki bunun da etkisi buna bağlı olan farklı türdeki performansları gözden düşürmek olacaktır.²⁴ Sonra, mevcut güç ilişkilerinin değişimlerine ya da arzunun yerel mikro-politik dönüşümüne bağlı olarak, bu aynı yeterlilik daha geniş bir toplumsal mekân üzerinde “iktidar olup”, bölgesel, ulusal, emperyal yeterlilik halini alabilir... Bir biçim kendini dayatır, bir taşra ağzı aristokratik konuşma olabilir, teknik bir dil yerli dillere bulaşabilir, minör bir edebiyat evrensel bir önem kazanabilir... Bu politik karışım süreçlerinin sadece morfemlerin dağılımını içermekle kalmayacağını, dilin tüm içgüçlerini de işin içine katacağını anlamamız gerekir.

Dilsel edimlerin tümelliği yoktur ve dil bu edimlerden ayrılmaz olduğundan, *dilin tümelliği yoktur*. Dilsel ifadenin her sekansı, her türden (algısal, mimiksel, jestsel, imgesel düşün-

24 Bkz. Joey L. Dillard'ın incelemesi, *Black English, Negro Non-Standard English and Merican*, New York, Vintage Book, 1972.

ce vb.) semiyotik zincir halkası ağıyla birliktedir. Böylece, her gösteren sözce, hem toplumsal beden üzerinde hem de bireyleşmiş beden üzerinde etkili olan yeğinliklerin sessiz bir dansını billurlaştırır. Dilden bilinçdışı kuralsız konuşmaya her geçiş mümkündür. Dilbilimsel tümeller yoktur. Chomskycilerin ileri sürdüğü tümel örnekler -örneğin, ifade düzleminde, ikili eklemlenmeli morfo-fonolojik bir örgütlenmenin varlığı gibi- makinesel özelliklerdir ve dilin olanaklılık koşullarını ilgilendirirler ve fonolojik bir semiyotiğin inşa edilebildiği fonik eklemlenmeler yelpazesi gibi ona dışraktırlar. Bu sözde tümeller, Christian Metz'in "ifade maddelerinin akla uygun özellikleri" diye adlandırdığı ve semiyotik olarak biçimlenmiş tözlerin olduğu özel bir ifade tözünün özgül özelliklerinden başka bir şey değildir. Dil öğrenimindeki sürati açıklamak için genellikle kalıtım öne çıkartılır. Fakat örneğin, müzikal semiyotiğe "bulaşmış" bir ortamda dört yaşındaki bir çocuğun gerçek bir müzikal yeterliliğe erişebileceğini kabul edelim: Bu durumu, her enstrümana göre çok uzmanlaşmış olduğunu bildiğimiz el ve okuma yeterliliklerinin kalıtımsal bir "montajı"na mı atfetmeliyiz? Saçma bu!

İçerik düzeyinde tümellerle ilgili hipotez daha da dayanıksızdır. İçeriklerin örgütlenmesi, homojen bir temsil alanının oluşumu, her zaman bir iktidar oluşumunun billurlaşmasına denk düşer. Hiçbir kategori, hiçbir kategorileştirme kipi de, mevcut haliyle, tümel olarak ve kalıtımsal bir kodla programlanmış olarak kabul edilemez. İçeriklerin dekupajını üstkodlayan şey, daima, toplumsal bir alandır, mikro-politik bir alandır. Kalıtımsal programlanma ancak dilin dışrak katmanları üzerinde etkili olabilir ve ayrıca bunun da bir tümeller sistemine bağlı olduğunu kabul etmeyi hiçbir şey sağlamaz (tabii eğer örneğin gen sistemi böyle kabul edilmiyorsa; fakat yine bu da diğer fiziksel-kimyasal katmanların oynadığı rolün bilinmemesini içerir). Eğer tümellerin varlığı aslında heterojen katmanlar arasındaki olumsal ilişkilere bağlıysa, bu tümellerden söz etmek neye yarar? Genetik kodlama sisteminin fiili istikrarının tümel bir yanı yoktur; maddenin yapısının da. Maddenin katmanlanması, "ona geri dönme", her yerde onu bulma olgusu, aşkın bir biçimciliğin yükseltilmesini değil, soyut mutasyonel makinelerinin işin içine katılmasını gerektirir.

“Pragmatik tümeller” var mıdır?

Son yıllarda, John Searl, Wunderlich gibi bazı yazarlar, performansların, “dil edimleri”nin tarafına dönmek için dil sisteminin dışına asla çıkmayan Chomsky'nin perspektifini genişletmeye çalıştılar. Herbert E. Brekle, Habermas'ın ardından “iletişimsel yeterlilik” (ya da “kişisel tepkisel performans yeterliliği”)²⁵ olarak adlandırdığı şeydeki pragmatik boyutun rolünü ön plana koyarak, bunu Chomskyci türdeki “sistem yeterliliği”nin karşısına çıkarmıştır. Chomskyci “sistem yeterliliği”, oluşum ve dönüşüm kuralları saptandıktan sonra, fonetik zincirlere kapanan soyut yapılara dayanırken, “iletişimsel yeterlilik”, *dinamik özdüzenleme* [*auto-régulation*] ilişkilerine uygun olarak, bu yazara göre üç düzeye -“dil yetisi”, sistem olarak dil, söz (“kişisel tepkisel performans yeterliliği”) düzeyleri-, bu düzeylerin her birinden kaynaklanan farklı türde sentaks, semantik ve pragmatik sorunlarına eklenmesi gereken iletişimsel yeterlilik faktörlerinin bütün bir kümesine bağlıdır. Böyle bir projenin avantajı, en azından, dil ile söz arasındaki ve ifade ile içerik arasındaki geleneksel karşıtlıkların yeterlilik ile performansı arasındaki ilişkileri serbest bırakmak olur. Böylece, farklı düzeylerde, açıklamasını sonuna dek sürdürmek gereken semiyotik boyutların özel bir bileşimiyle, yani, bütün somut boyutları içinde sözün gerçek edimlerinin tarifiyle karşı karşıya oluruz (bu, bize göre, Chomskyci ikilik ağaçları teknolojisinden, yani dilin sözde-matematikleştirilmesinin aracılığından muhtemelen kaçınılmaz bir kopuşa götürür). Ne yazık ki, güncel durumu içinde, onun sözünü ettiği ve farklı düzeylerde sentaks ile semantik arasında kavşak rolü oynaması gereken pragmatik, hâlâ tümellere dayanıyormuş gibi algılanır. Tümellerin varlığı bizce zaten sentaks ve semantik düzeyinde bir yanlış anlamdan kaynaklanırken, onları pragmatikğin içine dâhil etme iddiası bu kez bize doğrudan aptalca gelmektedir. Böylece, Herbert E. Brekle, sözde bir “tümel dil yetisi” düzeyinde, *bütün söylem durumlarının* genel yapısını ve olanaklı bütün söz edimlerinin oluşumunu açıklaması gereken bir “tümel pragmatik” perspektifini Habermas'tan almaya yönelmiş-

25 Herbert E. Brekle, *Sémantique, a.g.e.*, s. 94-104 ve algı, bellek gibi şeylerle ilişkisi içinde “zihinsel dilbilgisi” diye adlandırdığı şeyin işleyişini açıklayacak “soyut performatif dilbilgisi”ne doğru yönelen W. C. Watt.

tir. Bu pragmatik tümellerin (“diyalog tümelleri”!) karşısına, Habermas'a göre, onlara ait olmayan, fakat, tersine, “belli bir kültür içinde kurumlaşmış ya da toplumsal normlara göre kurallara bağlanmış eylem ya da tutumları temsil etmeye” hizmet eden söz edimlerinin özel bir sınıfı çıkartılmalıdır. “Genel söylem yapıları”nın tümelleri olarak bize önerilen örnekler şunlardır:

- performatif ve gösterici işlevli kişi zamirleri: ben, sen, o...;
- seslenme durumu biçimleri, onursal görünüm;
- mekânsal-zamansal göstericiler, işaret ediciler vb.;
- “ileri sürmek”, “sormak”, “emretmek”, “vaat etmek” gibi performatifler;

- “inanmak”, “bilmek”, “zorunlu olarak” gibi niyet belirten ya da kipliksel ifadeler;

ve pragmatik tümellere ait olmayan söz edimleri örnekleri:

- “selamlamak”, “kutlamak”, “teşekkür etmek”, “vaftiz etmek”, “lanetlemek”, “adlandırmak”, “mahkûm etmek”, “ödemek” gibi fiillerle sunulan cümleler.

Tümellik ne tuhaf anlayıştır! “Ben”, “ileri sürmek” ya da “bilmek”; “selamlamak”tan, “adlandırmak”tan ya da “mahkûm etmek”ten ne açıdan daha tümel olur? Bireyleşmemiş özneleşme kiplerine, çocukluğun geçiciliğine, egemen koordinatların maruz kalınan ya da tasarlanan altüst oluşlarına, delilik ve yaratı içinde hangi yeri ayırabiliriz? Bu projede bize ilginç gelen tek bölüm olan kişisel tepkili, performanssal yeterlilik bölümünün derinleştirilmesi, öncülerini, -Saussure'den onlara aktarılmış olan- bu “dil yetisi” gibi tozlu kategorilerden vazgeçmeye ve Chomsky'nin yeniden etkinleştirdiği bu “tümeller” takıntısını kesin olarak geçersiz saymaya yöneltmelidir. Dilbilimciler, “dilbilimsel tutumların” pragmatik boyutlarının analizinde sadece psiko-dilbilimsel ve sosyo-dilbilimsel sorunsalları dikate almakla kalmamalı, arzusunun mikro-politik sorunsallarının da zorla konuya dâhil oluşunu kabul etmelidirler.

DİLBİLİMSEL OLUŞUMLARIN MİKRO-POLİTİKASI OLARAK PRAGMATİK

Dilbilimsel bir yeterliliğin özerkliği, tıpkı performanslarının pragmatikliği gibi, tümeller üzerinde temellenemiyorsa, belki de, bunun, bir *dil durumunun* belli bir geçici billurlaşmasına denk düştüğü ve bireysel performansların da bu durum karşısında belirlenmesi gerektiği kabul edilebilir mi?

Bu durumda, bu istikrarlılaşmayı sağlayan kısıtlamaların, fonolojistlerin dile içkin bir yapıya bağladıkları, üreticilerin ise kalıtsal olarak kodlanmış tümellere bağladıkları kısıtlamaların doğası nasıl açıklanabilir?

Dilbilimsel bir iktidar oluşumu nasıl billurlaşır? İktidar sadece toplumsal bir üstyapı olarak temsil edilirse, bu sorudan hiçbir şey anlaşılamaz. İktidar, sadece mikro-politik iktidar değildir, aynı zamanda, kişinin kendi üzerindeki o meşhur iktidarı olan, saldırgan korkuyla kem küm ettiren, bedenselleşmeler, nevrozlar, intiharlar vb. yaratan üst-ben'in iktidarıdır. Bir "dil durumu"nın istikrarı elbette her zaman için bu iktidarlardan bir dengeye denk düşer ve bu iktidarlardan, elbette, birbirleri karşısında rastgele bir şekilde düzenlenmezler; amorf bir madde söz konusu değildir. Dolayısıyla, bir "yeterlilik katmanı"nın istikrarlılaşması farklı alanların homojen kılınması koşuluyla açıklanabilecektir:

- (içsel algılardan *kitle iletişim araçlarından* kaynaklanan iletişim kiplerine dek) semiyotikleştirme faaliyetlerinin bütünü;
- (organsız bedenlerin oluşumundan kaynaklanan) mikro-politik düzeyler;
- (makinesel şubeden ve tutarlılık düzleminden kaynaklanan) makinesel işaretler ve soyut makineler;
- her bir katmanın bağrında, çeşitli parçalanma sistemlerinin ve yersizyurtsuzlaştırıcı kaçış çizgilerinin denklik içine yerleştirilmesine varan alanlar.

Her pragmatik sekans, her düzeyden ve her nitelikten iktidar bileşimlerini işin içine katar; bunun etkinliği, özellikle, diyagramatik bir semiyotiğin (mali, bilimsel, sanatsal vb.) bazı soyut makinelerin işleyişini serbest bırakıp bırakmamasıyla harekete geçirdiği egemen semiyotikleştirme kipine bağlıdır. Böylece, mikro-politik bir pragmatigi, kişiselci dilbilimi her yandan *-infra* tarafta bedensel yeğinliklere doğru, *supra* tarafta *socius*'a doğru- aşan semiyotikleşme kiplerinin düzenlenme faaliyeti olarak tanımlamaya yöneliriz. Bu perspektif içinde, pragmatigi sentaksın ve semantiğin büyük bir banliyösü olarak kabul etmeye son vermeliyiz. Semiyolojik (dilbimsel) pragmatik, daha genel bir semiyotik pragmatigin özel bir durumunu temsil eder. Üretici pragmatigin (dilbilimsel semiyoloji) tarafına yerleştirdiğimiz bir *gösteren iktidarının* billurlaşması libidonun katmanlaşmasına, ifadenin yinelenmesi ve içeriğin yinelenmesi sistemi üzerine kapanmasına denk düşer ve eklemlenmenin etkisi, sözceleri güçsüzleştirmek ve onları ya kurumlaşmış bir iktidarın dünyeviliğine ya da örneğin delilikten veya yaratıcılıktan kaynaklanan bir kişisel tepki sistemine kapatmaktır. Fakat böyle bir mikro-politik yeterlilik, dil ya da diyalekt olarak istikrara kavuşmadan önce, öncelikle kolektif bir performans olarak deneyimlenmiştir: Böylece, bütün akışkanlık dereceleri, marjinal ya da çılgınca da olsa, bireysel bir performansın akademik sözlük ya da dilbilgisi türünde tamamen kemikleşmiş kodlamaya varana dek geçişi içinde mümkündür. Yeterlilik-performans şeklindeki sert karşıtlık, dilin temellerini doğallaştırmanın ötesinde, sözcelemin kolektif düzenlemelerini -yani dil konusunda gerçek yaratıcıları- bireyleşmiş öznellik ya da tümel

özellik şeklindeki bir alternatif yararına *squeeze* eder [ezer]. Dilbilgisellik yargılarının “diğerleri gibi birer tutum”¹ olduğunu ileri süren, ancak dilbilimsel bir “psikolojikleştirme” hatasına düşmeden bunu yapan T. G. Bever gibi psiko-dilbilimcilerin tutumu onaylanabilir. Gösteren bir dilbilgiselleştirmenin kapitalistik toplumsal alanlarla ilgili semiyotik kümeler üzerinde iktidar sahibi olması, böylece onların katmanlaşmasına katkıda bulunması, bu tür kümelerin sadece bu dilbilgiselleştirmeyi keyfince yönetme iddiasındaki tümeller üzerinde temellenmesini asla gerektirmez. Aslında, kendilerine tanrısal hukuk meşruiyeti görünümü vermek isteyen bütün iktidar oluşumlarının, özellikle de kapitalistik mübadeleciliğin yayılmasını “haklı göstermeye” çalışanların kullandıkları “geriye dönük” aynı tümelleştirme yordamıyla karşı karşıyayız. Parasal, dilbilimsel, müzikal vb. performansların her zaman “yapısallaştırılabileceği”, bunların her zaman gidimlileştirileceği, ikileştirilebileceği olgusundan, bunların *her zaman burada olduklarını* ya da bunların unsurlarının Sermaye, Gösteren, Müzik biçiminin döllenmesini *tohum halinde* taşıdığını kabul etmeye varılır; fakat iktidar süreçleri ile bu biçimi sabitlemiş ve istikrarlı kılmış, yaratıcı potansiyellerini ayarlamış ve sınırlandırmış makinesel mutasyonlar, sözcelem düzenlemelerinin ve özne-gruplarının metastaz yapabilir dengeleri; *kesinlikle ayrıştırılamaz*, ayrık unsurlar ve gidimli ilkeler yelpazesine indirgenemez. Burada söz konusu edilen soyut makineler -daha ilerde göstermeye çalışacağımız gibi- her zaman için karmaşılaştırılabilirken, buna karşılık, mutasyonel özgünlüklerini yitirmeden asla ayrıştırılamazlar. Keza, küçük parçalar halinde, öğrenim ya da koşullama yoluyla da edinilemezler. Tamamen kurgulanmış bir halde bir sürece bağlanırlar, tepeden tırnağa dönüştürebilecekleri bir düzenlemede işbirliği ederler.

Katmanlaşma, evreler ve soyut makineler

Soyut makinelerin çocuğun “gelişimi”ni vurgulama iddiasındaki sözde “evreler”le alakası yoktur. Yaşamın bir dönemin-

1 Thomas Beyer, “The Cognitive Basis for Linguistic Structures”, J. R. Hayes (edit.), *Cognition and the Development of language* içinde, New York, Wiley, 1970, c. 279, s. 203.

den diğerine geçiş, psikologların ya da psikanalistlerin inşa ettiği programlamalara bağlı değildir; doğası ve zincirlenmesi *a priori* belirlenemeyen farklı kodlama ve semiyotikleştirme kiplerinin kökensel yeniden düzenlemelerine bağlıdır. Söz konusu “evreler”in otomatik hiçbir şeyi yoktur; çocuk, bireyleşmiş organik bütünlük olarak, onu kat eden sosyoekonomik, semiyotik, çoklu maddi kümeler arasında bir kesişim oluşturur.

Örneğin bir ergenin hayatına ergenliğin biyolojik bileşenlerinin girmesi, bu bileşenlerin ortaya çıktığı bağlamdan ayrılamaz. Bu bileşenler, başka yerde kurgulanmış bir dizi makinesel işareti harekete geçirir, çok çeşitli düzlemlerde kendini gösterecek yeni bir soyut makineyi serbest bırakırlar: algısal kodların elden geçirilmesi, kendine kapanma ve/veya şiirsel, kozmik, toplumsal vb. dışsallaştırma, ebeveyn değerlerine karşı çıkış vb. Fakat gerçekte, bu başlatıcılığın tekyanlı bir yanı yoktur, “dışsal” başka semiyotik bileşenler de ergenliğin semiyotik biyolojik bileşenlerinin etkilerini hızlandırabilir, ketleyebilir ya da yeniden yönlendirebilirler. Bu koşullarda, toplumsal ile biyolojinin etkileşimi nerede başlayıp nerede biter? Bireyin, organik bütünlük ya da aile grubunun alt-kümesi kabul edilerek sınırlandırılmasında değil elbette! Bu tür fenomenler tarafından *socius*'un bütün makineleri giderek işin içine katılır ve karşılık olarak, bütün biyoloji, en moleküler düzeyde, toplumsal alanın etkileşimleriyle işin içine katılır! Dolayısıyla, bireysel düzlemde, organik, ailevi, eğitsel bağlamları içinde ele alınan ergenlik tezahürleri, örneğin daha geniş bir toplumsal düzlemde kolektif arzu ekonomisini tartışma konusu eden altüst oluşlardan ayrılmamalıdır. Bütün olarak toplumun, en derin liflerinde, çocukluğu ve ergenliği kuşaktan kuşağa bıkmadan süpürüp atan bu biyolojik değişim fenomenleri tarafından sürekli kat edildiğini nasıl göz ardı edebiliriz? Bunların taşıyıcısı olduğu arzu kaçışlarının, ailenin, okulun, tıbbın, sporun, ordunun ve bireyin “normal” tutumunu yönetme iddiasındaki bütün kural ve yasaların kodlamaları tarafından sistematik olarak elde tutulduğu doğrudur. Fakat yine de, (mahalle çetelerinden Woodstock'a ya da Mayıs '68'e dek) kolektif arzu makinelerini en büyük ölçekte billurlaştırmayı başarırlar. Ve dağılmış *makinesel işaret* olan şey, yersizyurtsuzlaşmanın derhal güçsüzleştirilmiş

başlangıcı, bu durumda, arzunun yeni semiyotik düzenlemelerini katalize etmeye elverişli *soyut makine* olur.

Başka birkaç örnekten, makinesel işaretlerin nispi konumlarından ve işlevlerinden yola çıkarak, soyut makineleri ve semiyotik düzenlemeleri yeniden ele alalım. Öncelikle, üç ya da dört yaşına dek çocuğun çizdiklerinde görülen embriyon halindeki yazıyı ele alalım. Burada ancak bir yazı işaretinden söz edilebilir. Hiçbir etki yoktur, hiçbir şey billurlaşmamıştır, her şey hâlâ mümkündür. Fakat eğitim makinesinin sorumluluğuna devredilen bu işaret, radikal bir elden geçirmeye maruz kalır. Çizim çoksesliliğini yitirir. Bir yanda, -yoksullaşmış, taklitçi- çizim ile diğer yanda, yetişkin ifadesinin bütünüyle altüst ettiği ve egemen normlarla uyum kaygısının zorbalık uyguladığı bir yazı arasında ayrım vardır. Okulun semiyotikleri düzenlemesi, çocuğun arzu yegînlikleri üzerinde nasıl iktidar edinebilir? Çocuk“un” makinesel işaretleri üzerinde iktidar donanımlarının baskıcı eylemini ele almakla yetinen açıklamaların yetersizliğinden daha önce söz etmiştik. Kavramaya çalışmamız gereken şey, nasıl olup da bu baskının bir durumda amacına erişirken, diğer durumda bunu başaramadığıdır. Soyut makinelerin oluşturduğu aracı mercinin etrafından dolaarak ilerlemek bize yine imkânsız gelmektedir. Baskıyı askıya alan soyut bir makinenin billurlaşması başarısız olmuşsa, iktidarın düzenlenmesi de etkisiz kalacaktır, öznel uyumsuz, geri zekâlı, kişilik sorunlu, psikotik vb. -yani düzen yandaşlarının bir kusur olarak görebilecekleri her şey- olacaktırlar; oysaki baskıcı olmayan koşullarda bu aynı çocukların “okul öncesi” semiyotik yaratıcılıklarını zenginleştirmeye devam ettikleri kolayca fark edilir. Demek ki, sınıfta “normal çalışma” evresine geçiş, ezber, yazı, hesap vb. konularda ortalama bir yeterlilik edinme, dil gelişiminin çeşitli “evreleri” boyunca içselleştirilmiş sensoryel-motor şemaların mekanik olarak çalıştırılmasına bağlı olamaz. Burada söz konusu edilen evreler psiko-genetik düzende değil, baskıcı-genetik düzendedir ve “Oedipus kompleksi yok olurken” bir yazgı şeklinde çocuğun yaşamını belirleyen bir “gizil dönem” kabul etmek yerine, somut toplumsal toplaşmaları ve “hayata giriş”inin önemli bir anında çocuğun aile ve okul tarafından kuşatılmasına katkıda bulunan (burada, Fernand Oury'nin bir ifadesini kullanırsak,

“okul-kışla” kompleksinden söz edilebilir), bunların özel semiyotik tabi kılış teknolojilerini incelemek kuşkusuz daha doğru bir tavır olur.

Sözde psiko-genetik “evrelerin” işin içine kattığı soyut makineler, algı, bellek, mantıksal entegrasyon, davranış yapısı düzeyinde genel şemalara indirgenemez. Bu makineler, aslında, karmaşık bileşimleri billurlaştırırlar; “geriye dönük sabitlemeler”i ve arkaik yerliyurtlulaştırma kiplerini aşırı-yersizyurtsuzlaşmış semiyotik bileşenlerle karıştırırlar. Örneğin çişini kaçıran bir çocuk soyut bir formüle -organsız bir bedene-gelip çarpacaktır; burada, aynı baskıcı formül içinde, kendine kapanmaya dönük duruşsal bir semiyotik, çevreye bağımlılığa dönük duyumsal bir semiyotik ile özel yataklardan “doğru cevapların teşvik edilmesi” denen davranışçı tekniklere ya da psikanalitik düzeneğin zorba yorumlarına uzanan eğitsel ve terapi amaçlı sadomazoşist makineler bir arada olacaktır. Fakat “yatağa çiş yapma” soyut makinesi, her çeşit terapistin gidimsel-baskıcı analizlerine hep az çok indirgenemez kalacak sessiz danslarının tekilliğini de aynı ölçüde koruyacaktır! Çocuğun muhtemel iyi niyeti daima risk altındadır ve bizzat bir kusur olarak görülebilir. Baskılama oyunu oynasa da, bunun açıkça yatırımını yapsa da, soyut makineler sisteminin tekillik boyutu bundan kısmen kaçınmasını sağlayacaktır.

Bununla birlikte, baskılama çocuğu bütünüyle istila etmeye çalışmaz, fakat onun semiyotikleştirme kiplerinin kurucu öğelerine gelip eklenmeye çalışır. Dolayısıyla, baskı kümesinin arzu makineleri kümesine doğrudan doğruya uygulanması söz konusu değildir, fakat *socius*'u ve bireyi kat eden soyut makineler aracılığıyla dolayımılama süreci görülür. Altına kaçıran bir çocukta ikincil semptom olarak, örneğin, okulda bölme yapamama görülüyorsa, bu onun mantıksal yeterliliğinde bir kusur olduğu anlamına gelmez -tersine, çok çetrefil soyut problemleri ele almakta çoğu zaman başarılı olduğu fark edilir-, sadece köksap çerçevesinde bir baskılama hazzının örgütlendiği anlamına gelir: okul – öğretmen – ebeveyn – not sistemi – baskıcı yüz oluş özellikleri – mastürbasyon yasağı vb. Belli bir mantıksal gidimselliği reddedişi, söz konusu düzenlemeyi topyekunlaştırma arzusunun ifadesidir. Böylece, özel bir dayanma duvarında yerliyurtlulaştırılmış beden-dışı bir tür erojen bölge

düzenlemesi yapar: Bölme sorunu böylece makinesel bir uç, potansiyel bir kaçış çizgisinin işareti olur. Başka koşullarda, aynı çocuk dilsiz olabilir ya da bir problem sözcesini okurken boşalmaya başlayabilir... aslında, aile ve okul iktidar makineleri, ille de etiketlenmiş semptomlar biçimini almayacak olan bu tür biyo-psiko-sosyal bölgelere bağlanmayı başardıkları ölçüde etkili olabilirler. Örneğin bir kekeleme bölgesini yerliyurtlulaştıran bir çocuğun işin içine kattığı semiyotik bağlaşımları genişletmekten, normalleştirmekten ibaret uyumlayıcı ve geri kazanıcı terapi, çocuğun libidosunu nispeten daha yersizyurtsuzlaştırılmış bir bölgeye yöneltmeye çalışacaktır: Örneğin -bütünüyle felç etmese de- okuldaki rekabete bağlı kaygı.

Böylece, soyut makineler aracılığıyla, libido, toplumsal baskı mercileri ile bireysel semiyotikleştirme mercileri arasında dolaşmaya devam eder. Fakat bu dolaşımın otomatik hiçbir yanı yoktur, hiç zorunlu değildir: 1) “Bireysel” arzu, işaretlerini, makinesel noktalarını soyut bir makine üzerinde billurlaştırmalıdır; 2) baskıcı *socius*'un bazı unsurları bu soyut makineye bağlantılandırılabilir olmalıdır. Soyut bir makine dünyanın başka bir düzenlenme olanağını boşlukta geliştirir. Örneğin çocukluktan çıkışta, bir ergen, içine dâhil olduğu ve hem taraf tutan hem de tutulan taraf olduğu yeni sözcelem sisteminin içinde barındırdığı bütün serveti ve tehditleri sanki anlık ve yeğin bir ışık altındaymış gibi görecektir. Keza, arzu yeğlilikleri ile egemen semiyolojik katmanlaşmalar arasında temelde üst-istikrarlı bir merci oluşur. Bununla birlikte, billurlaşmalarını öngörmekten başka bir şey yapmayan makinesel işaretlerden farklı olarak, tezahür yollarını sağlamlaştırmadıklarında bile, virtüellik halinde varlık sürdürürler. İşaretler her an dağılılabılırken ve eski katmanlaşmaların zorla geri dönüşünün yerleşmesine izin verirken, soyut makineler, her koşulda ve her yerde, olanaklı bir devrimle onları tehdit etmeye devam edecektir. Böylece, despotik bir devlet iktidarı neolitiğin arkaik yerliyurtluluktan (*Urstaat*) ayrılmayı başardığı anda kapitalistik bir soyut makine bütün toplumsal sistemlere musallat olur. En yersizyurtsuzlaşmış soyut makineleşmeler, bir sistemden diğerine bir tür dolaysız semiyotik bulaşıcılıkla aktarılır. Fakat yetişkin dünyasından çocukluk dünyasına “doğru”, uygar dünyadan barbar dünyaya “doğru” soyut makinelerin potansiyel

aktarımı varken, yetişkinlerin “olmadığı” çocukluk tarafında, uygarların “olmadığı” vahşiler tarafında, örneğin, yazının ve kapitalistik ekonominin işaretleri vardır sadece. Bu düzeyde, hiçbir şey kesin olarak işin içinde değildir; her şey sözcelemin kolektif düzenlenmelerinin oluşumuna bağlıdır; yeni bir düzenleme, kapalı bir semiyotikleştirme sistemine -gösteren-gösterilen şeklindeki ikili bir töze- kapanabilir ya da zincirleme diyagramatik tepkimeler, “anlamlandırma duvarları”nı aşabilecek ve gösterge makinelerinin yersizyurtsuzlaşma uçları ile maddi ve toplumsal kümelerin yersizyurtsuzlaşma uçları arasında doğrudan bağlantılar kuracak arzunun makinesel kaçışlarını başlatabilir. Soyut makine, deyim yerindeyse, üçlü olanağı “maddileştirir”:

- ya kendi ayırır ve makinesel işaretlerin “anarşi”sine geri dönülür;

- ya anlamsal bir semiyolojinin işin içine katılmasıyla soyutlama biçiminde taşlaşarak nispeten yersizyurtsuzlaşmış bir katmanlaşma görülür;

- ya da göstermeyen partikül-göstergelerin diyagramlaştırılma ve dolaşıma sokulma etkisiyle aktif bir katmansızlaşma görülür.

Arzunun mikro-politikası

Demek ki, soyut bir makine, evreler arasında *bir* evreye ait değildir; şu ya da bu kiplik altında, aynı anda birden çok evreye katılabilir: (bir evrenin telafi edebileceği ya da edemeyeceği) “üst” düzeye makinesel entegrasyon potansiyelini temsil ettiği işaretler düzeyinde ve katmanlar düzeyinde, katmansızlaştırıcı bir diyagramlaşmanın potansiyelliği. Potansiyel yersizyurtsuzlaşmanın saf kuantumları olan soyut makineleşmeler her yerde ve hiçbir yerdedirler; makine ve yapı, temsil ve gönderge, nesne ve özne karşıtlıkları billurlaşmadan *önce* ve *sonradırlar*. Böylece, soyut makineler, katmanlaşmaların yersizyurtsuzlaştırıcı çoklaşma olanağına açtıkları çokluklar üzerinde şeyleştirici bir tümleştirme tehdidinin de ağır basmasını sağlayabilirler. Göstergeleri, şeyleri ve temsilleri içerik ve ifadenin ayrı düzlemleri üzerinde dağıtan özerk bir semiyotik makinenin belirişinden bağımsız olan bu makinelerin varlığı, bunları mantıksal-matematik bir sisteme ya da *a priori* biçimlere in-

dirgememizi engeller; gösteren semiyolojilerin katmanlaşmasından sonraki varlıkları ise, göstergeler ile şeyler arasındaki diyagramatik geçiş yolu olarak, onları aşkınsal soyutlamaların ya da katmanlaşmaların basit yapısal değişmezleri olarak kabul etmemizi engeller. Katmanlar onlar için yersizyurtsuzlaşma süreçlerinin geçici artıkları olsa da, tözsel bir bakış açısından kendi başlarına birer hiç olsalar da, tezahür edebilmek için, sürekli olarak katmanlaşmak ve katmansızlaşmak zorundadırlar; fakat yine de asla biçim-madde türünde güçsüz bir yüz yüzelik olarak kalmazlar. Dolayısıyla, yersizyurtsuzlaştırma süreçlerinin hem yaratıcı hem de tersinmez karakterini belirleyen makinesel işaretler ve diyagramlaşma etkileri düzeyinde, varoluşun içine “yerleşen” katmanların kendi üzerine kapalı biçimciliği ile soyut makinelerin kılavuzluk ettiği aktif, açık biçimlenme arasında temel bir asimetri vardır. Bu koşullarda, katmanların homeostatik dengesi asla güvencede olmayacaktır. Bu katmanlar, elden geçirmelere, düzenlemelere ve yeni katmanların yaratılmasına varabilecek soyut makineleşmelerin katmanlar arası yersizyurtsuzlaştırma çalışmasıyla “dışarıdan” ve her yandan onları kat eden kaçış çizgilerinin metabolizmasıyla da “içerden” tehdit altındadır.

Olanaklı olan, semiyotik yapılar içinde ya da maddi toplumsal katmanlaşmalar içinde tezahür etmeden önce, saf mantık maddesi olarak var olmaz, hiçten de yola çıkmaz; bir tür birleşme değeri sistemi içinde, bir özgürlük kuantumları biçiminde örgütlenmiştir ve farklılaşma ve karmaşıklık, organik kimya zincirlerinin ya da genetik kodlamaların farklılaşma ve karmaşıklığına boyun eğmesine asla yol açmaz.² Olanığın metabolizması sadece “mantıksal madde”den kaynaklanmaz. Yersizyurtsuzlaşma derecelerine bağlı olarak

2 Genetik kodlamaları ve evrimi bir enformasyon sermayeleşmesine ve en karmaşık elementlerin en temel elementler karşısında “ağaç biçimli” bir bağımlılığı sürdürdüğü istatistiki bir ayıklamaya indirgemeye yönelik basitleştirmeleri reddeden kimi teoriler, şimdi, virüs yoluyla genetik enformasyon aktarımlarının olabileceğini tahayyül etmektedir; öyle ki, evrim daha gelişmiş bir türden daha az gelişmiş ya da öncekini döleyen bir türe doğru “yükselebilir.” “Bu tür enformasyon geçişleri çok önemli olarak ortaya çıkacak olsa da, evrimi temsil etmeye yarayan çalı ya da ağaç şeklindeki şemaların yerine ağımsız şemaları (farklılaşan dalların aralarındaki iletişimle birlikte) koymaya yöneleceğimizi bazı genetikçiler belirtirler.” “Le rôle des virus dans l'évolution”, *La Recherche*, Mart 1975, s. 271.

farklılaşmış ifade maddelerini de işin içine katar. Makinesel potansiyelliklerin sonsuz kümesini ortaya seren tutarlılık düzlemi, katmanların içinde aktif durumda olan yersizyurtsuzlaştırma uçlarının saptanma, ayıklanma ve eklemlesmesinin bir tür hassas kabuğunu oluşturur. Genel bir “olanaklı” yoktur; sadece topyekûn ve farksızlaşmamış bir hiçleşmeyle karıştırılmaması gereken bir yersizyurtsuzlaştırma sürecinden yola çıkan “olanaklı” vardır. Böylece, bir tür yersizyurtsuzlaştırılma maddesi söz konusudur, politikanın özünü oluşturan bir olanaklılık maddesi söz konusudur; fakat insan-ışırı, trans-seksüel, trans-kozmik bir politika. Yersizyurtsuzlaşma süreci her zaman için bir artık bırakır; bu artık ya -mekânsal-zamansallaştırılmış, enerjetikleştirilmiş, tözselleştirilmiş- katmanlaşmalar biçimindedir ya da yeni bağlantıların yaratılmasının ve kaçış çizgisinin kalıntısasal olanakları biçiminde. Yersizyurtsuzlaşma asla yarı yolda durmaz. Bu nedenle, kendi üzerine kapalı temsil edilen ve katmanlaşmış gerçeğe kurulan ayna ve güçsüzleştirme ilişkilerini besleyen bir hiçlikten farklıdır. Böylece, soyut makineler sistemi aktif bir sınır oluşturur: en yersizyurtsuzlaştırılmış katmanların ötesinde ve her sürecin sonucu olarak bir hiçliğin berisinde duran üretici bir sınır. Demek ki, soyut makineler ne bir bilim konusudur, ne de bir kültür, ideoloji ya da eğitim; sadece nesneler ve öznel ayrıntılarıyla belirtilmeden önce *arzu politikasının* konusu olurlar. Burada insanlık durumuna sıkı sıkıya bağlı bir özgürlük, katmanlaşmış ve bu nedenle kendi güçsüzlüğünden başka herhangi bir şeyle bağlantısız bir “kendinde”nin kökten karşıtı “kendi için”in özgürlüğü söz konusu değildir. Bir düzenlemeden diğerine geçerken, yersizyurtsuzlaştırıcı belli bir bağlantı kuantumu alınır ya da yitirilir; yersizyurtsuzlaşma zorunlu bir nedenselliğe benzemez, ya bir katmanlaşma tarafında ya da açık bir “olanaklılaştırma” tarafında vektörleştirilebilir.

Freudculara göre çocuğun “gelişimi”ni belirleyen sözde “gizil” evreye tekrar geri dönelim. Bu evre, altı ile sekiz yaş arasında, çocuğun bütün Oedipusçu ve ön-Oedipusçu geçmişine yönelik bir bastırmanın sonucu olan bir “çocukluk amnezisi”yle kendini gösterir. Fakat, der bize Freud, yine de bütün bellek ortadan kaldırılmış değildir: “Anlaşılmaz

muğlak anılar”³ kalır. Kimin için anlaşılmaz? Yetişkin, Be-yaz, uygar ve normal olan için! Aslında, burada söz konusu olan şey anılar değildir, söndürülmesi yönünde korkunç bir etkiye maruz kalan çocuğun semiyotikleşme kiplerinden, du-yum, duygu ve cinsel itkilerinden oluşan kümedir. Çocuğun itkisel gelişimine içkin -daha sonra da Eros ile Thanatos ara-sında tümel bir antagonizmaya atfedilebilecek- bir bastırma mekanizmasının varlığıyla karşılaşmamızın nedeni, baskıcı toplumsal düzenlemelerin sahneye girişini maskeleyerek için değil midir? Çocuğun semiyotik *politikası* neden tersine dö-ner, neden baskının tarafını tutar? Daha büyük bir semiyotik yaratıcılık sürecini başlatmak yerine önceki yerliyurtluluk-ları dengesizleştiren yersizyurtsuzlaştırma unsurları neden onu egemen sistemin soyutlamaları üzerine taşır?

Psiko-genetik determinizmin şematik cevapları reddedil-meye çalışıldığı andan itibaren, sorular geri döner ve zengin-leşir. Verili bir toplumun baskıcı aile ve okul iktidarları bağ-lamında, bir çocuk, hangi tikel özelliğe bağlı olarak, bir baskı yatırımının “çekimine” direnir ya da direnmekte başarısız ka-lır? “Gizil evre” örneğinde, hangi tür soyut eğitim makinesi, mevcut sistemlerin çok somut alanında, çocuğun soyut maki-neleriyle bağ kurar? Kreşlerin harekete geçirdiği semiyotikler ebeveynlerin “eğitsel” müdahalelerinde görülen söndürme ey-lemine nasıl devam ettirirler? (Gerçekten de, çalışma zamanı ile “teneffüs” zamanı arasındaki bölünmenin artık kreşten itibaren uygulanmaya başladığını biliyoruz.) Okulda, her tür-lü canlı kullanımdan kopmuş bir yazıyı öğrenmek, yaratıcı bir diyagramlaştırmanın sonraki olanaklarını nasıl kısırlaştırır? Okul zaman ve mekânının semiyotikleri (ders günleriyle tatil günleri arasındaki ayrım, ders mekânı, öğretmen mekânı, te-neffüs mekânı, sokak vb. arasındaki ayrım), disiplin semiyotikleri (sıraya sokma, not verme, yarıştırmaya, cezalar vb.), “okul öncesi” çocuğun semiyotiklerini ezmeyi -kimi zaman da kesin olarak ezmeyi- nasıl başarırlar? Bunlar, fabrikanın, büronun, kışlanın semiyotik koşullanmalarını nasıl başlatırlar? Daha önce göstermeye çalıştığımız gibi, zorunlu eğitim makinesinin ilk hedefi enformasyonun, bilgilerin, bir “kültür”ün aktarımı değil, çocuğun semiyotik koordinatlarını tepeden tırnağa dö-

3 Sigmund Freud, *Trois Essais sur la sexualité*, Paris, Gallimard, 1949, s. 75-83.

nüştürmektir. Bu koşullarda, “gizil evre”nin gerçek işleyişinin, ilkel toplumlarda tek tek “kişiler”, yani grup normlarının özüne cevap verebilen yetişkin erkekler imal eden inisiyasyon kamplarının modern bir dengi olduğu kabul edilebilir.⁴ Fakat burada, inisiyasyon kampı, on beş gün sürmek yerine, on beş yıl sürer ve hedefi bireyleri, sinir liflerinin en gereksizine varana dek kapitalistik üretim sistemlerine tabi kılmaktır. Gizil evreyle bağlantılı olan çocukluk amnezisi, egemen iktidarlara gösteren semiyolojilerine tabi kılınmamış semiyotiklerin kökünün kazınmasını da belirler. Ve eğer nevrozlular, “Oedipus-öncesi” çocuklar gibi, onun peçesinden kaçabiliyorlarsa, özellikle bu iktidarlara kuşatma sistemleri onlar üzerindeki nüfuzunu herhangi bir nedenle yitirdiği içindir. Bundan böyle, çocuğun yeğnlikleri çalışmaya ve bunları altüst etmeye, onları “normal” değerlerin ve anlamlandırmaların anaforuna yerleştirmeye devam eder. Belleğin rolü -ister çocukluğunu özlemle hatırlayan yetişkinin doğal belleği olsun, isterse de psikanalitik hastalık öyküsünün yapay belleği olsun- bu yeğnliklerin ilk silinişini çoğaltmaktan ve normlara göre bir çocukluk kabul etmekten ibarettir.

Kendinde dil yoktur

Söylem düzenlemelerinin gerçeklik üzerinde etkili olması için, kendi üzerine kapalı sistem olarak kabul edilen dilin kısıtlamalarını ortaya çıkarmak gerekir. Örneğin bir pragmatğin asgari düzeyde yeniden söz konusu etmesi gerekeceği dil ile söz arasındaki klasik kopukluk bu türdendir. Fakat sözcelem dilbilimi zaten bu yöne yönelmiş olsa da, aslında, bu düzenlemelerin kolektif ya da bireyleşmiş bilinçdışı etkileri düzeyindeki mikro-politik düzenlenişinin mümkün olabilmesi için, beşeri bilimler diye adlandırılması uygun düşen şeyden kaynaklanan farklı disiplinleri sınırlandıran kavramları daha temelde sorgulamak gerekir. Dolayısıyla, bir bilinçdışı pragmatğinin oluşabilmesi için, sadece egemen ideolojilerden ve psikolojinin, sosyolojinin, psikanalizin tümellerinden kurtulmakla kalmaması, aynı zamanda, hem ifade düzlemi olarak hem de top-

4 Pierre Clastre, *Chronique des Indiens Guayaki*, Paris, Plon, 1972 ve *La Société contre l'État, a.g.e.* Jacques Lizot, *Le Cercle des feux. Faits et dits des Indiens Yanomami*, Paris, Seuil, 1976.

lumsal kendilik olarak *dilin birliği ve özerkliği*yle ilgili belli bir anlayıştan, yani, kısaca, Saussure'den kaynaklanan dilbilimsel “fetihler”in özünden de kurtulması gerekir. Biz, *kendinde dil yoktur* diye kabul ediyoruz. Dil fenomenine özgü olan şey, asla kendine gönderme yapmaması, tüm diğer semiyotikleştirme kiplerine daima açık kalmasıdır. Bu fenomen bir dilin, bir diyalektin, bir lehçenin, özel bir dilin, bir sayıklamanın üzerine kapandığında, bu durum her zaman için, politik ya da mikro-politik belli bir işlem türüne bağlı kalır. Bir dilden daha az mantıksal, daha az matematik hiçbir şey yoktur. Dilin “yapısı”, ödünç alınmış öğelerden, tuhaf karmalardan, bitişkenliklerden, yanlış anlamalardan kaynaklanan bir tür keşmekeşin taşlaşmasının sonucudur; genelleştirmelerine öncülük eden bir tür sinsi mizahtır. Dilbilimsel yasalar için olduğu gibi antropolojik yasalar için de -örneğin enseste yönelik olanlar- durum budur: Bu yasalara dilbilgisi uzmanı ya da etnolog mesafesiyle bakıldığında, belli bir tutarlılığa sahip gözükürler, fakat biraz daha yakına yanaşıldığında her şey birbirine karışır ve daha ziyade, çeşitli yönlerle çekilebilecek ya da her şekilde döndürülebilecek tertipleme sistemlerinin varlığı fark edilir.

Somut semiyotik performanslar ile yapısal bir dilbilimsel yeterlilik arasındaki ya da dillerin kendi arasındaki ilişkilerin göreceliği yalnızca senkronik düzlemde değil, aynı zamanda diyakronik düzlemde de kendini dayatır. Bir dilin birliği asla bir iktidar oluşumunun yapısından ayrılamaz. Diyalekt haritalarında asla net hudutlara rastlanmaz; sadece sınırdaş ya da geçiş bölgeleri görülür. Anadil yoktur, bir grubun, etnik yapı ya da ulusun semiyotik iktidarı ele geçirme fenomenleri vardır. Dil bir ruhani çevre etrafında istikrar kazanır, bir piskoposluk etrafında sabitlenir, politik bir başkentin etrafına yerleşir. Irmak vadileri boyunca akarak gelişim gösterir ve demiryolu hatlarına yapışarak, yer değiştirdiğinde yağ lekeleri bırakır (Kastilya diyalekti örneği).⁵

Fakat performans-yeterlilik ilişkisinin akışkanlığı dili diyalektin berisinde bırakır. Her bireyin sürekli olarak bir dilden

5 Nathan Lindquist, dilbilimsel yeniliklerin “havadan taşınan sürüler misali” önemli merkezlere alçalarak inebileceklerini ve sonra da buralarda komşu köylere doğru yayılabileceklerini belirtir. Akt. Bertil Malmberg, *Les Nouvelles Tendances de la linguistique*, Paris, PUF, 1966, s. 98.

diğerine geçtiği kabul edilebilir. Kişi, ardışık olarak, örneğin, “bir babanın yapması gerektiği” gibi ya da bir öğretmen veya patron gibi konuşacaktır; ya da sevgilisine çocuksu bir dilde hitap edecektir; uyurken, düşteymiş gibi bir söyleme gömülecek, sonra aniden telefon çaldığında profesyonel dile geri dönecektir ve her seferinde, semantik, sentaksik, fonolojik ve prozodik boyutların bütün bir kümesi işin içine katılacaktır -söylemin şiirsel, biçimsel, retorik ve mikro-politik boyutlarından söz etmiyoruz. Dilbilimsel değişimi inceleyen Françoise Robert, dilbilimsel mutasyonların “fenomenlerin kendisinin değil... sıklıklarının, dil içine dâhil oluşlarının tedrici dönüşümleri yoluyla” tezahür ettiğini ortaya koyar.⁶ Senkroni ile diyakroni arasında belirgin bir ayrımla dâhil olmuş ani kopuşların inceleme konusu olmayacağı doğrudur (Chomsky, bu konuda, yenilikleri sadece “toplulukça kabul gördükleri”⁷ anda dikkate almaya çalışan Saussure'den ayrılmamıştır). Dolayısıyla, bireysel sözün uygulanışı ile *socius* içinde dilin kodlanması arasında kopukluk sürdürüldüğü sürece, mikro-politik bir pragmatikğin özerkliği temellendirilemez. Chomsky'ye göre, Françoise Robert'in de belirttiği gibi, tamamen homojen bir dilbilimsel topluluğa mensup ideal bir konuşmacı-dinleyici'ye referans, aslında, normatif bir işlevin yeterliliği ile performansı arasındaki ayrıma yatırım yapmaya yönelir. Ve bu norm, son tahlilde, bizzat dilbilimcinin normuna indirgenir.⁸ Bir dilin belirgin birliği, bizce, yapısal bir yeterlilik inşasına bağlı değildir. Dil, Weinreich'in bir ifadesiyle, “esasen heterojen bir gerçeklik”tir.⁹ Dilin homojenliği, son tahlilde, zaten bu dilde görülebilecek yapısal çözümlerden bağımsız olan politik düzlemdeki fenomenlerden kaynaklanabilir. Ve politik bir olayı niteleyen şey, merkezini bir analizin ister istemez başka boyutlara, başka düzlemlere kaydıracağı ya da çözülüp dağılmayan bir tarihsel

6 *Langage*, no 32, Aralık 1973, s. 88.

7 Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, Payot, 1971, s. 138.

8 Örneğin bu aynı Françoise Robert'in, bir “topluluk dilbilgisi” üzerine ileri sürdüğü fikirlerin cüretinden çekinerek, böyle bir anlayışın kutsal dil kavramını yok etmekle tehdit eden bir yeterlilik temsiline yöneltebileceğinden endişelendiği görüldüğünde, bundan pek de çabuk kurtulmaya hazır olmadığı hissedilir. Malmberg, *a.g.e.*, s. 96.

9 *Langage*, *a.g.e.*, s. 90.

tekilliğin taşıyıcısı olmasıdır. Olaylar, biyolojik bir fenomenin kimyasal analizinde ya da toplumsal bir fenomenin ekonomik analizinde olduğu gibi cereyan eder: Biyolojik performans karşısında kimyasal yeterlilik ya da biyolojik bir olgunun kimyasal yapısı gibi, ekonomik ve parasal performanslar karşısında da kapitalist ya da sosyalist yapısal yeterlilik vardır. Biyolojik ya da ekonomik tümeller yoktur. Yine de, soyut makineler, bu düzeylerin her birinde, hiçbir transandantal biçimciliğe, hiçbir kalıtıma, dilin hiçbir özüne, hiçbir ekonomik yazgısallığa bağımlı olmadan, makinesel şubenin farklı kavşak noktalarında farklılaşmış, tezahür etmiş ve katmanlaşmıştır. Soyut makinelerin mutasyonel şubesi hipotezimiz, pragmatik alanında iki tür sakıncadan kaçınmayı sağlamalıdır:

- örneğin Marr'ın dilbilimsel dogmatizmi ya da güncel bazı psiko-dilsel akımlar gibi, dilbilimsel makinelerin dosdoğru toplumsal yapılara kapanması;
- kolektif sözcelem düzenlemelerinin sözce üretimini kesen yapısalcı ya da üretimci bir biçimselleştirme.

Bireysel düzenleme ya da kolektif düzenleme olarak bilinçdışı

Performans taklitleri ile yeterlilik haritaları olarak adlandırığımız şey arasındaki ayrımsal ilişkiler sadece kodlamalardaki parçalılığın çeşitli türleri arasında etkili olmakla kalmazlar. Bir alanın bir diğeri karşısındaki nispi “yeterlilik” yapısının, ikinci alanın daha incelikli, daha makinesel, daha moleküler, daha yersizyurtsuzlaşmış -dolayısıyla, “performatif” bir konum edinmiş- parçalılığını işin içine katıp katmadığına bağlı olduğunu düşünüyoruz. Böylece, ikili parçalılığa dayalı bir hiyerarşik ilişki kurulmuş olur, ki bu da, semiyotik yenilenme olanaklarını dar bir marj içinde sabitler. Böyle bir dengeyi sadece yersizyurtsuzlaştırıcı bir kaçış çizgisinin ortaya çıkışı (örneğin, estetik, bilimsel vb. alanlarda dilbilim kökenli göstergelelerin diyagramatik kullanımı) altüst edebilecektir. Gördüğümüz gibi, semiyolojik olarak geçmişe hayran, mekânsallaştırılmış ya da tözselleştirilmiş katmanlar düzeyinde, dengeler, güç ilişkileri, en azından iki parçalılık sisteminin (örneğin ikinci eklemelenmenin ifade figürlerinin moleküler parçalılığı) denklik içine konulmasıyla, ancak nispi bir yersizyurtsuzlaştırılmadan

yola çıkararak tezahür edebilirken, makinesel mutasyonlar düzeyinde, katmanlar, soyut makine sistemleri tarafından nicelen-dirilmiş bir yersizyurtsuzlaşmayı işin içine katan diyagramlaşmış süreçler tarafından bozular ya da yeniden örgütlenirler. Fakat diyagramatik yersizyurtsuzlaşma çizgileri, parçalı katmanlaşmaları kesinlikle aşmaz. Bunların katmanlaşmış sistemlerle etkileşmelerinden, mevcut bağlam içinde gerçekleşebilir olmayan, olanaklarla dolu vektörler kaynaklanabileceği gibi, gerçek makinesel mutasyonlar da kaynaklanabilir.¹⁰

Gördüğümüz gibi, soyut makineler sadece tarihin dışında, benim mekân, zaman ve töz koordinatlarımın -gösterici performanslar da denebilir- “öncesinde” olmakla kalmaz, dahası, çeşitli semiyotikleştirme kiplerinin birleşmesinin de dışında kalırlar.¹¹ Soyut ve *tekil* makineler, egemen gerçeklikleri ve anlamlandırmaları bozarak tarih yaparlar; makinesel şubenin göbeğini, ortaya çıkış ve yaratılışçılık noktasını oluştururlar. Böylece, burada soyut makinelerin soyut kümesi olamaz. Hiçbir mantık kategorisinin altına makinesel tutarlılık yerleştirilemez (mantıksal tutarlılık ile makinesel tutarlılık arasında daha önce belirttiğimiz farklılık buradan kaynaklanır). Soyut makineler yeğinleşici bir düzlemde çözülmez olduklarından, genişleyici bir sınıfa dâhil edilemezler.¹² Hiçbir soyut makine tarihe tepeden bakmadığından, tarihin “öznesi” olmadığı-

10 Semiyotik *khôra* denen bir düzey ile sembolik bir düzey arasında, anlamlandırma süreci kapsamında J. Kristeva'nın önerdiği ayrım, göstereni sürekleştirmenin ve tümelleştirmenin ötesinde, diyagramatik dönüşümü kendi üzerine kapatma, bunu yeniden bir tür derin yapı, baş-yazı yapma sakıncasını da taşır. J. Kristeva ile birlikte, tümellerin doğuştanlığı sembolik alanı terk ederek semiyotik alana göç eder. Bu koşullarda pragmatik, psikanalizde olduğu gibi, sembolik bir feno-metin ile semiyotik bir geno-metin arasında dolanmaya sonsuza dek devam eden metinsel bir pratiğe gömülür; bu semiyotik geno-metin, iletişimin kişisel kutupsallıklarından kurtulmak için, “bilinçdışı gösteren” bir öznellik hipotezinin esiri olarak kalır. Julia Kristeva, *La Révolution du langage poétique*, Paris, Seuil, 1974.

11 Gösterimin [*deixis*] zaman, mekân ve *socius*'a göre olanaklı üç parçalılığı hakkında bkz. *Langage, a.g.e.*, s. 45.

12 Böylece anlamdan ve anlamlandırmadan [göstermeden] kurtulurlar. Brekle'nin önerdiği gibi (*Sémantique, a.g.e.*, s. 44) ilki bir gösterene bağlı kavramın yeğinleşici içeriğiyle, ikincisi ise genişleyici görünümüyle özdeşleşir. Fakat “makinesel” (ama mantıksal değil) bir perspektif içinde, anlam, temsili ve anlamlı her sistemden bağımsız diyagramatik bir bağlantının yerleşmesini belirler.

dan, ve makinesel çokluklar hem diyakronik bir düzlemde hem de senkronik bir düzlemde farklı katmanları kat ettiklerinden, bunların yersizyurtsuzlaşma çizgilerinin genel hareketinin tümel ve homojen bir eğilim gösterdiği söylenemez, çünkü bunlar her düzeyde yeniden yerliyurtlulaştırıcı katmanlar tarafından kesintiye uğratılmıştır; yersizyurtsuzlaştırıcı mikroskopik tomurcuklanmalar bu katmanların üzerine yeniden eklenir. Bu koşullarda, bilinçdışı pragmatik bir yaklaşım iki tür sakıncadan kaçınmalıdır:

1) özellikle üst-sentaksik bir yorumlama şifresi üzerinde temellenen sözcelem stratejilerinin (aktarım politikası) ve semantik içeriklerin sistematik bir şekilde bölgelere ayrılması aracılığıyla tutum ve duygulanımların “göstergeselleştirilmesine” yönelen sözel bir malzemeye odaklanmış bir analiz;

2) Anglosakson aile psikoterapileri misali, kişiselci stratejilerin analizine ve yaşantıya, bedensel duygusal boşalmalara geri dönüş.

Sözce üretimlerinin ve semiyotikleştirme kiplerinin ayrıntısına her türlü bağlanmadan önce, soyut makine, *en soyut düzeyde* sözcelem düzenlemeleri ve iktidar oluşumları kümesini yaratan mikro-politik çizgileri belirlemek durumundadır. Başka deyişle, her bir vaka ve her bir durum için -katmanları, yersizyurtsuzlaştırma çizgileri, kara delikleriyle birlikte- deneyimleme perspektiflerine açık bir bilinçdışı haritası oluşturmalıdır (bunu da, önceki bütün açmazları, bütün gösteren tabi kılma kiplerini birbirleriyle yankılanma içine yerleştiren Oedipusçu üçgenleşmelerin sonsuz farkına karşıt olarak yapmalıdır). Gerçekten de, kendi üzerine kapanan kodlama katmanlarının pragmatik eklemlenmesinin, çeşitli yerliyurtlulaştırma kiplerini kat eden soyut makineler aracılığıyla birinden diğerine geçiş olanağını her zaman açık bıraktığını kabul ederiz. Demek ki, farklı tutarlılık türleri -biyolojik, etolojik, semiyolojik, sosyolojik vb.-, yapısal ya da üretici bir üst-katmana bağımlı değildir; moleküler makinesel bağlantılar bunlar üzerinde “içerden” çalışmaktadır. Makinesel tutarlılık bütünleştirici değil, yersizyurtsuzlaştırıcıdır. En farklı katmanlaşma sistemlerinin her zaman mümkün bağlantısını garanti etmektedir ve bu nedenle, bir anlamda, bir pragmatığın oluşabileceği taban unsurudur.

Beşeri bilimlerin normatif bölgelere ayrılması, psikanalize, dilbilime ve semiyolojiye dayandıktan sonra, şimdi de yeni bir savaş alanına, pragmatik alanına doğru yer mi değiştirecektir? Bu alan Herbert E. Brekle tarafından “söz edimlerinin üretim koşulu” olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda, iletişimle de bağlantılıdır: Pragmatik, dil içinde iletişimin boyutunu oluşturur. İletişim burada çift kutuplu “konuşan-dinleyen” ekseninden ayrılmaz olduğundan, pragmatik de kendi kadelerinin bireyleşmiş öznellik katmanına, birey/*socius* karşıtlığına bağlı olduğunu görür. Demek ki, bir pragmatik özerkliğinden mümkün kurtuluşun bir diğer koşulu, özgül semiyotikleşme kiplerini, iktidar dillerinin semiyolojik “yapısallaşma” kiplerinden kurtulmanın özgül tarzını, bu kez pozitif olarak ayırtıcılarıyla belirtmekten ibarettir. Gösteren sözceleminin bireyleşmesinin karşısına, burada, makinesel sözcelemin kolektif karakteri çıkarken, anlamlandırma politikasının karşısına da anlam politikası çıkacaktır. Böyle bir pragmatik iki çehresi vardır: Biri onu özneleşme katmanına bağlar ve iletişimden uzaklaştırır; diğeri ise makinesel süreçler üzerinde doğrudan etkisi olan sözceler üretebilen kolektif düzenlemelere bağlar. Semiyotikleştirme kiplerinin her zaman olası çıkmaza girişi, içsel olarak, pragmatik bileşenlerin parçası olur. Ve sözcelem dilbilimcilerinin pragmatik, dilbilimsel olmayan semiyotikleştirme ve kodlama kipleri kümesine açık, daha genel (diagramatik) bir pragmatik özel bir durumudur yalnızca: bir güçsüzleştirme işlevi içinde dilin kendi üzerine kapandığı durum. Kısacası, pragmatik özerkliği, kendi özerkliğini garanti etmenin temel imkânsızlığı üzerinde temellenecektir. Ve kendine sözde bilimsel bir statü vermeye çalışmak yerine, mikropolitik düzenleme faaliyeti olarak tanımlanacaktır.

Taklit ve ağaçlar, haritalar ve köksaplar

Üretici ve dönüştürücü bir pragmatik özellikleri neler olabilir? Öncelikle, bunu doğuran kipler ağaçlar değil, köksaplar (ya da kafesler) olur. Pragmatik bir zincirlemenin bir S noktasından başlayıp, sonra da ardışık ikilemelerle sapması için hiçbir *a priori* neden olmaz; köksapın herhangi bir noktası burada herhangi bir başka noktayla bağlantı kurabilir. Ayrıca, her özellik ille de dilbilimsel bir özelliğe gönderme yapmaz. Dilbi-

limsel bir zincirleme burada dilbilimsel olmayan bir semiyoloji zincirlemesine ya da toplumsal, biyolojik vb. bir düzenlemeye bağlanabilecektir. Parçalı katmanlaşmalar burada yersizyurtsuzlaşmanın kaçış çizgileriyle bağlantı içine sokulabilir. Demek ki, bir köksap, tanım gereği, mantıksal ya da matematik bir üst-dilden yola çıkarak biçimselleştirilemez. Yapısalıcı ya da üretici hiçbir modele borçlu kalmaz. Her türden semiyotik zincirlenmelerle bağ kurmaya ve sanatlardan, bilimlerden, toplumsal mücadelelerden kaynaklanan praksisle ilgili müdahalelerle buluşmaya yönlendirilebilir. Makinesel diyagramlaştırma süreci olarak, bir temsil sistemine indirgenemez ve kolektif bir sözcelem düzenlemesinin işin içine katılmasını gerektirir. Böyle bir düzenlemeden kaynaklanan bir pragmatiğin köksapının hazırlanmasının hedefi, fiili bir durumun tasviri, öznelararası ilişkilerin yeniden dengelenmesi ya da belleğin karanlık köşelerine çöreklenmiş bir bilinçdışının gizemlerinin keşfi olmayacaktır. Bu, tersine, tamamen gerçek üzerinde etkili bir deneyimlemeye dönük olacaktır. Önceden tamamen oluşmuş, kendi içine kapalı bir bilinçdışını deşifre etmeyecek, *onu inşa edecektir*. Alanların bağlantılanmasına, boş ya da kanserli, katmanlaşmış organsız bedenlerin önündeki engellerin kaldırılmasına ve makinesel tutarlılık düzlemine azami açılmalarına katkıda bulunacaktır. Örneğin biyolojik, duysal, algısal, imgelerle düşünme, kategoriyel düşünme, jestsel, sözel semiyotikler, politik ve toplumsal alanlar, biçimlendirilmiş yazılar, sanatlar, müzik, nakaratlar düzeyinde çeşitli kodlama ve semiyotik kiplerini işin içine katmaya yönelecektir. Her sözceyi ve her libidinal üretimi, sürekli olarak, üst-kodlayan bir yapıya indirgemeye çalışan psikanalizden farklı olarak, şizo-analitik bir pragmatiğin hedefi, bir bilinçdışı *haritasına* eklemlenmeye elverişli ve *taklit* sistemleri diye adlandırdığımız şeyin içinde tekrarlanan öğeleri kuşatmak olacaktır.

Burada harita, yapının karşıtıdır; harita açıktır, bütün boyutları içinde bağlantı kurulabilir, yırtılabilir, her türden montaja uyarlanabilir olan şeydir. Pragmatik bir harita tek bir birey ya da bir grup tarafından hazırlanabilir, bir duvara çizilebilir, bir sanat eseri gibi tasarlanabilir, politik bir eylem olarak ya da bir meditasyon olarak yönlendirilebilir. Önemli olan şey, belli bir performans türü verili olduğundan, tikel bir sözcelem

düzenlemesinin, yinelenen bir taklidin, yerel bir pragmatik yeterliliğinin bilinçdışı haritasını nasıl dönüştürdüğünü ya da dönüştürmediğini belirlemektir.¹³ Bu yeterlilik haritaları daha geniş bir yeterliliğe mutlak bir şekilde bağlanmaz. Nasıl ki tümel yeterlilik yoksa, tümel kartografi de yoktur; kolektif bir performans mihenk noktası olarak hizmet edecek falanca harita (örneğin bir anti-psikiyatri topluluğunun ya da küçük bir grubunki), herhangi bir başka toplumsal küme için performans değeri taşıyabilir (örneğin: Fransa'da psikiyatri kümesi ya da politik hareketler kümesi).

Burada, asla mutlak bir karşıtlık olarak görülmemesi gereken “özne grup / tabi kılınmış grup” alternatifleriyle karşılaşırız. Yeterlilik alanları arasındaki yabancılaştırma ilişkileri daima belli bir marj içerir ki, bunun yerini belirlemek ve kullanmak pragmatığa düşer; başka deyişle, *herhangi bir durumda diyagramatik bir politika her zaman mümkündür*. Pragmatik, her türlü yazgısallık fikrini, buna ne ad verilirse verilsin -tanrısal, tarihsel, ekonomik, yapısal, kalıtımsal ya da sentagmatik- reddeder. Küçük Hans olayında bilinçdışını incelemek, semiyotik üretimlerinin bütününe dikkate alarak, hangi ağaç ya da köksap türü üzerine libidosunun yatırım yapmaya yöneleceğini saptamaktan ibaret olacaktır. Komşuların dalı, nasıl, hangi anda kesildi, Oedipusçu ağaç hangi manevraların ardından daraldı, profesör Freud'un dâhil olması ve onun yersizyurtsuzlaştırma faaliyeti hangi rolü oynadı, libido neden bir “at-olma” semiyotikleştirmesine sığınmak zorunda kaldı vb. Böylece, fobi, psiko-patolojik bir sonuç olarak değil, aileci ve psikanalitik dönüşümlerden çıkmak için başka mikro-politik çözüm bulamamış olan bir çocuğun libidinal pragmatığı olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla, pragmatik, öncelikle genetik evre ve yapısal yazgı olan her türden bilinçdışı anlayışının aktif bir reddini içerir. Bir grup için, bürokratik şeyleştirmeleri, liderlikleri vb. bozmaya yatkın arzu yatırımlarının kalıcı bir şekilde saptanmasını gerektirir. Grup haritası üzerinde “çalışmak”, grubun organsız bedeninin, bu yatırımlarla uyum

13 Tek başına bir birey, tıpkı bir grup, bir kurum ya da daha geniş bir toplumsal küme gibi, bireylerin bütünleşmesine asla indirgenemeyen, ama “beşeri olmayan” başka akışları (beşeri olmayan cinsellik, ekonomik akışlar, maddi akışlar vb.) işin içine katan herhangi bir düzenlemenin kurucusu olabilir.

içindeki bir mikro-politikanın gerektirdiği elden geçirmelere ve dönüşümlere -yani her özelleştirmeden, bir nesne üzerinde odaklanmış her örgütlenmeden “önce gelen” arzu yatırımı yerine- girişmekten ibarettir. Böyle bir pragmatikten pay alınamaz: Bu pragmatik, dilbilimin, psikanalizin, toplumsal psikolojinin, beşeri, toplumsal, hukuksal, ekonomik vb. bilimlerin bütününe her türlü hegemonya eğilimini reddedebilir ancak.

Üremeler ve dönüşümler

Varlığını belirttiğimiz pragmatikğin iki tür bileşeni -üretici ve dönüştürücü- arasındaki ilişkilerin niteliği nedir? Söylediğimiz gibi, pragmatik şu ana dek dilbilime komşu bir alan olarak kabul edildi. Bu, Austin ve Searle için doğrudur; dilin temel karakteri olarak iletişimi sorgulamasına rağmen ve dilbilimi yeni bir mikro-politika alanına gerçekten açan önvarsayım analizlerinin zenginliğine rağmen, Ducrot için de doğrudur.¹⁴ Gördüğümüz gibi, bizim üzerinde durduğumuz pragmatik, esasen dilbilimsel olmayan semiyotik alanların bütününe hedeflerken, dilbilimsel semiyolojilerle de -bu alan üretici pragmatikğin alanı olarak tanımlandığından- özel bir ilişki geliştirir. Böylece pragmatik -iki bölgeye değil, çünkü bu bileşenler sürekli olarak yeniden oluşacaktır- iki bileşene bölünmüş olur: semiyotiklerin “dilbilimselleşme” kiplerine denk düşen üretici bir pragmatik ile dilbilimsel olmayan, gösteren olmayan, dönüşümcü bir pragmatik.

Sorun, “analojik” denen semiyolojilerin bağımsızlığı düzeyinde zaten ortaya konmuştu. Dilbilimsel semiyoloji açısından, bu semiyolojilerin temel bağımlılıklarının tarafını -semiyotikçilerin çoğunluğuyla birlikte- tutmamız mı gerekir? Yoksa bunları belirli koşullarda bir *gösteren dönüşümünün* denetimine girebilecek özerk semiyotikleşme kipleri olarak mı kabul etmeliyiz? Tersine, “yapı aksiyomu” olarak adlandırılacak olan şeyin, olumsal bir semiyotik bağlantısının sonucu olan özel bir vaka olduğunu kabul etmemeli miyiz? Sembolik semiyotiklerin normal, nihai rejimi, dilbilimsel ifade makinesine bağımlılığa ister istemez düşmek durumunda mıdır? Daha önceden belirttiğimiz gibi, tersine, gösteren dönüşümlerinin kaçınılmaz, tü-

14 John L. Austin, *Quand dire c'est faire*, Paris, Seuil, 1970. John Searle, *Les Actes de langage, a.g.e.* Oswald Ducrot, *Dire et ne pas dire*, Paris, Hermann, 1972.

mel hiçbir yanının olmadığını ve bunların belli bir bireyleşme ve sözcelem rejimine ve özneler-arası iletişim rejimine bağlı olduklarını kabul ediyoruz. Bu gösteren dönüşümleri, güçlerini, semiyotik bileşimler kümesini içerik düzlemi ve ifade düzlemi şeklinde örgütleyen ve istikrarlı kılan, belli bir göstermeyen makine türüne (sentagmatik ağaçlar ya da daha soyut biçimlenmeler şeklinde tarif edilmeye yatkın ikili eklemelenmiş makineler) dayanmalarından alırlar. Gösteren güçsüzleştirme makinesinin kuvveti, bütün içerikleri ezme, etkisizleştirme kapasitesinde yatmaktadır. Gösteren dönüşüm, her türden semiyotik üretimi üretme, yapılandırma işlevine sahiptir. Herbert E. Breckle'in "iletişimsel yeterlilik" olarak belirttiği şey hangi araçlarla, hangi kurumsal kısıtlama sistemleriyle belirlenir? Üretici bir pragmatik bu sorulara cevap vermelidir.

Şimdi, tablomuzda (s. 182) belirttiğimiz farklı semiyotik bileşenlerin kendi aralarında sürdürdükleri ilişkilere geri dönelim ve özellikle, yorumlamacı olmayan (sembolik ve diyagramatik) dönüşümsel bileşenlerin yorumlamacı (analojik ve gösteren) üretici bileşenlerin hegemonyasını kırmaya yatkın olmalarını inceleyelim.

1. Yeğinlikli sembolik dönüşümler

Başka kültürü benimseme fenomenlerinin antropolojik incelenmesi, bir gösteren dönüşümünün asla kendiliğinden olmadığını göstermektedir. Hatta ilkel toplumlar buna aktif bir şekilde karşı bile koyabilirler. Böylece, bazı mitografik sistemler, ifade-içerik ilişkisi sentagmatik ve paradigmatic eksenlere göre yapılanan bir semiyolojinin tekeli tahakkümüne uzun süre direnebilecektir. Mitler, akrabalık ilişkileri, politik antropoloji vb. alanında sembolik semiyolojiler, gösteren bir düzenin dikotomik karşıtlıklarına otomatik olarak indirgenebilir değildir. Burada, örneğin akrabalık ilişkilerini genelleşmiş mübadelecilik terimleriyle yorumlayan aceleci bir etnografik veri "yapılanması" tehlikesi büyüktür. Temsilde değişmez anlamlandırmaların¹⁵ inşası kendiliğinden olmaz. Sembolik semiyolo-

15 Enformasyon teorisyenleri anlamlandırmayı, "tercümenin çevrilebilir işlevleri sırasındaki bir değişmez" olarak tarif ederler (B. A. Ouspenski, akt. Iouri Lotman, *La Structure du texte artistique*, Paris, Gallimard-NRF, 1973, s. 69.)

tikler içinde içerik düzlemleri birbirine eklenir, yapılandırılmış bir gösterilen düzlemi üzerinde örgütlenmeden birbirleri karşısında kayarak yer değiştirirler. “Biçimleri karşılaştırmayı temellendirebilmek için [...] adlandırma ilişkilerinin çoğaldığı koşulda, gösterilenlerin mutlak istikrarı”¹⁶ ancak 19. yüzyılda kapitalizmin hegemonyasının gerçekleşmesiyle kesin olarak dayatılmıştır. Belli bir gösteren diktatörlüğü türü, belli bir tarihsel bağlama bağlı gözükme, dolayısıyla ne değişmez ne de tümel kabul edilebilir. *Dönüşümler* bu gösteren iktidarını etkisizleştirebilir, hatta tersine çevirebilir. Örneğin, kabilelere özgü dayanışma kiplerine ya da animist uygulamalara ani geri dönüşlerin Batılı türdeki semiyolojilerin yayılmasına karşı ağırlık oluşturduğu ya da bireysel bir düzlemde, uykunun, uyuşturucunun, aşk yüceltmesinin etkisi altında, düşçül bir semiyolojinin algısal semiyotikler, dilbilimsel semiyolojiler üzerinde “iktidarı ele geçirmesi”yle birlikte çağdaş Afrika toplumlarında olup biten budur.

2. Diyagramatik dönüşümler

Pragmatik dönüşümün bir diğer genel türü, gösteren-gösterilen güçsüzleştirme çiftinin semiyotik ortaya çıkışını gerçekleştirebilir türdendir: *diyagramatik dönüşüm*. Semiyotik sistemlerin iki türü genellikle ikonlar kategorisi altında karıştırılmıştır. Yine de Ch. S. Peirce bunların ayrımını başlatmıştır:¹⁷

a) *imgeler*. Burada, gösterge, *analoji* yoluyla, adlandırılan nesnenin anıştırılmasıyla işlev görür (mekânsal unsurlardan yola çıkarak işleyen bir semiyotik örneğinde, imgeler, genel olarak, en azından iki boyutu işin içine katarlar);

b) *diyagramlar*. Bunlar öyle işler ki, içeriğin biçiminin unsurları, bizim bir partikül-gösterge sistemi olarak adlandıracağımız ve adlandırılan süreçmiş gibi yapan, bunu da genellikle doğrusal bir kodlama kipine göre yapan şey aracılığıyla ifade

16 Alain Rey, *Langage*, no 32, Aralık 1973. Jean-Claude Chevalier de şunu yazar: “Genel dilbilgisinin ve bastırmanın dili; burjuvaziye, yüklemsel şema ve üst-dil, sentaks (ve sentaksın başatlığı elbette ideolojik bir karardır); halka ise, teknik söz dağarı ve kelimeler ve ilgisiz bir özgürlüğe terk edilmiş bir konuşma dili” (age., s. 118).

17 Charles S. Peirce, Charles Hartshorne, Paul Weiss (ed), *Collected Papers of Charles Sanders Pierce*, Cambridge, Mass, Belknap Press of Harvard University Press, 1965.

biçimi düzlemine aktarılır.¹⁸ Peirce, diyagramları “ilişki ikonları” olarak tanımlıyordu. Diyagramatik gösterge, nesneleri taklit etmez, fakat özellikleri, işlevleri eklemler.¹⁹ İçerik, biçimlenme kipine göre yersizyurtsuzlaştırılmıştır. Gösteren sembolik ve semiyolojik semantik yinelenmeler tözlerinden boşaltılmıştır (örneğin müzikte polifonik ve armonik biçimlendirme yoluyla, fizikte matematik biçimlendirme, matematikte aksiyomatik biçimlendirme yoluyla).²⁰

Dolayısıyla, diyagramlaştırma, temsilini istikrarlı kıldığı bir dünyayı nesneleştirmez, fakat yeni bir gerçeklik türü düzenler. Egemen anlamlandırmaların örgütlenmesinden kopar. Diyagramatik semiyotik süreçler, aslında, beşeri toplumların makinesel düzenlemelerinin kaçınılmaz bileşenlerini oluşturur. Örneğin (düzlemler, topolojik, matematik, aksiyomatik, enformatik vb. tanımlar biçiminde) böyle bir süreç işleme sokulmadan bilimsel bir deneyimlemenin düzenlenmesini tahayyül etmek imkânsızdır. Gösterge makinelerinin maddi ve toplumsal makinelerin bağrında doğrudan işleyebilmesi, anlamlandıran özneleştirme süreçlerinin dolayımının olmaması, her geçen gün biraz daha aşikâr bir hal almaktadır; fakat semiyotik makinelerin ve maddi ya da toplumsal makinelerin ortak özünün aynı tür soyut makineden kaynaklanması, politik bir pragmatığı temellendirmek için bizce aşılması zorunlu temel bir adımdır. Pozitivist gerçekçilik, diyagramlaştırmanın yaratıcı boyutunu, analojinin genel kategorisine indirgeyerek ezmeğe yöneltti. Öncelikle, diyagramlaştırma, ikonun alt-ürünü olarak geri kazanılır, ikinci olarak da ikon analoji kategorisi altında geri kazanılırken, analojinin kendisi de anlamlandırmanın alt-ürünü kabul edilir. Fakat anlamlandırma (gösteren-gösterilen) ilişkisinin, birbirinin uzantısı olarak işleyen semiyotik makine mekanizmalarının özel bir durumundan başka bir şey olmadığını ne kadar belirtsek azdır. Bu açıdan, Bettini

18 François Jacob, bir kodlama kipinin doğrusallığının, kodlanmış sekansların birbirine eklenmesinin çok daha kesin bir denetimini sağladığını kabul ediyordu. *Critique*, no 322, Mart 1974, s. 202.

19 Bettini ile Casetti, diyagramatik göstergenin özgüllüğünü ortaya koymadan, çerçevesini iyi çizerler. Bkz. “La sémiologie des moyens de communication audio-visuels et le problème de l'analogie”, Dominique Noguez, *Cinéma, Théorie, lectures* içinde, Paris, Klincksieck, 1973, s. 92.

20 Peirce cebiri ilişki ikonları arasında sınıflandırıyordu vb.

ve Casetti, Peirce'in yazıların ortaya serilmesinin ne kadar indirgemeci olduğunu belirttiler; çünkü genellikle sunuluşlarından farklı olarak, bu kategoriler asla kendi içine kapalı değildir ve gösterge sistemleri ile bu sistemlerin nesneleri arasında geri dönüşsüz bir kopuş yoktur. İkonik bir gösterge her zaman için bir başka göstergenin göstergesi olabilir ve nesne sistemleri de toplumun bilgisi içinde gösterge makinesi olarak işlev görerek, Peirce'in "yorumlayan tanımların tedrici zinciri" olarak adlandırdığı şeye dâhil olur. Gerçekten de, istikrarlı bir anlamlandırma sisteminin oluşumu, bizce, çeşitli sembolik semiyolojilerin himayesi altına girmeyeyle bağlantılıdır. Lotman'ın yazdığı gibi, "kod-ötesi süreçlerde karşılıklı olarak eşitlenen yapılar birbirinden uzaklaştıkça doğaları da farklılaşır, bir sistemin diğerinin yerine geçmesi de o ölçüde içerik taşıyıcı olur."²¹

3. Analogik üremeler ve gösteren üremeler

Analoji, her türden semiyotik zincirin bu eşitlenme ve tercüme edilebilme işleminin ilk kademesini oluşturur ("analojizm dereceleri"ni kuşkusuz dikkate almamız gerekecektir). Analoji ve anlamlandırma, içerikleri yeniden yerliyurtlulaştırma ve özneleştirme politikasının iki kipini oluşturur. Fakat analogi, bu içerikleri, nispeten yerliyurtlulaştırılmış sözcelem düzenlemelerinin eklemlediği, nispeten biçimsiz alanda örgütlesse de, ikili eklemleme zincirleriyle birlikte anlamlandırma, kapitalistik toplumsal sistemlere doğrudan doğruya tabi kılınmış bireyleşmiş sözcelem düzenlemelerine çok daha kesin olarak eklemleme paradigmatik ve sentagmatik koordinatlar üzerinde bunları bölümlere ayırır. Analogik biçimlenme, anlamlandırmanın biçimlenmesinden daha az kesin, daha az yersizyurtsuzlaştırılmıştır; "yorumlama alanları" olarak adlandırdığımız şeyi üreterek kendi tutarlılıklarını koruyan ifade katmanlarını bütün yönleriyle ele alır. Bir sembol bir diğer sembolü yorumlar, o da bir üçüncüsünü yorumlar ve bu böyle devam eder. Süreç, anlamı örneğin bir sözlükte bloke edilmiş olan nihai bir gösterilene gelip dayanmaz ve zincirlenme de sentagmatik nedensel bağlantının kesin kurallarını belirleyen bir dilbilgiselliğe uymak zorunda

21 Iouri Lotman, *La Structure du texte artistique, a.g.e.* Lotman'a göre içerik burada "gösterilen"le eşanlamlıdır.

kalmaz. Gösteren üremenin içerik üzerindeki çalışması, ilave bir yersizyurtsuzlaşma derecesini işin içine katar; analogik güdülenimlere değil, onları fonolojikleştiren, çizgi-yazısallaştıran, morfolojikleştiren, sözlükselleştiren, sentakslaştıran, retorikleştiren vb. göstermeyen göstergeler makinesinin²² “keyfiyeti”ne dayanır. Analogik dönüşümler elbette özel türde bir sözcelem düzenlenmesine özgü değildir; bunlar diyagramatik semiyotiklere de uygulanabilirler. Fakat bu durumda, aynı göstergeler iki semiyotik politikaya -üremeci ve dönüşümcü- göre ele alınırlar: Bir yanda, analogik bir kipte sembol olarak işlev görürlerken, diğer yanda, diyagramatik bir kipte ifade figürü olarak işlev görürler. Bu karma sistem, özellikle, göstermeyen bir makineyi anlamlandırmanın hizmetine koyan gösteren temsil kipine denk düşer. Semantik içerikten yoksun boş göstergeler, örneğin “masa” kelimesinin fonik ya da grafik imgesi bir masa olarak *görülür*.²³ Böylece, diyagramlaştırma, yapay benzeşleri [*analogon*] yerliyurtlulaştırarak, kısmi-nesneler dünyasına kapanır. Fakat bu dünya, sembolik temsillerin dünyasından farklı olarak, sentaks ve mantığın içerden “çalıştığı” dünyadır, egemen anlamlandırmaların ve önermelerin biçimlenmesi bunlara dayanır. Bir yandan, bizi “kendiliğinden” bir gerçekliğe, her günkü gerçekliğe dâhil olmaya davet ederken, diğer yandan, istemesek de, pragmatik içerimlerinin dansına sürükler ve gösteren zincirleri bizi -tıpkı Şarlo'nun *Modern Zamanlar*'daki makinesi gibi- engin bir toplumsal ve teknik makineye yabancılaştırır. Kapitalistik akış ekonomisinin gerekliliklerine bağlı olarak, bütün libido böylece ele geçirilmiş, işlevselleştirilmiş, özneleştirilmiş olur.

Demek ki, analogi ve anlamlandırmanın üretici bileşenleri, sembolizmin ve diyagramlaştımanın dönüştürücü bileşenleriyle aynı düzleme yerleştirilmemelidir. “Analogik” semiyotikler ile “dijital”²⁴ semiyotikler arasında gelenekselleşmiş ayrımı

22 Hjelmslev'in terminolojisinde, mecazlar ya da ifadenin glossemeleri.

23 Bir sinestezi semiyotiğinin gelişimi bu noktada temel olur: Sesler nasıl görülebilir, renkler nasıl işitilir, kelimeler nasıl bedenselleştirilir... “Duyular arası bağlam değişiklikleri” konusunda Merleau-Ponty, “Sesler, fikir yolundan geçmeden birbirlerini tercüme eder” diye yazmıştı. *Phénoménologie de la perception*, Paris, NRF, 1945, s. 271.

24 Ayrık göstergeler takımıyla işleyen, enformasyonu “dijit” denen ardışık dikotomilere bölen semiyotikler.

sürdürmek gerektiğini düşünmüyoruz. İki tür genel bileşenle karşı karşıya bulunmaktayız:

- sembolik ve diyagramlaşmış dönüşümler birbirinden ayrı semiyotik alanlar oluşturur ve ikincilerin gelişimine damgasını vuran yersizyurtsuzlaşma süreci geliştikçe bunların farkı da belirginleşir;

- analogik ve gösteren “üremeler” ayrı semiyotik alanlar oluşturmaz, bunların ikisi de aynı yeniden yerliyurtlulaştırma ve özneleştirme işlevine katılırlar. Bu bileşenlerin önceki iki bileşene dayattığı kısıtlamaların hedefi, bu bileşenlere uygulandıklarında, onları özel bir dünya görüşünün değer ve koordinatlarına uyumlu kılmaktır. Farklı dünyaların belirme olanağını altüst ederek bir dünya üretirler; keza bunları, ege-men yineleme sistemlerini her biri kendi tarzında altüst eden, dünya görüşünü elden geçiren pragmatik (sembolik ve diyagramatik) dönüşümlere karşıt olarak, bozucu bileşenler olarak da adlandırabiliriz.

Dönüştürücü ve üretici bileşenlerden yola çıkarak semiyotik alanların oluşumlarını özetleyen tablo

Dönüşümler	Üremeler	Semiyolojik alanlar
A. sembolik (örnek: düş)	{ - analogik (ya da yorumlamacı) - gösteren (ya da anlamlandırıcı) }	A. C. Yorumlamacı semiyoloji (örnek: büyü)
B. Diyagramatik (örnek: grafem sistemleri)		A. D. Gösteren semiyoloji (örnek: psikanaliz)
		B. C. Yorumlamacı logografi (örnek: toprak falı, tarotlar)
		B. D. ikili eklemlemiş diller

Pragmatik sözcelem düzenlemeleri (tıpkı işin içine kattıkları semiyotik bileşenler gibi) standart unsurların bileşimine,

örneğin Lacancı teorininkiler türünden (öğretmenin, histe-riğin, bilginin, psikanalistin söylemi) tümel öznel tutumlara indirgenemez. Keza, tablomuzda (s. 182) önerdiğimiz sınıflan-dırma da tamamen nispidir! Böylece, gerçekten de, sözcelemin yerliyurtlulaştırılmış düzenlemeleri, analogik yorumlamanın dönüşümlerinin belirleyici özelliğine denk düşer ve aslında, sembolik, diyagramatik ve gösteren semiyotikleri de işin içi-ne katabilirler (örneğin, ilkel toplumların söylemi, gösteren üremelerin indirgemeci etkilerini “reddettiği” için, nispeten yorumlamacı olmayan sembolik tekniklere dayanır, fakat bu ret tehditkâr bir gösteren düzeninin varlığını “boş olarak” içerir). Sözcelemin bireyleşmesi, gösteren dönüşümlerin belir-leyici özelliğine özgü olmakla birlikte, yersizyurtsuzlaşmış ve üst-kodlanmış sembolik (dip-figür türünde) dönüşümleri ve sembolik oluşumları bir içerik düzlemine (bilinçsel dönüşüm) göre örgütleyen diyagramatik yineleme makinesini de işin içi-ne katar. İkinci dereceden bu oluşumun sonucu, eksiklik etkisi olarak adlandırılabilen yeni bir etki türü üretimidir. Her içeri-ğin üzerine bir de eksiklik eklenmiştir; onu üst-kodlayan bi-çimcilik “eksiktir.” Dilbilimsel semiyolojinin birliği, bu durum-da, Hjelmslev'in ifade biçimi ile içerik biçimi arasında ortaya koyduğu gösteren biçimsel birlik olur. Bilinçsel dönüşümün ürettiği bu eksiklik etkisinin temelde metastaz yapabilen ka-rakterinin doğal sonucu, dayanılmaz, delice kaygı verici bir tür yersizyurtsuzlaştırma baş dönmesidir; bu eksikliğin gecikme-den giderilmesi gerekir, yeniden yerliyurtlulaştırıcı pragmatik bileşenlerin bir miktarının müdahalesine böyle neden olur: yüz oluş dönüşümü; ikiz dönüşümü; çift dönüşümü; parano-yak bilgi dönüşümü vb. Bu mutlak yersizyurtsuzlaşmanın tem-sil ettiği bilinçsel dönüşümün delilik vektörü, bu şekilde, ya-pay yeniden yerliyurtlulaştırmalar aracılığıyla önlenmiş olur, ki bunları yukarda sözü edilen yerliyurtlulaştırılmış sözcelem düzenlemelerinden ayırmak uygun düşer. Oysa tanımımıza başlamamızı sağlayan semiyotik bileşenlerin gerçek bir önceli-ğinin olduğunu kabul etmemizi bize dayatan hiçbir yöntemsel zorunluluk yoktur. “Köksapsal” bir analiz, örneğin kaygı, yüz oluş, iktidar oluşumları gibi kara delikler etrafında kurulanlar gibi klasik anlamda daha az semiyotik bileşenlerden yola çıkarak sürdürülebilir.

Diyagramatik pragmatik dönüşümlerin temel özelliğinin karakteristiği olan sözcelemin makinesel düzenlemelerinin durumu da aynıdır. Bu sözceleme sözcelem özneleri musallat olur. Fakat, bir konuşan-dinleyenin, bu öznelerle birlikte giderek daha soyutlaşan sözce üretiminin kurmaca kutbu olarak temsili, bireylerin ağzından “konuşmaya devam ediyor” olma olgusu giderek daha nispi bir kapsam edinir. Sözce, bireylerin, organların, maddi ve toplumsal makinelerin, gerçek sözcelem odağını oluşturan matematiksel, bilimsel semiyotik makinelerinin karmaşık bir düzenlenmesinin ürünüdür ve bu şekilde anlaşılır. Durum böyle olunca, bu tür düzenleme, onun doğal sonucu olan ve daima karma semantiklerin bağrında tezahür eden sözcelemin yapay yeniden yerliyurtlulaştırılmalarından pratikte ayrılamaz. Kolektif bir “güven vericilik” sisteminin sözcelemin yerliyurtlulaşmasını yapay olarak üretmesi, ya bilinçsel dönüşüm yoluyla ya da öznesizleştirici diyagramatik bir dönüşüm tarafından içerilen öznenin baş döndürücü yersizyurtsuzlaşmasına tepkidir. Böylece, yerliyurtlulaştırılmış ailevi topluluk sistemlerinin çöküşünden sonra, ilkel toplumların sözcelemi yerliyurtlulaştırma düzenlemelerine geri dönüş yanılması da beslenmiş olur (“doğaya dönüş”, kökensel anlamlandırmalara geri dönüş). Böylece, ya evli çekirdek aile yapay olarak yeniden yaratılmış olur ya da üretimin ve piyasanın uluslararasılaşması karşısında, ulusal sorunların, bölgeciliklerin, ırkçılıkların vb. kütleli geri dönüşüne tanık olunur.

Kolektif sözcelem düzenlemelerinin üç sınır durumu

Önerdiğimiz sistematik sınıflandırmaların keyfi niteliğini gözden kaçırmadan, şimdi, bileşenlerinin farklı bir düzene -bu kez üçlü düzen- göre bölüştürülmesinden yola çıkarak belirlenecek bazı sınır düzenlemeleri inceleyelim. Gerçek durumlara monografik yaklaşımın -“köksapsal” analiz- basitten yola çıkarak karmaşığa gitmediği, tersine, karmaşıktan yola çıkarak, böyle bir yaklaşımın bu bileşenlerin bazı tekil özelliklerini daha incelikli keşfetmesini sağladığı ölçüde “temel” bileşenleri göz önünde bulundurduğu, sözcelem düzenlemelerinin daha fazla karmaşılaşmasına yönelten ve daha zengin, daha açık, yaratıcı bir deneyimlemeyi göz önünde bulundurmayı sağlaması olgusu üzerinde yeniden duracağız. Bizim burada öner-

diğimiz üçlü [*triadique*] sistem, örneğin Charles Sanders Peirce'inki gibi bir yöntemle asla özdeşleştirilemez. Beş, yedi ya da *n* bileşenin işbirliğini, o, prensip gereği tercih edebilirdi. Bununla birlikte, bu işbirliği, antropologların, tarihçilerin ya da ekonomistlerin kuşkusuz tipik vakalar, en tipik yapılar olarak göreceği sınır vakaları incelememizi sağlamalıdır.

	Sözcelem düzenlemeleri	Makinesel merciler	Semiyotik bileşenler
Bileşim a	Yerliyurtlulaşmış	işaret	sembolik
Bileşim b	Bireyleşmiş	Soyut makine	Gösteren (soyutlama)
Bileşim c	Kolektif	Makinesel düzenleme	göstermeyen

a bileşimleri: yerliyurtlulaşmış düzenlemeler, makinesel işaret ve sembolik bileşen

Çok sayıda sembolik semiyotik -çocukluğun, delilerin, ilkel toplumların semiyotikleri- katmanlaşmış yerliyurtluluklardan ayrılamaz. Dolayısıyla, bunlar, öncelikle, farklı semiyotikleştirme kiplerini kat eden ve birleştiren bir ifade tözüne bağlı olmazlar. Tümel bir ifade tözünün yükseltilmesi içinde kodlama ve biçimlenme kiplerini eklemleyen bir sistem oluştururlar. Örneğin, bazı ilkel toplumların yerliyurtlulaştırılmış düzenlemesi içinde, jestsel, algısal, ekonomik vb. semiyotiklerin özellikleriyle denklik içine girmeyen, bunlarla tercüme edilebilir olmayan ifade konularının özelliklerinden yola çıkarak gelişen mitografik bir biçimlenme faaliyeti bulunur. Bu, çeşitli semiyotikleştirme kiplerinin birbiriyle ilişkisiz olduğu anlamına gelmez. Fakat bu ilişkiyi işletecek olan şey, özellikle grubun yerliyurtlulaşma tipi, iç topolojisi, kendi üzerine ve yeryurdu dışına aktarmaları olacaktır. Burada, grubun yerliyurtlulaşmış düzenlenmesi, sözcelemin despotik bireyleşme sistemleri içinde gösteren töze ait olacak yeri işgal eder.

İlkel toplumlar, gösteren bir tözün gün ışığına çıkarılmasını, bunu defederek reddederler; onların politikası semiyotik bağlaçlar grubunun *edimselleştirilme* politikasıdır. Burada zaten bir tür pragmatik köksap söz konusudur, fakat yersizyurtsuz-

laştırmacı kaçışları engellemeye, bunlara hâkim olmaya çalışan bir köksap. İşaret sistemleri özellikle böyle bir tehdidin, gösteren soyutlamaya ya da yersizyurtsuzlaştırılmış makinesel düzenlemelere düşüşü böyle bir reddin bu köksapa kaydını belirler. Bir işaret, örneğin, bir ineğin ölümünün öncelikle toprak falına bakmaya yöneltmesi, sonra da, bu yöntemle iyi sonuçlar elde edilmediği ölçüde, ritüel bir kurbanı, ardından bir büyü-cülük yöntemine, "evliyalara" başvurulması demek olacaktır; ancak bu farklı yaklaşımlar arasında bir sentez hiçbir zaman gerçekleştirilmeyecek, bunların genel anlamlanmalarını istikrarlılaştıran bir paradigma asla ortaya çıkmayacaktır.

Grup, semiyotikleri düzenler, yorumlamaz, deneyimler. Bu gerçek geçiş, *her ifade konusunun tikel özelliklerine saygı* duyarak gerçekleşir. Ayrıca -ve bu, yersizyurtsuzlaştırılmış bir makinesel şubeye bağımlı olan köksaplardan temel bir farklılıktır- bu yerliyurtlulaştırılmış düzenlemeler, düzlemleri hiyerarşikleştirmez. Makinesel yersizyurtsuzlaştırmalar mevcuttur (örneğin bir yazı embriyonu), fakat yerliyurtlulaştırılmış düzenlemelerle aynı düzlemde ele alınacaklardır. Sanki bu toplumlar bazı işaretlerde içerilmiş yersizyurtsuzlaştırmacı güçlerin aktif bir şekilde bilinmemesini besliyor gibidir. Bu tür düzenleme ne göstereni ne diyagramlaşmayı dışlar, ama sadece bir üst-kodlama merciinin iktidarı ele geçirmesini reddeder. Dinsel bir makine tümelleştirici soyutlamaların taşıyıcısı olabilir, fakat onun kendi yeryurdundan -örneğin totemciliğinden- çıkması engellenecektir. Kapitalistik dinlerin tercüme edilebilirliği türünde gelen bir tercüme edilebilirliğe özlem duymayacaktır. Sembolizmin, ona göre ikonculuğun oluşturduğu gösteren tercüme edilebilirliğinin dengine düşmesi de önlenecektir. Yersizyurtsuzlaşmanın ayrımsal katsayıları, yeryurtlarından, kökensel maddelerinden çıkartılamaz.

Bu toplumlar, kâh şeflikler düzeyinde iktidarın sermayeleştirilmesi biçiminde, kâh teknik makineler ya da yazı makineleri içinde semiyotik tabi kılma sistemlerinin temerküz etmesi biçiminde, yüksekliklerin gösteren bir nesnesinin yükseltilmesi karşısında aktif bir mücadele yürütürler. Başka deyişle, bütün yersizyurtsuzlaştırma sistemlerinin işaretler halinde -ne nicelendirilebilen ne de sistematikleştirilebilen niteliksel işaretler- kalması ya da bu hale geri dönmesi için çaba-

larlar. Sadece gösteren semiyolojilerle göstermeyen semiyolojilerin egemenliği altındaki toplumlara “geçiş” sırasında, böyle bir nicelendirme, yersizyurtsuzlaştırma etkilerinin böyle bir birikimi uygulanmış olacaktır. Burada, yersizyurtsuzlaştırmalar, arzu yeğinlikleri üzerinde, beden üzerinde, grup üzerinde, yeryurt üzerinde hâlâ doğrudan etkili kalır.

***b bileşimi: bireyleşmiş düzenleme,
soyut makine ve gösteren bileşen***

Bu, eski yerliyurtlulukların evrim sürecine denk düşer; bu yerliyurtluluklar onları her yandan oyan makinesel sistemlerce kat edilir. İşaretler birbirine zincirlenir, birikir; örneğin Lévi-Strauss'a göre “teokratizm”i Aztek uygarlıklarının kırsal halini anıştıran Pueblos toplumlarında ve Hopilerde, işaretler birbirlerine göre yorumlanmaya başlanır; bu, “yineleyip durma”nın, vicdan rahatsızlığının, suçluluk duygusunun egemenliğidir.²⁵ Soyut makineler işaretleri sermayeleştirir ve makinesel düzenlemelerin oluşumunu başlatır. Bu koşullarda, bu toplumlar kapitalistik soyut makinelerin bulaşıcılığı karşısında dayanıksızlaşırlar. Fakat bu gösteren iktidarı, despotik bir devlet makinesini özerkleştiren toplumlarla birlikte kendi özerkliğini de gerçekten edinecektir. Kapitalistik akışlara karşı, yersizyurtsuzlaşmaların tırmanışı ile yeni savunma sistemlerinin tırmanışı nasıl gerçekleşecektir, bunlar nereye bağlanacaktır? Bir yeryurt üzerinde artık mümkün olmayan şey, bir semiyolojik töz sistemi üzerinde yeniden mümkün olacaktır. Bu tözün özellikleri, güçsüzleşme ve ikiliktir. Bu tözün koruduğu şey, haddi zatında yeğinlikler değil, bunların ayrımsal özelliğidir. Bu ayrımsal ilişkiler kümesi, tam da gösteren tözünü oluşturur. Bu gösteren iktidarsızlaşması, bilinçlileştirmeye, kişi üzerindeki yoğunlaşmış etkilerin bütünleşmesi, ikiz mitlerinin, fallik iktidarın ve zaten embriyon halinde bulunan, yüz oluş semiyotikleri ve evlilik semiyotikleri aracılığıyla tabi kılma sistemlerinin düalizmi mitlerinin doğuşuyla bağlantılıdır. Bu töz, billurlaştığı andan itibaren, bütün eski ifade konularına

25 Bkz. Lowie'nin ortaya çıkardığı ve Lévi-Strauss tarafından *Soleil hopi*'ye önsözünde işaret edilen, kıskançlık ile intikamı semiyotikleştirme bakımından Crowlar ile Hopiler arasında görülen farklılıklar. Don C. Talayeva, *Soleil hopi*, Paris, Plon, 1959, Terre humaine.

sirayet eder; yeğinliklerin üzerinde duran, onları kelebek gibi sabitleyen, onları yansızlaşmış işaret durumuna indirgeyen bir tür gökyüzü oluşturur.

Bu töz, yerliyurtlulaştırılmış düzenlemelerin yerine geçen biçimsel bir öznelliği ortaya serer. Bu yerliyurtlulaştırılmış düzenlemelerden farklı olarak, bu öznellik edimselleştirilmeye ihtiyaç duymaz, ayrımsal değer olarak her yeğinlikli sisteme musallat olur; *farklılıklar sermayesi* olarak işler; ister devleti ilgilendirsınler, isterse de evlilik ya da ekonomik alışverişleri, iktidarın bütün sermayeleşmelerinin ve genel olarak kapitalistik diye adlandırdığımız kodsuzlaştırılmış akışları sermayeleştiren bütün sistemlerin dölyatağı odur. Sözcelemin bireyleşmiş (ya da bireyleştirici) düzenlemelerinin semiyolojik tözü, bir temsil yüzeyini ortaya sermesi anlamında düalisttir; bu yüzey de sürekli olarak iki alt-sisteme bölünecektir: bir ifade tözü ile bir içerik tözü. Yeğinlikli etkiler kümesi biçimselleştirilmiştir, ifadenin biçimselleştirilmesi tarafından gizlice ele alınmıştır. Tersine, ifadenin biçimselleştirilmesinin işin içine kattığı diyagramatik makineler ise, örgütlenme, içerik anlamlarının ereklendirilmesi tarafından ele geçirilmiştir. Bütün yeğinliklerin bu çift-tekanlamlılaştırılmasının doğal sonucu yerliyurtlulaştırılmış eski köksap sistemlerinin doğrusallaştırılması ve düzleştirilmesidir.

Ifadenin biçimselleştirilmesine katkıda bulunan bütün maddi yeğinlikler art arda dizilmelidir. Şarkı söylerken ve dans ederken konuşmak uygun düşmez; şimdi önem taşıyan şey, yersizyurtsuzlaşmış yeni iktidarların işleyişine katkıda bulunan sistem kümesinin ayrımsal özelliklerinin düzenlenmesidir yalnızca. Bu koşullarda, ezgiden, mimikten, jestlerden, duruştan vb. “ilkel” sözden kaynaklanan prozodik bileşenler bozulmaktan başka bir şey yapamaz. Bir unsurdan diğerine, yerliyurtlulaştırılmış düzenlemelerin belirgin düzensizliği içinde değil, bir sentaks düzenine göre geçilecektir. Her biçimsel yükselmenin yersizyurtsuzlaşma katsayıları karşılaştırılacak, ölçülecektir. Katmanlar, bu geçiş dolayısıyla tabi olmak, hiyerarşikleşmek zorunda kalacaklardır; belirgin bir şey olmayacaktır, sadece böyle bir karşılaştırmayı ve böyle bir hiyerarşikleşmeyi gerçekleştirmenin en ekonomik yolunu oluşturan doğrusal bir geçiş olacaktır. Böyle bir etkisizleştirmenin yoklu-

ğunda, bir yeğlilik sisteminin istila olanağı varlığını sürdürür. Fakat gösteren töz hegemoniktir, böyle bir riski alamaz.

Aslında, gösteren töz üst-istikrarlı bir halde kalır; çünkü dayandığı iktidar oluşumlarının yapılanmasını ve hiyerarşikleşmesini semiyotikleştirebilmek için, makinesel yeni düzenlemelerin başlatılmasıyla etkilerinin içerik tarafında da hissedilmesi riski olan diyagramatik makinelerin işletilmesine başvurmak zorunda kalmıştır. Bu koşullarda, böyle bir gösterge makinesi nasıl elde tutulabilir? Her momentte, her sözde, bu gösterge makinesinden ancak bir soyutlama ve biçimsel sentaks sistemi içinde sabitlenebilecek olan şeyi korumak şart olacaktır. Örneğin, müzik tarihinde, bu gösterge makinesine, onu bir tür genelleşmiş barokluk içinde parçalamakla tehdit eden polifonik, ardından da armonik bir yazı bileşeninin girişi, müzikal ifade özelliklerinden sadece matematikleştirilebilir olanları korumaya çabalamış olan dinsel iktidar tarafından uzun süre engellenmiştir.

Böylece, müzisyenler üzerinde baskı oluşturan iktidar yapılarından (öğretim, hamilik vb.) ayrılmayan bir tür tümel müzik yazısı sentaksı oluşturulmuştur. Modern müziğin evriminin temsil ettiği sürekli parçalanma sürecini başlatacak olan şey, daha yersizyurtsuzlaşmış başka bileşenlerin sahneye girmesi ve paradoksal bir şekilde “barok” denen müziğin uzlaşmasını yeniden sorgulamasıdır. Fakat müziğin bu semiyotik yersizyurtsuzlaşması, dinsel, felsefi ve bilimsel alanlarda dünya temsillerinin işlediği yersizyurtsuzlaşmalardan ayrılmaz. Burada da, soyut makinelerin çoğalmasını denetlemek ve bunları genel bir dünya anlayışı içinde tercüme edilebilir kılmak için yeniden yerliyurtlulaştırıcı sistemlerle karşılaşılır. Soyutlama burada bir geriye sıçrama yeri olarak, makinesel bir köksapa göre örgütlenmeye yatkın semiyotik sistemlerin duraklama yeri olarak işler. Burada, soyut makine Hjelmslevci biçim sezgisine denk düşer. Buna göre, ifade tözünde ve içerik tözünde -bir anlamda- aynı makine kendini gösterir. Soyutlamaları salgılayanın ve indirgemeci dikotomik ağaç sistemlerinde yeğlilikleri içerenin aynı ikileştirici töz olduğu da burada söylenebilir. Fakat bizim pragmatik bir sapkınlık olarak adlandırdığımız şeyin sonucu olan aşkın biçimcilik, ikili bir tehdit altında kalmaya devam eder: içerik tarafında, yeğlilikli çok-

lukların patlayıp çiçeklenmesi; ifade tarafında, gösterge makinelerinin acımasız diyagramlaştırması.

c bileşimi: kolektif düzenleme, makinesel düzenleme, göstermeyen bileşen

Figür-zemin, biçim-madde, yerliyurtlulaştırılmış düzenlemelerin karşıtlıkları ve bireyleşmiş düzenlemelerin gösteren tözünün ikiliği burada akla uygun olmaktan çıkar. Görünüşte, yerliyurtlulaştırılmış düzenlemelerin çoksesli ifadesine geri dönülüyor. Fakat kişilerin, tekniklerin, mitlerin vb. iyice yerleşmiş düzenlemeleriyle, gösteren bir tabi kılma sisteminden yola çıkarak, bedenlerin, organların ve yeryurtların edimselleştirilmesiyle değil, makinesel bir düzenlemeyle, beşeri-olmayan bir makineyle işimiz vardır; bu makinenin içinde, despotik soyutlamaların üst-kodlanması aynı şekilde yasa oluşturmayacaktır. Bundan böyle bu semiyotik sistemin üstünde duran şey, yerliyurtlulaştırılmış bir düzenleme ya da biçimsel bir öznellik değil, olanaklı makinesel düzenlemeler kümesinin *tutarlılık düzlemidir*. Sözcelemen makinesel düzenlemesi, sadece ayrımsal bir düzeyde değil, yeğinlikli bir düzeyde de makinesel işaretleri yeniden eklemeler. Ayrıca, yerliyurtlulaştırılmış sistemleri kutuplaştırarak, katmanlaşma sistemlerini yersizyurtsuzlaştırılmış sistemlere doğru vektörleştirir. Demek ki, bireyleşmiş düzenlemelerin gösteren tözünün yeğinliklerinin karşılaştırmalı ikiliği ya da yerliyurtlulaştırılmış düzenlemelerin özerkliği düzleminden ayrılmış olduk. Makinesel köksap hem vektörleşmiştir hem de vektörleştiricidir. Global hiyerarşilerin yerine, katmansızlaştırma süreçlerinin genel olarak vektörleşmesi geçer.

Yine de özerkleşmiş makinesel bir tözle karşı karşıya değiliz; makinesel bileşenler katmanlaşmaz: Bunlar, edimselleşmeleri ölçüsünde, sadece onların edimsel durumlarını ve buna yöneltmiş olan tarihsel ve mantıksal zincirlemeleri içermekle kalmayan, diyagramatik potansiyelliklerini de içeren bir şube oluştururlar. Demek ki, gelecekteki virtüel, teorik ve deneysel olan, makinesel şubenin parçasıdır.²⁶ Dolayısıyla, bu düzeyde,

26 - a düzeyi, beşeri edimselleştirme;
 - b düzeyi, soyut anlamlandırma;
 - c düzeyi, makinesel edimselleştirme
 arasında ayrım yapılabilir.

maddi yersizyurtsuzlaşma ile semiyotik yersizyurtsuzlaşma arasına yeniden bir ikilik dâhil etmeyeceğiz, çünkü diyagramlaştırmanın çeşitli tikel tarzlarına denk düşen ifade maddelelerinin ve semiyotik sistemlerin çokluğuyla karşı karşıya kalırız her zaman. Demek ki, örneğin, enerjetik, fiziksel-kimyasal, biyolojik vb. yeğinlikleri bir yanda, estetik, devrimci, bilimsel vb. yeğinlikleri diğer yanda gruplandırmaya gerek yoktur. Yeğinlik sistemlerinin çokluğu birleşir, “köksaplaşır”: Makinesel düzenleme, “bilimsel olarak biçimlenmiş”, “estetik olarak biçimlenmiş” maddeler arasında bağlantılar kurarken, özerkleşmiş bir göstergeler makinesinden kaynaklanan bu sonuncuları ayrıcalıklı kılmaz. Bir sistemin diğeri üzerinde öncelik hakkı asla yoktur; maddi bileşenler ille de semiyotik bileşenlerden daha yerliyurtlulaşmış değildir. Burada önemli olan şey, ne tikel bir ayrımsal işarettir, ne ayrımsal işaretler yelpazesidir; edimselleştirilmiş yersizyurtsuzlaştırma kuantumları kümesinin düzenlenişidir. Yeğinlikli bazı sistemler diğerleri karşısında kuantumsal bakımdan aşırı güçlüdür.

Matematiksel bir göstergeler makinesi, örneğin fizikte, teorik bileşenler ile deneysel bileşenlerin birlikte işin içine katacakları yersizyurtsuzlaştırma sistemi karşısında geçici olarak aşırı güçlü olabilir. Tersine, yeğin bir etki,²⁷ bütün bir teorik fizik kesimi karşısında aşırı güçlü olabilir. Soyut makineler ve işaretler, makinesel düzenlemelerde var olmaya devam ederler; fakat işaretler, verili bir yeryurt üzerinde beşeri topluluklar tarafından edimselleştirilen yerliyurtlulaşmış bir düzenleme içinde dönüp durmak yerine, şimdi, yersizyurtsuzlaştırıcı bazı kuantumları taşıdıkları ölçüde işlev görmektedirler. Bu nokta temel önemdedir, çünkü -tekrar ediyoruz- işaretler, soyut makineler ve makinesel düzenlemeler arasında hiyerarşi yoktur. Örneğin, bilimsel bir araştırmacının “duyguları”, özel hayatı, âşık ya da deli olması, araştırmasının oluşturduğu makinesel düzenleme içine son derece önemli bir yersizyurtsuzlaştırma yükü dâhil edebilir. Erotik bir işaret, libidinal bir yük, soyut makine sistemlerinin ve deneysel düzenleme sistemlerinin önündeki engelleri kaldırabilir ya da onları tamamen bozabilir. Tersine, soyut bir makine bir işaretler sistemini verimli kılabilir: Belki de bizim araştırmacının âşık ya da deli olmasını

27 “Etki”, fizikte “Compton etkisi”nden söz edildiği anlamdadır.

“belirleyen” şey, onun sisteminin içine teorik ya da deneysel düzeyde soyut bir makinenin dâhil edilmesidir. Tutkular, sadece sanatçıların ya da bilginlerin tutkuları değil, bütün tutkular, işin içine kattıkları -hangisi olursa olsun- eserlerden ayrılıp, psikanalizin takıntısı olan kişisellikler arası stratejilerle ilgili yemek tariflerine indirgenemezler. Demek ki, makinesel düzenlemeler de soyut makineler gibi işaret taşıyıcıdır. Hatta bir anlamda, ister virtüel olsun ister fiili, sadece *makinesel düzenlemelerin* var olduğu ve yerliyurtlu düzenlemelerin ve soyut makinelerin zaten potansiyel makinesel düzenlemeler olduğu bile kabul edilebilir.

Biz burada sadece şu olguları tercüme eden sınır-durumları dikkate aldık:

1) a düzeyinin yerliyurtlulaştırılmış makinesel düzenlemeleri, b düzeyinin yersizyurtsuzlaşma kaygısını ve bunu defetme çabasını belirler;

2) b düzeyinin yerliyurtlulaştırılmış makinesel düzenlemeleri, bir başka biçimde, soyut makine sistemleri aracılığıyla, c düzeyinin diyagramatik etkilerinin reddini ve bastırılmasını belirler;

3) c düzeyinin makinesel düzenlemeleri, bir yandan, yerliyurtlulaşmış işaretlere bir geri dönüşü ve diğer yandan, işaretlere “gösteren duvarı”nı aşmalarını sağlayan bir yersizyurtsuzlaşma yükü getirdiklerinden, b düzeyindeki soyut makinelerin ötesini belirler.

Analitik-militan bir pragmatik

Mikro-politik bir pragmatiğin sloganı “do it” olabilir. Chomskycilerin dilbilgisellik aksiyomu (S), sadece kendiliğindenmiş gibi kabul edilmemekle kalmaz, bir tür militan karşı koyuşun da konusu olur. Her türden semiyotik düzenlemenin, egemen anlamlandırmalar sistemiyle uyumlu cümleler halinde ister istemez örgütlenmesi gerektiğini kabul etmeyi reddedebiliriz. Dolayısıyla, pragmatik bir slogan anlamlandırmaları yorumlamaya, yeniden örgütlemeye, bunlarla birleşmeye çalışmayacaktır; yineleme sistemlerinin ötesinde, semiyotik bir düzenlemeyi dönüştürmenin her zaman mümkün olduğunu ileri sürecektir. Burada birincil bir politik karar, pragmatiğin ilk aksiyomu vardır: Egemen “dilbilgisellikler”in “kesinlikleri”nin

ortaya koyduğu gösteren iktidarı meşrulaştırmanın reddi. Bir “dilbilgisi derecesi”nin değerlendirilmesi, bu durumda, politik bir madde olur. Gösteren kopyaların yinelenmesinin esiri kalmayı kabul etmek yerine, göstermeyen yeni diyagramatik koordinatların yeni bir yeterlilik haritası oluşturmaya çabalanacaktır. Leninistler sosyal demokratlardan koparken bunu yapmışlardır; belli bir keyfiyetle, yeni türde bir partinin oluşumuyla birlikte, proletaryanın öncüsü ile kitleler arasında bir ayrım oluşacağına, bunun sonucunun da onların pasiflik tutumlarını, kendiliğindenciliklerini ve “ekonomist” eğilimlerini kökten dönüştüreceğine karar vermişlerdi. Bu “Leninist dönüşüm”ün sonradan Stalinci bürokratizmin yinelenmelerine düşmüş olması, bu alanda, harita ve kopya sistemlerinin her zaman tersine dönebileceğini, hiçbir yapısal temelin, hiçbir teorik meşrulaştırmanın devrimci bir “yeterliliği” elde bulundurmaya kesin olarak garanti edemeyeceğini gösterir. Ne olursa olsun, Leninistler toplumsal alandan yeni bir ifade maddesi, politik bilinçdışının yeni bir haritasını doğurdular; bunun karşısında, bütün sözce üretimleri -burjuva hareketlerinin de dâhil- karar vermek zorunda kalırlar. Devrimci hareketin bilinçdışı haritasının bir diğer dönüşümü, sanayi toplumlarının tanık olacağı sosyolojik dönüşümleri önceleyen, yeni türde bir işçi sınıfını kelimenin gerçek anlamıyla “icat eden” Marksist I. Enternasyonal'in Marksistleri tarafından gerçekleştirilmiştir (gerçekten de, Marx döneminin komünist hareketinin dayandığı sınıf, esasen, küçük zanaatkârlardan, işçi ve kalfalardan oluşmuştu: ancak 19. yüzyıl sonunda gerçekten proleterleşmeye başladı). Mikro-politik bir pragmatik, görünüşte en fazla “açmazda” gözüken yinelenme sistemlerini asla fiili bir durum olarak kabul etmeyecektir; diyagramlaştırma süreçleri, “analizörler”, özneleşmenin bireyleşmiş kiplerini azledecek ve önceki mikro-politik ilişkilerin kayda geçeceği ve elden geçirileceği kolektif sözcelem düzenlemeleri ortaya çıkarmaya çabalayacaktır. Fakat, bir kez daha söylemek gerekir ki, burada sadece örgütsel, programatik ya da teorik aygıtlar değil, temelde toplumsal pragmatik içindeki dönüşümler söz konusu olur.

Dolayısıyla, devrimci bir pragmatığın amacı, gösteren üremelerin etkilerini ortadan kaldırılabilen dönüşümsel sistemler arasında bağlantılar gerçekleştirmekten ibaret olacaktır. Böy-

lece, semiyotik sistemler kümesini ilgilendiren iki mikro-politik yönelimle karşı karşıya kalırız. Diyagramatik dönüşümler kendi etkilerini herhangi bir semiyotik kayda taşımaya yatkındırlar: Bunlar, (örneğin mimetizm, geçişçilik vb. etkilerle birlikte) sembolik semiyolojiler, (ayrık unsurların sınırlanmış yelpazesi -fonemler, grafemler, ayrık özellikler vb.- üzerinde temellenen ifade sistemleriyle birlikte) gösteren semiyolojiler, hatta “doğal” kodlama kipleri olabilir. Her bir durumda, pragmatik hedef, egemen bir dönüşümsel bileşen etrafında işleyen iktidar billurlaşmalarının doğasını ortaya çıkarmaktan ibaret olacaktır: Kara deliklerin, semiyotik dalların ve kaçış çizgilerinin haritası (örneğin Asya imparatorluklarında, gösteren bir despotik yazının inşası ya da paranoyada sistematikleştirilmiş bir gösteren çılgınlığın ortaya çıkışı). Gösteren bir bileşenin tersine dönmesi ve yeni bir diyagramatik bileşenin ortaya çıkışı, anlamlandırma ve bireyleşme etkilerini azaltacak ve sözcelemi makinesel düzenlemelerin diğer unsurlarından biri haline getirmeye yönelecektir (örneğin, bir yazı makinesinin şiirsel, müzikal, matematik vb. göstereninden özgürleşmesi). Pragmatik dönüşümler, bileşimlerini çeşitli politik stratejilere göre senkronik olarak düzenleyeceklerdir; fakat aynı zamanda mutasyonlarını da makinesel bir köksap üzerinde diyakronik olarak örgütleyeceklerdir. Bunların evrimi, global olarak, yapay katmanlaşmalar üzerinde hep daha sert bir şekilde yeniden yerliyurtlulaşmaların vurguladığı, büyüyen bir yersizyurtsuzlaştırma yönünde gitse de, bunlarla ilgili genel yasalar gerçekte ortaya çıkmaz. Böyle olması da gayet iyidir!

Pragmatik düzenlemeler makineseldir; kelimenin gerçek anlamıyla tümel yasalara bağımlı değildirler; bunlar tarihsel mutasyonlara tabidirler. Örneğin, psikanalistlerin Oedipus kompleksine ya da Maocuların “revizyonizm” kompleksine bağladıkları tümellik karakterini onlara veremesek de, etkilerini tarihsel bakımdan kökensel yerlerinin dışında korumuş olan bir “romantik kompleks”ten, bir “Halk Cephesi kompleksi”nden, “Direniş kompleksi”nden, “pozitivist kompleks”ten söz edilecektir. Pragmatik mihenk noktaları tümeler değildir; bunlar daima sorgulanabilir. Örneğin, en yerliyurtlulaşmış parçalılıkların daha moler parçalılıkları denetim altına alma “eğiliminde” olduklarını kabul edelim. Gerçekten de burada bir tür

yasa vardır. Fakat bu yasa ancak verili bir dönem çerçevesinde geçerli kalır; ta ki yeterlilik haritalarını altüst eden devrimci bir durum, önceki bir dengeyi yeraltından kemirmekte olan bir başka makineciliğin (*machinisme*) varlığını ortaya çıkarana dek. Yersizyurtsuzlaşma katsayılarının farklılaşması, yine de, bürokratik dönüşümlere karşı mücadele içerisinde politik sekanları -örneğin paranoyak bir “çizgi” karşısında şizofrenleşme “çizgisi”- vektörleştirmeyi sağlayacaktır. Fakat bazılarının *Anti-Ödipus*'tan yola çıkarak kabul edebileceklerini sandıkları gibi, Manici yeni bir alternatifin söz konusu olduğu sonucu asla çıkartılamaz. Geçici bir yönelimden başka bir şey asla yoktur. Pragmatik bir sistemde, farklı türde girdiler her zaman mümkün olacaktır: Kopyalama performanslarının girişi ya da harita yeterliliklerinin girişi. Birinci durumda, libidinal yatırımların açmazında, tekrarlama karakteri kabul edilecektir; başka dönüşümsel işlemlerin mümkün olmasını sağlayacak (örneğin bölgesel mücadelelerin olumlu yanı) organsız bir bedenın asgari yersizyurtsuzlaşmasını garanti etmek için bu libidinal yatırımlara bile yaslanılacaktır. Diğer bir durumda, katmanları parçalamaya ve yeni semiyotik dallanmalar gerçekleştirmeye elverişli bir kaçış çizgisine doğrudan doğruya yaslanılır. Şematikleştirirsek ve başka bir terminolojiyi benimsersek, üretici pragmatik hakkında, bunun özellikle boş ve kanserli organsız bedenlerle ilgileneceği, dönüşümsel pragmatikğin ise dolu, makinesel tutarlılık düzleminde bağlantılı bedenlerle meşgul olacağı söylenecektir. Fakat bu iki girdi türünü birleştiren şey, özellikle bunları ilgilendiren bir semiyotikleşme tarzını dâhil etme olgusunun, potansiyellikleri belleğe yerleştirme, kopyalar ortaya çıkarma ve haritalar yazma olgusunun, sadece bu olgunun diyagramatik etkiler başlatabileceğidir: Örneğin düşleri pasif bir şekilde yorumlamak yerine bunları yazmaya karar vermek, bunları çizmek ya da taklit etmek; bilinçdışının haritasını sadece bu olgu dönüştürebilecektir. Psikanalizin, söylemin alışıldık koşullarının dışında bir söylem tutturma olgusunun temsil ettiğı asgari dönüşüme dayanmayı başarması, onun korkunç tuzaklarından biridir: Şu ana dek, psikanalizin bütün “misyonu”, bu dönüşümün diyagramatik etkilerini aktarım tekniğıyle “söndürmek”ten ve hastanın söylemini gösteren yinelemelerinin yeni şifre ağlarına sokmaktan ibaretti.

Kolektif sözcelem düzenlemelerinin bir pragmatiği, sürekli olarak, semiyotik mikro-politikaların bu iki türü arasında salınacak, egemen anlamlandırmaları yeniden sorgulayacak bir tür teknoloji oluşturacaktır. Söylemin kendisi, bu koşullarda, elbette, -gösteren bir yineleme sisteminin yeniden kurulmasının sürekli riskiyle birlikte- bir savaş makinesi halini alabilecektir.

Gerçekten de, tutarlılık düzlemi düzeyinde, semiyolojik bir ifade tözünün ortaya koyduğu soyut makineler ile daha “maddi” diyagramatik bir makinenin yeğinlik çizgilerinin ortaya koyduğu makineler arasında ayırım yapılamayacağına dayanarak, dönüşümsel bir pragmatiğin bakış açısından, bir savaş makinesi ile dilbilimsel bir diyagramatik makine arasında temelde farklılık olmadığını saptayalım. Her ikisi de aynı köksap türünün parçasıdır. Pragmatik bir dönüşümün ürettiği yineleme etkilerinin değerlendirilmesinin önemsiz bir hedef olmadığını da ekleyelim; gerçekten de, yenilik için yenilik politikası önermiyoruz, örneğin paranoyak bir çizgi karşısında şizofrenik bir çizgiyi işin içine katma bahanesiyle deliliğe mimetik bir dönüşüm değil bu! Haritalar-kopyalar şeklindeki pragmatik düzenlemeler esasen ifade maddesinin çizgileri düzeyinde müdahale ederler. Son tahlilde, organsız bir bedenin (örneğin bir engelli atlamayı ıskalamamak için “ihtiyat” buyrukları) imalatıyla uyum içinde olan yersizyurtsuzlaşma katsayılarının, tümevarım ritimlerinin, akışkansılıkların, bumerang etkilerinin vb. rejimini belirleyen onlardır. Demek ki, işaretleme burada teorik analizlere değil, yeğinlik sistemlerinin bileşimine bağlıdır. İfade maddesinin çizgilerinin yinelenmesi, öz olarak, üretici bir ağaçtan nöbeti devralır, yeni bir köksap bağlanabilir ve hatta belki bu en genel durum olacaktır, ağacın mikroskopik bir unsuru, bir kökcük yeni türde bir yerel yeterliliğin üretimini başlatacakken, üretici bir ağacın içinde üst-kodlanmış olan farklı semiyotik bileşenlerden biri (algısal, duyusal, imgesel düşünce, söz, *socius*, yazı), başka bir yerde çökebilir. Bir yeğinlik çizgisi kendi hesabına çalışmaya başlayacaktır, bir halüsinasyon algısı, bir sinestezi, sapkın bir mutasyon, bir imge oyununu kopup ayrılacak ve aniden, gösterenin hegemonyası yeniden sorgulanır olacaktır.²⁸ Chomskyci sentagmatik modele göre

28 Jacques Prévert'in “yazı sayfası”nda olduğu gibi. Burada, “lir kuşu”nun

inşa edilmiş ve Jim McCawley'in, Jerrold Sadock'un, Dieter Wunderlich'in vb. dilbilimsel pragmatığe uyarlamaya çalıştıkları²⁹ üretici ağaçlar, böylece, her yönde açılabilir ve tomurcuklanabilir olur. Performatif bir sözce, örneğin bir vaat, bir emir, yeni bir dönüşümün ortaya çıkışına bağlı olarak bir durumun *kapsamını* -anlamlanışıyla alakası yoktur- değiştirebilir. Bir yeminin, evlilik, polisiye ya da dini "iktidar" dönüşümü bağlamında dile getirildiğinde aynı kapsamda olmadığı aşikârdır. Bir yargıcın karşısında ya da psiko-dramatik bir sahnede "yemin ederim" demek aynı işleve sahip değildir, aynı tür kişiliği ya da aynı tür özneler-arasılığı için içine katmaz.

Sorun sadece pragmatik bir dönüşümün, bu durumda, semantik, sentaksik, fonolojik, prozodik vb. farklı düzeylerde müdahil olup olmadığını bilmek değil, mikro-politik bir düzlemde *nasıl* müdahale ettiğini incelemektir. Ve sonuçları görülemiyorsa, analiz sonuna kadar götürülmemiş demektir! Bu, tam da, pragmatik bileşenlerin rolünü asgariye indirgemeye çalışan ve ancak kaçınmayı başaramadığında bunları dikkate almayı kabul eden dilbilimcilerin tutumunun tersidir. Burada, pragmatik unsurlar barındırıp barındırmadıklarını araştırmak için sentaks ve semantik sorgulanmamaktadır; anlamlandırıcı yinelemelerin felç edici etkilerini ortaya çıkarmak için sözcelem düzenlemelerinin pragmatik semiyotik bileşenleri sorgulanmaktadır. Buharin, ölümüne kadar sadık kalmaya çalıştığı militan kişiliğin bakış açısından yemin ettiğinde, bu muğlaklık resmi tutanakların okunmasında zaten hissedilmektedir ve onun fiilen belirttiği söylemin sentaksik, fonolojik vb. bir analizinin, dönüşümün sözel ifadesi üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmayı sağlayacağını düşünmek mümkündür: "Moskova duruşması" ve bu ifadenin uzun süredir tanık olduğu uluslararası başarı (okula, mahkemeye, partiye, aileye bağlı bu tür iktidar dönüşümlerinin, örneğin bir performatifin anlamlandırmasını dönüştürdükleri ölçüde kesin olarak tipikleştirilebileceğini düşünmek ya da bundan "tümeller" çıkarmaya çalışmak elbette saçma olur).

gökyüzüne geçişi yalnızca okulun bastırdığı semiyotikleri (ezgi, dans...) serbest bırakmakla kalmaz, aynı zamanda, kodlamanın ve katmanlaşmanın tüm diğer kiplerini de serbest bırakır: "Camlar yeniden kum olur, mürekkep suya dönüşür, okul sıraları ağaca döner, tebeşir yara dönüşür, mürekkep kalem kuş olur." Jacques Prévert, *Paroles*, Paris, Gallimard, 1949.

29 *Langage*, no 26, Haziran 1972.

Genelde, yurttaşlık akitleri ailevi değerlere dâhil olmakla başlayan bir dizinin en yüksek noktası kabul edilir. Oral fikrasyonlar gibi en ilkel düzeylerden başlayan ve yüceltmenin en uçucu düzeylerine kadar çıkan zihinsel örgütlenme kipleri böyle sıralanır. Fakat gerçekte, olaylar bu şekilde cereyan etmez: Bütün “evreler” aynı zamanda işin içinde olabilir ve hepsi de sistemin bir noktasına geri dönüp onu parçalayabilirler. Tekrarlayalım: Egemen bir yetişkin dilinin hiçbir üretici erekliliği, hiçbir genel yeterliliği, asla tikel performanslar için tümleştirici bir referans oluşturmayacaktır. Üretici pragmatiğin hedefi, haritalar arasında nasıl bir çakışma olduğunu ve hangi ayrımların kullanılabileceğini, verili bir sistem üzerinde gösteren bir iktidarı ele geçirmenin kapsamının ne olduğunu, bir sözce ve önermeler bütüncesini örgütleyen ve üst-kodlayan S göstereni üzerine bağlanan iktidar oluşumlarının doğasının ne olduğunu belirlemektir. Baskıcı bir önerme, örneğin, askeri bir molar sözcelem tarafından ya da mikro-faşist bir moleküler sözcelem tarafından düzenlenmesine göre, farklı şekilde işlev görür. Her durumsal köksapa, tikel diyalektler, hatta kişisel diller denk düşer. Ve bunların bir dil tarafından, genel bir dilbilgisellik tarafından kat edileceği durumda, her zaman için, eski Fransız sömürgelerinin yerli dilleri karşısında Frankofonluk gibi işleyen ve günümüzde yeni iktidar oluşumlarının nöbeti devraldığı egemen bir üst-kodlama mercii söz konusu olacaktır.³⁰

30 Bkz. Fransız Devrimi'nin Jakoben yöntemi tarafından başlatıldığı gibi, “vahşi Fransa” üzerinde “cumhuriyetin dili”nin dayatılmasının edindiği sömürgeci kampanya niteliği. Burada, sömürge imparatorluğunun her yanında izler bırakan aynı sloganlar görülür: “Yollar ve öğretmenler.” Michel de Certeau; Dominique Julia ve Jacques Revel’le birlikte, *Une politique de la langue. La Révolution française et les patois*, Paris, Gallimard, 1975.

ÜÇÜNCÜ KISIM
PRAGMATİK BİLEŞENİN BİR ÖRNEĞİ:
YÜZ OLUŞ ÇİZGİLERİ

YÜZ OLUŞ ÜZERİNE

Tikel bir pragmatik bileşen (bunun üzerinde tekrar uzun uzadıya duracağız), yüz oluş bileşeni, bizce, özellikle bir kök-sapın içinde, “cinsellikli beden oluş” ile “toplumsal beden oluş” dönüşümünün arasına dâhil olduğunda, semiyotik yeniden yersizyurtsuzlaştırıcı mikro-politikada özellikle önemli bir rol oynuyor gözükür. Gerçekten de, “toplumsal düzen”in anlamlandırıcı yinelemelerinin örgütlenmesi içinde, izin verilen şey ile izin verilmeyen arasındaki sınırları belirlemek için yüz boyutunun araya girdiği bir zaman hep vardır. Ve bu sadece özellikle (“gözlerini belirtmek” tipinde) anlamlandırıcı yüz oluş çizgileri aracılığıyla etkili olmakla kalmaz, çok daha göstermeyen bir düzeyde de etkili olur: Falanca konuşma tarzı “bizden biri”yle karşı karşıya olduğumuz duygusunu uyandırırken, başka bir konuşma tarzı ise yabancı biriyle, hatta tuhaf, garip ya da tehlikeli biriyle karşı karşıya olduğumuzu hissettirir. Anlamlandırmaların yerliyurtlulaştırılması, basmakalıplaştırılmış içerikleri olduğu kadar, aksan, tonlama, tını, ritim gibi tipleri de işin içine katmaya elverişli bir makineden yola çıkarak işler. Bir ses her zaman bir yüze gönderme yapar; bu yüz

belirgin olmasa bile.¹ Bu yerliyurtlulaştırmanın dayanağı, bizce, “göz-burun-ağız” şeklindeki bir yüz kılma üçgeninde aranmalıdır; bu üçgen diğer semiyotik bileşenlerin özgül çizgilerini kendinde toplar, biçimlendirir, etkisizleştirir ve ezer. Belli bir yüz oluş modülü, sapmaları ve hoşgörü gösterilen tipleriyle birlikte, ifade çizgilerinin ve içeriklerinin kümesini denetler. Böylece, yüz oluş, çeşitli semiyotik bileşenler düzeyinde var olan mikro-kara deliklerin rezonans merkezi gibi işlev görür; bu haliyle, yeniden kapandığında bir “kişi”yi oluşturan semiyotik bir bütünleştirmeyi tanımlamaktan ve kendini de onunla tanımlamaktan ibaret bir politikası vardır. Bu politika temelde Manicidir: Ya bu yüz-ses'e dayanan kişidir, ya da başka şey ve gerçekten hiçtir. Bu hep ben ya da hiçtir. Ulysse'in cevap verdiği gibi: “Kimse”dir. Semiyotiklerin yüze tabi kılınışı, boşun, göndergenin, figür-zemin ikiliğinin, sorumlu kılınışın politikasıdır. Bütün akışlar, bütün nesneler *benim* kişiselci bütünlüğüm karşısında konumlanmalıdır; bütün özneleştirme kipleri, bütün içeriklerin “boşaltılması”nın ideal şeyleşmesi olarak, boşluk yoluyla bu ele alma politikasının imkânsız tanjantı olarak, *benim* bilincim karşısında konumlanmalıdır.

Bu haliyle, yüz oluş, içeriklerin egemen anlamlandırmalara daimi gönderilmesinin zorunluluğuyla ifade bulan semiyotik bir yeniden kapanmanın mikro-politikasından başka bir şey değildir. O yinelemelerin yenilenmesidir, ikinci dereceden bir yinelemedir ve boş, ama yine de yerliyurtlulaştırılmış bir yinelemedir. Boş anlamlandırmaların maddesi bir yüzün üzerinde oluşur. Yüz oluşun nihai paradigması, “Bu böyle!”dir. Semiyotik güç gösterisinin bu ifadesi, bunun yine de bir şeyi belirttiğini kesin olarak ortaya koyar. “Şey”, çeşitli iktidar oluşumlarının koordinatları içine yerleştirilecek, orada yeri belirlenecek, elde tutulacaktır, egemen anlamlandırma sisteminden kaçıp kurtulmasına ve yerleşik toplumsal-semiyotik düzeni tehdit etmesine izin verilmeyecektir. Kuşkusuz, böyle bir güç gösterisi, -örneğin ekonomik ve cinsel- tüm diğer düzlemler üzerinde sürdürülen diğer iktidar işlemlerinden ayrılamaz. Biz burada, verili bir iktidar oluşumunun gösteren politikasının vücut bulmasını sağlayan yüz oluş bileşenine vurgu yapıyoruz, çünkü

1 Bkz. yüz-süz vb. insan mitleri ve psikotik biri kendi yüzünü tanıyamaz hale geldiğinde, anlamlandırma kümesinin değişim geçirmesi.

genellikle bu bilinmemekte ya da ikincil kabul edilmektedir. Fakat cinsellikli bedenın bileşenleriyle, özellikle fallik bileşenle eklemlenme noktalarını belirlemek uygun düşer. Şematikleştirirsek, yüzün fallusun tersi olarak işlev gördüğü söylenebilir. Kapitalistik iktidar, yersizyurtsuzlaştırıcı veçhesi altında, cinsellikli bedenın duygulanım ve içerik kümesini cinselliklerin toplumsal işbölümünün göstermeyen işlemci sistemine -fallus olmayan fallus- tabi kılarak fallik bir işlevi öne çıkarırken, yeniden yerliyurtlulaştırıcı veçhesinde, bu indirgemeci işlemi “kişiselleştiren”, minik yerliyurtluluklar arzusuna ya bir gülümseme üzerinde gülünç ve umutsuz sığınakları, kırışan bir göz kapağını ya da baskıcı bir yüz buruşturma -babanın, okul müdiresinin ya da hatta ve özellikle üst-benin yüzşüz yüz buruşturması- etrafında iktidarın mikro-burçlarını geri veren yüzler sunar.

Düşünümsel bilinç, diğerlerinin arasında bir sözcelem düzenlenmesi olarak ve hatta kapitalist bir soyut makineden yola çıkarak oluşturulan semiyotik donanımın özel bir türü olarak ele alınmalıdır. Bütün biçimciliklerin *a priori* saf biçimi ideali, boş bir saf yineleme makinesi ideali, gerçekten de, tümel bir özneleştirme tarzından kaynaklanmaz; temsil sistemlerinin, toplumsal yapıların ve kodsuzlaştırılmış bir akış ekonomisi üzerinde temellenen üretici makinelerin bütünsel bir kümesinden kaynaklanır. Bilinçsel öznel bireyleşme, kapitalistik “üretim tarzı”na içkin olarak katılan maddi, semiyotik ve toplumsal akışların komşusu olabilir ancak. Yüz oluşun ve fallik ikilenmenin bileşenlerinden “sonra”, bilinçleşme bileşenleri, gösteren iktidarın oluşumlarının makinesel montajının temel unsurlarının üçüncü türünü oluştururlar. Yüz, fallus ve kendinin bilinci, kodu çözülmüş akışların yeniden yerliyurtlulaştırılmasının aynı soyut makinesi etrafında dönüp dururlar; bu makinenin işlevi, bir sahiplenme duygusunu, *karşı-iktidar*'la sınırlanan bir “...üzerinde-iktidar'ı” eldeki imkânlarla imal etmektedir. Dolayısıyla, bir yüz oluş bilincinin ya da bir fallus bilincinin olduğu söylenemez. Bu üç mercinin -yüz oluşun sapma-türleri, bilincin yönelimsel nesneleşmesi, fallik dikotomiler- taşıdığı aynı ayırıcı iktidarın üç kipliği, tekrar edelim, tümel mekanizmalardan yola çıkarak işlemez. Yine de bunlar benzer bulunuyorsa, hegemonik eğilimli iktidar oluşumlarının eylemiyle

standartlaştırılmış olmalarındandır. Fakat bu iktidarlar devrilebilir olduğundan ya da bunlardan kaçmanın yolları bulunabildiğinden, bunlar farklılaşabilir ya da başka yollara sapabilirler. Dolayısıyla, burada, öznenin “sembolik düzen”e girişinin genel matrisi olarak düşünülen Lacan’ın “ayna evresi” gibi işlevlerle işimiz yoktur. “Genel olarak” yüz oluş ya da yüz oluş düzenine “genel olarak” giriş diye bir şey yoktur. Karşı karşıya olduğumuz tikel yüz oluşlar, toplumsal alanın etkileşim kümesinden ayrılamayan iktidar oluşumlarına bağlıdır. Bunlar, yüz oluşun tikel montajlarıdır ve mevcut güç ilişkilerinin evrimine bağlı olarak ya da söz konusu sözcelem düzenlemelerinin aldığı mikro-politik seçeneklerin doğasına bağlı olarak yüz oluşa az çok büyük bir önem verirler. Dolayısıyla, dünya ve dünyanın yüz oluşu tikel ilişkiler sürdürmeye devam edecektir. Bir yüzde her zaman için bir manzara bulunur, onu kendi üzerine kapatacak dayanak olarak bu manzarayı barındırır; hatta tikel bir iktidar yumruğunda büzülü yüz olur, ya da bir kaçış çizgisi üzerinde, makinesel başka olanaklara doğru bir çıkışa açılır. Gün boyu bir yüz oluştan bir diğerine sürekli geçerim. Belli bir anda bana hâkim olan yüz oluş ille de “benimki” değildir. Bu belki de bir başkasının yüz oluşudur. Üstelik ille de bir başka kişinininki olması gerekmez, aynı zamanda bir hayvanın, bir bitkinin, bir nesne takımının, bir aile mekânının, bir kurumun da yüz oluşudur; örneğin doktorun, delinin, jandarmanın vb. “*a priori*” yüz oluşu. Aynı yüz oluş, semiyotik bileşenlerin ağaç biçimli hiyerarşikleştirme politikasına doğru yönelmesiyle ya da bu bileşenleri, ifade konularının her birinin tekil çizgilerine saygı göstererek, doğurmakla tehdit ettiği kaygı ve suçluluk duygusunun mikro-kara deliklerinin kaçamağını bularak köksapsal bir haritaya göre düzenlemesiyle seyir değiştirebilir.

Birlikte sürdürdükleri söylemin -oysa gerçekte daha ziyade söylem *onları* sürdürür- “kefili” olan bir konuşmacı ile bir dinleyicinin bireyleşmesinden geçen sözcelemin sorumluluk edinmesi, onu gerçekleştiren iktidar oluşumlarından ayrılmaz. Bir oyundan diğerine sürekli geçip duran bir çocuk ya da bir cinsiyetten diğerine geçen “sapkın”, alan dışı, oyun dışı olarak kabul edilecektir ve onlara yardımcı olmakla görevli toplumsal oluşumlara bağımlı kalacaklardır. Onların kendilerini edimlerinin sorumlusu saymamaları, bir rolle ya da bir işlevle

kesin olarak özdeşleşmemeleri, semiyotik üretimler kümesini kendilerinin tek ve aynı bilincinden yola çıkarak sermayeleştirmemeleri, bir kusur ya da olgunlaşmama olarak görülemez. Fakat onların tutumları, egemen iktidarların koordinatlarının zımnı -belki geçici sıfatlı- bir reddinin sonucu olarak da kabul edilebilir.

Gösteren iktidar, kişiyi “bütünleştirebilme”, saptayabilme, sorumlu kılabilme durumunda olma gücünü, libidoyu seferber ederek ve hayatına ve ifadesine katkıda bulunan çeşitli semiyotik bileşenlerin taşıdığı mikro-kara delikler kümesinin rezonansı üzerinde odaklayarak edinir. Bütün bu bileşenler disipline edilmiş, tektipleştirilmiş, tercüme edilebilir kılınmış, hiyerarşikleştirilmiştir; ortaya koydukları her şey merkezi bir özneleştirme noktasından yayılıyor gözükmektedir. Ayrıca, bu işlemler kendiliğinden gibi gözükcek ve dünyanın düzenine benzeyeceklerdir; gösteren bilinçlenmesinin ilk işlevi semiyotik tabi kılma süreçlerine katılan işlemlerin başlatılmasında ve birbirine eklenmesinde hiçbir kaçınılmazlığın olmadığını maskelemektir. Kendinin bilinci ile bir “ana dil”e mensup olma duygusu aynı şeydir ve bu, bir özneleşme tarzından diğerine, kişisel bir dilden diğerine geçmeye devam ettiğimiz için böyledir. Egemen gerçeğin politikası -ki bu, bilincin politikasıdır-, her an, eylem özgürlüğünü yeniden ele geçirmeye teşvik edecek semiyotik bileşenleri elde etme işlemlerini sürdürmeye yöneltecektir. Bu politika, yüz oluşun bazı çizgilerini geri itecek, diğer bazılarının düzenini değiştirecek, arzusun burgaçlanma noktalarını etkisizleştirmek için kendi nakaratlarını, ikonlarını dayatacaktır. Örneğin belli bir dönemde, çocukluğun bazı hayvansı yüz oluşları uzaklaştırılır ya da dönüştürülürken, annenin ya da perinin, cücenin ve beyaz atlı prensin, babanın ve kralın vb. yüz oluşları öne çıkartılır. Fakat bugün, yerliyurtlaştırılmış düzenlemelerin darmadağın olmasından ve kod-suzlaştırılmış akışların kapitalistik hegemonyasından sonra, hiçbir “doğal” grubun kendi imkânlarıyla salgılama gücünde olmadığı ritüel ve totemik yüz oluş taklitlerini üretmek *kitle iletişim araçlarına* düşer. Bundan böyle, esasen işlevsel bir yüz oluşun standartlaşmış modelleriyle doyacak olan şey, bir yer-yurt, bir etni değil, işitsel ve görsel mekân kümesi olacaktır. Şunu da belirtelim ki, yüz oluşun bazı prototiplerinin kapita-

listik toplumlar tarafından bu kullanımı, bunun, yabancılaştırıcı özdeşleştirmelerin dayanağı olan şeyleştirici bir ikonlar sistemine indirgenebilmesini gerektirmez. Medya tarafından hayal gücünün manipülasyonu, yatıştırmak ve üretici faillerin itkilerini yerinde tutmak için “müsekkin” işlevine sahiptir sadece.

Daha temelde, onun müdahalesi kapitalistik özneleştirme kipinin özgül diyagramatik işlevinden kaynaklanır. Belli başlı iktidar oluşumlarının içerdiği semiyotik bileşenleri yoğunlaştırmaya ve minyatürleştirmeye muktedir bir sözcelem işlemcisi yerli yerine yerleştirilir. Yerliyurtlulaştırılmış düzenlemelerin kalıntısı içinde varlığını sürdürebildiği haliyle köksapsal olanağın hayvansal, bitkisel ve kozmik *n* gözünü indirgeyerek etkisizleştirir. Dünyayı içeriklerinin çoksesliliğinden boşaltarak, her bakışın arkasına boş bir nokta, kara bir delik yerleştirir; bundan yola çıkarak, bütün yerel anlamlandırmalar üzerinde merkezi bir anlamlandırma ışıldayacaktır, yani insani dünyevilik dışında hiçbir şey var olamaz, dünyanın merkezi olarak, yineleme sistemlerine ve kendi üzerine kapalı sistemlere, bütün davranışları, bütün üretimleri, hangi alanda olursa olsun bütün yenilikleri elinde tutan ve kılavuzluk eden biçimsel denklik sistemlerine sürekli gönderme yapan boş bir insanlık oluşturan gösteren bulaşmasından hiçbir şey kaçamaz. Bu koşullarda, gösteren emperyalizminin bakışından hiçbir gizem noktası kaçamaz: Bütün manzaralar temeldeki bir yüz oluş tarafından görünmez kılınmış olacaktır; bu yüz oluş ile de Big Brother ya da Amin Dada'nınki kadar gösterişli olmasa da, bir o kadar her yerde hazır ve nazır olacaktır. Uç bir örnek olarak, soyut resimde bile böyle bir yüz oluşun billurlaştığı görülecektir; örneğin kendimize bakıp şöyle diyeceğiz: “Bak işte Dewasne döneminden, Denise René galerisi döneminden olması gereken bir tablo...” Bizzat tuvalin dokusundan yayılan o dönemin belli bir yüz oluşu da anında bize seslenir: “O yıllarda tanıdığım kişi sen miydin? Beni 'yerleştirmek' isteyen sen, beni bu şekilde yargılama, benim değerimi ölçme iddiasında bulunabilecek kadar aynı kaldığına emin misin?...” *Kayıp Zamanın Peşinde*'nin anlatıcısı, Balbec plajlarında, deniz kıyısı manzaralarını her türlü insan varlığından boşaltıp sadece “çiçek açmış genç kızlar”ı tutkuyla incelemekten ibaret ilk fikrinden caydı-

ğında, uzun süre vazgeçtikten sonra insani bir yüz oluşa geri dönüş yaptığını düşünmemeliyiz.

Aslında, Proustçu semiyotikleşmenin serpilip geliştiği egemen sınıfların yüz oluş sistemlerinden asla çıkamayız. Bu semiyotikleştirme burada sadece rota değiştirir: Fazlasıyla donmuş, klasik anlamda fazlasıyla edebi, fazla romantik, fazla simbolist bir manzara oluş – yüz oluş politikası terk edilerek, “sosyete insanları”nın² kodlarına elleri ayakları bağlanmış kişilerde arzu hareketlerini, geçici kopuşları daha “doğarken” kavramaya çabalayan daha keskin bir diğer politika benimser. Tekil bir çizginin anıştırılmasından yola çıkarak, edebi mekânın alışıldık koordinatlarını dönüştüren semiyotik bir filizlenme sürecini başlatan yordam; algı ve içsel duyular alanında, bir gürültüden, bir sözden, bir hareketten yola çıkarak, gündelik dünyanın örgütlenmesine öncülük eden “hiyerarşileri” derinden elden geçiren bütün bir arzu yeğinlikleri dizisini serbest bırakan uyuşturucu deneyimiyle karşılaştırılabilir.³

Yüz oluş, semiyotik bileşenler kümesinin bir tür anahtarı, kilidi olarak işlev görmeyi nasıl başarır? Öyle gözüküyor ki, ilkel toplumlarda, yüz oluş bu kadar önemli bir rol oynamaktan uzaktır. Gerçekten de yüz oluş, bir yandan, maskeler aracılığıyla kopmakta ve tümel yüz oluş olarak asla yerleşmeden grubun içinde dolaşıma girmekteyken, diğer yandan, yüz oluşun işleyişi; dövmeleri ve duruşlarıyla birlikte, çeşitli kişiler arasında dansın ve herkesin kendince, kendilerine özgü sahne ritimlerine ve sahneye girişlere göre, üretici ve ritüel faaliyetlerinin oyunuyla birlikte, bedenın işleyişinden ayrılmazdır. Kapitalistik yüz oluşun gösteren semiyolojilerin diyagramatik işlemcisi olarak işlev görmesini sağlayan ikileme mekanizmasına biraz daha yakından bakmaya çalışalım. “Başlangıç”ta, ilkel, delice, çocuksu ya da şiirsel bir sözcelemin yerliyurtlulaşmış düzen-

2 “... denize baktığımda daima görüş alanımdan çıkarıp atmak istediğim şeyler vardı: Ön planda denize giren insanlar, bir plaj kıyafeti gibi aşırı beyaz, yelkenli tekneler, insan türü ortaya çıkmadan öncesinden beri aynı esrareniz hayatı sürdüren, çağlar öncesinin denizine bakmakta olduğuma inanmamı engelleyen her şey...” Marcel Proust, *À la recherche du temps perdu*, Paris, NRF, tarihsiz, c. 1, s. 902 [Türkçe çevirisi: Roza Hakmen, *Kayıp Zamanın İzinde*, Cilt 1, s. 904, YKY, 2010]

3 Bkz. bu açıdan, çekim kalitesinin çok kötü olmasına rağmen, Henri Michaux'nun uyuşturucu üzerine filmi.

lemeleri çerçevesinde, içerikler dünyası asla homojen değildir, anlamlandırmaların dengelenme poligonunun merkezi her yer, çevresi ise hiçbir yerdir. Bütün evreni kapsar. Anlamlandırma noktalarının çokluğunu yeniden odaklamak için, yüz oluş, merkezini oluşturacağı değişmez üst-kodlayan takımlara bunları aktarmak durumundadır. Böylece ikili bir hareketle karşılaşırız:

- bir yandan, merkezileşme noktası olarak, ağaçlanma ve yeniden kapanma noktası olarak bir kara delik üzerinde odaklanan yersizyurtsuzlaşmış bir yüz-manzara'nın oluşumu ve semiyotik koordinatlar kümesini birleştiren semiyotik bir duvarı ortaya seren bu kara deliğin soyut yer değiştirmesi;

- diğer yandan, paradigmaların tümelleşmesi, özellikle bütün soyut makinelerin, dinsel ifadesini (hayvansı soyut makine sistemlerinin soysuzlaşmasıyla bağlantılı) tektanrıcılıklarda bulan bir tür mono-öznelcilikten yola çıkarak birleşmesine varan örgütlenme sistemlerinin belirgin ağaçlanması.

Yüz oluşun kara deliği, bir anlamda, boş düşünümsel bilincin oluşturduğu semiyotik ekranın bütünlüğü üzerinde yayılırken, anlamlandırıcı yüz oluşlar kümesi de yeniden odaklanır. Kara delik, bütün semiyotikleştirme tarzlarına bulaştıkça, yer değiştirir, evreni işgal eder ve onu üst-kodlamak için herhangi bir yeğinlik noktasına yönelir. Bütün yeniden kapanma noktaları, ağaçlanmanın bütün potansiyellikleri birleşerek, rezonansa girerek, semiyotik bileşenlerin taşıyıcısı olduğu çeşitli tekil çizgilerin köksapsal filizlenmelerini, merkezi bir kara delik içinde emerek, engellemeye çalışırlar.

Dolayısıyla, merkezi bir yineleme makinesinin oluşumu ikili bir fenomene dayanır: öznel rezonansların birleşmesi ile bütün yerel yinelemelerin ve paradigma eksenlerinin ağaç şeklini alması. Tümel olarak kendini gösteren bu bilinçsel özneleştirme makinesi, aslında tikel bir iktidar sisteminin somut tezahürüdür: Beyaz iktidar, erkek iktidarı, yetişkin iktidarı, heteroseksüel iktidar vb. Etnik yapının -Yerli *shabono*'sundan köşe başındaki bara ya da anlamlandırmaların dengelenmesinin tüm diğer poligon kipliklerine- yeryurt sınırlarını ortadan kaldırmak için ortaya koyduğu semiyotik ekran ve merkezi bir özneleştirme noktası etrafında bütün paradigmatik sistemleri yankılatma kapasitesi, tüm diğer ifade maddelerini

üst-kodlayan gösteren ifade tözlerini üreten sözcelemin bireyleşmiş düzenlemelerinin iki temel unsurunu oluştururlar. Yüz oluşun bu “evre”sinde, köksapsal olanak, ağaç biçimli bir olanak adına sistematik olarak yok edilmiş ya da üst-kodlanmıştır. Bütün olanak sistemi bu gösteren tözüne dâhil edilmelidir.

Yeğinlikli ifade maddesi artık özgürce köksap şeklinde örgütlenemez. Gökyüzünde ya da bitki ve hayvan oluşlarda artık *n* sayıda göz yoktur, tek bir merkezi göz vardır ve dünyanın bütün mekânsal, ritmik, ahlaki vb. koordinatları buradan yayılır. Böylece tümel bir yüzden yola çıkarak tümel bir manzara oluşur. Yüz oluşu kişi üzerinde merkezileştirme politikası, kapitalistik sözcelemin gerçekleştirdiği haliyle, yüz oluş üçgeninin simetri eksenini kullanır: göz-burun-ağız. Psikologların gösterdiği gibi, yeni doğmuş bebeğin özneler arasındaki ilk ilişkileri buna bağlanır.⁴ Her semiyotik bileşene özgü özneleştirmenin kara noktalarını, bunlara bağlı olan özneler arası çeşitli yabancılaşma stratejilerini ve çeşitli iktidar oluşumlarını “uygun kılmayı” sağlayacak şey, bu merkezileştirme, algısal ve davranışsal yersiz-yurtsuzlaştırma makinesidir. Böylece, genel bir referans yüzeyi, ifade maddelerinin bütün “pürüzlerini” etkisizleştirerek bir tür değirmi beyaz ekran oluşturan, “ben, başkası ve nesne”nin oluşturduğu ilk şeyleşme üçgeninin ikili kör karşı karşıyalığını çoğaltan, özneleştirmenin merkezi kara deliğinin yaydığı semiyotik yersizyurtsuzlaştırmanın bu tür bir lazer ışını tarafından süpürülecektir. İnsani ve mahrem dünya, asla biçimsel bir ontolojiden ya da -Gérard Granel’in deyişiyle- “bastırılmış bir eidesite” fenomenolojisinden kaynaklanmaz.⁵ Bunlar somut

4 Bkz. yeni doğmuş bebekte, “hareket halindeki gözler, alın ve burunun oluşturduğu Gestalt-gösterge”nin işleyişini René Splitz’in tarifi. İkinci aydan itibaren bebek, yetişkinin hareketli yüzünü gözleriyle takip eder ve meme emerken gözlerini sürekli olarak annesinin yüzüne diker. Bir yüze (ya da bir maskeye) gülümser, ama sadece cepheden görülmesi koşuluyla. René Splitz, *De la naissance à la parole*, Paris, PUF, 1968. Yine bkz. Otto Isakower, “Contribution à la psychopathologie des phénomènes associés à l’endormissement”, *Nouvelle Revue de psychanalyse*, no 5, 1972 ve Bertram D. Lewin, “Le sommeil, la bouche et l’écran du rêve” (a.g.e.)

5 Gérard Granel Husserl’in fenomenolojisi konusunda şöyle yazar: “Her koşulda, yani biz istesek de istemesek de, bilsek de bilmesek de, dünyayı ve taşıdığı halkları, “saf”lığı içinde aklın ve “kendine özgü”lüğü içinde bilincin sonsuz üretimi koşullarında birleştirmektediriz” (“Husserl” maddesi, *Encyclopaedia Universalis*, c. 8). Bütün sorun, burada sadece özneleştirme

makinelere tarafından, toplumsal alana yerleştirilmiş ve tarihsel olarak tarihlendirilmiş semiyotikleştirme düzenlemeleri tarafından üretilmiştir. Dolayısıyla, bize göre, yüz oluşu, “ayna evresi”yle başlayan ve ardında, ben ile başka arasındaki bütün dizesel ilişkilerin dölyatağı olarak bir “büyük Başka”nın belirlediği tümel bir psişik merci haline getiren Lacancıları takip etmeye gerek yoktur.⁶ Bir arzu mikro-politikası ile kapitalistik akışlara tabi olmanın toplumsal makro-politikası, yüz oluşun tekil çizgilerinden yola çıkarak oluşur. Özneyi, nesneyi ve başka’yı metafiziğin temel verileri ya da “bilinçdışının mathemleri” olarak kabul etmeyi reddetmek, ille de öznelliğin “ilkel” anlayışlarına -büyülü, animist, katılımcı- geri dönmeyi gerektirmez. Tersine, temel bileşenler sıfatıyla, çağdaş dünyanın semiyotik, ekonomik ve politik bir dizi verisi, sözcelem, özneleştirme ve bilinçselleştirme süreçlerine dâhil edilir.

Sözcelemin “nesneleşmesi”, “özneleşmesi” ve “başkalaşması” asla kesin olarak verili değildir. Bunlar tikel bağlamlardaki tikel mikro-politikalardan kaynaklanırlar. Bunların kozları, arzunun gözlerini, kozmosta, *socius*'ta ve “içsellik”te bize bakan her şeyi, “bu bize bakıyor” dedirten her şeyi ilgilendirir. Bütün kaçış noktaları, bütün arzu çizgileri, bütün açıklıklar, olanaklı bütün bağlantılar, sözcelemin kapitalistik rejimi içinde, kaygının kara delikleri kümesinin yankılandığı anlamlandırmanın merkezi bir noktası üzerinde odaklanırlar. Bütün katmanlaşmalar, ayrımlanma ve ketlenmeler, arzunun, sözce üretimleri ile ifade bileşenlerinin tekil çizgileri arasındaki kopuşun, yaratıcı sözcelem düzenlemelerinin sabotajının ve hadım edilmiş öznelerin, boş ve suçlu bilinçlerin genelleşmiş güçsüzleştirme politikası içinde birbirlerine yaslanırlar. Örneğin psikologların dört gözlü makinesi, Kolektif Donanım sıfatıyla geri alınacaktır: Bir yüz oluş makinesi, daha doğuşundan itibaren, iktidarların ağaç biçimli hiyerarşisi üzerinde temellenen gerçekliğin, başkalığın ve içselliğin belli bir modellenmesinin dayanağı olarak, çocuğun öznelliğine dâhil olacaktır.

kiplerini birleştirici kapitalistik haçlı seferinin talanlarını mı göz önünde bulundurmalı, yoksa “bir soru, bir mücadele ve karar yeri” yapılmak istenen saf haldeki bir varlık ve tümel hakikat metafiziği adına onun hizmetine mi girmeli sorusuna cevap vermektir.

6 Jacques Lacan, “Le stade du miroir, comme formateur de la fonction du Je”, *Écrits*, Paris, Seuil, 1966.

Fakat başka mikro-politik bağlamlarda başka bir yüz oluş politikasının ortaya çıkabileceği düşünülemez.⁷ İlkel toplumlarda öznenin kozmosa ve canlı dünyaya eklemlenmesi, toplumsal, dinsel, cinsel, oyunsal vb. faaliyetin kolektif yeryurduna denk düşen sözcelemin yerliyurtlulaştırılmış düzenlemelerinden yola çıkarak gerçekleşirken, kapitalistik öznellik ideali ifade dayanaklarının sistematik bir yersizyurtsuzlaşmasını -bunları çekirdek aile, dik durma [*standing*] ideali gibi işlevsel taklitler üzerinde yeniden yerliyurtlulaştırma pahasına da olsa- dayatır. Yersizyurtsuzlaşmanın tektanrıci tanrısının çokbiçimli niyetleri, bir etnik yapı, seçilmiş bir halk, hatta çarmıha gerilmiş öz oğlu üzerinde toplanmadığı gibi, boş bir bilinç noktası üzerinde de toplanmaz; bunun yerine, refah ülkelerinin Beyaz insanının bakışına musallat olan bir tür donuk üçüncü göz üzerinde toplanır ve arzunun yaratıcı güçleri geri gelip bunun üzerinde tükenirler, iktidar yatırımları burada düğümlenir.⁸

Yüz hareketlerinin sürekliliği içinde, ikileştirici yüz oluş makinesi sadece sınırdaki geçişleri, hoşgörü gösterilen ekran-türlerin taşkınlığını korur. Örneğin:

- fazla belirgin bir gülümseme, *belli bir sınırı geçince*, delice bir yüz buruşturma ya da küstah bir alaycılık halini alacaktır;
- fazla yapmacık bir itaat sinsileşir;
- norm dışına çıkan bir surat asma küçümseme işareti olur;
- çok yaşlı, çok buruşuk bir yüz korkutur;
- güneşte fazla yanmış bir ten yabancıyı akla getirir ve sapma bir dilbilimsel aksanla birleşir;
- ayrıca cinsiyet yüzün üzerinde açıkça kendini göstermelidir; yoksa fallokratik iktidar tarafından bir tehdit unsuru olarak hissedilecektir;
- vb.

7 Başka düzlemler de semiyotik düzenlemelerin böyle bir yeniden yönlendirilmesi tarafından tartışma konusu edilecektir. Örneğin, söz dünyası ile ezgi dünyası arasına bir kopuş dayatan zamansallığı işgal eden -örneğin Vinteuil'in "küçük cümlesi"- nakaratlar ya da ses ve ritim çizgilerinin toplaşması.

8 Etnologlar etnik-merkezciliğe karşı görüşler ileri sürmekle yetinmemeli, aynı zamanda, "ilkellere", çok genel olarak hüznü, insanlık dışı, cetsesi kabul ettikleri Beyazlar hakkındaki kendi bakış açılarını geliştirme imkânları sunan bir karşı-etnolojinin varlığını da mümkün kılmaya kendilerini adanmışlardır.

Böylece, iktidar oluşumlarının çeşitli yerel normatif faaliyetlerini hiyerarşikleştiren ve ayarlayan tümel bir normallik kurulmuş olur. “Normal” bir dünyanın gösteren koordinatları, merkezi bir yüz oluştan çıkarak ortaya serilir ve kurala bağlanır. “Normal” bir yüz oluşa bağlı olarak “beşeri”leşmiş bir dünya, kendi yasalarını, şeylerin düzenine ve ahlaki sağduyuya sıkı sıkıya bağlı evrensel bir akıldan kaynaklanıyormuş gibi sunan toplumsal bir sentaks içinde soyut makineler kümesini eşgüdümleyen somut bir makineden yola çıkarak özneleşir. Burada, sözcelemin, köksapsal olanağın yerliyurtlulaştırılmış düzenlemelerinde görüldüğü gibi basit bir baştan savma değil, gösteren tözün diktatörlüğünden kaçma iddiasında bulunabilecek her şeyi ağaçlandırma, ereklendirme, “nedenselleştirme”, bölgelere ayırma, sınırlandırma ve öngörü vardır. Egemen yüz oluşu tehdit eden her şey baskıdan kaynaklanır.

1968 yılında, uzun saçlı bir yüz oluş dünyayı sarstı. Bir süre boyunca, sözcelerin “baş aşağı yürüdüğü” izlenimi edilebildi. Görülmemiş önermeler her alanda ortaya çıkıyor ve eski kesinliklerin içi birkaç saatte boşalıyordu. Yeni bir olanak düzeni olasılığı kendini gösteriyordu. Artık aynı şeyler görülüyor, aynı şekilde sevilmiyordu, çalışmayla bir başka ilişki, çevreyle bir başka ilişki kendini göstermeye başlıyordu; keza bir başka çocukluk, bir başka homoseksüellik vb. “Normal zaman”da, yani güncel zamanda -büyük karışıklıkların olduğu bir dönemde yaşıyor olsak bile- bir gündeliklik duygusu bütün dünya algılarına kendini dayatır. Ve bu gündelik hayat, gidip gelen ve ilgisizlikleriyle, “hiçbir şey olmadığını”, her şeyin normal olduğunu ifade eden yüzler tarafından sürekli olarak duruma uyarlanmıştır. Ortalama yüz oluş, normalliğin sinyal lambası gibi işlev görür. “Retro”⁹ karşısındaki büyülenmenin içgüçlerinden biri, gündelik hayatın bu kaydedicisinin geçici kuralsızlaşmasından geçer -“Bak, at arabaları arasında dolaşmayı normal buluyorlardı; bak, Almanlar vardı, bisiklet arabaları, tahta topuklar vardı...” Bu normallik öncelikle yüzlerde,

9 “Retro” fenomeni geçici bir modadan kaynaklanmaz. Bu fenomen, en azından tarihi hızlandıran -yani yersizyurtsuzlaşma süreçlerinin hızlandığı- bir sürece girmiş toplumlar çerçevesinde her zaman var olmuştur (örneğin Romalılar Yunan ve Mısır geçmişlerin varlık sürdürmesinden etkilenmişlerdi).

dönemin bakışlarında okunur, ama aynı zamanda, bu aynı yüzlerin ve aynı bakışların taşıyıcısı oldukları ölçüde, nesnelerde, eski ahşap radyolarda da okunur. Böylece, bedenler üzerinde, duruş üzerinde vb. etkili olan her şey, yüz üzerinde yeniden odaklanmıştır: Yüz oluşun bütün çizgileri de her anlamlandırma üretiminin kökeni olan kara deliğe yeniden odaklanmıştır. Böylece, normal manzara oluş, normal yüz oluş bütün dünyaya bulaşırken, kendisi de boş bir anlamlandırmanın hâkimiyeti altına girer; bu, kendinde bir anlamlandırma, hiçbir ifade maddesinin kaçamayacağı genel bir ifade tözüdür. Böylece, nispeten yersizyurtsuzlaştırılmış bir değerler sistemi bütün kıtalara yansıtılır ve her semiyotikleştirme kipine içkin olur. Şaman Yanoami bir paradigmayı “emdiğinde”, onun göğe dönme ya da tehditkâr bir hayvanlık içinde ketlenme riski daima varlığını sürdürür. Böyle bir kaçışın meydana gelme ihtimali artık hiç yoktur. Bölgesel paradigmlar, bir özneleştirme kara deliğinden itibaren ortaya serilen ağaç biçimli gösteren sisteme tamamen bağımlıdır.

Yerliyurtlulaştırılmış düzenlemeler, teskin edici bir olanağı tehdit eden bir olanaktan ayıran, içeri ile dışarı arasındaki kopuşu (bu dışarının bir bölümünün içeriye yatırım yapması ve tersine, yatıştırıcı bir içeriinin yeryurdun dışına yerleşmesi ve kendi dolaşımlarını örgütlemesi pahasına) işin içine katıyordu. Bundan böyle, kopma, içeri ile bir dışarı arasında değil, gösteren zincirlerin içinden geçer. Beşeri bir prototipik yüz her herhangi bir yerde ortaya çıkabilir: bulutlarda, kaygının göbeğinde ya da belli bir dönem için herhangi bir sözcenin kalbinde İsa'nın yüzü ya da televizyonda “başkanımız”ın yüzü. İçkin bir yüz oluş dünyada ikamet eder. Her bir etnik yapıya özgü bir yüz oluşun taşıyıcısı olan yerliyurtlulaşmış düzenlemelerde var olabileceği gibi, kelimenin gerçek anlamıyla, yüzün başkalığı yoktur; öyle ki diğerleri, tuhaflığa, hayvan oluşlara derhal gönderilmiş olur. Yerliyurtlulaştırılmış bu karşıtlığın yerine, kapitalistik iktidarlar tarafından, mekânsal-zamansal koordinatlar kümesini barındıran -tümel normal yüz oluşla tehlikeli sapkın yüz oluşu karşı karşıya getiren- bir değer karşıtlığı konmuştur. Egemen yüz oluşun taşıdığı yasayı bilmediğini kimse iddia edemez; bütün yüzler bir norma göre yargılanacak, değer görecek ya da değersizleştirilecek ve muhtemelen toplum

tarafından sorumluluğu üstlenilecek, tedavi edilecek, yardımcı olunacak, yeniden uyumlandırılacak ya da hapsedilecektir.¹⁰

Bütün yinelemeler tümel bir anlamlandırma sistemi üzerinde merkezileştirilmiş, eklemelenmiş olduğundan, anlamlandırma olup olmadığı, bunun işe yarayıp yaramadığı olgusu üzerinde görüş belirtmek, zirvedeki yüz oluşu tezahür ettirecek konumda olan iktidar oluşumlarına düşecektir. İktidarın boş gözü eğer hayır derse, bu durumda, ortaya çıkmış olan yan deliği tıkamak için -yoksa toplumsal bilinçdışını dolduran birbirlerini tamamlayan yüz oluşların dengesini tehdit eden değişim geçirmiş akışları kendi hesabına yayma riski taşır- bütün sentagmatik ve bütün paradigmatik kaynaklarını seferber etmek gerekecektir. İktidarın yüz oluşundan onay alacak olan anlam, tek gözünün kara deliğinin kenarında sonsuzca dolaşacak ya da kaygıyla kendi kendini yok edecek ve kendi içine dalacaktır. Anlam ya da anlamsızlık: ya hep ya hiç. Temel ikili kopuş budur; bunun ardından yeniden etkili olunamaz. Ya bizdendir ya bizden değildir – Ya bir şeye denk düşmektedir ya da hiçbir şeye – Söylenebilir ya da söylenmeyebilir – Ayakta durur ya da çöker – Fransızdır ya da yabancısıdır ve dolayısıyla düşmandır – Ailedendir ya da tanımadığımız insanlardır. Yüz oluştan “önce” çoksesli yaklaşıklık olanakları hâlâ varlığını sürdürüyordu; “sonra”, ya hep ya hiç yasasının kuralı geçerli olur. Palavralar, yalanlar ve yarı hakikatler yasaklanmıştır. Gösteren kesit kendi hakikatini dayatır: yüz oluşun *feed-back* sisteminden yola çıkan ya hep ya hiç hakikati. Bir sözce anlamlandırma ağırlığını, hakikat değerini, merkezi titreşim kayıt cihazının alanına bağlı olduğu ölçüde edinir. Eğer fazla uzaklaşırsa, anlamsızlığa yuvarlanır ve düzeltici ve onarıcı bütün düzenekler çalıştırılır.

Egemen değerlerin ikili belirteci olarak işleyebilmesi için, yüz oluş: 1) semiyotik bileşenlerin geri kalanından kopmuş olmalıdır; sonuçta başka yerde gerçekleşen geçişlerin üzerine aktarılacağı, nakledileceği, ayarlanacağı referans yüzeyi olarak hizmet etmelidir; 2) temsil etmesi, koordine etmesi ve hiyerarşikleştirmesi gereken bileşenlerle iç içe girmemesi için etkisiz olmalıdır. Gerçekten de, eğer yüz oluş, özerk ifade maddesi ola-

10 Örneğin suçüstü mahkemelerinin yargıçlarının, kelimenin tam anlamıyla “ağza layık” sanıkları nasıl yargıladığına ilişkin olarak bkz. Christian Hennion, *Chronique des flagrants délits*, Paris, Stock, 1976.

rak kendi hesabına çalışmaya koyulursa her şey yitirilir. “İlkel” bir çokseslilik, yüz buruşturmalarla, özentili tavırlarla şizofrende ya da “otistik” çocukta “karşılaşılan” şey gibi yeniden belirir. Demek ki, gösteren yüz oluş makinesinin oluşturduğu kopma sistemi, tercüme edilebilirlik ve hiyerarşikleşme sistemi, sadece gelecekteki bütün olanakları istila etmekle kalmayan, aynı zamanda “olanaklı geçmiş” üzerinde bir anlamda geriye dönük olarak tepki gösteren bir tür politik tercih maddesi salgılar. Gösteren kaydına tabi olandan başka hiçbir şey geçmişte mümkün değildi. Böylece, gösteren olanak, ağaç biçimli olanak, her türlü köksapsal olanaklılaştırmanın zararına, kendini kesin bir şekilde dayatır.

Burada *bütün sözceler*in gösteren ikilenmesinin içgücüyle de karşı karşıya oluruz. Her semiyotik üretim yüz oluşun ahlaklaştırıcı anlamlandırmalarına daima indirgenebilir. Gösteren iktidar başını sallarsa anlamlandırma vardır; hayır der, kaşlarını çatarsa, anlamsızlık vardır. Paradigmatik denklikler kümesi ise ortaya atılan soruna bir çözüm bulmak için kendi bölümlenme sistemine kapanmak zorundadır. Böylece, tekil yüzler ve kurumsal yüz oluşlar düzeyinde olup biten her şeyi rezonansa geçiren içkin bir kara delik etrafında bir siklotron gibi örgütlenmiş bu dil-yüz makinesinden hiçbir semiyotik tezahür kaçamaz. Her kurum türüne, (askeri, dinsel, okulsal vb.) her makine türüne egemen bir yüz oluş denk düşer. Sözün mesajlar taşımaktan başka işlevi olmadığını kabul etmek, kelimelerin tam anlamıyla çılgıncadır. Bir dil kendiliğinden konuşmaz. Yüz oluşun dolayımıldığı iktidar oluşumları kümesinin oluşturduğu alanda, ancak kendi önermelerini düzenlemeyi başarırsa konuşur. Bir söylem, her zaman için sözcelerini ve önermelerini “idare eden”, onlara bir ağırlık veren, egemen gösterenler karşısında onları tika basa dolduran ya da anlamlarını boşaltan bir yüzün içine kapatılmıştır.

Burada, özellikle bir referans aralığı içinde düzenlenmiş anımsama teknikleri senaryolarının yerini bellek makinelerinin almasından önce, söylemin yerliyurtlulaştırma kiplerinin evrimini göstermek için bellek tarihi üzerine yapılmış incelemeleri yeniden ele almak gerekir.¹¹ İkonik dayanakların sonradan yersizyurtsuzlaştırılması, kuşkusuz ki, bellek öğrenimi-

11 Frances A. Yates, *L'Art de la mémoire*, Paris, Gallimard, 1975.

nin yerini dikotomik yargı sistemlerine doğru değiştirmiştir. Örneğin, soru kâğıtlarından oluşan “modern” inceleme teknikleri, karmaşık sözceleri ezberletmektense bir yargı belleğinin performanslarını istatistiki olarak denetlemekten ibarettir. Bir adaydan özellikle talep edilen şey, bütünsel bir değerlendirmede, bir sorunun profilinde yanılmamaktır -kulağa nasıl geliyor, “geçer” mi? Aslında, sınavların ayıklamaya çalıştığı şey, son tahlilde, egemen sistemin gerekliliklerine aşağı yukarı uygun iktidar adaylarıdır; ve bir tür pragmatik sentakstan yola çıkarak, başta sıradan dilbilgisi olmak üzere, diğer semiyotik sentakslarla ilgili bütün mekânsal-zamansal ve davranışsal koordinatlar bir iktidarın yüz oluşu etrafında odaklanmış olurlar. Yanomami şamanı, kayasına ya da gökyüzüne geri dönen bir Hekua’yı elinden kaçırdığında, ritüel sentaks ertelenmiş olur. Bu tümel sentaks sistemiyle birlikte, kapitalistik sözcelemin makinesel düzenlemelerinin enformasyonlarının bölümlere ayrılması sonsuzca kesiştikçe, bu türden hiçbir firar artık mümkün değildir. Gösteren kendinden başka bir şeye göndermede bulunmaz: Saussure’ün sezgisine göre, gösteren, her yerde ve hiçbir yerde bulunan bir töz olmuştur, fakat bu kapitalistik semiyotikleştirme kipinin tözüdür.

Kapitalistik yüz oluş makinesi sadece global kopuşlarla, kitlesel dikotomilerle ve oluşturduğu içeriklerin ikili-kutuplaşmalarıyla işlemez. Onun indirgemeci ikileme eylemi, onunla birlikte olan ve gösteren töze dönüşmesine katkıda bulunduğu ifade maddelerinin dokusuna da yöneliktir. İfade glossemelerinin sonlu yelpazesinden yola çıkarak eklemelenmiş ayrık karşıtlık sistemleri üzerinde temellenmiş dilbilimsel sistemlerin hegemonik iktidarı ele geçirmesi, aslında, yeğinlikli çeşitli ifade sistemlerinin uzun bir ezilme sürecinin sonucudur. Gösteren içerikler dünyasının nispeten özerk ve doğrusallaştırılmış gösteren zincirlerinin önceliği, fonolojik, sentaksik, sözlüksel vb. örgütlenmelerinin özümmlenebilir -ve geniş ölçüde göstermeyen- yapılanması nedeniyle, iktidar oluşumlarının ve özellikle kapitalistik yüz oluş makinelerin semiyotik tabi kılışının bütün bir ön çalışmasının içerir. (“Nakarat makineleri” olarak adlandıracağımız şeyin bu açıdan oynadığı başat rolü ayrıca, daha sonra dile getireceğiz.) Bu süreç, herhangi bir ifade üretiminin bir indirgemeye, *enformasyon niceliği* terimleriyle ter-

cüme edilebilirliğe, yani son tahlilde, bir bilgisayar tarafından eksiksiz bir şekilde ele alınmaya yatkın ve otomatikleşmiş ikili tercihlerin yapılandırılmış bir dizisine boyun eğmesine varır -ya da ideal bir perspektife göre, varması gerekir.

Hangisi olursa olsun, burada, "saf düşünce"yi, günümüzde her alanda enformatik devrim diye adlandırılan şeyin uyguladığı "yıkımlar"dan uzak tutmayı iddia edecek değiliz kuşkusuz. Hümanist bir bilim anlayışı, enformatiğin insan tarafından önceden oluşturulmuş verilerin işlenmesine olanaklı müdahale alanını daraltmaktan ibaret, bilgin ile makine arasındaki nihai ve radikal bir işbölümü fikrine yanlış yere bağlanır. Makinesel semiyotikleştirme, günümüzde, insanın semiyotikleştirilmesi kadar temel önemdedir. Şu ana dek uzman teknisyenlerin işi olarak kalmış ve oldukça cılız bir matematikten kaynaklanan bilgisayar, gerçekten de, insan icadı ile makinesel yaratıcılık arasında "ayırım yapma"nın imkânsız olduğu bir söylem kompleksine entegre olmak üzeredir. Semiyotikleştirme araçlarının niteliksel yetersizliği nedeniyle sürüncemede kalmış bazı matematik problemlerini şimdiden ele almaktadır. (Örneğin, bir haritanın dört renge boyanmasının neredeyse yüzyıllık probleminin çözümü, gereken on milyar işlemi gerçekleştirmesi için bir bilgisayarın bin iki yüz saatlik çalışmasını gerektirdi.)¹² Ayrıca orijinal matematik problemlerini ifade etmeye de başlamaktadır.

Demek ki, makinenin semiyolojik kapasitesinin sınırı, "insan düşüncesinin özü"nde değil, daha ziyade, güncel işleyişine öncülük eden ve güncel "uygulamaları"nı, kopuş, katmansızlaşma, arzu fenomenlerini -yani gösteren ikilikçiliğinin indirgemelerinden kaçabilen bütün yersizyurtsuzlaşmaları- iskalamaya yönelten enformasyonel dilin doğasında bulunacaktır. Örneğin günümüzde bazı biyo-kimyacıları hayatın kökeniyle ilgili güncel teorileri -termodinamikten ya da enformasyon teorisinden kaynaklanan global parametrelerden yola çıkarak durumları değerlendiren evrim tarifleri, mutasyonel süreçlerin özüne ancak şöyle bir değebildiğinden- sorgulamaya yönelten şey bu türden bir kaygıdır. Örneğin Jacques Nimier'ye göre, "ön-biyotik bir çorbanın tamamen kimyasal evrimi tarif edildiğinde, enformasyon nakillerinden ve veri kopyalamak-

12 Bkz. Maurice Arvong'un *Le Monde*'daki makalesi (1 Eylül 1976).

tan ibaret temel biyoloji kategorilerinin nereye dâhil edileceği bilinemez. Ön-biyotik sistemler enformasyonel dil aracılığıyla temsil edilirse, matematiksel bir işlemde kasların devinimi gibi yeni bir özelliğin nasıl çıkartılacağı görülemez. Daha kesin olarak, başlangıçtaki tarifi kavramsal alanının dışında olan özelliklerin -özellikle aranır- ortaya çıkartılması ilk bakışta mümkündür. Oysa kuşkulandırılmayanı görmemize yardım eden bir aygıt ihtiyacımız vardır, çünkü maddenin örgütlenmesindeki ara durumlar, fiili canlılığın mantığının bütünüyle farklı mantıklarına gayet iyi itaat edebilmiştir.”¹³

Hatta günün birinde, bizce, geleceğin ancak geçmişin “eğilimlerinden” yola çıkarak “hesaplanabileceği” ya da en farklılaşmış olanın ister istemez daha az farklılaşmış olana bağımlı olacağı veyahut üretici-ifadeci düzenlemelerin altyapılara dayalı ve bağlı üstyapılara bölündüğü fikrini de bir kenara atmamız gerekecektir. Maddeye ve tarihe dair mekanist, erekçi, idealist, diyalektik vb. anlayışlar kümesi, olanağı ikilemeye, her türlü yordamla geleceği kapatmaya devam etmektedir. Bunlar, şimdiki zamanın potansiyelliklerini geliştirmekten ve bizzat geçmişin bağrından “yeni”nin ortaya çıkabileceği fikrine karşı koymaktan başka neye çabalıyorlar? Gerçekten de günümüzde bilim, sanatlar ve “hayatı değiştirme” teşebbüsleri, en uç noktadaki arayışlarında, ezelden beri kendi içlerine kapalı ve sonsuza dek donup kalmış gözüken katmanların odağında bir geleceği, görülmemiş bir olanağı keşfetmekten -aslında bunu yansıtmaktan, icat etmekten- başka ne yaparlar? *A priori* ve tümel veriler olarak bilinen -üstelik bütün nispileştirici teşebbüslere rağmen- zaman, mekân kategorileri, kapitalistik düşünce kipini kutuplaştırmaya, ikileştirmeye, mantıksal, bilimsel ve politik yaklaşımlarını “belirlenimselleştirmeye” yönelten temel aygıtlardır. Düşünce kipinden kopan bir “makinesel”, semiyotik süreçler ile maddi süreçler arasındaki dikotomiye reddederek işe başlar ve gerektiğinde, zamanı ve nedensellikleri “tersten” sergilemeye (Boscovitch'in *puncta*'larıyla, model, kuark teorileriyle teorik fizikte olup biten de zaten budur) ve daha genel bir şekilde, zamanın ve mekânın yersizyurtsuzlaşmalarını bunları gerçekleştiren düzenlemelerle ilişki içinde ele almaya yöneltir. Beşeri ve hayvan âlemleri örneğinde, von

13 *La Recherche*, no 66, Nisan 1976.

Uexküll'ün hâlâ *Umwelt* ve *Innenwelt* olarak böldüğü bileşenleri aynı köksapın üzerinde eklemleyerek semiyotikleşme düzenlemeleri nesnesizleştirilir.¹⁴

Tekrar ediyoruz: Yüz oluş ve nakarat bileşenleri “genel olarak” zamanı ve mekânı değil, fakat *bu* zamanı, falanca düzenlemenin, *filanca* ekolojik, etolojik, ekonomik, toplumsal, politik vb. bağlam içinde yaşadığı *bu* mekânı imal ederler. “İçsel” yersizyurtsuzlaşmalar -örneğin gözü içsel-dışsal bir dünyaya açanlar ya da cinsel ekonomiyi, diğer bileşenlerle aktif olarak bağlantı içindeyken, bir birey ya da grubun projelerini ve dünya algısını değiştirebilecek konuma yerleştirenler- çevre ve tarih üzerinde çalışan “dışsal” yersizyurtsuzlaştırmalardan ayrılmaz. “Dışsal” köksap içsel köksaptan kopamayacağından, arzulanan bir partner, aynı anda (ya da ardışık olarak), bir iktidar kozu, yinelenen bir yüz oluş (özdeşleşme), diyagramatik bazı yüz oluş çizgilerinin desteği olabilir; bu destek, tersine, düzenleme kümesini, “yeni” bir ben’i, “yeni” bir evlilik ilişkisini, “yeni aile”yi, “yeni” bir etnik yapıyı vb. yeniden cisimleyen, yeniden yerliyurtlulaştırıcı nakaratların neredeyse vazgeçilmez üst üste binmesini derinlemesine elden geçirecektir. Hiçbir şey önceden işin içinde değildir; içeri ile dışarı, önce ve sonra, molar ve moleküler, yukarı ve aşağı arasında hiçbir vektörlendirme kesin olarak hesaplanamaz. Örneğin, bir bakışın maki-neleşmesinin -Sartre’ın *Varlık ve Hiçlik*’inden alıntı yaparsak-¹⁵ “bana bakan gözlerin yıkım zemininde” görülebileceği doğrusa, tersine, bakışsız gözler, her beşeri Gestalt’tan kopmuş bir başkası-için, dünyanın tam ortasına yerleşebilirler, onda çatlaklar meydana getirebilirler ve orada hüküm süren özneleşme tarzlarına sahip olabilirler. Bir Jean-Luc Parant’ın, “katı madde seviyesinde bizi çevreleyen KATI” gözleri tarif ederken keşfettiği bu evrendir; bunlar, aynı zamanda, kendi önlerinde boşluk yaratan kazıcılar oldukları gibi, “uçan makineler”, manzaranın pencerelerinden geçebilen kuşlardır (VE YERYÜZÜ VE GÖKYÜZÜ GECE VE GÜNDÜZ İÇERİ GİRER).¹⁶

14 *Umwelt und Innenwelt der Tiere*, Berlin, Springer, 1909, 1921.

15 Jean-Paul Sartre, *L'Être et le Néant*, Paris, NRF, 1947, s. 316.

16 Jean-Luc Parant, *Les Yeux MMDVI*, Paris, Christian Bourgois éditeur, 1976. “... gözlerden ibaret BOŞ deliklerin büyük mimarları olan eser BU OLMADAN GÖZLER NE UÇABİLİR NE GÖREBİLİR VE GÖZLER DELİKLERE AÇTI BÜTÜN DUVARLARDA GÖRÜŞ HER ŞEYİN TIPASINI AÇTI tıp-

Semiyotik bileşenlerin taşıdığı kara deliklerin rezonans fenomenlerini maskeleymiş olan yeniden yerliyurtlulaştırmalar -nakaratlar, gözler, yüzler, manzaralar...- genel kategorilere göre sınıflandırılıp etiketlenilemez. Bunlar ancak her türlü sınıflandırma-bilimine özgü sistematikleştirmenin dışında kalan her türdeki düzenlemeye uygun tikel yerleştirmeler çerçevesinde örgütlenebilirler. Bir sözcelem düzenlemesinin bileşenlerinin hepsi aynı önemde değildir; birinin diğeri karşısındaki ağırlığı bir durumdan diğerine değişebilir. Bazı bileşenler, döngüsel bir kipte yeniden ortaya çıkacak takımlar oluşturmak için kendi aralarında örgütlenirler (örneğin uyku, uyanıklık, yemekler vb.). Bu durumda bunlar bir ağaçlanma noktası üzerinde odaklanıp hiyerarşi oluştururlar; bu nokta, bir anlamda, bu aynı düzenlemelerin geri dönüşünün düzenliliğini ve gündelik bir kip ile *aynı* ben üzerinde iyi kötü her zaman yeniden odaklanan bir özneleştirme kipinin tutarlılığını programlar. Diğer bileşenler “şenlik bozucu”, daha doğrusu “gerçeklik bozucu” gibi davranırlar, gösteren içerim ağacının ucuna yerleşirler, köksaplar başlatırlar, kara delik rezonansı fenomenlerini bozarlar, yüzün, manzaranın, gündelik hayatın globalleştirici yinelenmelerini geçersiz kılmak için bazı nakaratları, bazı yüz oluş çizgilerini kendi hesaplarına işletirler ve düzenlemeleri kendi dışlarına devirmek, geleneksel işleyişlerini altüst etmek ve görülmemiş takımlaşmalara uygun olarak bunları birbirine bağlamak için arzu enerjisini seferber ederler. Örneğin: Vintoul sonatının “küçük cümle”si, Swann’ın Odette’e olan aşkının aylarca bir tür dayanağı olduktan sonra günün birinde kendi üzerine açılacak, o zamana kadar -kelimen gerçek anlamında- görülmedik potansiyellikleri ortaya koyacak ve bu aşkı başka düzenlemelere doğru saptıracaktır.¹⁷

Şizo-analiz çalışması, özellikle, fizikçilerin tarif ettiği şu “tünel etkisi”ne biraz benzeyen, düzenleme katmanlarının “yanından geçmelerini” sağlayan yersizyurtsuzlaştırıcı nokta-

kı BOŞLUK uzamının öncüleri gibi gecenin ve BİR DERİ GİBİ BİZİ SARAN kararlılığın içini oyarak hayatın yolunu açan ve sonunda BOŞ güne varan ve bu boşluk BU BOŞLUK GÖZLER olmadan biz ne UÇABİLİRİZ kımıldayabiliriz ne görebiliriz ve gözler tamamen uzamın içine gömülüyorlar ve yüzeye çıktıklarında sert ve kırışık zarlı GÖZKAPAKLARIYLA örtülü oluyorlar daima.”

17 Marcel Proust, , *À la recherche du temps perdu*, a.g.e., s. 208, 349 ve 529.

işaretler, semiyotik pürüzler taşıyan bu mutasyonel bileşenleri ayırt edilebilir kılmaktan ibaret olacaktır.¹⁸ Bundan böyle, mevcut bakış açılarının nispiğini ya da etolojistlerin söylediği gibi, dünyada bir arada varolan “paralel ve çelişik evrenler”i dışardan incelemekle yetinmek değil, düzenlemelerin içsel mutasyonlarını ve bir düzenlemeden diğerine geçiş yollarını kolaylaştırmak için aktif biçimde müdahale etmek söz konusu olacaktır. Başka deyişle, sözcelem düzenlemelerinin oluşturduğu ağaçlarla ve köksaplarla doğrudan doğruya çalışılacaktır. Nakaratlar, zamanın bu kristalleri, yüz oluşlar, mekânın bu katalizörleri, düzenleme içi ya da düzenlemeler arası ilişkilerin oluşturduğu ağaçlara ve köksaplara aynı anda ait olurlar. Her türden seçenek konusunun gerçekleşme yeri ve kavşak olan somut makineler, tutucu katmanlaşmalar yönünde gidebildikleri gibi, yaratıcı kaçış çizgileri yönünde de gidebilirler. Bilinçsel, bireyleşmiş ve gösteren bir özneleşme kipi, örneğin hayvansal bir yüz oluşa ya da zamanın takıntılı bir kasılmasına “bağlanabilir.” Psikanalistler bunları fantazmların ya da tekrarlayan kompülsiyonların arasına yerleştirecektir. Kısacası, bilinç ve akıl, hayvanlığın ve nevrozun tarafına geçecektir. Düşçül ya da psikotik bir özneleşme kipi ise ailevi ve yabancılaştırıcı yüz oluşları ortadan kaldırmaya, kimi çizgilerini onlardan söküp yaratıcı bir diyagramatik kipte -düşte alınan ve hayatı fiilen değiştiren büyük kararlar, tuhaf delilerin dünyayı dönüştüren büyük icatları- işletmeye muktedir görünecektir.

Şizo-analitik bir kartografi, bu koşullarda, bir düzenlemeyi verili bir momentte oluşturan ve onu herhangi bir davranışa doğru, ağaç biçimli herhangi bir politikaya ya da köksapsal bağlantıya doğru kutuplaştıran bileşenleri senkronik olarak analiz etmekle yetinemez. Düzenlemelerin doğum ve dönüşümlerinin diyakronik saptamasına da girişmek gerekecektir. Fakat iki analitik dizi sürekli olarak kesişecek ve bunların her birinden gerçekten de aynı soru dizisi geçecektir: Bir düzenleme neden kapanır ve hangi semiyotikleşme bileşenleri kendi üzerine “kapanma” işlevine sahiptir? Çeşitli bileşenlere komşu hangi kara delik etkileri rezonansa girerler? Yahut tersine,

18 “Tünel etkisi”, kuantum fiziği çerçevesinde, “izinli hal”in fiziksel bir sistemden bir başka “izinli hal”e, “yasak” ara haller dizisi aracılığıyla geçişi tarif etmeyi mümkün kılar. Bkz. *La Recherche*, no 58, Temmuz-Ağustos 1975.

çözünürler ve metabolizmalarını ağaç biçimli olmayan kaçış çizgisine dönüştürürler? Semiyotik olmayan hangi kodlama bileşenleri düzenleme içi homeostatik dengeleri parçalamaya çalışır? Düzenleme içi düzeyde, kendi üzerine kapalı pragmatik katmanlaşmaları yeniden oluşturan (metro-iş-uyku türü) kapalı devreler var mıdır? Tersine, köksapsal açılımlar başlatan zincirleme düzenlemeler mi vardır? Bizce, ancak düzenlemeler arası dönüşümleri dikkate alarak, moleküler ölçekte düzenlemelerde işleyen ve -fizikçilerin dilini yeniden kullanırsak- “faz geçişleri”nin ya da “süzme etkileri”nin katalizörlüğünü yapan kopuşun ve mutasyonun gerçek unsurlarını ayırt edilebilir kılmayı (ve dolayısıyla bunlar üzerinde müdahalede bulunmayı) başarabiliriz.¹⁹ Ayrıca, doğal kodlama bileşenleri ile (örneğin kimyasal kodlamayla, genetik kodlamayla hareket eden -bir yenden üretim düzenlemesine bağlı, “ayıklamacı baskı”yla evrim geçiren-, etolojik “iz”le, kimi “kritik dönemler” üzerine programlanmış öğrenimle, kolektif semiyotikleştirmeye, bireyleşmiş ve özerk semiyotikleştirmeye vb.) birbirinden çok farklı semiyotik bileşenler arasındaki eklemlenme sistemlerinin sadece bu diyakronik düzeyde etkili olduğu da görülecektir.

19 Bkz. Irenaüs Eibl-Eibesfeldt, *Éthologie, biologie du comportement*, Paris, Éditions scientifiques, 1972, Naturalia et Biologia.

İNSAN VE HAYVAN DAVRANIŞLARININ HİYERARŞİSİ

Düzenlemeler arası ilişkiler, görüldüğü kadarıyla, daha karmaşık ve uyumlanmaya ve yaratıcılığı daha elverişli yarışmalar halinde örgütlenirken, düzenlenme içi ilişkiler, -sadece düzenleme başkalaşması olmayan üst-kodlamalarda değil- diyagramatik evrelerin geçişlerinde, dönüşümlerde, yani biçim-töz'ün katmanlaşmış ilişkilerinin çözülmesi yoluyla bir biçimden diğerine, bir düzenlemeden diğerine geçişlerde uzmanlaşmış, yersizyurtsuzlaşmış bileşenleri ortaya çıkarırlar. Enformatik uygulamalarda, gösteren yapısalcılıklarında, "ağaç biçimli" tümdengelimlerle işleyen aksiyomatiklerde sistematik olarak -ya da sistem yoluyla- eksik olan şey, bütün bu köksapsal yaratıcılıktır. Fakat, bize onların ortak özelliği gibi görünen şeye -yani bileşenlerinin özgül çizgilerini ikili indirgeme yöntemine- geri dönmeden önce, etoloji alanından alınma örneklerden yola çıkarak, düzenleme içi ve düzenleme arası çeşitli örgütlenme kiplerini inceleyelim. Bu örnekler iki tür kaygı esas alınarak seçilecektir:

1) N. Tinbergen'in çalışmalarının ardından geliştirildiği haliyle, sinir merkezleri hiyerarşisi üzerinde temellenen içgüdüsel tutumların hiyerarşisi mefhumunu nispileştirme kaygısı;

2) Semiyotik yersizyurtsuzlaştırmaların şubesi üzerinde yüz oluş ve nakarat bileşenlerinin düzenlenmesiyle ilgili etki-leyici birkaç mihenk noktasını gruplandırma ve yeniden yerli-yurtlulaştırma sistemleri ile mekânsal-zamansal, ekolojik, toplumsal vb. yeni koordinatlar üreten diyagramatik süreçler arasındaki kavşak konumlarını gösterme arzusu. Gerçekten de, düzenlemeler arası ilişkilerin “köksapsal” anlayışı (yoksa Tinbergen'in ünlü şemasıyla önerdiği gibi ağaç biçimli değil),¹ bizce, nasıl ki hayvan âleminin davranışsal programlanmaları yenilikçi bir açılım olanağına izin vermeliyse, gerektiğinde, beşeri dünyanın davranışsal programlanmalarının “determinist” kapanmasına da izin vermelidir. Oysa yüz oluş ve nakarat bileşenleriyle birlikte, akılda tutulması gerekir gözüken şey, bunların, özellikle hayvan ve insan kayıtları üzerinde, bunlara “doğuştan - sonradan edinilmiş” gibi katı bir karşıtlık yapıştırmadan, insanın üzerine kurmaca bir özgürlük ve hayvanın üzerine de dar bir determinizm yansıtmadan, etkili olduklarıdır. “Etojik yanlış anlama” boyunca, bizce,

- bir bileşenin ketleyici unsurları

- ve başlatıcı doğuştan mekanizmalar

arasında mekanist birleştirme egemen olur.

Zincirleme davranışların ağaç biçimli tariflerine varan bütün anlayışlar, -enformasyon teorisinin yaydığı ideolojininkine çok yakın olan- temeldeki bu ikici işleme dayanırlar. “Ketleyenin” ya da “başlatanın” doğasını olumlu anlamda fazlasıyla belirginleştirme isteği, sonunda bu zincirlenmelere bir ereklilik, teleolojik bir anlamlandırma, bir ruh atfetmeye varır. Gerçekten de, başlangıçta bunları keyfi olarak mekanikleştirdiğimiz gibi, sonunda da, bunları işletebilmek için, üzerlerine aşkın yapılar yapıştırmak zorunda kalınır. Her zaman için aynı “art-dünyalar” ya da “yükseklik nesneleri” politikası, doğrusal nedensellikleri yeniden oluşturmaya varır ve yol boyunca, soyut makineleşmelerin taşıdığı tekillik noktaları yitirilir. Burada belki kimya alanında katalizörlerin eylemine benzer bir şeyle karşılaşırız; bunların müdahalesi onlara özgü olan kimyasal tepkimelere değil, kolaylaştırdıkları moleküler bağlantı türüne bağlıdır. Davranışın bu “billurlaşmasında” önem taşıyan şey,

1 Nikolas Tinbergen, *The Study of Instinct*, Londra, Oxford University Press, 1951.

belki de -hormonal, algısal, ekolojik...- herhangi bir bileşenin doğasından ziyade, strateji ve taktikleri belirleyen mekânsal düzeneklerdir; “otomatik” kodlamalardan yola çıkarak istikrar kazanmayı ve başlamayı başaran ya da başaramayan zincirlenme ritimleridir; ve bu mekânlar ve ritimler arasında köprüler, semiyotik mübadele düzenekleri ve trans-kodlamalar oluşturan yersizyurtsuzlaşmış (diyagramatik) bazı bileşenlerin varlığıdır. Biyolojik-davranışsal bu *engineering* [mühendislik], bu “makinesellik”, “stigmerji”* türü zincirlemeler (her sekans bir sonrakine, bilinçli bir proje kümesinin üzerinde bulunan bir “bilgi”yi içirmeden eklemlenir) yaratabilir ya da “sıcağı sıcağına” bir semiyotikleştirme içeren zincirlemeler, yönelimsel bir kemerin “anlamı” üzerine bir sorgulama, hatta kara delik etkileri, yani, “doğal” bir semiyotikleştirme veya kodlama bileşeni için, kendi üzerinde boşa dönüp durma, *hiçe* varma ve başka ketleme sistemlerine yankı olma olgusu yaratabilir. Belki de bir ketleme ile “başlatma” arasında, kesinlikle mekanik, “çift-tekanlamlı”, mutlak anlamda mekanik bir kipte hiçbir şey etkili olmaz; belki de köksapsal bir açıklık, mikroskopik ölçekte bile olsa, her zaman mümkün kalır ve belki de yaratıcı küçük kaçış çizgilerinden yola çıkarak evrim nihayet uyumlanma yolunu bulur.

Ayrıca, ketleyici kara delik ile köksapsal bağlantıyı fazla radikal bir şekilde belki de karşı karşıya getirmemek gerekir. Gerçekten de, katmanlaşmış bir sistemi yersizyurtsuzlaştıracak olan bu minik kaçış çizgilerinin ancak böyle bir kara delikten çıkabilmeleri de mümkündür. Bazı yenilikçi süreçlerin, başlayabilmek için, öncelikle açmazlara, -“inşacı diyalektik”lerin dışında- sadece -René Thom'un terime verdiği anlamda- “felaketlere” açılabilen kara deliklere dâhil olması belki de kaçınılmazdır.² (Örnek: Büyük kapitalistik devrimlerin şafağında, su baskınları, salgınlar, Yüz Yıl Savaşları vb.) Yüz oluş ve nakarat “donanımları”nın işlevi belki de özellikle yeni “felaket ritimleri”ni ve mutlak yersizyurtsuzlaştırıcı kara deliklerin görülmedik çıkış metabolizmalarını düzenlemektir. Ne olursa olsun, hayvanlar âleminin her yerinde kavşak-dav-

* Bireylerin çevrelerini dönüştürerek dolaylı iletişime geçme tarzı. (ç.n.)

2 René Thom, *Stabilité structurelle et morphogénèse*, Paris, Interéditions, 1972, 1976.

ranışların başlatılmalarına eşlik eden ketlenme birikmelerine rastlanacaktır ve bunların genetik olarak programlandıkları ortaya çıkacaktır. Bunlar mola biçiminde, engellenmiş zaman biçiminde -Jacques Lacan'ın deyimiyle, bir tür "anlama zamanı"- ya da gereksiz laf, şenlik veya kurban zamanı olarak ortaya çıkabilirler. "Göz alıcı" örnek: Tavus kuşunun kur yapması, hayali bir yiyeceği yemek üzere, tüy kabartmasının hafifçe öne eğik içbükeyliğinin belirlediği "göz - kara delik" odak noktasına tam olarak gelen dişiyi büyüleyerek bir süre boyunca onu uzakta tutmaktan ibarettir. Bu süre boyunca ne olmuş olabilir? Hayvanlarda orgazmın varlığı kimi zaman inkâr edilse de, burada söz konusu edilen şey bu orgazm değil midir? Çiftin ilişkisini imge yoluyla bağlayan ve olayların devamına gereken hormonal bileşenleri muhtemelen başlatan uzaktan bir orgazm. Biyo-kimyasal nedensellik, türün hayatta kalma stratejileri, kurnazlıklar ve arzusunun doğaçlamaları, aynı köksapın içinde hiç durmadan üst üste binerler. Hangi açıdan bakıldığına, açıklamaya çalışılan sözcelem düzenlemesinin ne türde olduğuna daha baştan karar verme koşuluyla ancak "orada buluşmak" mümkün olur. Ayıklayıcı baskı bazı süreçleri öne çıkartıp otomatikleştirirken, bundan böyle sadece iz halinde varlık sürdürebilecek olan başka süreçleri geri püskürtür; fakat bu, "birbirini arayan", kendi yasalarının peşinden koşan marjinal düzenlemelerin varlığını asla engellemez ve aynı zamanda, kabul etmek gerekir ki, sonluluk ve ölüm bilinciyle birlikte insanın yüz yüzeliğini niteleyenle aynı türden karşılıksızlığın belirlediği bütün bir arzu ekonomisinin serpilip gelişmesini de engellemez.

Yapısalcı bazı psikanalistlerin yaptığı gibi, insanın arzusunun -dilden ve Yasadan ayrıcalıklı bir dayanak bulduğu bahanesiyle- gösterişçi israflarla ve karşılıksız oyunlarla süslü semiyotik kısıtlamalara aynı ölçüde bağlı ritüel büyülenmelere sahip olan hayvanın arzusundan kökten ayırmak saçma olur. Fakat sözcelemin aynı türden bireyleşmiş düzenlemesini ve aynı gösteren özneleştirme işlevini hayvanda bulabilir miyiz? Örneğin kuşlarda arzusunun ilgasına dair aynı türde insani politikayı, kara deliği, Ernest Jones'un deyimiyle afaniz'i* bulur

* Cinsel haz yeteneğini yitirme korkusu. (ç.n.)

muyuz? Onlarda ani davranış değişimleri sıklıkla görülür (örneğin eşleşme uçuşları sırasında saldırgan tutumlar, itaat ritüelleri, süslenme simülakrları vb. kesintili olarak ortaya çıkar). Sanki davranışsal sekanslar, düzenlemelerinin “fazla” yerliyurtlulaşmış karakteri nedeniyle, bütün olarak almak ya da bırakmak gereken, bölünmez parçalar halinde ayrılmış gibidir. Aslında, insanda bu aynı semiyotikleştirme kipiyle “blok” halinde karşılaşılır -örneğin, ezbere bir şey okuyan birisi tesadüfen durduğunda, “baştan yeniden başlamak” zorunda kalır-, fakat bloklar, budanmış gibi, daha az sınırlı, daha açıktır. Bu farklılık özellikle insani arzu düzenlemeleri konusunda vurgulanmış gözükür; bu düzenlemeler, hayvanlarda olduğundan daha özgül bir şekilde, “bitkinlik hastalığı”na, hatta karakter özelliği halini almış nevrozlara kadar uzanabilen, açmaz halindeki bir kara deliğe uygun gözükmektedir. Ketlenme, baş dönmesi, bedenselleşme, bağlantı kopukluğu, ketlenme -obsesyonel olanın gerisine sonsuzca geri dönme, fobik olanın açmaz halinde semiyotikleşmesi- dizisiyle birlikte, “bitkinlik hastalıkları”nın ya da nevrozların “patolojik” aşırılıklarına kadar gitmesek bile, insan arzusunun sıradanlığının, kapitalistik toplumsal alanda, üretici bir durma zamanı, “anlama zamanı” olmaktan çıktığı ve onun kara delik mikro-politikasının, en azından bireyleşmiş durum ölçeğinde, yararsızlığının umutsuzluk verici tefekkürü üzerinde adamakıllı bloke olduğu aşikârdır.³ Bu boş bilinç yığınları, durumun tersine dönme koşullarını yaratan, söz, yazı, dinsel, bilimsel vb. sembolikler gibi üst-yersizyurtsuzlaştırılmış semiyotikleşme kiplerinin atılımına ancak geniş bir ölçekte varırlar. Fakat son tahlilde, bu bilinçsel yersizyurtsuzlaştırma fazlalığı, her şeyin bu kopuşu, gerçeğin ve arzusun bu kısa devre yapmaması, ancak devrimci -daha ziyade “devrim-aşırı” demek gerekir- kolektif düzenle-

3 *Bilme İstenci*'nde, özgül bir arzu baskısının kapitalizmin evrimiyle bağlantılı olmadığını ileri süren Michel Foucault'yu bu bakış açısından takip edemeyiz. Onun arzudan değil, cinsellikten söz ettiği doğrudur ve hedef ilk başta bu şekilde indirgendiğinden, gerçekten de, bir dönemden diğerine “cinsellik kadar” -yaklaşık olarak- arzusun da olması gerekir. Fakat ikinci bir evrede, “cinsellik - arzu” söylemlere ve bunlara gönderme yapan iktidar oluşumlarına doğru genişlediğinde, giderek minyatürleşmiş, giderek içselleşmiş, ödünleyici bir baskının kapitalistik tabi kılma yöntemlerine özgü olmaması giderek daha az aşikârlaşır.

meler ölçeğinde, yeni bir gerçeklik ve yeni bir arzu üretebilirler. Demek ki, hayvanın *Umwelt*'ini insanınkinden ayıran şey, belki de, insanda, semiyotikleşme bileşenlerinin taşıdığı çeşitli kara deliklerin, süper-yersizyurtsuzlaşmış semiyotik makinelerin hizmetine girmesi olgusuyla daha kolayca rezonansa girmesi ve böylece -dayanılmaz bir kaygı, yalnızlık ve suçluluk duygusu pahasına- bileşenler kümesinin genel olarak tercüme edilebilirliğini kolaylaştırmasıdır. Böylece, merkezi bir öznelilik, büyüleyici büyük bir boşluk oluşur ki bunun odak noktası, tavus kuşunun tüylerini kabartmasından farklı olarak, düzenlemeler arası bütün ilişkileri, bütün kalıntısız yeryurtları denetlemek, hiyerarşikleştirmek, "idare etmek" için, doğum halindeki bütün olanakları söndürmek ve ele geçirmek için yersizyurtsuzlaştırıcı bir lazer ışını gibi, her yere aynı anda taşınır. Hayvan âlemi, kuşkusuz daha az sorunla, kara delik etkilerinin çevresinden dolaşır ve bunları ağaç biçimli olmayan köksapsal bir kip üzerinde düzenler. (Bu bakış açısından, Tinbergen'in hiyerarşisi insan-merkezli bir yansıma olarak kabul edilebilir). Kuşkusuz ki, insan semiyotikleştirmesi, bilinçsel özneleştirmenin bu türden merkezi bir makinesinden yola çıkarak, müdahale iktidarlarını sonsuzca çoğaltmış ve insan için, evrimin "alışıldık" çerçeveleri dışında, bir tür öne kaçış dolayısıyla, istisnai hayatta kalma olasılıkları yaratmış gözükmektedir. Fakat sanayi toplumlarının kaderi ile karınca toplumlarının kaderini -üretim için üretim, genelleşmiş gulaglar vb.- yakınlaştırma eğilimi içindeki her türden totaliter sistemlere de başvurmak zorunda kalınabilir.

Genel olarak, kolektif yerliyurtlulaştırma düzenlemelerinin, hayvanlar âleminde, birbirinden çok farklı damgalama "tekniklerini" işin içine kattığı bilinmektedir -dışkılar ya da özel salgılar yoluyla kokulu damgalamalar, "yeryurt ezgileri" aracılığıyla uzak tutmalar, yıldırıcı cinsel teşhirler vb. Ayrı ayrı ele alınan bu çeşitli düzenleme içi bileşenler, refleksler ya da *taktizmler** şeklinde işleyen doğuştan kodlamalardan kaynaklanıyor gözükmektedir. Örneğin, üzerinde uzun uzun duracağımız bir örneği önceden kavramak açısından, benekli elmas kuşlarının çok renkli süslemesinin işlevi -K. Immelmann'ın

* Bazı çevre etmenlerinin hayvanları çekme ya da itme olgusu. (ç.n.)

incelediği Avusturya serçeleri-⁴ komşuluk ilişkilerinin ketlenmesine ve verili bir mekân üzerinde bireylerin dağıtılmasının tertiplenmesine indirgenebilir gözükmektedir. (Aynı türden beyazımtırak öznelere ilişkide olduğu durumda, gerçekten de bu eleştirel mesafenin bir tür azalmasına ve grupların sıkılaşmasına tanık olunur.) Ama şimdi, olanaklı “oyun”u, açıklığı, seçmeci baskının “bel bağlayacağı” kaçış çizgisini sezmemizi sağlayacak düzenlemeler arası ilişkileri yersizyurtsuzlaştırmamanın bazı “yöntemlerini” inceleyelim (rollerin, cinsiyetlerin, türlerin totaliter uzmanlaşmasına kusursuzca yöneltilebilen bu evrime bir ilerleme fikrinin asla bağlanamayacağını tekrar edelim).

Rémy Chauvin'in popülerleştirdiği bir simbiyoz örneğine -bazı yabancıları ve orkide türleri arasında gerçekleşene- geri dönelim.⁵ Bilindiği gibi, yabancıları, orkidenin rostellum'unun oluşturduğu morfolojik ve kokusal bir tuzakla cinsel ilişki taklidi yaparak, taşıdığı polen kümelerini serbest bırakır ve başka bitkilere aktarır, böylece bu türün çaprazlama üremesini sağlar. Bitki âlemi ile hayvan âlemi arasındaki bu gidiş gelişlere izin veren trans-kodlama sistemleri kümesi, her türlü bireysel deneyime, her öğrenime, her yeniliğe bütünüyle kapalı gözükmektedir; ayıklamacı baskının burada koruduğu karşılaşmalar, belki de, köken itibarıyla, tesadüfi ve doğaçlama olarak, türün genomu içinde katmanlaşmış ve bireyoluşun [*ontogenèse*] ancak mekanik olarak deşifre edip kopyasını çıkartabileceği, kendi üzerine kapalı soyut bir makineleşmeden yola çıkarak, sadece sistematikleştirmeyi, denetlemeyi başardığı sekanslardır. Fakat bizce, düzenlemeler arası bu tür sistemleri, her bir türün karşılıklı genlerinin taşıdığı belli bir enformasyon miktarının basitçe “ortaklaştırılması”na indirgemek haksızlık olur. Bundan böyle, doğuştan gelen, sonradan edinilen ve deneyimlenen arasındaki, biyolojik kodlanma, ekolojik uyarlanma ve kolektif semiyotikleştirme arasındaki geçiş yollarını nasıl kavrayabiliriz? Aslında, sonraki örneklerden yola çıkarak göstermeye çalıştığımız gibi, düzenlemeler arası ilişkiler bu tür “mekanikleşmiş” kodlama bileşenlerini işin içine kattığın-

4 Eib-Eibesfeldt, *a.g.e.*, s. 151.

5 Rémy Chauvin, *Entretiens sur la sexualité*, kolektif eser, Paris, Plon, 1965. Bkz. Eib-Eibesfeldt'in bir araya topladığı referanslar, *a.g.e.*, s. 158-159.

da bile (belki de özellikle işin içine kattığında), düzenleme içi ilişkilere “oyun” imkânı verirler, çevrenin yeni boyutlarının sahneye girişini teşvik ederler, bazı kodlama ya da semiyotikleştirme sistemlerinin uzmanlaşma, “kaynaşma” süreçlerini başlatırlar, yenilikçi yersizyurtsuzlaştırmaların hızlanma koşullarını yaratırlar, kısacası, yeni olanaklar açarlar. Yabanarısı ve orkideninki gibi bir simbiyozu, heterojen iki dünya arasında basit bir “çarpmışma”ya indirgemek kuşkusuz bir şey kazandırmaz. Bu buluşma, elbette, başka bir yerde “kod artı-değeri” diye adlandırdığımız şeyin, yani mevcut kodlamaların basit toplamını (orkidenin cinsel erekliliği + yabanarısının besinsel erekliliği) aşan bir sonucun üreticisidir. Yeni simbiyotik düzenleme, kendi hesabına evrim geçiren ve kökensel türlerin her birinden alınan genetik ve semiyotik bileşenleri (morfolojik, fizyolojik, etolojik bileşenler, görsel, kokusal, cinsel semiyotikleşme vb.) kendi normlarına göre yeniden dağıtan yabanarısı-orkide mutant türü gibi işlev görür. Böylece, biyo-ekolojik köksapın üzerinde yeni bir evrimsel kaçış çizgisi yaratılır; bu da, anında, soyoluşsal bakımdan sınırları çizilmiş sekanslara ve türlere bağlanmayı sınırlandıran genetik kodlamalar tarafından gizlenmiş, bölümlere ayrılmış olur.

Düzenlemeler arasındaki “geçiş sağlayan” yersizyurtsuzlaştırıcı bileşenleri ya da böyle bir yanallık işlevine “önceden hazır” bileşenleri ayırt edilebilir kılmaya niyetli toplumsal düzenlemelerin ve arzu düzenlemelerinin sadece inşacı [*constructive*] –konstrüktivist deme eğilimindeyiz– bir mikro-politikası, doğuştan gelen ile sonradan edinilen arasındaki, biyo-kimyasal ile “uyarlanmacı”, bireysel ile toplumsal, ekonomik ile kültürel vb. arasındaki fazla yoğun karşıtlıkları, hangi alanda olursa olsun bozabilecektir. Kuşkusuz ki, davranışsal düzenlemeler arasındaki böyle bir katmansızlaştırıcı yanallığa, hayvan şubesinin her düzeyinde, herhangi bir derecede daima rastlanır, fakat bunu en “evrilmiş” hayvanlarda saptamak elbette daha kolaydır. Örneğin şebek ve maymunlardaki [*Chlorocebus*] üç tür düzenlemeyi ele alalım. Bunlar esasen cinsel bileşimleri ve yerliyurtlulaştırma bileşenlerini başat konuma yerleştirirler:

a) bir grubun içindeki *hiyerarşik ilişkileri* ilgilendiren ve egemen erkekler ile marjinal erkeklerin, dişilerin, gençlerin vb. yer ve haklarını belirleyen tikel bir düzenleme: Etologlar, bu

düzenlemenin işleyişini sürdürmeye yatkın iç kavgaların dışsal yeryurt kavgalarından ayrılması gerektiğini vurgularlar. Bu örneği aldığımız Eibl-Eibesfeldt'in yazdığı gibi,⁶ "hiyerarşik türdeki kavgalar yeryurt sahibi olmaya bağlı değildir, farklı hiyerarşik mevkideki rakipler, yabancı istilacılara karşı ortak bir eylemde birleşirler";

b) *yeryurdu savunmaya yönelik kolektif düzenleme*: Bazı erkek şebekler grubun etrafında nöbet tutarken, gruba sırtlarını dönüp rengârenk cinsel organlarını çok gösterişli bir şekilde teşhir ederler (kimi zaman, davetsiz bir misafir yaklaşırken, penisleri ereksiyona geçer ve ritmik olarak hareketlenir). Fakat bu kolektif düzenlemenin ancak *aynı türden* komşu gruplar karşısında işlediği gözlemlenmiştir;

c) *bireyleşmiş kaçış düzenlemesi*: leşçilerin ortaya çıkması durumunda, "her biri kendi özgürlüğüne kavuşur ve mümkün olduğunca belli etmeden kaçır."

Demek ki, yeryurda yönelik kolektif savunma semiyotikleşmesi, düzenleme içi "kökenli" cinsel bileşenlere ve düzenlemeler arası "kökenli" yüz oluş – beden oluş bileşenleriyle bağlantılıdır (maymunlarda, bakışın ya da gözlerin içine bakmanın, saldırı ya da itaat başlatıcı önemli bir rol oynadığı özellikle bilinmektedir). Başka "formüller", başka hayvan türlerinde bu cinsellik-saldırganlık vektörünün tersine döndüğünü gösterecektir; burada, saldırganlık taklidi baştan çıkarma ritüellerinin bir bileşeni olur. Ne olursa olsun, ancak kesin sınıflandırmalara hoşgörü gösterenlerin sağduyusuna karşılık, burada erkeklik organının sadece organizmanın bir katmanına ve bir üreme işlevine gönderme yapmadığı, keza düşmanca yüz buruşturmanın da belli bir toplumsal gerilim durumuna ve bir iletişim işlevine gönderme yapmadığı kabul edilebilir. Her ikisi de tikel düzenlemeler arasındaki geçiş bileşenleri olarak işlev görür; cinsellik, aslında cinsellik *imgesi*, tür içindeki mekânsal sınırlama düzenlemelerinde yıldırma silahı olarak müdahil olur ve bir anlamda "toplumsal bir mekân" oluşturur ve leşçi / tür, bir tür "hayatta kalma ayrımcılığı" gibi, ayrımsal yüz oluşu ancak bireyleşmiş düzenlemeler düzeyinde müdahil olur. Demek ki cinsellik ve yüz oluş, Klein'in anlamında, kısmi nesneler olarak ya da Lacancı anlamda nesne *a* olarak de-

gil, fakat işlemciler olarak, *belli bir dışarının* kolektif ve bireysel semiyotikleşmesinin somut makineleri olarak ele alınmalıdır. Bunlar, iç hiyerarşi düzenlemelerini, kolektif savunma düzenlemelerini (bir yeryurdun dışsal sınırlanması, ötesinde kolektif semiyotikleşmenin durduğu ve kara delik etkisinin görüldüğü sınır, bordür) ve kaçışınkiler gibi çeşitli bireyleşmiş düzenlemeleri eklemleyen yersizyurtsuzlaştırma tünelleri, köprüleri oluşturur.

Hassas bir dönem boyunca türdeş bir imgenin izi (ya da davetsiz bir yüz oluşun tesadüfi izi), davranışsal bileşenlerin karmaşıklığını örgütsüzleştiren deneysel protokoller çerçevesinde ona eşlik eden çeşitli öğrenim kiplerinden ayıramaz ve bunlarla karşılaştırılamaz.⁷ Hayvanların sosyo-biyolojik düzenlemelerinin köksapını ezmeye çabalayacak bir inceleme, bizce, “genetik tercihler”le, “öğrenim tercihleri”yle ve “deneyimlemeye dayalı tercihler”le bir arada var olan “iz tercihi”nden söz etmeye yöneltir. Fakat neyse ki, etologlar, örneğin, kendi “alan”larını gayet geçirimsiz dilimlere (akrabalık ilişkileri, mitlerin analizi, politika, ekonomi vb.) bölen etnologun düştüğü hataya henüz düşmemişlerdir. İçlerinden bazılarının psikanalitik eğilimleri ne olursa olsun -özellikle iz alanında; ki bunu sıklıkla Freudcu psiko-oluşun “çocukluk fiksasyonları”yla karşılaştırırlar-, davranışlar kümesini açıklayacak bir gösteren yapısalcılığı fikri hâlâ gün ışığına çıkmamıştır. (Yine de, maymunlarda “öfke çiftleşmesi” denen davranışların az çok bastırılmış homoseksüel itki terimleriyle “yorumlanması”nı gayet

7 “Hayvan davranışının incelenmesi (insan davranışı için de aynısı söylenebilir), öncelikle, kendi doğal ortamında ya da mümkün olduğunca sadık bir şekilde üremelerini sağlayan koşullarda yaşayan söz konusu tür için normların belirlenmesini gerektirir... Adatavşanları topluluk halinde yaşar ve karmaşık cinsel alışkanlıklar sergilerken, kafeste yaşayan tavşanlar bitkisel bir faaliyetle sınırlı kalırlar. Serbest bir yaban farenin davranışı ile daracık bir kafese kapatılmış olarak yaşayan beyaz farenin davranışı arasında hiçbir karşılaştırma olası değildir. İnsan en yumuşak, en az ‘kemirgen’ bireyleri ayıklamış ve psişik düzeyi vahşi fareninkiyle, normal insan karşısında mongol bir budalaninkiyle karşılaştırılabilir bir varlık yaratmıştır. Amerikalı zoo-psikologların labirentler ve diğer testler yardımıyla gerçekleştirdikleri devasa eserin *özellikle* Winston soyundan ya da bambaşka bir soydan gelen ve beyaz fare denen bu sersemin tepkileri üzerinde odaklandığı düşünüldüğünde, en azından şaşırıp kalırız...” Pierre-Paul Grassé, “Zoologie”, *Encyclopédie de la Pléiade*, Paris, Gallimard, 1963, c. I, s. 251.

iyi hayal edebiliriz). Fakat bu alandaki olgular henüz teorilerin istilasına altında değildir; itaat ritüelleri ve çiftleşme uçuşları gibi karmaşık davranışları, doğuştanlık, iz, öğrenim ve bireysel inisiyatifler köksapına kaydetmek gerekir. Burada, savaş ve cinsellik, antagonist itkiler halinde ayrılamayacak kadar ortak bir arzu ekonomisine dâhildirler.⁸

Görünüşte bu kadar heterojen alanlardan kaynaklanan davranışları aynı “tercih köksapı”na kaydetme iddiası bu kadar paradoksal mıdır? Bu alanlar şunlardır:

- biyolojik ritimleri, refleksleri, koşullanmaları, doğaçlamaları, işlevsizlikleriyle birlikte bireyin alanı;
- ritüelleri, kolektif hareketleri, ekolojik düzenlemeleri, öğrenim kipleri, inisiyasyonları ile birlikte grubun alanı;
- mutasyonları ve genetik dönüm noktaları, sınırlama teknikleri,⁹ simbiyotik seçenekleri ile türün alanı. Bir erekliliğin, soyut bir makineleşmenin, deyim yerindeyse, bir “düşünce”nin hayvan şubesinin her bir dalının evrimine öncülük ettiğini ileri sürmek bu kadar paradoksal mıdır? Elbette, bireysel olarak düzenlenmiş bir düşünce değil; ama her şeyin, bireyler kadar grupların da, “kimyasal” kadar “kromozomik” olanın ve biyosferin de aynı anda düşündüğü *n* boyutlu bir düşünce. Bazı primatologlar, yöntemsel tiksintilerine rağmen, hayvan davranışının canlı köksapıyla karşı karşıya gelmeleri sonucunda, günümüzde “yürek paralayıcı revizyonlar”a yönelmektedirler. Böylece, gözlemledikleri olguları açıklamak için, primatlarda “özgeci tutum”un varlığı hipotezini ortaya atarlar. Fakat bu, “bireyin, bir akrabasının

8 Primatologların (Washburn, DeVore) ilk “kantitatif” incelemeleri, maymunlarda hiyerarşik tahakkümün kesinliği ile savanada yaşama uyum derecesi arasında doğrudan bir ilişki olduğu hipotezinden kaynaklanıyordu ve bunların yeniden yönlendirilmesi gerekmişti. Plana çıkarılan şey, sadece toplumsal ilişkinin niteliği (bit ayıklama vb.) değil, çeşitli düzenlemelerinin niteliği ve beliriş düzenleridir. Örneğin, iki babun (biri dominan diğeri domine edilen) arasındaki dört düzenlemenin birbirine eklemlenme grafiği: 1) dövüş, 2) arka tarafın gösterilmesi, 3) cinsel nitelikli çiftleşme, 4) toplumsal bit ayıklama. Hans Kummer, “Le comportement social des singes”, *La Recherche*, no 75, Aralık 1976, s. 10-12.

9 Bu konuda, örneğin kuşlarda bir türü cinsel bakımdan “bitirmek” için özgül nakaratların kullanımına (Eib-Eibsfekdt, *age.*, s. 24, s. 104) ve ritim semiyotikleştirmeleri ile yeryurt semiyotikleştirmeleri arasında mevcut daha temel ilişkilere daha ilerde geri döneceğiz.

şansı adına kendi şansını 'reddettiği' fedakârlık içeren" kolektif bir tutumdur.¹⁰ Başka deyişle, -bireyleri ve gayet sınırlı işlevleri tartışma konusu eden- molar nedenselliklerin yerini, bireylerden, türlerden ve çevrelerden geçen genlerin moleküler şubesi almıştır.

Özgürlük, sadece tin özgürlüğü değildir, aynı zamanda, bir düzenlemenin bütün bileşenleri düzeyinde kendini gösterebilen köksapsal oyundur. Keza, sinir sisteminin ya da varlığı -a contrario- tiklerle ve mide ağrılarıyla gayet iyi algılanan sindirim sisteminin de bir "lütü" vardır! Türesel bir düzenlemeye adanan ya da uyumlu bir öğrenimle otomatikleştirilmiş bir semiyotikleştirme, daimi bir sorgulamadan ya da yönelimsel bir eğilimi kemiren bir sürü blokajdan elbette daha değerlidir. "Makinesel özgürlük", sıkıcı ya da önemsiz şeylerin "kendiliğindenmiş gibi" yapılabildiği, genelleşmiş ve kör bir otomatizme düşmeden, yaşam ve semiyotikleştirme kapasitelerini, harekete geçiren şey üzerinde, yaratan şey üzerinde, dünyayı ve insanları değiştiren şey üzerinde, yani bireysel ya da kolektif tercihler üzerinde odaklamaya muktedir olduğu andan itibaren başlar. Bireyleşmiş saf bir gösteren özneliği ile dışarının denetimini bilinciyle -örneğin sınıf bilinci- alması gereken biyolojik-ekonomik kolektif bir yazgı arasındaki karşıtlık katlanılabilir değildir: Tıpkı özgürlük ile doğuştanlık arasındaki karşıtlık gibi, yaratıcı düzenlemeleri ayıklamak için onu kullanan iktidar oluşumlarının oyununu oynar. Ne saf kendinin bilincinin mutlak yersizyurtsuzlaşmaları ne karınca toplumunun otomatizmi olan özgürlük, ister maddi ya da arzuyla ilgili olsun, isterse de bireysel ya da grupsal, özel ya da kamusal olsun, bir düzenleme bileşenleri kümesi tarafından taşınan yersizyurtsuzlaştırma kuantumlarını -nakaratlar, yüz oluşlar vb.- etkili ve etkisiz kılmaktan ibarettir. Ve her şeyden çok kendilerini "tin" ile "madde"yi karıştırmaya yöneltecek paradokslara düşmekten çekinen araştırmacıların takıntılı ihtiyatının, peşinde eski dogmatik tartışmaların karmakarışık bir yığınının sürüklüyor olması, bu ihtiyatın tartışma konusu etmeyi reddettiği ve merkezilik ile kendiliğindenlik, üstyapı ile altyapı, kamusal hayat ile ev içi hayat, başkası için bilinçli düşünce ile özel bilinçdışı

10 *La Recherche*, no 73, Aralık 1976, a.g.e.

arasındaki sahte ikilemler konusunda daha önceden sözünü ettiğimiz temaların tamamen güncel politik kozlarını maskelememelidir. Çünkü gerçekten de, hem *socius*'u hem özeli, hem bedeni hem “zihni”, hem ekonomik olanı hem paraya çevrilemeyen arzuyu, hem bilinçdışını hem kasıtlı programlamayı işin içine katmayan hiçbir özgürleşme mücadelesi bugün tahayyül edilemez.

BİR TUTAM OTUN SEMİYOTİĞİ

Bazı kuş türlerinde (serçeler, perdeayaklılar, uzun bacaklılar vb.) çiftleşme uçuşu sırasında erkeğin dişiye bir tutam otu (ya da tahıl sapını veyahut yosunu) saygı ifadesi olarak sunması, davranışsal sekansların zincirlenmesinde özgül bir rol oynuyor görünmektedir. Örneğin, benekli elmas kuşlarında: Birinci evrede erkek kuş dişinin dikkatini çekmek için şakır ve dans eder, bir dalın üzerinde doğrulur ve sallanarak, gagasındaki bir tutam otu sallır. İkinci evrede, bu türün besin arayan yavrularının karakteristik pozisyonunu taklit eder, başını yana eğerek, ağzındaki otu sunuyor gibi yapar, ama bırakmaz.¹ Her türlü doğaçlamanın dışında gözüken ot tutamı işaretinin bu kullanımı, etnologların “flört davranışları” ve “kabul davranışları” konusunda tarif ettikleri insanın yüz oluş çizgilerinin işleyişiyle ilişkiye sokulabilir gözüktüğü ölçüde bizi özellikle ilgilendirmektedir. Kodlanması muhtemelen kalıtsal olan ve ayrıntıları ağır çekim bir filmde görülebilecek çok hızlı mimikler söz konusudur. Bunlar özellikle, saniyenin onda 2 ya da 3'ü boyunca süren, kaşların kaldırılması ve göz yuvarlarının

1 Jürgen Nicolai, *Vogelhaltung und Vogelpflege, Das Vivarium*, Stuttgart, Franckh-Kosmos Verlag, 1965. Akt. Eibl-Eibesfeldt.

genişlemesi gibi fark edilemeyen evreler içerirler.² Kuşlarda görülen bir tutam ot ritüeli, insandaki flört ve kabul ritüellerinin aynı ifade bileşenlerini elbette işin içine katmamaktadır; bunlarda, yüz oluş çizgilerinden ziyade siluet çizgilerinden söz etmemiz gerekir. Fark önemlidir, çünkü insanda olup bitenden farklı olarak, kuşlarda hayvan suratları karşısında bir yüzün yersizyurtsuzlaşması, yani dudakların anatomik serbest kalması dolayısıyla, seslendirici aygıtın gelişimiyle bağlantılı olan yüzün kassal eklemlenmelerinin tamamen özel gelişimi dolayısıyla, jestsel, duruşsal, sessel vb. ifade çizgileri kümesinin gelip yansyacağı ve bir anlamda yoğunlaşacağı, eklemleneceği ve hiyerarşikleşeceği bir kayıt yüzeyi söz konusu değildi. Burada, “karşılaştırma,” her bir düzenlemenin özgül çizgilerinin analizi aleyhine yapılmamalıdır. Kuşun bir tutam otunu ve insandaki yüz oluş çizgilerini aynı psikanalitik algoritmalarla yola çıkarak yorumlamak son derece kolay olur: fallus, idrar çizgisi, hadım edilme çubuğu (bu zamanlarda biraz modası geçmiş olan kısmi ve geçiş nesnelerinden söz etmiyoruz!).

Farklılıkların “içini oyarak”, yani psikanalistlerin basma-kalıp yorumlarıyla yapma iddiasında oldukları şeyin tersine, gerçekten analiz yaparak, ortak olmayan soyut makineleşmelerin varlığı belki ortaya çıkartılabilir -çünkü “kompleksler”den farklı olarak, bunlar kimseye ait olamazlar-, fakat aynı yersizyurtsuzlaştırma süreçlerine, uyumlanıcı aynı kaçışlara, aynı türdeki semiyotik çözümlere katılırlar... Soyoluşsal bazı mihenk noktalarından yola çıkarak, bu bir tutam ot ritüelinin işlevsel evriminin “makinesel anlamı”nı³ kavramaya çalışacağız. Etologlar, bir yuva kurma faaliyetine indirgenen arkaik bir “kalıntı” söz konusu olduğunu bize açıklamaktadırlar. Bu, basit bir temsil, uyartı, refleks başlatıcı işlevine indirgenmeyi gerektirmez. Burada, işaretten ziyade, ille de refleks arkının hiyerarşikleşmiş sistemlerine, gösteren bir yapıya, hatta belirgin bir sözcelem düzenlemesine gönderme yapmadan, makinesel düzenlemeye katılan somut makineden (makinesel işaret ya da diyagramatik işlemci) söz etmek istenmektedir. Açıklan-

2 Saniyede 48 imaj olarak filme seçilen ve imaj imaj çözümlenen bu ifadeler Salomon Adalarında, Papua, Fransa, Japonya, Afrika'da olduğu gibi, Orenok-Amazon yerlilerinde de rastlanır. Bkz. Eibl-Eibesfeldt, s. 436-442.

3 Burada sembolik yorumlamayla karşı karşıya getirilecektir.

ması gereken şey, olumsal tekillikleri “yerine yerleştirmesi” gereken tümel bir topiğin uygulanması değil, birbirinden çok farklı (kalıtımsal, edinilmiş, doğaçlanmış...) bileşenleri işin içine katan ve her türlü genel formüle indirgenemeyen bir kipte billurlaşmış bir “makineselliğin” uygulanmasıdır. Bize, “tümel-ler” problemini yerinden ettiğimiz, bir düzen ya da rasyonel bir ilerleme yerine, tümel bir yersizyurtsuzlaştırma ileri sürdüğümüz itirazı yöneltilebilir. Fakat farklılık, bu yersizyurtsuzlaşmanın “genel” düzende olmamasında ve şeylerin düzenine dâhil bir ilerlemeye benzememesinde yatmaktadır.⁴ Bir tutam otun semiyotiği, bir yersizyurtsuzlaşmanın, yuva kurmanın yerliyurtlu bir tutumunun “arınma”sının sonucudur. Bu yerel yersizyurtsuzlaşmanın “sonucu”nun, yeryurt semiyotikleşmesi ile cinsellik semiyotikleşmesini eklemleyen soyut formülde bir değişim olduğunu göreceğiz. Fakat bu mutasyon, olduğu haliyle, türün “politik” ilerlemesini ya da bireyin arzusunun özgürleşmesini sağlamaz. Soyutlama ve diyalektik belirlenim, semiyotik pürüzlere, arkaikliklere, soyoluş ile bireyoluş arasındaki etkileşimlerin sonucu olan katmanlaşmalara, bunları *özgülleştiren* ekolojik ve tarihsel “kaza”lara daima bağlı kalır; ama yine de, bunları, kesin olarak saptanmış bir bağlama ya da bir evrime geri dönüşsüzce bağlamaz.

Bu, özellikle, daha fazla sosyalliğe gidişin “soyut makinesi” olarak adlandırılabileceğimiz şeyin durumudur. Bazı türler için, -sonraki örneklerin serçegiller için ileri süreceği gibi- bir bileşenler dizisini yersizyurtsuzlaştırmaya girişiyor gözükmesi, bunun “ilerleme” fikrine bağlı olduğunu otomatik olarak

4 Mekanik anlamda “ilerlemeci” soyoluşun eleştirisi konusunda, burada, François Dagognet'nin yazdıklarını ele alabilir ve bunu botanik sınıflandırmalardan zoolojiye taşıyabiliriz: “... Basitliği, ikelliğin ya da atasallığın işareti olarak değerlendiremeyiz. Gerçekten de, aşağı Kretase döneminin en eski belgelerinin ileri sürdüğü gibi (Bennettitales), çiçeğin öncelikle çok sayıda yemiş yaprağı ve çoklu taçyaprağı olduğu (sikadoit teori) inkâr edilemez. Buna paralel olarak, katma bir evrim teorisinin arzuladığı gibi, *birden ikiye düzenli geçişle birlikte*, tekçenekliler de çiftçeneklilerden türerler (tersi değil). Bazı paleo-botanikçilerin, tek bir kompleksten yola çıkarak, gür ve dallanıp budaklanmış çizgileri kabul etmekle yetindikleri doğrudur, ama bu yine doğrusal ya da tedrici bir ilerleyiş anlayışını çürütmenin bir şeklidir. Ve bu saptamalar, *basitten karmaşığa geçiş olarak anlaşılan bir soyoluşun tuzaklarını* yeterince göstermektedir; oysaki sarmal, bol biçimler [...] önceki bir durumu ifade edebilirler.” *Encyclopaedia Universalis*, c. 15, s. 764.

göstermez. Düzenlemeler arası dönüşümlerin gelişimini -risk ve tehlike alma pahasına- değerlendirmekten vazgeçmemiz gerekmiyor. Fakat ilerleme, falanca değil de filanca formülle tekanlamlı ilişki geliştirmez. Eğer varsa, köksapsal bir süreç kümesi düzeyindedir. Normatif değil, politiktir: Başka deyişle, aşkın karakterlerden kaynaklanmaz (örnek: karıncalarda eksikliği belirgin olan bireysel özgürlük), fakat düzenlemelerin, kaçış çizgilerinin, yaratıcılık çizgilerinin, -matematikçiler gibi konuşursak- çözümlerindeki zarafetin, köksapının genişlemelerine bağlı olarak değerlendirilmesi gerekir ve bizi sorumsuz idealizmle suçlanmaya yöneltecek süreçleri göz ardı etmekten vazgeçtiğimize göre, sadece insan gözlerinin duyarlı olduğu zarafete ve bir güzelliğe göre olan süreçleri neden eklemeyelim?

Kuştaki bir tutam ot semiyotiği, insandaki yüz oluş semiyotiği gibi, sadece bir temsil, başlatıcılık ya da ketleme işlevi değildir. Düzenlemelerin köksapının daha az “gösterişli” diğer bileşenleriyle birlikte (hormonal yatırımlar -nakarat konusunda buna geri döneceğiz-, duygusal, algısal ve keza yeryurt ve tür düzeyinde “politik” yatırımlar), bir yaşam üslubunun üretimine, bir dünyanın semiyotikleşmesine doğrudan hizmet eder. Semiyotik bileşenin bu özel tipinin, diyagramatik, göstermeyen, temsili olmayan karakterini açıklamaya çalışmak için, şimdi, iki örnek dizisini gözden geçireceğiz: İlki çok farklı kuş türlerinden alınmadır, ikincisi arkaik bir ispinoz türünün değişik çeşitlerinden alınmadır. Bizim sayımımızın yüzeysel niteliği ne olursa olsun, bu bir tutam ot semiyotiğinin “makinesel anlamı”yla ilgili bazı hipotezler ortaya atmamızı sağlamalıdır; örneğin, sembolik ritüel halindeki yuva yapma davranışının yersizyurtsuzlaşması, başka iki yersizyurtsuzlaşma dizisiyle bağlantılı gözükmektedir. Bu diziler şunlarla ilgilidir:

- sürü halinde yaşamının gelişmesine ve toplumsal yaşamın yeğinleşmesine açılma eğiliminde olan, en “gelişmiş” türlerde görülen yeryurt semiyotikleşmesi kipi;

- kur yapma ritüelleri gibi, daha az “yerliyurtlu” olmaya ve daha “içtenci” düzenlemelerin hizmetine girmeye, hatta “ zevk için” tek başına doğaçlamalara girişmeye yönelen özgül nakarat işlevi. Dolayısıyla, bir yanda, *socius*'a, diğer yanda bireye açılım.

Birinci dizi

Dalgıçkuşlarında, küçük topluluklar halinde yaşayan ama yine de yeryurt savunmasında çok katı bir anlayışı olan perdeayaklılarda, erkek, aşk mevsiminde, bir dişinin işbirliğiyle yüzen bir yuva inşa eder. Bütün bu faaliyet boyunca, kur yapma seremonisi, yüz yüze tehditlerle belirginleşir; bunları süslenme taklitleri ve bitki artıklarının sunumu izler. Bu sonuncu davranışın “henüz” çok ritüelleşmiş olmaması, bu türün nispeten az gelişmiş sosyalliğiyle ilişkilendirilebilir.⁵

Küçük koloniler halinde yaşayan (yine de bazı dişileri yüz kadar yuva kurabilen) ve serçelerle olduğu kadar şahin ve çaylaklarla da hiç sorunsuz bir arada bulunan külrengi balıkçıllarda, daha karmaşık bir sunu ritüeli görülür. Bir dişi bir erkeğin çıgıklarıyla, reveranslarıyla, boyun sallamalarıyla, göğesini diktiği gagasının hareketleriyle, tüylerini kabartmasıyla ilgilenmeye başladığında, yuva yapımında kullanılacak istif seçilmiş olduğundan -şimdiden yapılmış ya da ayarlanmış olduğundan-, erkek baştan çıkarma girişimlerini durdurup, partnerini yuva yapmaya fiilen katılmaya davet eder. Bunun için, ona dallar uzatır, o da dalı alıp, süren çalışmaya katılır. Fakat sert ve kaba bir davranış ya da herhangi bir beceriksizlik her şeyi yeniden sorgulatabilir ve gagaların kullanıldığı gerçek bir kavga başlatılabilir.⁶ Dolayısıyla, burada, sembolden ziyade gerçekliğe daha yakın kalınır ve evlilik düzenlemesi -bu konudaki önceki saptamalarımızı açıklamak için geçerken belirtelim- henüz bütünüyle “genetik raylara” oturtulmuş değildir: Doğuştan gelen kodlamalara ve ize bağlı öğrenimlere, gerçekten de, konjonktürel taktikler, her anın doğaçlaması katılmış olur.

Bu son iki örnek, bize şimdiden bazı bağlantıları gösteriyor gibidir. Bu bağlantılar, bir yanda,

- erkeğin *Umwelt*'inin dişiye doğru açılım düzenlemeleri (kur yapma ritüeli),
 - bir çift için bir yeryurdun sınırlanması ve yavruları için korunaklı bir mekân tanzimi düzenlenmeleri
- ile diğer yanda,

5 Paul G  roudet, *Les Palmip  des*, Neuchatel, Delachaux ve Niestl  , 1959, s. 20-40.

6 Paul G  roudet, *Les   chassiers*, Neuchatel, Delachaux ve Niestl  , 1967, s. 31-40.

- sununun makinesel işaretlerinin yersizyurtsuzlaşması,
- ve sürü halinde yaşama yönünde belli bir “düzenleme” arasındadır.

Serçeğillerin en az sosyal ailelerinden birini oluşturan çitkuşlarında (yine de, çok soğuk zamanlarda ısınmak için bir düzinesinin bir araya geldiği görülür), yeryurt sınırlandırma faaliyeti, Paul Géroudet'nin “müzik kutusu nakaratı” olarak adlandırdığı şeyi, yani olası davetsiz misafirlere karşı sabit bir uyarı olarak seslenen fazlasıyla basmakalıp bir ezgiyi işin içine katar. Erkek, kendi yeryurdunun sahibi olduktan sonra, orayı yuvalarla tertip eder -kimi zaman bir düzine kadar yuva kurar. Bir dişi civara geldiğinde, ezgisinin yeğinliğini düşürür ve tek bir ses titretmesine kadar iner. “Yuvalarından birinin önündeki yüksek bir noktaya çıkar, şakır ve gerinir, açtığı kanatlarını sarkıtır ve kuyruğunu açıp sallar, sonra yuvanın içine girer, dışarıya bakarak şakır, defalarca dışarı çıkıp içeri girer. Davet çok nettir: Eğer dişi hemfikirse, kesik kesik, hafif bir çığlıkla, yerlere kadar eğilerek cevap verir ve *sonunda yuvayı denetler*. Bununla birlikte, dişi her zaman karar vermez, yuvanın yerini beğenmeyebilir ya da kötü yapılmış bulabilir; bu durumda yoluna devam ederek bir başka erkeğin yuvasına girer: O da ona aynı özeni göstermeye çalışırken, öfkeli komşu ise saygı göstermek zorunda kaldığı sınırdaki durur.”⁷ Fark edileceği gibi, sunu sekansı içermeyen bu kur yapma düzenlemesinin semiyotik etkileşimlerinin zenginliğini göstermek için Paul Géroudet'nin bu tasvirini bütünüyle aktarmak gerekliydi. “Henüz” bir yuva yapımının taklidinde değil, sadece tamamen inşa edilmiş bir yuvanın sunumundayız. Kur yapma düzenlemesi ile yerliyurtlulaştırma düzenlemesi, birbirleri karşısında özerk kalırlar. Fakat bu örnekte bizce özellikle akılda tutulması gereken şey, nakaratın *geçiş bileşeni* rolüdür. Bu, ikili bir sıfatla böyledir, çünkü gerçekten de, burada ardışık iki işleve benzediği ve bunu yaparken, sesli semiyotiğin daha belirgin bir özerkleşmesine ve daha bireyleşmiş bir kipte öznel içselleşmesine yönelten yersizyurtsuzlaşmanın belki de ilave bir derecesini “duyurduğu” görülür.

7 Paul Géroudet, *Les Passereaux*, Neuchatel, Delachaux ve Niestlé, c. II, 88-94.

İkinci dizi: Avustralya'nın ispinozları

Genel olarak ispinozların serçeğiller ailesinde ayrı bir yer tuttuğu kabul edilir. Gerçekten de, onlar bu ailenin nispeten daha “yerliyurtlu” türlerini bir araya getirirler. Diğer serçeğillerden -kanarya, şakrak kuşu vb.- farklı olarak, ispinozlar ancak yılın bir bölümünde sürü halinde yaşarlar: Üreme evresinde yerliyurtlulaşma bileşeni özerkleşir ve sosyallik bileşenine kendini dayatır. Tuhaf bir şekilde, erkek ispinoz bu dönemde kendi “kanton”unu daha acımasızca savunurken, bu cinsel yerliyurtlulaşma düzenlemesinin dışında, kendini ölçsüz bir sürü halinde yaşama bırakır. K. Immelmann ile M. F. Hall'un incelediği Avustralya ispinozları, bir tutam ot ritüelinin evrimini, bütün bir tür yelpazesi üzerinde donmuş bulunan ve bir anlamda bir dizi “canlı fosil” oluşturan davranışsal kalıntılar dolayısıyla takip etmeyi sağlamaktadır:

- *Bathilda* ve *Aejintha* türlerinde erkekler gagalarında gerçekten de bir tutam tahıl sapı olmadan dişiye kur yapamazlar. Ama buna karşılık, yuva yapımını ancak taklit edebilirler;

- *Neochmia* türünde: Aynı senaryo görülür, fakat erkek yuva yaparken yararlandığından farklı bir malzemeyi kullanır. Dolayısıyla, sununun semiyotikleşmesi özerkleşmiştir;

- *Aidemosyne* türünde erkek sadece kurun başlangıç evrelerinde bir tutam ot kullanır;

- *Lonchura* türünde, kur yapmaya karar vermeden önce bir tutam otu bir süre taşır;

- *Emblema* türünde erkek ot tutamlarını gagasına alır ama onları kullanmaz;

- *Poephila* türünde bir tutam otla kur yapmaya arızı olarak rastlanır ve özellikle genç erkeklerde görülür.

Ayrıca, Avustralya ispinozlarının bu evriminde bizi özellikle ilgilendiren şey, sunuyu giderek daha sembolik kılan ve hatta sonunda onu ortadan kaldıran bir yersizyurtsuzlaşmaya paralel olarak, yeni bir nakarat türünün doğuşuna tanık olmamızdır. Böylece, bir tutam otun görsel semiyotiğinin kur yapma nakaratının sesli semiyotiğine soyoluşsal eklemelenmesi belirtilmiş olur. Eibl-Eibesfeldt, bu konuda şöyle yazar: “Yuva yapımı için malzeme taşımayla birlikte, erkeğin kur yapma davranışında ot tutamlarını kullanan eylemler gelişti; bazı türlerde, bu eylemler giderek daha ilkelleşir; aynı zamanda,

başlangıçta yeryurdu sınırlamaya yarayan kuşların bu ezgisi, bu kuşlar iyice sosyalleştiklerinde işlev değişimi geçirir. Erkekler, ot tutamını sunarak kur yapmak yerine, dışının hemen yakınında hafifçe şakırlar.”⁸

Önceki bölümde, düzenlemelerin uygulamaya koyduğu “ifa- de maddeleri”nin sadece semiyotik biçimlerin “içinin doldurul- ması” ya da enformasyon teorisi anlamında aktarım “kanalı” rolünü yerine getirmekle kalmadıkları olgusu üzerinde ısrarla durduk. Bunlar, modellemelere, katalizlere, “ritim seçimleri”ne, katmanlaşmalara, kaçış çizgilerine -her türden kipliğe uygun olarak- aktif bir şekilde katılırlar. Bir bağlantı için değil de diğ- eri için “opsiyon edinen” soyut makineler onlarda “ikamet eder.” Kısacası, bir düzenlemenin bileşenlerinden söz ettiğimizde, işin içinde olan şey yalnızca enformasyon ya da farklılaşmanın biçim ve miktarı değildir; aynı zamanda, bir aktarım kanalının “akış- kansılığı”, ritimler, ataletler, biyolojik, toplumsal, makinesel vb. bir katmana özgü kara delikler gibi indirgenemez maddi çizgiler de işin içindedir. Makinesel düzenlemelerin, biçimlendirici dü- zenlemelerin bakış açısına yerleşmeye çalışıldığı andan itibaren, amorf “biçim-madde” şeklindeki devasa karşıtlık, biçimlerle ol- duğu kadar maddelerle de çalışan bir yersizyurtsuzlaşma yara- rına, dolayısıyla yersizyurtsuzlaştırıcı biçimler ve deforme edici maddeler yararına terk edilmelidir. Kuşkusuz, “arındırılmış” mekânsal-zamansal koordinatlardan yola çıkarak, biçimlerin nakil ve hareket niceliği her zaman açıklanabilir. Fakat yersiz- yurtsuzlaşma rejimlerini, mutasyonları ve yeğiliği dikkate al- mak, töz koordinatları diye adlandırılabilir başka “varoluş” koordinatlarının müdahalesini gerektirir. Yüz oluş ve nakarat- lar gibi geçiş bileşenlerini niteleyen şey, bunların hem norm içinde hem de yersizyurtsuzlaşma içinde çalışmalarıdır: Bir düzenlemeden diğerine geçişi böyle sağlarlar. Bunlar “genel ola- rak” mekâna ve zamana ait değildirler, tikel mekân ve zamanlar gerçekleştirirler. Kuşlardaki nakaratlar ve siluet çizgileriyle ilgili son örneklerimizi ele alalım: Onlara özgü “maddi” karakteristik- ler nedeniyle, yine de kimi zaman aynı türde işleve -örneğin kur yapma ritüellerinde- sahip olan bu bileşenlerin, bunların her iki- sini de [nakaratlar ve siluet çizgileri] kat eden yersizyurtsuzlaş- mayla aynı tür ilişki geliştirmedikleri görülebilir. Siluet çizgileri,

8 Eibl-Ebesfeldt, *a.g.e.*

yuva yapma davranışlarına ve sunu ritüellerine yönelik soyo-luşsal bir yersizyurtsuzlaşma tarafından -bir anlamda- “sürük-lenirler” ve ardından, başka semiyotik bileşenlere (dans, beden duruşu vb.) entegre olan işaretli bir semiyotikleşmeye yer aç-mak için silinirler. Kısacası, yersizyurtsuzlaşmanın etkisi, özerk düzenleme olarak onları ortadan kaldırmaktır; başlangıçta, daha ziyade esnek, ilgilendiği türlerin yerliyurtluluklarına “ya-pışık” olan, dolayısıyla, fazlasıyla heterojen (morfolojik, ikonik, taklitsel, duruşsal vb.) bileşenleri, son derece çeşitli prosedür ve “aletleri” (ot tutamı, dal, yosun, balık sunusu vb.) işin içine ka-tan bir düzenlemedir.⁹ Kuşlarda ezgi bileşeniyle birlikte durum oldukça farklıdır. Bu da “başlangıç”ta yerliyurtludur, fakat yer-sizyurtsuzlaştığı ölçüde, incelik, özelleşir ve özerkleşir. Sonun-da, evrimsel ayıklama süreçlerinde çok özel bir rol oynar, çünkü örneğin bazı serçelerde farklı “diyalekt”lerin varlığı sonucunda, farklı nüfusların “etolojik bakımdan tecrit edildiği” ve bazı tür-lerin bölündüğü kabul edilebilir.¹⁰ Kuşun ezgisinin davranışsal “katalitik” işlevi, -yeryurda ya da kur yapmaya odaklanmış- tür-içi nakaratları dile getirmesinden başka, türe çok daha az özgü olan bir alarm çığlığı sistemine de geri dönüş yapabilir. Örneğin tepelerinden yırtıcı kuşların uçtuğu ispinozlar, başka türlerden kuşlarınkine tam anlamıyla benzeyen çığlıklar atmaya koyulur-lar. Böylece, eğer civarda başka kuşlar varsa onlar da bu bilgiden yararlanabilecektir.

Fazla ayrıştırılmamış bu çığlıkların başlaması oldukça tedricidir ve yırtıcı kuşun bu çığlığı çıkaran kuşları saptaması-na yardım edecek şekilde iki kulaktan işitme karşılaştırmaları yapmamasını sağlamak üzere “tasarlanmış” gözükmektedir. Bu kuşların yerliyurtlu ya da kur yapma ezgileri, işin içine kattıkları frekansların belirgin varyasyonları nedeniyle her tür için fark-

9 Komşu biçimlerde, “yuva yapmaya” referansta bulunan bir kur yapma ri-tüeli (balıklarda bile) görülür. Örneğin, *Tilapia* balığının erkeği yuvasını, dişileri çekecek bir yıldız etkisi yaratacak şekilde çalı çırpılarıyla süsler. Akt. Eibl-Eibesfeldt, *a.g.e.*, s. 126.

10 Dul kuşların (*Viduinæ*) ve asalak olarak yaşadıkları kuşların (amandava, estrilda gibi kuşların farklı türleri), konuklarının ezgisini taklit etmeleri olgusundan yola çıkarak, birlikte evrimiyle ilgili I. Nicolaï’nin çalışmaların-dan da söz eden Eibl-Eibesfeldt şöyle der: “... dul kuşların, konuk türlerin ez-gilerinin taklidiyle sürdürülen geleneksel bağlarının, bu grubun farklı tür-lerinin evrimine yönelttiği çok muhtemeldir” Eibl-Eibesfeldt, s. 162 ve 194.

lyken, tersine, bunların yerini saptamak kolaydır. Dolayısıyla ispinozların ezgisi ikili bir kayıta etkili olabilir: alarm ve yer-yurt karıştırma ya da nitelik ve yer belirtme. Fakat aynı zamanda onu bir tür göstermeyen dil yapan bileşimler de sağlar. Fakat ezginin bileşenleri, bir tür gösteren davranışsal dil olarak işlev görme eğilimindeki çok daha gelişkin köksapsal bileşimler içine de girerler. Çitkuşunun, yerliyurtlu bir davranıştan kur yapma davranışına geçerek, nakaratını saptırabildiğini -yeğinlik azaltarak ses titretmesine indirgeme- gördük; bu rota değişimi aynı bileşen içinde bir göstergeleşme ve başlatma sistemi oluşturur. Bu kez soyoluşsal düzen içinde, nakaratın, Avustralya ispinozlarında, sunu sisteminin yerine geçtiğini de gördük. Dolayısıyla, en yersizyurtsuzlaşmış bileşen -burada ezgi bileşeni- düzenlemeler köksapı içinde kendini dayatma eğiliminde gözükmektedir. Çok karmaşık senaryosu bir ezgi bileşeni tarafından “taçlanmış” gibi olan albatroslardaki kur yapma davranışının -Tinbergen tarafından yapılan- tasvirinde¹¹ ya da kur yapma ritüelinin sonucu olarak, saldırgan düzenlemelerin etkisizleşmesine ve çift düzeyinde bir “savunma ortaklığı” kurulmasına işaret eden bu aynı tür “zafer çılgılığı”yla karşılaştığımız Lorenz’in kül rengi kazlar tasvirinde bize onaylıyor gözükten şey de budur.¹²

Davranışsal bir düzenlemenin ritüelleşmesi, otomatizasyonun eşanlamlısı değildir. Bir semiyotikleştirme, mekanik olmadan makinesel olabilir. Ve her türden kestirim, değişke, kaçış çizgileri, kara delikler her zaman mümkün kalmaktadır. Burada, çitkuşlarında eksik kalmış incelemelerden ya da leyleklerde evlilik sahnelerinden söz edildi, fakat doğanın ezgisinin baştankara tarafından taklit edilmesi¹³ ya da gerçek bir taklit

11 Eibl-Eibesfeldt, *a.g.e.*, s. 130 ve 136.

12 Bu ritüel şu düzenlemelerden oluşur:

- dans: boyun geriye çekilir, partnerler karşılıklı olarak gagalarını çevirirler, baş yana eğilir, böylece gaga yükseğe kaldırılan omza değer;
- gagaların eskrimi, yavruların yiyecek arayışını “taklit eder”;
- gagaların şaklaması, tehdidi anırtır;
- göge doğru haykırış, daha ziyade sakinleşmeyi anırtır;
- partnerin omuz tüylerinin parlatılması (araya hep gagaların şaklaması girer).

Düzeni çok kesin olmayan her sekansın sonunda, iki kuş karşılıklı olarak toprağa doğru eğilirler ve bir tür “yuva yapma sözleşmesi”ni damgalamak için “sesli iki hece” çıkartırlar.

13 Paul G  roudet, *Les Passereaux*, *a.g.e.*, c. II, s. 10.

yeteneği olmadığından, hem karatavuğu hem sarıasmaı, hat-ta kümes hayvanlarını karikatürleştirmekte olan, heyecanın doruğundaki bir sığırcığın inanılmaz gıdaklaması gibi “karşı-lıksız edimleri” de saymak gerekir.¹⁴ Bülbülün olağanüstü ses performansını azami yükseltmek için yerden 5 ila 6 metre yük-sekte kendini tehlikeye atmak riskini göze almaya yönelten iyi bilinen teşhirciliğinden söz bile etmiyoruz.¹⁵

Fakat bu ritüelleşme daha “determinist” bileşenlerin serbest kalmasıyla, kopmasıyla eşanlamlı değildir; kuşun ez-gisi gibi (ve insandaki söz ve dinsel ritüelleşmeler gibi) üst-yersizyurtsuzlaşmış bileşenleri ön plana koyduğunda bile eşanlamlı değildir. Bu bağımlılığı, daha doğrusu bileşenler ara-sındaki köksapsal iç ilişki sistemini açıklamak için etolojiden birkaç örnek alalım. İlk verdiğimiz örnek olan benekli elmas kuşuna geri dönelim. Hatırlanacağı gibi, kur yapma ritüelinin içinde “bir tutam ot” bileşeni ile “çocukluğa dönüş” bileşenini birleştiriyordu. Aynı zamanda, kendi yeryurdunu düzenlemek için, diğer erkekleri uzakta tutmak için, iki semiyotik bileşeni daha kullanır: görsel bir bileşen -çok renkli tüyler-¹⁶ ve sessel bir bileşen -basmakalıplaşmış bir nakarat. Genç elmas kuşları bu nakaratı hemcinslerinin yanında çıraklık yaparak öğrenir-ler. Fakat eğer içlerinden biri *Lonchura striata* (kuşçular Japon serçesi derler) ailesinde büyümüşse, o zaman kendisini büyüten babanın ezgisini öğrenecektir.¹⁷ Bu öğrenimin “hassas” denen

14 A.g.e., c. III, s. 10.

15 Hayvanların oyununun da başlı başına araştırılması gerekir. Örneğin, Eibl-Ebesfeldt Galapagosların iki ispinozu arasındaki olağanüstü bir kro-ket partisini tarif etmektedir. Bir dalın yarığına önceden yerleştirdikleri küçük bir un kurdunu sırayla birbirlerine yollamaktadırlar. Eibl-Ebesfeldt, a.g.e., s. 252.

16 K. Immelmann, çok renkli tüylerle süslenmiş lekeli elmas kuşlarının birbirleri karşısında belli bir mesafede durduklarını, aynı türün beyazım-tırak öznelerinin ise birbirlerinin daha yakınına çömeldiklerini gösterdi. Akt. Eibl-Eibesfeldt, s. 151.

17 İzin oluşturduğu bu biyolojik büyülenme düzeyinde bile, çeşitli özgürlük dereceleri ya da seçmeli konular var olmaya devam edecektir. Örneğin, *munies* dişileriyle birlikte büyümüş elmas kuşlarının yetişkin olduklarında, eğer tercih şansı onlara bırakılırsa, bunlara kur yapacak olması bunu göster-mektedir. Tersine, kendi türlerinden bir dişiyle birlikte yaşamaları dayatı-lırsa, görünüşte “normal” olacaklardır: Ona kur yapacaklar ve iz yokmuş gibi onunla çiftleşeceklerdir. Kısacası, iz, etkilerini özellikle arzu düzenin-de dayatıyor gibidir.

bir dönemde, genç kuşun gerçekten şakıyabileceği dönemden çok önce gerçekleştiğini belirtelim. Dolayısıyla, ("iz" yoluyla) tamamen işitsel bir semiyotikleştirme evresi ile aktif bir sessel semiyotikleştirme evresi arasında ayırım yapmak gerekir. Ayrıca, bu iki bileşenin "arkasında" bambaşka nitelikte biyolojik bileşenler görülür. "Normalde" yeryurt ezgisi bulunmayan dişi bir elmas kuşunun, erkek cinsel hormonları zerk edildiğinde böyle bir ezgi edinmesi bunu göstermektedir. Elbette, hayatının ilk otuz beş gününün "hassas evre"si sırasında içine işlemiş olan türün ezgisini tekrarlamaktadır sadece.¹⁸

Nakarat gibi bir bileşenin diğerlerinden daha yersizyurtsuzlaşmış olması, öğrenim, iz ya da iç salgı bezleriyle ilgili olanlar gibi daha "determinist" bileşenlerle arasına mesafe koymasını asla gerektirmez. Ve hatta belki de bir bileşen yersizyurtsuzlaştığında, davranışın ve hatta hayatın daha moleküler düzeylerinde daha "kapatılmış" olmasını beklemek de hakkımızdır. Örneğin insanda dilbilimsel semiyotiklerin, büyümlü yalvarıp yakarma ve toplumsal tabi kılma işlevlerine paralel olarak, kendi davranışı üzerinde, kendi çevresi ve çok sayıda canlı türü üzerinde yeni türde bir "mutlak erki" kendi yararına düzenlediğine kuşku yoktur. Biyolojik, dilbilimsel ve toplumsal düzenler üzerinde bir "mekanosfer" in ayrılmasının ardışık evrelerinin temsil ettiği yersizyurtsuzlaşmanın ilave dereceleri öyle bir önem kazanmıştır ki, bunlar olmadan, insanın hayatta kalması günümüzde düşünülemez. (Özellikle biyolojik düzlemde, sanayi toplumlarının insanı, kendisine saldıran patolojik eyleyicileri yapay olarak ayırt edilebilir kılma, semiyotikleştirme, diyagramlaştırma kapasitesiyle "ayakta durabilmektedir.") Fakat kuşlardaki nakarat türündeki semiyotik bir bileşenle birlikte içine yerleştığımız nispeten ilksel düzeyde durum nedir? Böyle bir alanda bile, biyolojik bileşenler ile semiyotik bileşenler arasında kurulan ilişkilerin tek yanlı işlemediği olgusu üzerinde ne kadar dursak azdır. Sadece kanaryanın üreme dönüsünde işin içine giren farklı unsurlar arasındaki etkileşimleri tarif etmek için R. Hinde'nin¹⁹ önerdiği gibi bir grafiği inceleyerek bu tür ilişkinin karmaşıklığı daha iyi anlaşılacaktır. Bu grafik şu unsurları işin içine katmaktadır:

18 K. Immelmann'ın çalışmaları. Akt. Eibl-Eibesfeldt, s. 241.

19 Akt. Eibl-Eibesfeldt, s. 53-54.

- günün uzunluğu ve aydınlık derecesi gibi fiziksel bileşenler;
- biyolojik ve morfolojik bileşenler, hormon üretimi, eşeylik organlarının, kuluçka lekelerinin, yumurta kanallarının vb. büyümesi;
- alımlayıcı bileşenler, erkek imgesinin yaydığı ikonik uyarı ve davranış değişiklikleri;
- yumurtlama gibi bireyleşmiş, kur yapma, yuva kurma gibi toplumsal davranışsal düzenlemeler.

Bu yazar, tartışmasız biçimde köksapsal olan ilişkileri yöneten “ilkeleri” dört noktada açıklar:

- 1) Cinsel davranışın neden ve sonuçları, yuva kurma davranışlarına sıkı sıkıya bağlıdır ve *bunlar ayrı ayrı ele alınamaz*;
- 2) Dışsal uyartılar (erkek, yuva) salgı bezlerinde dönüşüm yaratır ve bunların etkileri bu unsurlarınkine eklenir;
- 3) Hormon üretimi *çeşitli denetimlere* tabidir;
- 4) Hormonların *çok sayıda etkileri* vardır.

İfade konusunun çizgileri

Davranışsal köksaplar içinde, semiyotikleştirme düzenlemeleri ile semiyotik ya da kodlama bileşenleri arasında saptamaya çalıştığımız ayrımların hepsi nispidir ve bir mercinin diğeri üzerindeki önceliğini, *a priori* bir hiyerarşiyi asla içermez. Bazı düzenlemeler bileşen sıfatıyla bir diğer düzenlemenin içinde katmanlaşabilir, otomatikleşebilir ve “yerleşebilir”ken, bazı bileşenler “tomurcuklanabilir” ve yeni düzenlemeler üretebilir. Ayrıca, bazı hiper-katmanlaşmalar, semiyotik çöküş, kara delik bölgelerine yol açabilir, ki bunlar da, sırası geldiğinde, üst-yersizyurtsuzlaştırılmış kaçış çizgilerinin üreticisi olacaktır (örneğin, 1905'te ve 1917'de “ezeli Rusya” patlaması).

Düzenlemeler ile bir köksapın bileşenleri arasındaki bağlantılar, önceden saptanmış bir düzene göre kat kat dizilmiş -örneğin “kimyasal”, “biyolojik”, “semiyotik” arasındaki yersizyurtsuzlaşmalar düzeni- kademelerin varlığına ille de bağlı kalmaz. Bazı “yanallar”, hayvan düzeninde, “en toplumsal”ı “en biyolojik” ve “en ekolojik” olana bağlar. Fakat köksap halindeki bu örgütlenme, bu kez düzenlemeleri ve bileşenleri içermeyen, ama bu bileşenlerin dokusunu, glosematikçileri takip ederek, “ifade ve kodlama maddesi çizgileri” diye adlandırdığımız şeyi

içeren daha az görünür bir hiyerarşi tarafından “ikilenmiş” olmaz mı? Bu açıdan, kolektif mikro-donanımlar arasında sınıflandırdığımız ve “kabul edilebilir” ile “meşru” arasındaki sınırları belirtecek olan ve egemen anlamlandırmaların taşıdığı ikili tercihlerin “grafik”lerini global olarak belleğe geçirmekle görevli toplumsal yüz oluşun,²⁰ aslında etologların günümüzde inceledikleri doğuştan yüz oluş çizgilerine dayandığını kabul edebiliriz.²¹ Bir başka fikir düzeninde, psiko-fizyolojistlerin ortaya çıkardığı iki bellek türünün -enformasyonu saniyenin yaklaşık onda birinde sermayeleştiren kısa vadeli bellek ile uzun vadeli bellek-, enformasyonu saniyenin onda 2 ya da 3'ü boyunca ancak tutabilen duyumsal belleğe tümüyle bağlı olduğu kabul edilebilir. Fakat bu moleküler bellek de, bunlara dayanıyor gözüken daha moler belleklere ne ölçüde bağlı olmaya-bilir? Bilim insanlarının yüz oluş, nakaratlar, kavramlaştırıcı süreçler, soyut makineler gibi en yersizyurtsuzlaşmış varolanların, *görünür bir şekilde* maddi süreçler kadar gerçek ve gerçeklik üzerinde “etkili” olduğunu kabul etmeyi reddi, doğrusal nedensellik sistemlerini ve kimyasaldan hayata *doğru*, maddeden *tine doğru* vb. giden ikicilikleri *a priori* yükseltmeye yöneltir. Bunların herhangi bir gerçeklikleri varsa, yüz oluş ve nakarat bileşenlerinin beyinle ilişkilerinin olduğundan elbette kuşku duyulamaz. Hatta bunlar, global olarak görsel ve dokunsal başka bellek bileşenlerinin eşliğinde, şakak lobunun ön kısmının soluna doğru, bu aynı lobun sağına doğru “yerleşmiş” bulunan, dile müdahale eden söylemsel bellek bileşenlerine “zıt olarak”, yaklaşık olarak “yerleştirilebilir.”²² Fakat buna karşılık, yüz oluş

20 Şunu belirtmek gerekir ki, verilerin matematiksel analiz teknikleri, birkaç yıldır, özellikle yüz oluşun temel çizgilerine yönelik transkripsiyon yöntemlerine başvurmaktadır. Örneğin, Chernoff'un yönteminde, parametreler ağız, burun gibi şeylerle temsil edilmiştir ve incelenen nesneleri karşılaştırmak için fizyonomiler karşılaştırılır. Bkz. Edwin Diday ve Ludovic Lebart, “L'analyse des données”, *La Recherche*, no 74, Ocak 1977.

21 Onlara göre, inkâr, onama, kabul, flört, kibir, yıldırma, zafer, itaat, öfke gibi davranışların hepsi ya da bir bölümü kalıtsal olarak aktarılan kodlamalardan kaynaklanır. Krş. Eibl-Eibesfeldt, s. 440 ve devamı.

22 Şunu belirtelim ki, söz konusu bileşenleri düzensizleştirme sonucunu veren şey, nöroşirurjicilerin yerini belirlediği “merkezler” değil, sadece keşip çıkarılan noktalardır. Gerçekten de, her şey, belleğe kaydetmeye yönelik her gerçek eylemin -özellikle uzun süreli bellekle ilgili olarak- asla “yeri belirlenemeyen”, ama beynin bütünü içinde “ayıklanan” bütün bir nöron

bileşenlerinin -müzik vb.- bedene müdahale edebildikleri, beyni dönüştürdükleri, metabolizmaları değiştirdikleri şeklindeki ters yöndeki hipotezi yaymak pek bilimsel gözükmemektedir. Yine de, etolojik araştırmalar, çocukluk hastalıklarıyla işlerini bitirdiklerinde (sınıflandırma bilimi, tepkebilim, davranışçılık, dirimselcilik vb), muhtemelen bu yola yönlendireceklerdir. Dönüp dolaşıp şu soruya geliyoruz: Düzenlemeleri ve bunların heterojen bileşenlerini bir arada tutan nedir? Mekânsal-zamansal biçimlerin aşkınsal hiyerarşisi, fiziksel-kimyasal etkilerin desteklenmesi ya da ("geçiş bileşenleri" veya "diyagramatik bileşenler" diye adlandırdığımız) trans-kodlama ve yersizyurtsuzlaştırmayla ilgili uzmanlık işlevlerini "üzerlerine alan" bazı bileşenlerin olumsal montajı mı?

Nakarat sorunumuzun arka planında, biyolojik ritimlerin senkronizasyon sorunu yatar. Bu sorun, yeni bir bilimin -krono-biyoloji- oluşumuna varmadan önce, sayısız metafizik açıklamaya yol açmıştır. Örneğin grafolojinin kurucularından biri olan Ludwig Klages, fazlasıyla kültürel ahenklerin karşısına dirimsel bir ritim çıkarmıştır. Mekânsal ve zamansal özgür ahenkler içinde ilksel ritimleri tek bir araya getirebilenin insan olduğunu kabul ediyordu. Şöyle yazmıştı: "Hayat, ritim içinde ifade bulur: Buna karşılık, Tin, metrik ahenk aracılığıyla, hayatın ritmik itkisini kendine özgü yasaya boyun eğmek zorunda bırakır."²³ Fakat krono-biyoloji, trans-ritmikliği tine ve kültüre "bağlamaya" çalışmak yerine, tersine, bunu, moleküler temeldeki bir ritim bileşeninden türetmeye çabalar. Böylece, günümüzde, biyolojik saatin²⁴ A. Reinberg'in *moleküler salı-*

nüfusunun elektrik potansiyellerini işin içine kattığını düşündürür. Wilder Penfield, Brenda Milner, "Memory Deficit Produced by Bilateral Lesions in the Hippocampal Zone", *Archiv. of Neurology and Psychiatry*, 1958; E. Roy John, *Mechanisms of Memory*, New York, Academic Press, 1967.

23 Göçmen kuşların kanat çırpışında, yaban atların adımlarında, balıkların kıvrılarak akışında ritim vardır; fakat insanların metronom zamanıyla soluk alması nasıl imkânsızsa, hayvanların da ölçülü adım atması, uçuşu ya da yüzmesi imkânsızdır. Ludwig Klages, *Expression du caractère dans l'écriture*, Neuchatel, Delachaux-Niestlé, 1947, s. 41.

24 Yirmi dört saatlik bir devrenin ritmi, hücre biyolojisi, farmakoloji, doku, organ ve işlev fizyolojisi düzeyinde olduğu kadar etoloji düzeyinde de incelendikçe giderek daha önem kazanmaktadır. Göçler gibi, üst evre ritimlerinin çoğu, biyolojik ritimlerden ve dolayısıyla, son tahlilde, bu moleküler ritimlerden yola çıkan bir bileşimin sonucudur.

nım nüfusu²⁵ olarak adlandırdığı şeyin -ketleyici etkiyle birlikte- genelleşmiş bir eşleşmesinin sonucu olduğunu kabul eder. Burada, bellek konusunda belirtmiş olduğumuz “moleküler sürü”leri araştırma yönteminin aynıyla karşılaşmak ilginçtir.

Bu “sürü mantığı” Hayat, Tin, Madde gibi biçimsel kategorilerden çıkmamıza kuşkusuz yardım eder, fakat yine de, dirimsel ritimler ile daha karmaşık “ahenkler” arasındaki eklemleme konusunda Klages'in ortaya attığı gibi bir sorun üzerinde ilerlememizi sağlar mı? Heterojen sistemlerin aynı türde moleküler element tarafından -örneğin alt-biyolojik ritimler- “kat edilme” olgusu, bunlar arasında -deyim yerindeyse- “içerden” eklemleme sistemleri olduğunu bize belirtir; fakat niteliksel farklılıkları molar bir düzeyde billurlaştıran şey hakkında ve “geçiş bileşenleri” diye adlandırmış olduğumuz şeyin işleyişini niteleyen şey hakkında bizi aydınlatmayı başaramaz. Bu tür güçlüğü açıklamak için, kuşların etolojisinden son bir örnek daha alalım. W. H. Thorpe, ispinozların nakaratı üzerine incelemesinde, içsel örgütlenmesinde ritmik ve melodik düzeylerin iki türünü birbirinden ayırdı: üç kıtalık ezgiyi ayırt etmeyi ve bunları verili bir düzen içinde (*true song*) eklemlemeyi sağlayan yapısında belli bir “sonluluk” bulunan tür.²⁶ Fakat bu ayırım, göreceğimiz gibi, ilksel dirimsel ritimler ile sosyalleşmiş ahenkler arasında Klages'in ayrımıyla kesişmekten uzaktır! Gerçekten de, temeldeki malzeme burada zaten “müzikal” düzlemde fazlasıyla oluşmuştur ve ayrıca, kalıtımsal bir programlanmadan kaynaklanan ile toplumsal bir programlanmadan kaynaklanı net bir şekilde ayırmak da imkânsızdır. Tecrit edilerek büyütülen yavru ispinozlar, temel kıtaların sayı ve uzunluğunu kendiliğinden öğrenirler; fakat taklit etmeleri gereken melodileri öğrenmek için, daha doğrusu, Thorpe'un vurguladığı gibi, *ayıklamak* için bir tür “reçete”ye de sahiptirler. (Hassas dönemlerinde seçmeleri için onlara birçok ezgi kaydı verilirse, “ton niteliği ve kıtaların biçimi bakımından, türlerinin tipik ezgisine en fazla benzeyenleri” akılda tutacaklardır.) Buna karşılık, üç

25 Alain Reinberg, “La chronobiologie. Une nouvelle étape de l'étude des rythmes biologiques”, *Sciences*, c. 1, 1970; “Rythmes biologiques”, *Encyclopaedia Universalis*, c. 14, s. 568; Julian Ajuriaguerra, *Cycles biologiques et psychiatrie*, Cenevre, éditions Georg ve Cie, 1968.

26 William H. Thorpe, *Learning and Instinct in Animals*, Londra, Methuen, 1969, s. 421-426.

temel kıtanın sunum düzeni gibi örgütlenmenin bazı elementleri toplumsal bir öğrenimden kaynaklanır. Ayrıca şunu belirtelim ki, bir bölüm aynı zamanda hem doğaçlamaya hem de rekabete terk edilmiştir, çünkü -W. H. Thorpe'un belirttiği gibi, son cümlelerin ayrıntıları, ara nağmeleriyle birlikte, görünürde öğrenilmemiştir, fakat grubun diğer üyeleriyle birlikte "çalışılmıştır" ("*worked out by competitive singing*"). Kodlamaların diyagramlaşması, burada, kalıtım, öğrenim, deneyimleme ve doğaçlama arasındaki bu sabit karmaşıklıkla kendini gösterir. Ve bu örnekten yola çıkarak, bir alandan diğerine "geçen" şeyin, sadece temel malzemeler ya da tümel şemalar olmadığı, son derece farklılaşmış biçimler, bir yeryurdu ya da bir türü açıp kapayan ve bizim soyut makineler olarak adlandırmayı önerdiğimiz bir tür tekil anahtarlar olduğu da fark edilebilir.

Temel elementlerin -örneğin ritmin ya da yüz oluşun- analitik, niteliksel ve istatistiki inceleme evresinin ardından, düzenlemelerin özelleşmesinin ve bağlantılı olarak, biçim değişimlerine ve yapı mutasyonlarına varan makinesel "yordamların" tanımlarının daha niteliksel bir evresinin gelmesi gerektiğini bize bu örnek göstermektedir. Molekül sürülerinin ve kimyasal, biyolojik, ekolojik, teknik, ekonomik vb. bileşimler kümesini aynı makinesel şube üzerinde düğümleyen işaret sürülerinin karşılıklı olarak sürekli yer ve durum değiştirdiğini moleküler analiz ortaya koyduğundan, canlı ve toplumsal bir şeyin bu sürülerin dolaşım ve ritimlerini ayıklama, düzenleme ve normalleştirme yollarını belirlemek de bu analize kalır. Fakat canlının kendi özünü hem "madde" hem de "semiyotik" tarafına "bağladığı" doğruysa, bu durumda, yer belirlemelerin, bütünleştirmelerin ve mekânsal-zamansal katmanlaşmaların "onarılması" sorunu, yeğinlikli moleküler alanların homojenleşmesinin daha ilk döneminde ister istemez ortaya çıkacaktır. "Moleküler makine", akışların köksapsal bağlantılarına ve düzenlemelerin genelleşmiş kesişmelerine paralel olarak, farksızlaşmış bir süreklilik (Kartezyen *res extensa*)²⁷ içerisinde maddi ve semiyotik bütün pürüzleri ezmek ve indirgemek istemiyorsa, gerçekten de, düzenlemenin "olmasını" sağlayacak

27 "Beden derken, herhangi bir figürle bitebilen her şeyi, herhangi bir yerde kavranabilen ve bir başka bedeni dışlayacak şekilde bir mekânı *doldurabilen* şeyi anlıyorum" (Descartes, *Deuxième méditation*).

etkileşim türünü ortaya koymalıdır. Burada, semiyotik alanda, “kuşaklar” ile “dönüşümler” arasındaki ayrımı nispileştirmeye yöneldiğimizde -çünkü son tahlilde, aynı mikro-politik “seçmeli konu” söz konusudur-, bu kitabın ikinci bölümünde sözünü ettiğimize benzer bir sorunla karşılaşırız. Hatta semiyotik dönüşüm/üreme ilişkisinin, “makinesel önermeler” diye adlandırdığımız şeyin bütünü düzeyinde oluşan moleküler/moler ilişkisinin özel bir durumundan başka bir şey olmadığını bile kabul edebiliriz. Moler ile moleküler arasındaki etkileşimler sabittir, fakat kimi durumlarda, moler halde “görünür” geçiş bileşenlerinin “iktidarını” yükselten düzenlemelerin sonucuyken, diğer durumlarda, “görünmeyen” moleküler süreçlerin sonucudurlar.

Ruhsal ile bedensel arasındaki eski ayrımı aşmak (Goldstein'in “organizmanın yapısı” ile Merleau-Ponty'nin “davranışın yapısı”ndan Lacan'ın “sembolik yapı”sına dek...) ve von Weizsaecker'in hayatın “ontik” ve “patik” yanı diye adlandırdığı şeyi eklemlmek için gerçekleştirilen yapısalcı teşebbüsler ne olursa olsun, bunlar klasik fiziğin epistemolojik modelleriyle “tıka basa doludur.”²⁸ Bunlar, bir yandan, maddenin yasaları ile diğer yandan, hayatın, tinin ve *socius*'un yasaları arasındaki karşıtlığın sürmesini, hatta şiddetlenmesini doğal kabul etmişlerdir. Maddi düzenlemeler, biyolojik kodlama düzenlemeleri, sözcelem düzenlemeleri, önermesel düzenlemeler vb., ayrı fenomenal dünyalar oluşturduğundan, aşılmış bir metafiziğe geri dönüşten başka bir şey olmadığını düşündükleri şeyin içinde, yani bütün bu deneyim “bölgeleri”ni kat eden “makinesel”in araştırılmasında macera aramayı reddettiler. Fiziksel-kimyasal nedenselliklerin ve yasaların kapanmasıyla, kendi içine dönmesiyle ilgili her sistem, paralel olarak, organizmanın, *socius*'un ya da gösterenin gerçeklik üzerine her türden gerçek açılımını engeller. Bizce, yapısalcı teorilerin temel güçsüzlüğü ve de politik sorumluluğu burada yatmaktadır: Maddi, biyolojik ve toplumsal kodlama bileşenlerinin düzeni içinde çatıştıkları katmanlaşmaların tarafını çok daha rahatlıkla

28 Örneğin von Weizsaecker şöyle yazmaktadır: “Fizik örneğinde, yasa, kuvvetlerin eyleminde bulunur; organik hareket durumunda ise biçimden kaynaklanır.” *Le Cycle de la structure*, Michel Foucault ile Daniel Rocher'nin tercümesi, Paris, Desclée de Brouwer, 1958.

tutarlar. Aşkînsal bir *cogito* üzerinde temellenen bir sözcelem düzenlenmesinin ve bir özneleştirmenin önceliğinden onlarla birlikte çıkmak mümkün değildir.

Fakat bu tür öznelliğe istisnai bir varoluşsal statüsü ilkesi *verilir verilmez*, sonradan, bileşenler arasında hiçbir diyagramatik bağlantının, şu ya da bu şekilde musallat olmadan asla oluşamamasına şaşdırmamak gerekir. Özne, Biçim, Yapı, Gösteren, fiili bilimsel araştırmanın gözünde -üstelik- hayalileşmiş olan cansız bir maddeye direnmek için çağdaş düşüncede birbirlerinin yerini alırlar. Lacancı gösterenin hegemonyası, “Bir gösteren bir başka gösteren için özneyi temsil eder” ünlü formülü gereği, öznelliği tümel olarak çoğaltmaya yönelir. Fakat rastgele bir öznelliği değil; sadece bireyleşmiş sözcelemin öznelliğini, gösteren merkezileşmesinin öznelliğini, kendi üzerindeki *iktidarın öznelliğini* -sembolik hadım edilme yoluyla hâkimiyet miti-, aslında, kapitalistik iktidar oluşumlarına ve onların kolektif donanımlarının dokunaçlı ağlarına aracı olarak hizmet eden öznelliği çoğaltır. Oysa tekrar ediyoruz, özne, sadece özerk bireylerin, bilinçli dilin, sorumlu bir söylemselliğin olduğu yerde mevcut bir şey değildir elbette. Özellikle psikanalizin öznenin bilinçle ve sorumlu bir söylemselliğin uygulanmasıyla örtüşmediğini gayet iyi gördüğü şeklinde bir itiraz yöneltilebilir. Fakat bilinçdışı öznelliği esasen söz ve dil alanının işlevlerine -serbest bırakma iddiasında bulunurken- bağlamak, onu gerçekten sakatlamak olur.²⁹ Grup öznesi -yerliyurtlu olsa da olmasa da- vardır, ekonomide özne vardır -örneğin borsada-, politikada, fabrikalarda vardır, insan eliyle (ya da değil), *cogito*'yla (ya da *cogito*'suz) canlı maddede ve makinelerde serpilip gelişen özneleşme işlevleri vardır. Ve elbette, mesajları, kararları ve yasaları bir bileşenden diğerine mucizevi bir şekilde geçirten aynı özneye her seferinde karşılaşılmaz. Benim kafamda küçük bir öznedir bu; tıpkı bir binanın en tepesine yerleşmiş minicik bir işyeri yöneticisi gibi! Özneleşme süreçleri karmaşık düzenlemelere, heterojen bileşenleri birleştiren yersizyurtsuzlaştırma düğümlerine denk düşer; saf ve tümel bir içerik maddesine karşıt olarak, asla aynı ölçüde saf ve tümel bir gösteren töz değildir. Beyaz, bilinçli, erkek, yetişkin, kendinin ve evrenin hâkimi öznenin

29 Dolaylı olarak, psikanalitik “geçiş” parolası uzmanları da bu konumdadır.

seri üretimi ve kütleli ihracı, her türlü merkezileşmeden, her ağaçsılaştırmadan özü gereği kaçan yeğinsellikli çoklukların yola getirilmesiyle her zaman için bağlantılıdır. Fakat semi-yotikleştirme düzenlemelerine içkin referans olarak *cogito* modelini -ya da türevlerini- terk etme kararı alındığında, makinesel işaretlerin, yersizyurtsuzlaştırma çizgilerinin, soyut makinelerin gerçek oyununu, özneleştirme, düşünömsellik ve söylemsellik³⁰ kiplerinin sonsuz çeşitliliğini ayırt etmek mümkün olur ve moleküler sürülerin ve nüfusların, yaratıcı bir düzeni, kendi düzeylerinde makineleştirme “iddiasında” bulunmalarında şaşırtıcı hiçbir şey olmaz.

Kavramsal araçlarımızın, nesneleri ikileyen ve problemleri “ağaçsılaştırarak” basit satırlar olarak işlemeye koyulmaması için sürekli uyanık olmamız gerekir; en büyüğün ve en pasifin en küçüğün ve en aktifin karşıtı olması gibi, burada “moler”in “moleküler”in karşıtı olmadığı üzerinde yine ısrarla duralım. Pasif bir moler yüz oluş -*imago*’nun ve psikanalitik özdeşleşmenin yüz oluşu- ile aktif bir moler yüz oluş -şizo-analitik yüz oluş özelliklerinin yüz oluşu- vardır. “Mekanik” bir moleküler yüz oluş -etolojinin yüz oluşu- ile algının ve arzusun koordinatlarını dönüştüren moleküler bir yüz oluş -örneğin Proust’un bize, ilk öpüştükleri anda anlatıcıya art arda yaklaşan Albertine’in on yüzüyle tarif ettiği yüz oluş- vardır. Fakat bir düzenlemeyi kurtarmak için bir bileşenden diğerine de geçilebilir; örneğin Swann’ın bir nakarattan bir yüz oluşa gidip gelmesini daha ilerde inceleyeceğiz. Ayrıca, ifade maddeleri düzeyinde -katı düzenlemelerin ve tözselleşmiş bileşenlerin “berisinde”- doğrudan etkileşimler vardır. Böylece, “yerinde kalma”, bir anlamlandırmanın içinde, katı bir yineleme sistemi içinde kalındığı izlenimi içindeyken, savaşılan bileşenler arasında kararsız kalmak da mümkündür.

İngiliz araştırmacıların, konuşma dilinde işitsel bileşenler ile yüz oluş bileşenleri arasındaki etkileşimler üzerine yaptıkları ve dudaktan okunan bir mesajın metnini ses

30 Çok karmaşık bir söylemsel çalışma gerçekleştiren, göstermeyen ve bireyleşmemiş bir “düşünömsellik” sistemi örneği: moleküler düzeyde, kromozonların kopyalanmasına denk düşen DNA ikili sarmalı sistemlerinin kopyalanması.

aracılığıyla işittirilen metin karşısında dönüştürerek ortaya koydukları çalışmaların sonucu hiç kuşku yok ki bize bunu göstermektedir.³¹ Dolayısıyla iki analizi yan yana yürütmek gerekir: moleküler nüfusların (yoğunluklu maddeler) analizi ile düzenlemelerin (biçim ve töz) analizi. Kodlama bileşenleri ya da semiyotik bileşenler, gerçekten de, esasen bu iki analiz düzeyinden birine ait değildir. *Kimi koşullarda, makinesel bazı formüllere* (soyut makineler) bağlı olarak, içlerinden bazıları düzenlemelerde temel bir rol oynayabilir. Yüz oluştan ya da nakaratlardan kaynaklanan geçiş bileşenleri -örneğin- yeni tutku düzenlemeleri başlatabilir, yeni bileşenler çoğaltabilir, başkalarını engelleyebilir, kara delik etkilerini rezonansa sokabilir ve odaklayabilir... Bu aynı bileşenler, başka koşullarda, düzenleme için bileşen, tabi kılınmış, katmanlaşmış bileşen mertebesine geri döneceklerdir. Yerliyurtlulaşmış doğal düzenlemelerle ya da yapay teknik düzenlemelerle aynı sıfatla, semiyotikleştirme düzenlemeleri, özneleştirme düzenlemeleri, bilinçlenme düzenlemeleri, “başkalaşma” düzenlemeleri vb., (semiyotik ve maddi) yersizyurtsuzlaştırma şubesinin kümesine yerleşmiş ve katmanlaşmaların köksapı üzerinde -katmanlaşmaların bu diyakronisini ve yersizyurtsuzlaşmaların bu senkronisini “bir arada tutabilen” soyut makinelerin tutarlılık düzlemi üzerinde- yerliyurtlulaşmış makinesel montajlardan kaynaklanırlar. Böylece, genel olarak özne sorunu ya da Başka, bilinç vb. sorunu ortaya konamaz. Falanca türdeki bir düzenleme, bir kara delik etkisi, kolektif ya da bireysel bir yerliyurtlulaşmış özne etkisi, tabi kılma etkisi vb. yaratacaktır. Boş bilinçsel özneleşme olan *cogito*, kapitalistik akışların yükselişiyle bağlantılı bir kara delik düzenlemesine, semiyotik bir çıplak bırakmaya denk düşerken, Freudcu-Lacancı bilinçdışı öznesi semiyotik yersizyurtsuzlaşmanın ilave bir derecesini belirtir; monemler yerlerini fonemlere, grafemlere ve “mathemlere” adım adım bırakırlar. Fakat başka politikalar, başka toplumlar, başka montajlar da, daha toplumsal ya da daha moleküler (ya da ikisi birden), daha etolojik ya da daha

31 Krş. ‘L’œil écoute. BABA + GAGA – DADA’. 26 Ocak 1977 tarihli *Le Monde*’da Harry McGurk ile John MacDonald’ın çalışmalarının tutanağı, “Hearing Lips and Seeing Voices”, *Nature*, no 26, Aralık 1976.

devrimci vb. başka özneleşmeleri, başka semiyotikleşmeleri düzenleyecektir.

Gördüğümüz gibi, bir hormon akışı nakarat konusunda öngörülmemiş bir yeterliliği “tetikleyebilir” ya da bir DNA akışı bir belleğe geçirme sürecini dönüştürebilir ya da biyolojik saatleri genişletebilir; görünüşte en öngörülemez, en “doğa-karşıtı” olan melezleşmeler, evlilikler her zaman mümkün görünür; fakat bunun koşulu, montajı, kelimenin tam anlamıyla tümel olmadan -çünkü “tarihi geçmiştir”, yersizyurtsuzlaşmaların şubesine geri dönüşsüz tercihlerin damgasını vurur-, bir tür “gerçeklik eşiği”ni onlara yine de dayatan, makinesel önermeler kümesiyle uyumlu olmaktır.³² Soyut makinelerin bu olumsuzluğunun mantıksal bir sonucu, belli türdeki hiçbir moleküler nüfusun, hiçbir tümel ritmiğin, hiçbir enerjetik denklemin, “düzenleme konvertisörleri” olarak adlandırılabilir olan şeyin sonsuz çeşitliliğini kesin olarak açıklayamayacağıdır. Bunlardan bazıları ilksel bir sadelikte görülebilir -örneğin E. Von Holst'un tarif ettiği ve bir ritmi diğerlerinin üzerine koyma etkisi taşıyan ritimlerin “manyetik etkileri”.³³ Diğerleri ise son derece karmaşıktır. Örneğin, yersizyurtsuzlaştırılmış temsiller üzerinde ve “eyleme geçiş”i indükleyici sistemler üzerinde “paradigmatikleştirmeler” için sadece şemaları ve ritimleri ayıklamakla kalmayan, ayrıca onları sınırsız zenginlikteki bir bileştirici içine girmeye de elverişli kılan insan beyni gibi. Bu, değiştirgeçlerin karmaşıklık ölçeğinin soyoluşsal evrime paralel olduğu anlamına mı gelir? Kesinlikle değil. Gerçekten de, bilindiği gibi, görünüşte en az farklılaşmış, en az “evrim geçirmiş” düzeyde, heterojen bileşenlerin son derece gelişkin etkileşim sistemleri de var olabilirken,³⁴ tersine, en farklılaşmış,

32 Örneğin yaşam neden silisyum zincirlerinden değil de karbon zincirlerinden başlayarak “kurulmuştur”?

33 Örneğin Holst, bir balığın karın yüzgeçlerinin ritminin sırttaki ve kuyruktaki yüzgeçlerin ritmine daima hâkim olduğunu saptamıştır. Akt. Eibl-Eibesfeldt, s. 41.

34 Hayvanın, son derece sofistike semiyotik etkileşimleri ortaya koyarak bir “kara delik politikası”nı uzak tutmasına dair mizahi bir örnek: Çiftleşme sırasında dişileri tarafından yenmekle tehdit edilen böcekler, bu sonu, en azından çiftleşme boyunca geciktirmek için, küçük yiyecek hediyeleri sunarlar. *Hilaria* türünden olanlar şakayı iyice abartarak, üzerine çözmesi çok güç bir koza sardıkları, yenemeyecek bir nesne sunmaya kadar işi var-dırırlar... Akt. Eibl-Eibesfeldt, s. 127.

en “evrilmiş” düzeyde, üzücü yoksullukta mekanizmalar görülebilir -örneğin faşist sürü oluşlar. İlksel, ikili, *feedback*, kara delik ilgası; bunlar tedrici bir evrenin özellikleri değildir. Karmaşık kodlama oluşumu, bireyleşmiş ve bilinçli sözceleminkinden bambaşka yollar tutabilir. Genetik bir bilginin varlığını neden kabul etmeyelim? Makinesel bir bilincin var olduğunu neden kabul etmeyelim -örneğin sürücünün makinesine tabi olma durumunda? Ot tutamları, nakaratlar, kuşlar ve bizim tutkularımız için -aynı zamanda da zekâmız için- yüzler, bilgi aygıtlarıdır, pragmatik işlemcilerdir; tıpkı bir fabrikada konuşulan kelimelerin, yazılı kelimelerin, rakamların, grafiklerin, planların, denklemlerin ya da enformatik belleklerin olabileceği gibi. Dünyanın anlamlanması, arzusunun anlamı; bunlar egemen yinelemeler dışında kavranmaya çalışıldığında, semiyotik başvurularımızın yelpazesinin genişlemesi gerekir. Her birey, konuşan başının üzerinde ve altında, sürekli olarak binlerce önermeyi işletir.³⁵ İnsan arzusunun geçiş bileşenlerinde nakarata ve yüz oluşa vurgu yapıyorsak, bunun nedeni, bunların temel özgünlüklerinden birinin, diğer bileşenleri, köksapsal bağlantıları içinde onlara kısa devre yaptırarak, kara delik etkileri üzerinde onları yeniden odaklayarak, bunları birbirlerini yankılar konuma yerleştirerek, -bir anlamda- “tersten almak” olmasıdır.

Kapitalistik özneleşmenin temel bileşenleri, zamana ve mekâna dair belli bir soyut algının -çalışmanın ve *socius*'un sonucu olarak- bu iki bileşenin inşası üzerinde kurulmasından dolayı, arzu yeğinliklerinin (arzu değerleri) tözlerinden önceden boşaltılmış olmasına ve dünyanın pürüzlerinin, yinelemelere ve egemen normlara (eşleşme: kullanım değeri -değişim değeri) bağlı olarak, indirgenmiş, bölümlere ayrılmış olmasına bağlıdır. Kafka gibi bir yazarın, yeni türde bir bürokratik kapitalizmin arzulayan koordinatlarını keşfetmek için, hayvan-oluşlara, müzikal, algısal vb. yersizyurtsuzlaşmalara nasıl başvurduğunu başka yerde göstermeye çalıştık.

35 Örneğin Kenneth W. Braly, karmaşık biçimlerin dolaysız, “doğal” algısının, bilinçdışı bir algısal bellekle işleyen bir öğrenimden büyük ölçüde etkilendiğini gösterdi. Kenneth W. Braly, “The Influence of Past Experience in Visual Perception.” Akt. Robert Francès, *La Perception de la musique*, Paris, Vrin, 1972, s. 52.

Şimdi, Proust'un eserinin oluşturduğu analitik çalışmanın olağanüstü birkaç sayfasından yola çıkarak, 20. yüzyıl başlangıcının bazı kapitalistik mutasyonlarının sonuçlarını bir aşk tutkusu üzerinde incelemeye çalışacağız: Charles Swann'ın Odette de Cr cy'ye olan aşkı.

VINTEUIL SONATININ CÜMLECİĞİ

Esasen hayvan etolojisinin uzantısı olarak gelişen insan etolojisi şu ana dek insan davranışlarının en görünür, en yerli-yurtlu bileşenlerinin incelenmesine bağlanmıştır.¹ Fakat bu bağımlılık ilişkisinin tersine döndüğünü hayal edebiliriz. W. H. Thorpe gibi bir etolog, telaffuz edilen dil, sayı kavramlarının kullanılması, sembollerin kullanımı, sanatsal değerlendirme ve yaratılar gibi insan davranışının temel karakteristiklerinin hayvan âleminde kesinlikle eksik olmadığını belirttiğinden, böylesi umutlara yer vardır.² Son on yıllarda biyolojinin görkemli genişlemesi esasen biyolojinin kimyasal ve hücresel temelleriyle ilgili oldu; fakat etolojiyle, toplumsal-ekoloji ve toplumsal-biyolojiyle günümüzdeki kesişmesinin tanıklık ettiği gibi, en karmaşık sosyallik kiplerinin ve davranışlarının incelenmesini ön plana koymaya onu yönelten durumun tersine dönmesinin belki de arifesindeyiz. Böyle bir yeni yön belirleni-

1 Örneğin yüz oluş çizgileri, gençlerde özen tutumları başlatır, "bebek" şemasına tepkiler görülür (Lorenz, Spindler...) ya da hiyerarşik bir otoritenin emrettiği, taklit edilen kademeli işkence deneyimleriyle birlikte Milgram'ın öne çıkardıkları gibi telkin etkileri görülür. Bkz. Eilb-Eibesfeldt, s. 453 ve 468.

2 William H. Thorpe, *Learning and Instinct in Animals*, a.g.e., s. 469.

mi onu beşeri bilimlerin bütünü karşısında fiilen “öncü bilim” konumuna yerleştirir ve böylece dilbilimi, yapısalcıların ona atfetme iddiasında oldukları rolden yoksun bırakır. Örneğin uyartı-cevap çiftleri üzerinde temellenen mekanist davranış yaklaşımları ya da açıkça psikogenetik açıklamalar, *in vivo* incelemelere, enformasyonu basitleştirerek indirgemekten ziyade gerçekten zenginleştirmeye niyetlenen monografik tariflere yerini bırakmalıdır. Ve insan etolojisinin temel verilerinin gözleminde, sayımında ve sınıflandırılmasında (özellikle davranışın en yersizyurtsuzlaşmış bileşenleri alanında) önemli ölçüde geç kalındığını kabul etmek gerekir. Bu etoloji, ortaçağdan çıkışta büyük doğalcıların, psikolojinin ve “tümeller” psikanalizin temsil edeceği modern biyolojik bilimlere miras bırakmış oldukları bilgi sermayesine sahip olmaktan uzak olduğundan, duygular ve düşünceler sorununu neredeyse sıfırdan yeniden ele almak gerekir. Keza, fazla epistemolojik kuruntu yapmadan, insan tutkuları konusunda yüz oluşun ve nakaratın bileşenlerinin eklemlenmesi ve üst üste binmesi üzerine düşünmeye başlamak için, biz, kendi adımıza, -en fazla yersizyurtsuzlaşmış zihinsel nesneler uzmanı (tabii eğer böyle kabul edilirse) olan- Proust'a yöneliyoruz. Romancıların ve şairlerin yazısı, bir kelime ve fikir işi olmadan önce, belki de öncelikle, tarihsel, ekonomik, cinsel, duyumsal vb. bileşenlerinin bir ya da birçoğunun istisnai bir şekilde belirlediği yersizyurtsuzlaştırma olgusu nedeniyle, ait oldukları sözcelem düzenlemesinin tekil konumuyla ilgilidir. Beşeri bilimlerin mevcut durumlarında kullanımımıza vereceği gerçek analiz araçlarının yoksunluğu bizi amansızca sürüklemektedir.

Temel olguların toplanmasında biriken gecikmeyi açıklamak için tek bir örnek: Von Weizsaecker, “algısal üst üste binmeler”in -duyumsal aşırı duyarlılıklar, sinesteziler, sinopziler, metamorfoziler vb.- sistematik incelemesinin hazırlığını önereli yakında yarım yüzyıl olacak. Fakat bildiğimiz kadar, -aslında son derece yavan olan- halusinojenler aracılığıyla zehirlenmeler üzerine bazı nörolojik ve fiziko-patolojik çalışmalar bir yana bırakılırsa, özneleşme ve semiyotikleşme kiplerinin çeşitliliği üzerine ufkumuzu genişletmek için öncelikle araştırılması gereken bu sorunlar hakkında asgari de olsa bilgi edinebilmek için günümüzde Henri Michaux'nun “çalış-

malarına” ve *Beat Generation*’ın Amerikalı yazarlarına başvurmak daha doğru olur. Bilgi sıfatıyla, fakat çok özlü bir şekilde, çok şematik olarak (ve daha iyisi mümkün olmadığından), Sherrington’un eski sınıflandırmasına dayanarak, Kafka ve Proust gibi iki yazar “mutant” algısal bileşenlerinin bazılarının özel konumu karşısına “yerleştirilebilirler.” Duyumsal koordinatların bütün bir bükülme, büyüme, yer değiştirme, üst üste binme vb. çalışması, görüldüğü kadarıyla, gerçekten, özellikle şunlara yöneliktir:

- Kafka’da içalgısal bileşenler. Örneğin duruş, denge, kas gerginliği, damar tansiyonu vb. (yorgunluk ve anoreksi durumunda “ilaç alma” yönündeki çok özel tavrı dikkate alındığında) zamanın ve mekânın genleşme ve kasılmalarına yol açar;

- Proust’ta dış uyartı algısı bileşenleri (dokunma-alımlayıcı, ısı-alımlayıcı, acı-alımlayıcı, ışık-alımlayıcı, antimon-alımlayıcı, tat-alımlayıcı ve ses-alımlayıcı) ve ikincil olarak, iç uyartı alımlayıcıları, özellikle solunumla ilgili olanlar.³

Swann, Odette de Crécy’ye olan aşkını genel psikolojiden ya da psikanalizden kaynaklı ruhsallık içi kendiliklerden yola çıkarak “inşa etmiş” değildir. Bütün varlığını, en tinsel ama aynı zamanda en toplumsal, hatta en maddi yanları içinde, kumarhane oyuncularının “yükseltme”⁴ diye adlandırdıkları ve şaşkınlığın doruğunda, “Sinir hastası olduğumu hissediyorum...” (I, 317) diye bağırılan şu tırmanış türlerinden biri içinde, “ortaya sürmüştür.”

3 “Tıpkı o bir fincan çay gibi, Vinteuil’ün bestelerini yaptığı dünyadan bize gönderdiği sayısız ışık izlenimi, o aydınlık uğultular, o gürültülü renkler de hayal gücümün karşısında bir sardunyanın hoş kokulu ipeksiliğine benzetebileceğim bir şeyi, ısrarla, ama yakalayamayacağım kadar süratle gezdiriyordu. Ne var ki, hatıradaki bu belirsizlik, derinliğine inilemese de, belli bir lezzetin bize niçin ışıklı izlenimleri hatırlattığını açıklayan koşulların belirlenmesi sayesinde saptanabilir; oysa Vinteuil’ün aktardığı belirsiz duyular bir hatıradan değil de, (Martinville’in çan kulelerinin yarattığı duyular gibi) bir izlenimden kaynaklandığı için, müziğindeki sardunya kokusuyla ilgili olarak somut bir açıklama yerine derin bir özdeşlik bulmak gerekirdi; Vinteuil’ün evreni ‘duyma’ ve dışavurma biçimini, (her eserinde kopuk bir parçasını, lal rengi pırıltılar saçan bir kırığını gördüğümüz) o meçhul, rengârenk şenliği bulmak gerekirdi.” Marcel Proust, *À la recherche du temps perdu*, age., c. III, s. 375 [Türkçe tercüme, age., c. 2, s. 2456. Sonraki bütün alıntılarda Roma rakamlarıyla cildi belirtip, sayfa numarasını vereceğiz.]

4 Proust’un kendisi de ateşli bir kumarbazdı ve hayatının çeşitli dönemlerinde bakarada önemli miktarlarda para kaybetti.

Dilbilimsel olmayan (ve -çeşitli sıfatlarla- göstermeyen) iki bileşen bu tutku düzenlemesinde birinci planda rol oynayacaktır: kısa bir çağdaş müzik sekansı -"Vinteuil'ün cümlecığı"- ve Botticelli'nin bir freskosundan yola çıkarak kopya edilmiş bir kadın portresi. İlki, yersizyurtsuzlaştırıcı bir ifade konusu nedeniyle, yeni bağlantılar açan, Swann'ın gündelik dünyasının koordinatlarını değiştiren geçiş bileşeni işlevi görecektir; ikincisi ise, tersine, tutkusal düzenlenmeyi, kendi üzerlerine kapanan duygusal yeryurtlar ve ikonlarla yetinmeye, bunlar üzerinde yeniden yerliyurtlulaşmaya yönelecektir. Estet aşkı, diye itiraz edilir mi? Yüceltme mekanizması mı? Biz, tersine, Swann'ın bu aşkının bir kadının yüzü üzerinde yeniden düzenlenerek "beşerileşmeden" önce, başlangıçta, beşeri olmayan bir cinsellikten doğrudan doğruya kaynaklandığını göstermeye çalışacağız. Konusu ne bir ebeveyn kompleksi ne de kısmi bir ön-genital nesnedir; fakat kendi çağı için devrimci bir müzikal makinesel ifadedir. Müzik burada yüceltici bir "kötüye gidiş", libidonun sembolik bir sapma yolu, bir estet manyerizmi değil, bir başka gerçekliğin üretim aracı, yeni semiyotik bileşenleri katalize eden ve onların yersizyurtsuzlaştırıcı potansiyellerini bütünüyle ortaya seren, buna karşılık, "ben"de büzülmeler, bazı sosyolojik "ataletlerin" oyununu oluşturan nevrotik ritüeller başlatan bir makinedir.

Proust, cisimsizlerin ve soyut makinelerin teorisine açıktan girişmeden, "müzikal etki"nin ve daha genel olarak sanat eserlerinin etkisinin hayal gücünden değil gerçeklikten kaynaklandığında ısrar etmeye devam eder: "Örneğin bu müzik bilinen bütün kitaplardan daha doğruymuş gibi geliyordu bana. Bazen bunu şöyle açıklıyordum: Hayatta hissettiklerimizi düşünceler biçiminde hissetmediğimiz için, hislerin edebi, yani zihinsel çevirisi bu hisleri anlatır, açıklar, çözümler, ama müzik gibi yeniden oluşturmaz; oysa müzikte sesler sanki benliğimizin yönlenişlerini aynen yansıtır, duyuların o içsel uç noktasını yeniden üretir; bu nokta ara sıra yaşadığımız özel bir sarhoşluğun kaynağıdır ve "Ne güzel bir hava! Ne güzel bir güneş!" dediğimizde, aynı güneş ve aynı havadan bambaşka titreşimler alan yanımızdaki kişiye bu sarhoşluğu katiyen aktarmış olmayız" (III, 374 [2455]). Bütün "arayış" bu sınıflandırılmaz gerçeklik türüne gelip çarpacaktır. Kimi zaman,

Proust onu maddi bir kendilikle özdeşleştirecek ve Vinteuil gibi bir müzisyenin eserini bir Lavoisier'nin ya da bir Ampère'in eseriyle karşılaştıracaktır (I, 373). Başka zamanlar, fikirlerin gerçekçiliğine eğilecektir: "... Swann... müzikal motifleri gerçek fikirler olarak görüyordu; bir başka âleme ait, farklı nitelikteki bu fikirler, karanlıkların ardında gizlenmelerine rağmen, yine de hepsi birbirinden değişik, değer ve anlam bakımından farklı fikirlerdi" (I, 349 [c.1, s. 358]). Fakat kimi zaman, "Vinteuil'ün cümlecîği"nin ifade konusunu, Prag Çevresi'nin fonologlarının ayırıcı karşıtlıklarının yirmi yıl sonraki haliyle anacaktır: "... şunu fark etmişti: Bu büzülmüş, ürpertili şefkat izlenimi, cümlecîği oluşturan beş notanın birbirine yakınlığından ve aralarından ikisinin sürekli hatırlatılmasından kaynaklanıyordu." Fakat, gelecekteki yapısalcı yorumların vereceği "indirgemeci" suiistimallerin sanki bilincindeymiş gibi, hemen kendini toparlar ve şunu da ekler: "ama Swann aslında, cümlecîğin kendisi üzerinde mantık yürütmediğini biliyordu; ... algıladığı esrareniz varlığın yerine zihni daha rahat çalışabilsin diye basit değerler koyup bunları çözümlediğinin farkındaydı" (I, 349 [c.1, s. 358]).

Bir teori yerine bir diğerine gerçekten başvurmayan Proust, aynı güçlük etrafında dönüp durur: Üzerine üşüşen durumların uçucu, flu, muğlak karakterini kabul edemez. Eserini başlatan olay, hatırlanacağı üzere, Combray'daki bu at arabasıyla yolculuktur. Bu yolculuk esnasında ilk kez "izleniminin sonuna dek" gitmeyi başarır (o durumda, Martinville ve Vieuxvicq çan kuleleriyle ilgili yer değiştirmelerin içinde gizlediği bu "güzel bir cümleye benzer şey"i kelimelere geçiriyordu (I, 180-181). Doğum halindeki bu gerçeklikte en azından ileri sürülebilecek tek şey, sadece insan dilinin destekleyebildiği söylemsel bir analizden kaynaklanmadığıdır. Tersine, dili zenginleştirmek için, onu döllemek ve bizim arzu ekonomisi diye adlandırdığımız şey üzerinde doğrudan etkisi olan yeni bir söylemsellik doğurmak için ona hitap etmek gerekecektir. İnsan kelimelerinin ortadan kaldırılması -diye yazmaktadır, yine "Vinteuil'ün cümlecîği" hakkında- sanılacağı gibi, fantezinin hüküm sürmesine izin vermenin ötesinde, onu ortadan kaldırmıştır: "Konuşulan dil hiç bu kadar kesin bir zorunluluk olmamış, bu kadar isabetli sorular ve açık seçik cevaplar içer-

memiştir" (I, 351 [c.1, s. 360]). Ve *Swann'ın Bir Aşkı'nın* yazılmasından yıllar sonra, Proust, *Mahpus'ta*, hiç peşini bırakmamışa benzeyen bu soruna geri dönecektir: "Müzik yazarları, bu cümleciklerin kaynağını başka büyük bestecilerin eserlerinde bulabilir, ama bunlar tali sebeplere dayanan yüzeysel benzerlikler, doğrudan bir izlenimle hissedilmekten çok, ustaca akıl yürüterek bulunmuş benzerlikler olacaklardır yalnızca. Vinteuil'ün cümleciklerinin yarattığı izlenim ise, sanki bilimden çıkan sonuçlara rağmen bireysellik diye bir şey varmış gibi, diğer bütün izlenimlerden farklıydı." (III, 255-256 [c. 2, s. 2335-2336]). Bireysel bir bilim! İşte, muhtemelen, ilgili bilim çevrelerinden ziyade felsefi ve edebi çevrelerde hüküm süren bilimci madde düşüncesinden etkilenmiş olan Proust'un düşüncesinin gelip çarptığı şey budur. Ne olursa olsun, onun dini en azından bir noktada oluşmuştur: İnsan öznelliği, dışarıdan doldurulacak ve canlandırılacak, farklılaşmamış ve boş bir şey olarak ele alınamaz.⁵ Bütün analizi, onu, bize kesin bir tarifini -ve elbette söylemeye gerek yok, aşırı bir zarafetle- sunduğu öznellik-aşırı ve nesnellik-aşırı soyut makineleşmelerin kavranmasına yöneltir: "Hatta Swann onu düşünmediği anlarda bile, cümlecik, maddi karşılığı olmayan başka bazı kavramlarla, ışık, ses, derinlik, tensel haz gibi kavramlarla aynı şekilde Swann'ın zihnindeki gizli varlığını sürdürüyordu; iç yaşantımızı çeşitlendirip süsleyen değerli varlıklarımızdır bu kavramlar." (I, 350 [c. 1, s. 359]). Bunlar kimi zaman bizi kolektif sözcelem düzenlemeleri diye adlandırdığımız şeyin kıyısına götürür, çünkü bu aynı cümlecigi, yerine göre, üçüncü şahısta konuşturduğu olur.

"Vinteuil'ün cümlecigi" üçüncü şahıstan konuşmaya başladığında ve bu cümlecik, *Kayıp Zamanın Peşinde'de*, Swann'ın aşkına, anlatıcıya ve elinde kalemiyle Proust'un kendisine ve bunun ötesinde, bizim kendi arzumuz üzerindeki açık eserin sürecine ait yeğinlikli çokluklarını sergilediği öznel üçgenin kutuplarına kendi nakaratını dayattığında, yine bir kolektif sözcelem düzenlemesi gözümüzün önünde oluşmaz mı? (I, 348-349).

5 Müziğin açtığı alan, yedi notalı bir klavyeye değil, neredeyse henüz bütünüyle meçhul, uçsuz bucaksız bir klavyeye indirgenir... Büyük sanatçılar yeni evrenler keşfederler ve "... bir boşluk, bir hiçlik zannettiğimiz ruhumuzun o meçhul, bezdirici, devasa karanlığının içinde bizden habersiz ne büyük bir zenginlik ve çeşitlilik gizlediğini görmemizi sağlıyorlardı." (I, 350 [c. 1, s. 358])

Swann'ı Odette gibi bir kadına delice âşık olmaya önceden hazırlayan hiçbir şey yoktur. Prens salonlarının bu aşına kişisi, çok müstesna bağlanmalardan korunmak için, “sağlıklı, dolgun, pembe ten”li (I, 195) hizmetçi kadınlarla ilişkiye girerek yüksek sosyete kadınlarıyla ilişkilerini dengelemeyi ilke edinmişti. Odette'in, tanıştıkları dönemde, yarı sosyetik bir kadın olması -ki bunu bilmiyordu ya da bilmeyi bilinçsizce reddediyordu- onunla aralarında bir “macera” yaşanmasına *a priori* bir engel oluşturmuyordu: Ondan uzaklaştıran şey, kelimenin tam anlamıyla ona “dönmeyen” fiziksel güzelliğinin tarzıydı: “Odette de Crécy'nin profili aşırı keskin, teni aşırı nazik, elmacık kemikleri fazlasıyla çıkık, yüz hatları fazlasıyla yorgundu. Gözleri güzeldi, ama o kadar büyüktüler ki, kendi ağırlıklarını taşıyamıyorlar, yüzüne yorgun bir ifade, hep sağlıksızmış veya keyifsizmiş gibi bir görünüm veriyorlardı.” (I, 196 [c. 1, s. 201]). Çok sonra anlatıcıya itiraf edeceği gibi, önce Odette ona tutkuyla âşık olmuştur. Bu durumda, onu ziyaret etmek için ya da onu evine çekmek için her türlü bahaneyi kullanacaktır. Ama çok uzun süre hiç sonuç vermeyecektir! Swann'ın nezdindeki ilk başarısı ona koruyucusu ve “sosyete” içindeki tek gerçek desteği olan Bayan Verdurin'in evine gitmek üzere bir daveti kabul ettirmek olacaktır. O dönemde salonlar, görüldüğü kadarıyla, yönetici sınıfı oluşturan çeşitli kabilelerin “inisiasyon kampları” gibi işliyordu biraz ve Swann, Bayan Verdurin'in salonuna neredeyse meçhul bir etnik kabileyi ziyaret eden bir etnolog gibi gider, çünkü orada bulunan insanlar tamamen onun altında bir konumdaydılar. Fakat yine de biraz kaba ve kimi zaman açıkça gülünç olan bu burjuva salon, onun için, “semiyo-tik konvertisör”, hatta tüm yaşamını altüst edecek cehennemi makine olacaktır.⁶

Bu yeniden uyarlama çalışması iki noktaya yönelecektir: Odette'in yüzü ve Vinteuil'ün müzikal cümlecisi. Bu noktardan birine diğeri üzerinde öncelik verebilir miyiz? Kuşkusuz, nakarat yüzden önce ortaya çıkmıştı; hatta Swann'da billurla-

6 Proust sosyete salonlarının kolektif sözcelem düzenleme niteliğini, özellikle *Sodom ve Gomorra*'da muhteşem bir şekilde tasvir etmiştir: “... salonlar bile, şu ana kadar, karakterlerin incelenmesi için uygun düşmüş olan statik kıpırtısızlık içinde tasvir edilemez; karakterlerin kendileri de, yarı tarihsel bir akışın içine adeta sürüklenmelidirler.” (II, 742 [c. II, s. 1694-1695])

şan yeni türdeki aşk düzenlemesinin önce, Vinteuil'ün müziğini ilk işittiğinde ona yapışıp kaldığı bile kabul edilebilir. Fakat müzikal bir cümleye olan bu aşk -Odette'le karşılaşmadan bir yıl önce- Swann için -Proust'un bize açıkladığına göre- "bir gençleşme ihtimali"nin (I, 210 [c.1, s. 216]) başlangıcı olmalıdır; ancak Odette'e olan tutkuyla gerçekleşmeye başlayacak olan bir başlangıç ya da makinesel işaret.⁷ Bu önceliği yersiz-yurtsuzlaştırma süreçlerinde mi aramak gerekir? Bu bakış açısından, nakarat bileşenini yüz oluş bileşeni üzerinde ayrıcalıklı kılmak isteyeceğimiz doğrudur. Gerçekten de, bizce, en azından Swann'da -ve elbette bunu genel bir "durum" yapamayız- düzenlemelerin bütününe harekete geçiren ve özel olarak da yüz oluş bileşenini oyan ve parçalayan bu nakarat bileşeni olabilir. Fakat hiçbir türde temel zorunluluk böyle bir bağımlılığa öncülük etmemektedir ve her nakaratı bir yersiz-yurtsuzlaştırma işlevine -yine de burada düzenlemelerin sonrakı katmanlaşmasında çok önemli bir rol oynayacaktır- ve her yüz oluşu da bir yeniden yerliyurtlulaştırma işlevine mekanik olarak endeksleyemeyiz. Odette'in yüz oluşu kendi yersizyurtsuzlaşma çizgilerini bilmektedir. Swann'ın tutkusunun oluşum evresinde, Odette'in yüzünün yavaş bir dönüşüm süreci geçirdiği görülecektir: İdeal bir Odette dikkatle imbiikten geçirilecek, özerkleşecek ve hatta sonunda Odette'i gerçek karşılaşmalardan bile yoksun bırakarak münzevi hülyalar içine "yerleşecek"tir.⁸

Açıkçası, Swann Vinteuil'ün cümleciğinin taşıdığı makinesel dönüşüm karşısında hazırlıksız yakalanır. Kendisi müzisyen olmadığından, Avrupa müziğinin geçirdiği derin altüst oluşları biliyor olsa da, bunları gerçekten "içerden" yaşamaz. Durumu ikonik bileşenler karşısında oldukça farklıdır, çünkü

7 "... belki bir süredir yaşadığı duygu bolluğu (daha ziyade müzik tutkusundan kaynaklanmış olduğu halde), resme olan eğilimini de artırdığı için..." (I, 223 [c. 1, s. 230]. Fakat resme bu geri dönüş kısa süreli olacaktır; Odette'e olan tutkusunu niteleyecek semiyotik çöküşün kara deliği sürecinde kendisi de zayıf düşecektir.

8 Odette'in her ziyaretinde, "Swann arada geçen süre içinde özelliklerini biraz unuttuğu, ne bunca anlamlı, ne de gençliğine rağmen bunca solgun bir yüz olarak hatırladığı bu çehrenin karşısında duyduğu hayal kırıklığını yeni baştan yaşıyordu şüphesiz; Odette de Crécy kendisiyle konuşurken, Swann bu müthiş güzelliğin kendiliğinden tercih edeceği türden bir güzellik olmamasına hayıflanıyordu." (I, 197 [c.I, s. 203])

müdavimi olduğu salonların en fazla dinlenen sanat eleştir-menlerinden biridir ve doğmakta olan modern sanatın evri-mini dikkatle takip etmektedir. Dolayısıyla, yeni bir yüz onu uzun bir süre yolundan saptıramaz; hatta onu “sabitlemek” ya da iyi bildiği bir tuvalle birleştireceği ilave bir çekimi ona katabilmek için oldukça özel bir yaklaşımı bile benimsemiştir. Proust'un bize açıkladığı gibi, bu onun “hayatını sosyetik ilişkilerle sınırlandırmış olmanın vicdan azabı”ndan (I, 223) kurtulma tarzıdır. Uçarı dünyayı sanata katarak ondan kurtulduğunu sanmaktadır. Fakat bu yaklaşımın hedefinin, onu, sadece Verdurin salonunun etnologu ya da küçük hizmetçilerin etekleri peşinden koşan biri olarak değil, kendi dünyasından *fülen* çıkmaya yöneltecek tutkusal taşkınlıklara karşı koru-mak olduğu da düşünülebilir. Buluşmalarını “estetize ederek” bütün semiyotik pürüzleri, bütün makinesel işaretleri, bütün kaçış çizgilerini ve ikonik düzendeki arzu yüklerini ele geçirir ve etkisizleştirir. Yetro'nun kızı Tsippora olacak olan Odette de Crécy'yle bunu yapmaya çalışır. Onun portresini Botticelli'nin Musa'nın gençliğinin yedi epizodunun açıklamasına adadığı Sixtine Şapeli'ndeki bir freskodan alır. Swann bu vesileyle bir tür özel ritüel bile hazırlamıştır: Çalışma masasının üzerine koyduğu Yetro'nun kızının bir röprodüksiyonunu, Odette'in fotoğrafı olduğunu hayal ederek seyreder (I, 225), bir tür bü-yülü formül dile getirir -“Floransa işi”- ve böylece, Proust'un bize dediğine göre, “Odette'in görüntüsünün o zamana kadar dâhil olmadığı bir düşler dünyasına dalması”nı sağlar (I, 224). Fakat tutkusu, bu ritüelle yok olmak, düş zamanı ile gerçek zamanı arasındaki gitgelle yönlendirilmek yerine, tersine, iyice vücut buluyordu. Jensen'in *Gradiva* alçak kabartması gibi,⁹ Odette-Tsippora'nın ikon-yüzü kendi hesabına yaşayacak ve evrilecektir, güzergâhını kontrol etme iddiasındaki raylardan kurtulacak ve mevcut düzenlemelerin her sistemini altüst edecektir. Bir yandan, gerçek Odette'in yüzü üzerinde, bürodaki ikon-röprodüksiyon üzerinde, Verdurinlerin evindeki gayet sa-kin küçük akşamlarda yeniden yerliyurtlulaştırmalar ile diğer yandan, bir başka olanağa doğru, bir başka müziğe, bir başka sınıf ilişkisine, örneğin Swann'ı ırkçı yüksek aristokrasiden

9 Sigmund Freud, *Délire et rêve dans la Gradiva de Jensen*, tercüme Marie Bonaparte, Paris, Gallimard, 1931.

Yahudi fetişi rolünden koparan bir başka yaşam tarzına doğru arzunun yersizyurtsuzlaşmaları arasındaki salınım, asla bir denge noktası bulmayı başaramayacaktır. Kıskançlığın dürtüsü altında, tersine, salınım hızlanacak ve ilişkinin başında bilgiçe beslenmiş olan duygusal çift anlamlılık, tersine, Swann'ı deliliğin eşiğine yöneltecek olan tutkusal bir kara deliğin içine çekecektir.

Fakat bu imge transferinin niteliği nedir? Swann, geçmişte kalmış bir anne kişiliğiyle mi özdeşleşmektedir? Bir eksikliğin, hadım edilmesini uygun bir şekilde "üstlenmesini" engelleyen sembolik bir baba kutbunun eksikliğinin sonucu mudur? Psikanalitik çılgınlığın başlaması için küçük parmağı kımıldatmak yeter! Sonuçta, bu Tsippora Musa'ya babası rahip Yetro tarafından İbrahim'in tanrısına geri dönmesinin bedeli olarak verilmedi mi? Ve Sixtine Şapeli'ndeki bu fresko İsa'nın yaşamı ile Musa'nın yaşamı arasında bir kontrpuan olarak tasarlanmadı mı? Hiçbir kuşkuya yer yoktur: Swann orospu bir kötü annenin dengi üzerinde odaklanır, çünkü yasayı tek dayatabilecek ve düzeni yeniden tesis edebilecek olan kendi asıl babasını aramakta ve özlemektedir. Gerçekten de, Yahudilik halini, Dreyfus olayı vesilesiyle değil de, Odette'le evliliğinin ardından, yani ensest tutkusunu yücelten bir yaklaşımın ardından üstlenmeyi başarmayacak mıdır? Bu yüzün tekilliği üzerinde, bu müzikal cümlelerin ifade konusu, bu salonun düzenlenmesi üzerinde, bu politik dönüşümün koşulları üzerinde kendini daha fazla sorgulamak neye yarar?... Biraz otorite ve fazla blöfle birlikte, bütün bu ayrıntılar daima temel yorumlara dâhil edilebilir. Kimseye sorun oluşturuyor gibi gözükmeyen, her işe yarayan bu açıklamalardan kuşkulandırmaya gerek var mı? Biz bu yorumları daha iyi kılma iddiasında bulunamayız ya da artık her seferinde doğru "çözümü" bulmayı garanti eden bir şifreyi diğerinin yerine koyamayız. Bizim sorgulamaya çalıştığımız şey, bizzat yorumlama ilkesidir. Bilinçdışı analizinin, hangisi olursa olsun bir düzenlemenin oluşturduğu bütün köksap çizgilerini, bunların bileşenlerinin ifade konularını, başlattıkları kara delik etkilerini -riskleri ve tehlikeleriyle- takip etmekten ibaret olduğunu ileri sürmek bize temel önemde gelmektedir. Böyle bir süreç içine ne katarsa katsın, hatta zincirleme tepkiler ne olursa olsun, bir önyargımız yoktur. Swann örneğinde,

özdeşleşmenin hiç olduğunu söylemiyoruz. Fakat onu sadece, tikel düzenlemeler çerçevesinde ve tikel bileşenlerden ve maddelerden yola çıkarak işleyen özel bir yordam olarak kabul ediyoruz.¹⁰ Tek başına ele alındığında, hiç önemi yoktur, hiçbir *a priori* yoruma yer vermez ve hiçbir tümel *imago*'ya gönderme yapmaz. İkonik bir özdeşleşmenin herhangi bir belirgin bileşeni diyagramatik bir rol, bir geçiş bileşeni rolü oynar mı? Nerede, ne zaman, nasıl, hangi bağlamda? Bu bileşenin müdahalesinin yerini hangi tür bileşen alacaktır? Bizim sorunumuz budur.

“Vinteuil'ün cümlecîği”, Swann'ın aşkının oluşturduğu ardışık düzenlemeleri tek tek belirginleştiriyor. Göstermeyen makinesel işareti Odette'le buluşmadan bir yıl önce duyuruyor; başlamasının temel bileşeni, zaman içerisinde, Swann'ın Verdurin yeryurduna girişinin “belirteç”ine dönüşüp bozulacak; Bayan de Saint-Euverte'in salonuna, aylıklıkla, ruhunda ölümle döneceği gün, sonunda kuğunun şarkısı işitilecektir. Ve Swann'ın yok oluşundan uzun süre sonra, anlatıcı gücünün doğası hakkında kendini sorgulamaya devam edecektir: “Evrenin görüntüsü değişip arındığında, sanatçının içindeki vatanın hatırasına daha uygun hale geldiğinde, bu durumun ressamın renklerinde olduğu gibi bestecinin de tınlarında genel bir değişimle ifade edilmesi çok doğaldır.” (III, 257 [c. 2, s. 2337]) Fakat sanat eserlerinin dönüştürdüğü şey, dünyanın kendisi ve “yurttaş”ı sanatçı olan bu “meçhul vatan” değil midir? Bu tercihin kozu, belirleyicidir. Gerçekten de, sanatsal mutasyonları dünyanın değişimlerinin ve psişe-içi mercilerin bir sonucu yapmaya bağlı olarak, ya da bunların, başlı başına, dönüşümlerine katılabileceklerini kabul etmeye bağlı olarak, kendi üzerine kapalı, globalist bir analitik yoruma ya da bu değişimlerin “köksapsal” ve inşacı bir vizyonuna eğilim gösterilecektir. Bir yanda, hepsi oluşmuş, “içi doldurulmayı” bekleyen yapılara sahip oluruz; diğer yandan, düzenlemelerin, aşkın başvuru olmadan, onları bütünleştiren ve katmanlaştıran sistemler salgıladıkları ve bozdukları fikri kabul edilir. Şizo-analitik problem örneği: Verdurin salonunu, kişilerin ve problemlerin asıldığı boş bir çerçeve olarak mı kabul etmeliyiz? Swann'ın aşkının değişik ev-

10 Ayrımsal bir analiz, Proust'ta fotoğrafların Kafka'dakiyle aynı işleve sahip olmadıklarını gösterecektir (Proust'ta fotoğraf tabloya bağlanırken, Kafka'da tablo fotoğrafa bağlanır).

relerinde, yüz oluş ve nakaratın moleküler bileşenlerinin etkileşimini hızlandıran ya da etkisizleştiren şey, daha ziyade aktif bir molar düzenleme, bir tür semiyotik siklotron değil midir? Buna karşılık, göreceğimiz gibi, bir kara delik etkisi etrafında uydulaşmaya yöneltmiş olan bu iki bileşenin kistleşmesini çözmeyi sağlayan Sainte-Euverte salonunun özel bileşimi nedir? Verdurin salonunun Dreyfus olayında önemli bir rol oynamaya yönelmesi için ne tür bir güzergâhta gelişim göstermelidir? Diaghilev, Nijinski gibi kişiler arasında, radikal burjuvazinin yükselişi, ordunun ve aristokrasinin ırkçılığının şiddetlenmesi vb. ile Swann'ın arzularının gizli bahçesi arasında bir bağ var mıdır? Bir psikanalist sonunda boşuna çabaladığını görecektir!

Proustçu analizin araştırdığı 1914 savaşı öncesi köksapın heterojen çizgilerini ne tür soyut makinesel mutasyonlar çalıştırmaktadır? Bu analizin kimi zaman doğrusal yorumlara başvurmaya çalıştığı ve karşılığında, sanat ile toplum arasındaki eklemlenmeleri aydınlatmanın kimi güçlükleriyle tanıştığı doğrudur; fakat *Kayıp Zamanın İzinde*'nin fiili yaklaşımı, molar ve moleküler düzeyler arasındaki bitmek bilmeyen gidiş gelişlerine devam eder. Hatta bizce, kriz döneminde, daha yerli-yurtlulaştırılmış düzenlemelerin dönüşümlerine “kılavuzluk” eden en yersiz-yurtsuzlaşmış bileşenler olduğu olgusunu (burada Vinteuil'ün cümlecigi gibi ya da Combray'da Léonie teyzenin madlen parçası gibi), tarifleri arasında zımnen öne çıkarır. En kırılğan, en maddiyatsız, en yapay olan, ille de dışsal belirlenimlere ya da psikolojik mekanizmalara bağlı değildir; hatta tersine, daha ağır, daha yinelemeli oluşumlar arasında -çocukluğu kat eden yüzler, birbirinin yerine geçen ve birbirini yankılayan iktidarlar, ırkçı, seksist “fiksasyonlar” vb.- ve hayatı değiştiren, cinsellikleri yolundan saptıran ve dünya algısını başkalaştıran düzenleme dönüşüm ve yaratılarında temel bir “geçiş”, semiyotik diyagramlaştırma rolü oynayabileceği bile düşünülebilir.

Şimdi, Vinteuil'ün cümlecığının işleyişini kavrayışımızı genişletmeye çalışmak için bir dizi dolambaçlı yola sapmamız gerekir. İlki bizi, (en maddi olarak sahip oldukları şeyle birlikte) ifade konuları ile (en politik sahip oldukları şeyle birlikte) seçmeli konular arasında diyagramatik geçiş sorusuna yeniden getirecektir. Müzikal bir cümlede, tutkusal bir harekette, toplumsal

bir problemde vb. ne tür bir şey olup bitmektedir? Bir üslup, bir biçim, bir yapı mı söz konusudur, yoksa bizim düşündüğümüz gibi, bir kodun kristali, semiyotik bir diyastaz, olumsal bir soyut makine mi? Fakat bizim ifadelerimizin, zaman, mekân ve tözün genel koordinatlarının fazlasıyla tutsağı kaldıkları hissedilir. Kimi koşullarda, şeyler ve göstergeler aynı kıvrımı, aynı dolambacı edinir; diyagramatik rotayı geçmeyi reddedişleri, bu durumda, kâh bir kara delik etkisiyle -bir tür semiyotik sürçme- kâh üst-katmanlaşma etkisiyle bir açmaza yöneltir. İlga edici bir tür baş dönmesine kapılan düzenleme, bütünleştirici-bütünleşmiş bir kip üzerinde, olanağın egemen katmanlaşma ve yinelemelerle uyumlu boyutlarını seçip ayıklar.

Toplumsal devrimler, estetik devrimler, sadece görülsün ve işitilsin diye sunulmuş fikir ve şeyleri altüst etmezler, aynı zamanda, bilindiği gibi, bedenleri, yeraltının en derinindeki organik metabolizmaları, dünya algılarını, öznellik arası ifadeleri ve hatta belli bir gelecek önsezisini de çalıştırır. Gördüğümüz gibi, Swann örneğinde, bütün bu kayıtları kat eden soyut makine, ilk başta, müzikal bir cümlecik türünde kendini gösterdi. Fakat başka birisi için, bir yüzü ya da bir eskicinin rafındaki bir buluntuyu matematik bir formül üzerinde billurlaştırmayı da “seçebilirdi!” Swann bu cümlecîği neden işitti? Neden kulaklarını ve idrak gücünü kapamadı ve kendi yargısını, bu tür müzikal yenilikleri sağlıklı bulan çağdaşlarının çoğunun yargısına neden katmadı? “Müzik böyle yapılmaz... Matematik böyle yapılmaz.”¹¹

Göstermeyen olay-cümle hiçbir mesajın, ayırt edilebilir hiçbir enformasyonun taşıyıcısı değildir. Swann'ı “oluşturan” semiyotikleşme ve özneleşme düzenlemelerini bu olay-cümle harekete geçirir. Bu ilk buluşmanın derin kargaşası aşıldığında, onların farklı temel bileşenlerine bulaşır. Fakat böyle bir soyut mutasyonun alan kazanabilmesi için, hangi biçimde olursa olsun, buna hazır olmak gerekmez mi? Müzikal somut makine, soyut bir yanallık makinesini ortaya koyar, tezahür ettirir, işlemsel kılar. Proustçu somut edebiyat makinesi bu makinesel devrimin nöbetini bizzat devralır. Çağımızın temel bir şeyi ve bir biçimin ya da bir kipi çok ötesine giden bir şey, böylece,

11 O dönemde, Henri-Léon Lebesgue gibi bir matematikçinin yandaşlarına yapılan itiraz.

bir düzenlemeden diğerine, içerik anlatan bir düzenlemeden bir anlatım düzenlemesine, bir sözcelem düzenlemesinden diğerine aktarılır... Paradoks, sadece taşıyıcısı olduğu anlamları koruduğundan, Proust'un eseri daha ziyade tutucu, hatta gerici olarak belirir. Fakat, Proustçu edebi makine, haddi zatında ele alındığında, hiç tartışmasız, yenilikçi ve hatta devrimcidir. Ve bu, belki de, arzunun en yersizyurtsuzlaşmış veçhelerinden bazılarını, en altüst edici ve en bulaşıcı yanal boyutlarından bazılarını bize gösteren ve bunu da öncesiz bir sertlikle, bir "tohum"la yapan, onun olağanüstü semiyotik büyüme gücünden kaynaklanır esasen.

Dolayısıyla, tıpkı Palomar Dağı'ndaki teleskopun modern astronomiyi altüst etmiş teknik-semiyotik düzenek içinde belirleyici bir rol oynadığının söylenebileceği anlamda, devrimcidir. Ve Proust'un gibi bir eseri Freud'un ya da Marx'ın (ya da herhangi bir başka edebi okulun başının) gözlüklerini ödünç alarak okuma, tekrar tekrar okuma, yorumlama ve yargılama iddiasında bulunmak yerine, tersine, bu resmi devrimcilerin eserlerinde, bunları fiilen tarihin karşısına çıkarmak için bunlara başvurulara günümüzde doğrulayıcı olarak hizmet eden, arzunun mikro-politikasının bazı temel sorunları üzerine flulukları ve eskivleri araştırmaya çalışmak için büyütücü iktidarın ve yanallık çizgilerini aydınlatmanın bu türünün keşfinden yararlanmak belki de yararlı olur. Kafka'yı hedefleyen ve Kafka'nın hedeflediği soyut makineleşmenin en modern biçimleri altında -büyük iktidar aygıtlarının zirvelerini çalıştıran makineleşme olabileceği gibi, en alttaki memurun, kendi astına çağrıda bulunduğunda, ensesini sertleştiren makineleşme de olabilir- bürokrasinin makineleşmesi olduğunu başka yerde göstermeye çalıştık. Proust'un olayı, herkesin bildiği gibi, zamandır. Çocukluk zamanı, kuşkusuz; ama aynı zamanda, Guermantes dükünün çok sevdiği soykütüklerinin arkaik ve gerici zamanı; ve belki de her şeyden önce, bütün diğer zamanlaştırma kiplerini kemirmeye devam eden kapitalistik zaman. Vinteuil'ün cümleciğinin gizli gücünü, makinesel anlamını daha iyi kuşatabilmemiz için şimdi bir de bu yandan ikinci bir dolambaca girişmemiz gerekir.

İnsan zamana başına dışarıdan gelen bir şey gibi maruz kalmaz. Genel olarak zamanla ve genel olarak insanla işimiz

yoktur. Tıpkı yüzün egemen toplumsal norm ve ritüellere göre yüz oluşu gibi, zaman da semiyotikleştirici somut düzenlemeler (kolektif ya da bireyselleşmiş; yerliyurtlulaşmış ya da yersizyurtsuzlaştırılmış; makinesel ya da katmanlaşmış) tarafından “dövülmüştür.” Karanlıktan korktuğu için geceleyin şarkı söyleyen bir çocuk, fazla çabuk yersizyurtsuzlaşmış bulduğu, kozmosun ve hayal gücünün çoğalttığı olayların denetimini hemen ele almaya çalışır. Böylece, her birey, her grup, her ulus, el birliği eden nakaratların temel bir yelpazeyle “donanır.” Örneğin Antik Yunan'daki meslek ve loncaların bir tür sesli mühürleri, “nome” denen kısa bir melodik ifadeleri vardı.¹² Dışarısı karşısında kendi kimliğini ortaya koymak için, mekânsal ve toplumsal bakımdan kendini sınırlandırmak için ve aynı zamanda, -hayal edilebileceği gibi- iç bağdaşıklık aracı olarak bundan yararlanıyordu; grubun her üyesi aynı sesli *shifter*'a katıldığını bilir ve nakarat, sözcelemin kolektif ve göstermeyen öznesi işlevini edinir. Fakat en eski toplumlar hakkında bilebileceğimiz her şey, bunların, kapitalistik toplumların yapacağı gibi, ezgi, dans, söz, ritüel, üretim vb. bileşenlerini ayırmadığını bize gösterir (örneğin, “tonlu” denen Afrika dillerinde bir kelime bazı fonemlerinin keskin bir tonda ya da sert bir tonda üretilmesine göre anlam değiştirecektir). Aslında, bu toplumlar tecrit edilmiş bileşenlerin işbölümünü ve fazla belirgin bir uzmanlaşmayı reddediyorlardı. Düzenlemeler arasında -en azından belirgin bir kolektif önemi olanlar arasında- diyagramatik geçişler gerçekleştirme işini, ritüeli üretici olanla, cinselli oyunculla, politikla vb. birleştiren heterojen düzenlemelere emanet ediyorlardı. Dolayısıyla, diyagramlaştırma burada ille de özerk bir gösteren makineye ve çalışmanın toplumsal-semiyotik bölünmesinin bütün “yararlarını” kendi çıkarlarına sermayeleştirmek için onu sultaları altında tutacak hiyerarşikleşmiş iktidar oluşumlarına başvuruyu gerektirmeyecektir. Ayrıca, gösteren dillerin kapitalistik otomatikleşmesinin, özellikle diğer bütün ifade bileşenleri üzerinde yazı bileşenlerinin edineceği başat önem nedeniyle, bu diğer bileşenler için, bir basitleştirme süreciyle, hatta kimi durumlarda yozlaşma süreciyle bağlantılı olacağını belirtelim. Örneğin Batı'da, söz, ezgi, mimik, dans vb. arasındaki kopukluğun sonucu prozodi

12 Krş. “Histoire de la musique”, *Encyclopédie de la Pléiade*, c. I, s. 1168.

geleneklerinin ve müzikal ritimlerin ikilenmesinin ve yerli-yurtlulaşmasının, çizgilerin ve tınıların arınmasının -ki bu bir yoksullaşma olarak da kabul edilebilir- belli bir terk edilişi söz konusu olacaktır.

Kapitalistik nakaratların bu basitleştirilmesi, sonuçta ikili ya da üçlü basit bir ritme indirgenmesi, bunların önemini azaltmak bir yana, tersine, semiyotik tabi kılma bileşenleri arasında temel bir yer işgal etmeye yöneltecektir. Kabile, etnik yapı, korporasyon gibi yerliyurtlulaştırılmış sistemlerden yola çıkarak düzenlenmek yerine, onların özneleştirilmesi, ben, rol, kişi, aşk, “ait olma duygusu”nun oluşturduğu yersizyurtsuzlaştırılmış yeryurtlar üzerinde içselleştirilmiş ve bireyleştirilmiş olacaktır. Toplumsal zamanın semiyotiklerine alışma, bu koşullarda, kolektif seremonilerden değil, birey üzerinde odaklanmış ve televizyona ve plağa daha büyük bir pay vermeye yönelecek kodlama süreçlerinden kaynaklanacaktır. Böylece, geçmişin ninnileri ve çocuk nakaratları yerine, günümüzde, çocuklarımızın düşlerini yönlendirmek televizyona çıkan -son *marketing* yöntemlerini esas alan- bir peluş ayıya düşerken, nöroleptik nakaratlar, sevmeyi bilmeyen genç erkek ve kızlarımızı yüksek dozda zerk edilir... Bu nakaratlar, bu ritimler, bu belirteçler bizim zamanı semiyotikleştirme kiplerimizin hepsini istila eder; bizi kendimizi “herkes gibi” hissetmeye ve “dünyayı olduğu gibi” kabullenmeye yönelten bu “dönemin ezgisi”ni oluştururlar.

Pierre Clastre geceye karşı bir yerlinin tek başına söylediği ezgiden söz ettiğinde, bunu, “insanı göstergelerin genel ağına tabi kılan süreçlerden çıkma teşebbüsü”¹³ olarak, iletişim aracı olan kelimelere karşı bir tür saldırganlık olarak tarif eder. Ona göre, konuşmak, her zaman için “ötekini işin içine katmak” değildir. Fakat toplumsal yinelemelerin dışına böyle bir kaçış, egemen yüz oluşların ve nakaratların “öteki”sinin bu şekilde “yerden kopması”, kuşkusuz ki, öznellikler-arası genel kaynaşma rejiminde yaşayan, bu kozmik evrenleri ve en gülünç, en sınırlı, en yararcı gündelikliğe arzu yatırımlarını yoğunlaştıran toplumlarımızda daha güç, hatta istisnai olmuştur. Hatta yeğlinliği ne olursa olsun, geceyle ve insanlık durumunun sonluluğuyla tek başına bir yüzleşmeyi asla dışlamayan, Amazon yerlileri-

13 Pierre Clastres, *La Société contre l'État*, a.g.e., s. 107 ve devamı.

ninki gibi bir toplumsal yaşam tarzını tahayyül edebilir miyiz? Yapısalcı psikanalistlerin günümüzde Özne'yi ve Başkası'nı dil-bilimsel gösterenle müstesna bir ilişki üzerinde kurmak gerektiğini düşünmeleri boşuna değildir! Gerçekten de, "gelişmiş" toplumların evrimi bizi bu yola yöneltir!

Kapitalistik nakaratlar, tıpkı yüz oluş özellikleri gibi, daha önceden tanımladığımız kolektif mikro-donanımlar arasında sınıflandırılmalıdır. Kimileri bizim en mahrem zamansallaşmamızı harekete geçirip bölmelere ayırırken, diğerleri manzarayla ve canlı dünyayla ilişkimizi şekillendirirler. Zaten bunları birbirinden ayıramayız. Bir yüz daima bir nakarata eşlik eder; anlamsal bir yineleme daima bir yüzle, bir sesin tınısıyla birlikte... "Seni seviyorum, beni terk etme, sen benim toprağımsın, an-nemsin, babamsın, ırkımsın, organlarımsın dayanağısın, uyuşturucumsun, sen olmadan hiçbir şey yapamam... Senin gerçekte ne olduğun -erkek, kadın, nesne, *standing* ideali- aslında pek önem taşıyor. Önemli olan, bu toplum içinde işlev görmeme izin vermen, beni egemen sistemin rayları dışına yöneltme riski taşıyan bütün geçiş bileşenlerini, bütün talepleri önceden etkisiz kılmandır. Senden geçmeyen hiçbir şey olamaz..." Bu çelişkiyi nasıl kavramalı? Hep aynı şarkı, hep aynı gizli sefalet ve yine de, bize bunu taşıyan notalar hep yeniymiş gibi gelir, yeni umutlara açılmaya daima hazırdır. Daha barok dönemdeyken Batı müziği evrensel bir model olma iddiasındaydı ve "folklorik" birkaç temayı tesadüfen ve alçakgönüllülük göstererek içine alıyordu. Müzikler egzotik yeryurtlara ve baştan çıkarmalara artık bağlı değildir. Bundan böyle müzik vardır. Avrupa'nın saraylarında ve başkentlerinde çalınacak müzikler, kendi yasalarını, belli bir gam türünü, ritimlerini, uyum ve polifoni anlayışlarını, yazılma tekniklerini, enstrümanlarını dayatacaklardır... "Dışarıdan" görüldüğünde, bu saf -yersizyurtsuzlaşmış- müzik diğerlerinden daha zengin, daha açık, daha yaratıcı gelir. Fakat bireyleşmiş ya da kolektif "tüketici" düzenlemeleri düzeyinde durum tam olarak nedir? Yaygın kapitalistik tüketim nakaratları, sabahleyin metroya binerken kafamızın içinde dönüp duranlar, tersine, münzevi bir birey üzerinde daraldıkları ve üretimleri "kitle-iletişimselleştiği" ölçüde, zayıflamış değil midir?

Bizim hayatla, zamanla, düşünceyle, sanatlarla ilişkimizi, sadece makinesel olarak "silahlı" diye, yani araçsal ve semiyotik

sayısız aracıyı işin içine katıyor diye, eski ya da arkaik toplumların ilişkisinden üstün görmeye bizi yönelten her şeyi “ikinci yanılısma” diye adlandırabiliriz. Kahramanlarının, dayanılmaz bir ıslık türü altında kendi yalnızlıklarına gelip çarptığına sıklıkla inanılan ve kendisi de en ufak gürültüden acımasızca rahatsız olan Kafka, bizim zamanla ilişkimizin sesli karşılık vericisinin bu cansızlığını kusursuzca tarif etti. (“... Ezgi bizde eski zamanlarda vardı, efsanelerimizde sözü geçer: Eski zamanların bu şarkılarının, artık kimse onları söyleyemese bile, metinleri bize kalmıştır. Dolayısıyla ezginin ne olabileceğine dair bir fikrimiz vardır ve Josephine’in sanatı bu fikre uygun değildir. O bir ezgi midir? Sakın bir ıslık olmasın?”)¹⁴ Demek ki yerliyurtlulaşmış nakaratların çöküşü bizi kara delik bir ıslığa yuvarlamakla tehdit eder. İkili müzik, diyelim!

Bütün Batı müziği, bu biricik boş notadan yola çıkarak inşa edilmiş bir tür uçsuz bucaksız fügen sonucu olarak görülebilir. Giderek daha kaçıcı, giderek daha yersizyurtsuzlaşmış çocuk nakaratlarıyla kendi deliliğinin kara deliğini tıkamak, bitmek bilmez melodik, armonik, polifonik ve enstrümantal yaratılar yoluyla giderek daha öteye kaçmak, kendi nihai çöküşüne varana dek, çağımızın müziğinin en belirleyici dönemlerinden birini temsil etmek durumunda kalmış bir Robert

14 Franz Kafka, *Joséphine la cantatrice of le peuple des souris*, Œuvres complètes, Paris, Cercle du livre précieux, 1963-1965, c. IV, s. 235. Yine bu perspektifte belirtelim ki, John Cage açısından, bir ses politikası sessizliğe engel oluşturmamalıdır, sessizlik de ses karşısında bir siper oluşturmamalıdır. Daniel Charles ile söyleşilerinden birinden alınma aşağıdaki metnin gösterdiği gibi, hiçliği bir tür “geri kazanma”yı hedeflemektedir: John Cage, *Pour les oiseaux*, Paris, Belfond, 1976:

John Cage – Bu hiçlik henüz bir kelime yalnızca.

D. C. – Sessizlik gibi, o da kendi kendini ortadan kaldırmalı...

J. C. – Böylece, var olana geri dönülür, yani seslere.

D. C. – Ama bir şey yitirmiyor musunuz?

J. C. – Neyi?

D. C. – Sessizliği, hiçliği...

J. C. – *Hiçbir şey yitirmedigimi görüyorsunuz!* Bütün bunlarda yitirmek değil, *kazanmak* söz konusudur!

D. C. – Seslere geri dönmek, demek ki, *her yapının ötesinde*, hiçliğe “eşlik eden” seslere geri dönmektir...” (s. 32)

Ayrıca bkz. John Cage’in müzik diye adlandırılan şeyin aşılması ile politika diye adlandırılanın aşılması arasında yaptığı karşılaştırma: “Politika aynı şeydir. Dolayısıyla, benim konumda ‘müzik-olmayan’dan söz edebildiğim gibi ‘politika-olmayan’dan da söz edebilirim.” (s. 54)

Schumann'ın yazgısı mıydı?¹⁵ Müzikologlar günümüzde “ilkel” denen müzikleri Batı notasyonlarıyla yazıya döktüklerinde, kendi konularının tekilliğini ne ölçüde kaçırdıklarını belki de göremiyorlardır. Bunlar ile kötülüğü uzaklaştıran kimi ritüeller arasında, “büyülü” cümlelere bağlı kimi prozodik sistemler arasında gizli ilişkiler olabilir.¹⁶ Örneğin bu müziklerden bazılarını niteleyen karmaşık ritimlerin çizelgesini oluşturacak bir uzman, senkoplar ya da aksak ritimler terimleriyle bir ritim kopuşunu ifade edecektir. Ona göre, temel, evrensel referans, izo-ritmiklik olacaktır. Fakat belki de ilkeller aynı soyut ritim makinesiyle çalışmamaktadır! Belki de, onlara göre, norm, senkoplu bir zamandır! Belki de onların yaşamı, saptayabilme kapasitesini tamamen yitirdiğimiz, tektip bir şekilde izo-ritmik olan kendi nakaratlarımızın musallat olduğu bizler gibi, büyük kapsamların ritimleriyle düzenlenmektedir. Çocukluk zamanımıza, onu niteleyen ve özlemine taşıdığımız zamansallaştırmanın bitmek bilmez kopuşlarına geri dönerek, kuşkusuz ki bu sorunu nispeten daha iyi yerli yerine oturtabiliriz. Okul, askerlik hizmeti ve çamaşır suyu kokulu geniş koridorlardan kapitalistik “hayata giriş”le birlikte, ritimlerimiz ve nakaratlarımız arındı, mikropsuzlaştı. Bu olgu dikkatle incelendiğinde, elbette burada ikili yanılsama olarak adlandırdığımız şeyin yükselişi ile kamu hijyenindeki ilerlemeler arasında belli bir senkromi ortaya çıkar!

Burada çocukluğun, deliliğin ya da arkaik toplumların ilkelciliğine herhangi bir geri dönüşü savunuyor değiliz. Şizoanalitik bir perspektif içinde çerçevesini çizmeye çalıştığımız şey, regresyonlar, çocuksu fiksasyonlar değil, kapitalistik sistemlerin örgütledikleri haliyle, çocukluk, nakaratlar, yetişkin dünyasında yüz oluş özellikleri bloklarının işleyişidir. Aslında, bizim toplumlarımızda -belki bizzat çocukluğun gerçekliği hariç- her şey çocuksudur!

Geniş aile, kırsal topluluklar, kastlar, korporasyonlar gibi “kökensel” yerliyurtluluklar yersizyurtsuzlaşmış akışlar tarafından süpürüldüğü ölçüde, özneleştirme kipleri kalıntısız nes-

15 Krş. Müzisyen Jacques Besse'in çok güzel saygı eseri: “Robert Schumann est interne”, *La Grande Pâque*, Paris, Belfond, 1969.

16 Örneğin bazı Afrika müziklerinde bir cümle sözel olarak telaffuz edilmeden davulla çalınır.

nelere ya da semiyotik kötü taklitlere asılıp sıkı sıkıya bağlanır. (Seçmeli yakınlıkların, hatta doğrudan şecerelerin bütün bir oyunu, belki de böylelikle, kibar aşkın Soylu Hanımı, romantik duygunun çocuksuluğu, Nazilerin Aryen kanına büyülenmesi ve gelişmiş toplumlarda hüküm süren *standing* ideali arasında gün ışığına çıkartılabilir.) Düzenlemelerin kapitalistik yersizyurtsuzlaşması zamanın semiyotikleşme kiplerinde derin dönüşümlere yol açtı. Böylece, aşırılıklar politikasının güçlendirilmesi olarak adlandırılabilir olan şeyin oyununa yol açacak şekilde ifade maddeleri ayıklanmış olan yeni nakaratlar ve yeni müzikler yerleştirildi. Gerçekten de, zamansallaştırmanın yeni düzenlemeleri aynı anda üç yönde birden ilerler:

1) özellikle ev ekonomisi alanında aşırı yerliyurtlulaştırılmış bir özneleştirmeye doğru; beden ritimlerinin, eş ve çocukların en belirsiz hareketlerinin denetimine yönelik iktidar işlemlerine neredeyse sınırsız bir yol açılır - “Neyin var senin, her zamanki gibi değilsin, gizli düşüncelerin neler, zevk almanı (ya da zevki reddetmeni) sağlayan nedir...”;

2) bireylerin kronografik tabi kılınışını sağlayan yeni teknolojilerin gelişimi yoluyla sistem için her zaman daha “rantablaşan” bir diyagramlaşmaya doğru. Emek gücünün nakaratlaşması korporatif inisiyasyonlara değil, çevreleri, kastları, yersizyurtsuzlaşmış iktidar oluşumlarını sınırlandıran kod bloklarının, standart profesyonel oluşum bloklarının içselleşmesine bağlı olduğundan -her yerde aynı tür kadro, ustalık görevlisi, bürokrat, teknik görevli, uzman işçi vb;¹⁷

3) geleneksel (biyolojik ve arkaik) ritimleri yersizyurtsuzlaştıran, evrenle ve arzuyla bütünüyle yenilenmiş bir ilişki tahayyül etmeyi sağlayan koşullar yaratan köksapsal bir açılıma doğru.

Yazısının, icrasının ve dinlenişinin yersizyurtsuzlaşması Batı müziğini kendi ritimlerini ve nakaratlarını “anavatanlarından” koparmaya yöneltti. Ve bu bakış açısıyla, onun ciddi müziği ile popüler müziği arasında bir farklılık süreceği gibi gözükmemektedir. Her ikisi de bizim, yaklaşık olarak, aynı

17 Aslında, emek gücü ile iktidar oluşumları arasındaki bu yeni yersizyurtsuzlaşmış ilişki ancak en yeni ekonomik sektörleri kapsamaktadır; eski sektörler üzerinde, kamu işlevi üzerinde de etkisi vardır; sendikal, politik, akademik, adli çevreleri kat eder.

yerliyurtlulaşmış sesli karşılık eksikliği diye adlandırdığımız şeyi giderme eğilimindedir. Bunlar, özneyi şiddetlenmiş bir bireyleşmeye gönderen, normların dışında kalan bütün yeğlilik sistemleriyle bağlantısını kesmeye ve *socius*'tan koparmaya ya da en azından, onu ancak arındırılmış, yersizyurtsuzlaşmış bir *socius*'a dâhil etmeye yönelen beklenti müzikleri, cevap müzikleri, boşluk doldurma müzikleridir. Oda müziklerinin, senfonik müziklerin ya da opera müziklerinin ifade zenginliği bu açıdan yanılgıya yol açmamalıdır. Tüketim düzenlemelerinin bakış açısından, hafif müziğinkilere her açıdan benzer öznel önemsiz taklitler görülür. Kullanıcıların belli bir katılımını gerektiren kitlesel müzikler bile -balo çadırlarından büyük seyircili süper şov kampanyalarına-, her biri kendi tarzında, bu kendi üzerine kapanma teknolojisinin parçasıdır. Barok rasyonalizm, eski komün topraklarının ve eski litürjilerin yerliyurtluluklarına bir mantık yerliyurtluluğu koymaya çalıştı. Fakat onun bitmek bilmez yaygınlaşması kendi inkârına ve sonuçta, kendi ilgasına yöneltti. Bu bakış açısından, Schumann'ın *lied*'inin direnişin nihai ve umutsuz bir noktasını belirleyeceği kabul edilebilir. Onun ardından, ezgi ile duygular arasında belli bir “doğa” ilişkisi artık asla mümkün olmayacaktır (tabii eğer sembolizmin ya da neo-klasisizmin sonsuz dolambaçlarından, yapaylıklarından, hatta bükümlerinden geçilmiyor ya da bunlar “eklenmiyorsa”). Schumann'da çocukluk bloğu her zaman “sınırdan” kalır: Son derece ifadeci melodik yeniden yerliyurtlulaştırma olarak, yüksek düzeyde oluşturulmuş armonik ve polifonik yapımların temel hücresi olarak parçalanmakla ve yok olmakla sürekli tehdit eder. Kuşkusuz ki Schumann, nakaratlarının pasif bir şekilde herhangi bir çerçevenin esiri kalmasını kabul etmeyecek kadar yetenekliydi ve aynı zamanda kendisini yersizyurtsuzlaştırıcı bir deliliğin içine fazlasıyla sürüklemişti -örneğin, bir çocukluk nostalgisine ve yitirilmiş vatan özlemine bağlı belli bir melodik yoldan asla çıkamayacak olan bir Chopin'in durumu da böyledir.¹⁸

Yeni Fransız okulunun doğuşuyla, özellikle Gabriel Fauré'nin müziğiyle birlikte, *lied* ve oda müziği üzerindeki bu aynı “çekince”yle -ama çok sofistike bir şekilde- yeniden

18 Berlioz gibi başka yaratıcılar da belli bir yersizyurtsuzlaşma eşiğini aşmamak için kendi yetersizliklerini kullanacaklardır.

karşılaşırız. Bu durumda, bundan böyle temel hücrelerin bu mantığından kaynaklanmaya değil, yeğinlikli oluşum bloğu sıfatıyla, parçalanmış melodik bir sistem -Wagner'in arioso'su- zemini üzerinde çalışmaya yönelecek klasik nakaratların ilkesini bile ortadan kaldıran Wagnerci provokasyonlara cephe oluşturuluyordu.

Fransız müziğinde çocukluk ve geçmiş özlemi elbette daha fazla söz konusu edilecektir; fakat farklı bir şekilde, daha az "temelden", ifade biçiminden ziyade içerik biçimi düzeyinde.¹⁹ Ne olursa olsun, yersizyurtsuzlaştırıcı altüst oluş Fransız fenomeninin etrafını kısa sürede kuşatır: Viyanalılar, yeni bir aksiyomatik adına, sadece klasik kodların değil, (Fransızların pek sevdiği pentatonik gamlar gibi eski kodlara geri dönüş de dâhil) kodun her türlü donmuş biçiminin de saygınlığını kesin olarak sarsarlar; Ruslar o zamana dek gerçekten işitilmemiş düzenlemeler üretmek için ritimleri ve tınısallıkları serbest bırakırlar²⁰ ve dünyanın bütün gürültülerinin nihayet -bizce bütün çağdaş evrimin yönelim gösterdiği- genelleşmiş müzik çerçevesinde yer edinme hakkı bulmasını beklerler.

Stravinsky, Rus baleleri..., işte, Proust'a göre, *Mahpus*'ta, Paris'teki Rus sanatçılarının gözde muadili, onların mutlak erkli "peri Carabosse"u (III, 236) olacak Madam Verdurin'in salonuna geri döndük. Şimdi daha yakından çerçevesini çizmek istediğimiz şey, *Swann'ın Bir Aşkı*'nda Vinteuil'ün cümleciğinin oynadığı rol ile müzik sanatının yeni devrimi arasında hissettiğimiz bu ilişkinin doğasıdır. Bizim yola çıkarkenki hipotezimiz, yani aynı soyut makineleşmenin bireysel tutkuları, toplumsal sorunları, sanat sorularını vb. kat ediyor olması -basit bir biçim aktarımıyla ya da kodlama-ötesiyle karşı karşıya olduğumuz fikrini çekip çıkarmakla yetinirsek- pek bir

19 Debussy'nin *Children's Corner*'ını, *La Boite à joujoux*'sunu, *Pelléas et Mélisande*'da çocukluğun rolünü ya da Ravel'de *L'Enfant et les Sortilèges*'i düşünmek yeter. Fakat bizce, bu eserlerde çocukluğun konumunu özelleştiren şey, temel bir nakarat olarak, üretici blok olarak, oluşum bloğu olarak işlememesidir; başka türdeki bir üretici süreç terimleriyle, yinelenen bir temadan başka türlü belirmez. Çoğu zaman, Claude Debussy eserlerinin içeriğini onlara ifadeci bir sıfat vererek *sonradan* niteliyordu (örneğin: *La Mer* senfonik şiiri).

20 Bkz. Pierre Boulez'in *Sacre du printemps*'ın ritmik hücrelerini analizi: *Relevés d'apprenti*, Paris, Seuil, 1966.

önem taşımaz. Soyut makineler sadece moleküler biçimler ve kodlar tarafında değil, moleküler ifade ve üretim maddeleri tarafında da var olurlar. Ve analizimizi bunlara yönelterek, bu diyagramatik geçişlerin gerçekliğine belki de daha yakınlıyoruz. Swann'ın tutkusunun öncelikle müzikal cümlecik için ifade edildiği, sonra da Odette'e yöneldiği olgusuna geri dönelim. Bu buluşmanın daha ilk anlarından itibaren, bunun belki de hayatı üzerinde çok büyük sonuçları olacağını sezmişti.²¹ Bu nasıl oldu? Bir akıl yürütmenin ya da geçmişin anıştırılmasının ardından değil, daha ziyade, o zaman müzikle yeni bir ilişkinin ve daha genel olarak, sesli maddenin semiyotikleştirilmesinin yeni bir tarzı olduğunun keşfinin sonucu olarak. Gerçekten de, bu ilk dinleme sırasında, Vinteuil'ün cümlecği tamamen hazır olarak *-ready made-* işitilmemiştir; örneğin, varyasyonların habercisi ya da fügleştirilmeye yönelen bir tema söz konusu olsaydı böyle olurdu. Swann -diye bize açıklar Proust- öncelikle enstrümanların yaydığı seslerin maddi niteliğini ele almıştı. Ve ekler: “Kemanın ince, dayanıklı ve yeğin doğrultu çizgisinin altında, ansızın piyanodan bir ezginin çalkantılı bir sıvı kütlesi halinde, mehtabın büyülediği, bemolleştirdiği denizdeki eflatun çırpıntı gibi çokbiçimli, bölünmez, çarpışan bir düzlem olarak yükselmeye çalıştığını işitmek, başlı başına bir zevk olmuştu Swann için.” (I, 208 [c. I, s. 215]). Dolayısıyla, biraz daha dayanıklı, yeğin bir şeyi “asmaya”, semiyotikleştirmenin bu hazırlık evresi sonunda başlayacaktır. Yine de, elinde tuttuğu şeyin melodik bir cümle mi yoksa sadece yeni türde bir armoni mi olduğunu ayırt edecek halde değildir. Şunu belirtelim ki, Proust, sıvı çalkantıları, gül kokularını ve arabeskleri, genişlik, darlık ve kapris duyumlarına birleştiren bütün bir sinestezik kompleksten ilk müzikal izlemini çıkartmanın Swann için aşırı güç oluşunu sadece onun amatörlüğüne bağlamayacaktır (I, 209). Belki de müziği bilmediği için bu kadar bulanık bir izlenim edinebilmiştir; belki, yine de, saf anlamda müzikal, beklenmedik, tamamen orijinal, başka hiçbir izlenim düzeyine in-

21 “... Swann evine döndüğünde ona ihtiyaç duydu; yoldan geçerken bir an gördüğü bir kadına adını bile bilmeden âşık oluveren, onu bir daha görüp göremeyeceğini bilemeyen, ama hayatına, kendi duyarlılığının değerini artıran yeni bir güzelliğin suretinin girdiğini hisseden bir adam gibiydi. Hatta bir müzik cümlecğine duyduğu bu aşk, bir ara Swann için bir gençleşme ihtimali doğuracak gibi oldu...” (I, 210 [c. 1, s. 216])

dirgenemeyen izlenimlerden biridir bu. Bu türden bir izlenim, bir süre boyunca, deyim yerindeyse, *sine materia*'dır* (I, 209). Biz bu konuda yine de maddeden söz etmek isteriz. Fakat ifa-
de biçiminin maddesinden ve bunu da, maddenin, bu alanda, ses dalgalarının ve enstrümanların işi olduğu şeklindeki basitleştirici fikirde kalmama kaygısıyla yaparız. Vinteuil'ün cümlesinin soyut maddesinde, Swann'ın alışkın olduğu müziklerle aynı tutarlılık, aynı makinesel karakteristikler yoktur. Onun yönünü şaşırtan, altüst eden şey ve belki de onu bir başka yazığa doğru sürüklemeye katkıda bulunacak olan şey budur. O, güçlü biçimde billurlaşmış semiyotik bir blok oluşturmaz. Bir anlamda, kendini, dinleyen öznenin inisiyatifine sunar. Daha doğrusu, taşıyıcısı olduğu ve yeni türde makineleşmesini oluşturduğu düzenlemeye eklenecektir. Kuşkusuz ki bu açık semiyotikleşme etkisi -çok daha sonra "açık eser" olarak adlandırılacak olan şeye referansla-, psikologların örneğin Rorschach testinin lekeleriyle birlikte, bir öznenin hayal gücünü tuzağa düşürmek için belirttikleri gibi, basit bir "yansıtma tekniği"yle özdeşleştirilmemelidir. Proust'u temelde ilgilendiren şey, sonuç değil, bu vesileyle işin içine katılan yaratıcı makineleşmedir. Kuşkusuz, Swann, kapsamı, simetrik gruplaşmaları, grafiyi, ifade değerini kavrayarak, sonunda müzik cümlesinin bir temsilini istikrarlı kılacaktır (I, 209).

* Maddi nedeni olmayan. (ç.n.)

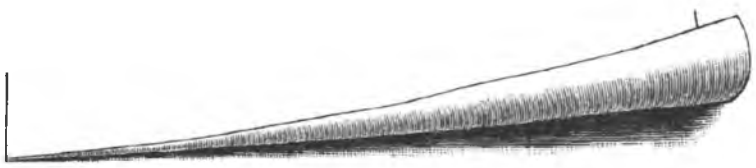

Deleuze'ün Felsefi Mirası

Derleyenler:
Graham Jones & Jon Roffe

Felsefe Dizisi, çev. Öznur Karakaş, 478 s.

Deleuze'ün her durumda yenilikçiliğiyle ayırt edilen felsefe tarihi, sinema, resim, edebiyat ve politika üzerine eserleri hakkında yapılan incelemelerin sayısının giderek artmakta olduğu kuşkusuz. Yine de, Deleuze'ün kavramsal yaratımlarının dayandığı çok çeşitli kaynakların, bir şekilde karanlıkta kaldığı ve henüz keşfedilmeyi beklediğini de teslim etmek gerekiyor. Elinizdeki kitap, öncelikle Deleuze'ün mirasının bu zengin kuramsal arka planını gündeme taşıyor. Kitabın önde gelen Deleuze yorumcuları tarafından kaleme alınmış her bir bölümü, Deleuze'ün mirasındaki kilit bir figüre adanmıştır. Deleuze'deki Platon, Duns Scotus, Leibniz, Hume, Kant, Hegel, Marx, Tarde, Riemann, Freud, Whitehead, Heidegger, Klossowski, Simondon ve daha pek çokları üzerine bu derinlikli bölümler, Deleuze'ün labirenti içinde sürekli farklılaşmakta olan patikalara işaret etmektedir. Elbette bu yüzden okuyucu kendini bir değil birçok Deleuze'le yüz yüze bulacaktır. Yalnızca ideal bir Deleuze ya da Deleuze ideali değil de bir "İdea" olarak Deleuze'le...

Deleuze ve Guattari

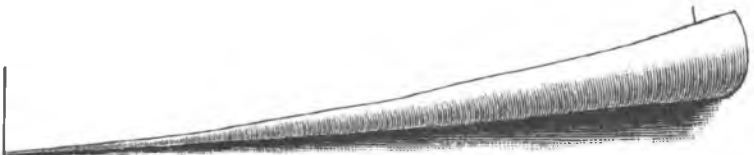
Ronald Bogue

Felsefe Dizisi, çev. İsmail Öğretir, Ali Utku, 256 s.

Deleuze ve Guattari üzerine yapılmış pek çok inceleme arasında bu kitap, bu iki düşünüre yaklaşımında tam da onların geliştirmeye çalıştığı düşünme tarzını benimsemesiyle ayırt edilir. Bu yüzden mesele asla Deleuze ve Guattari'nin düşüncelerinin oluşumunun ya da evriminin bir anlatısını sunmak değildir. Aksine kitap, bağlantılı kuvvetler çokluğunun kesintisiz bir oluşu olarak tasarlanmıştır. Bu, bizzat eserlerin, sorunsalların, figürlerin fail olduğu "göçebe bir yolculuk"tur.

Öyle ki bu yolculukta, Deleuze ve Guattari bile birer özne olmaktan çıkacak ve Ronald Bogue'un güzel deyişiyle, akışlar, sapmalar, mübadelelerden oluşan karmaşık bir yazgı içindeki failer haline gelecektir. Tuhaf bir biçimde, şimdiye kadar

Deleuze ve Guattari'nin eserlerinin dağınıklığına yapılan vurgulara karşı, bu eserleri hâlâ temel bir süreklilik içinde ele almaya olanak veren de yine bu yaklaşım olacaktır. Buradan itibaren Nietzsche ve Felsefe, Fark ve Tekrar, Anlamın Mantığı, Anti-Oedipus, Bin Yayla'nın yanı sıra Proust, Sacher-Masoch ve Kafka okumaları, artık Deleuzoguattarici bir beden oluşu içindeki farklılaşmalar olarak görünecektir. Bu yönüyle kitap, Deleuze ve Guattari'nin düşüncelerinin titiz ve yetkin bir değerlendirmesi olarak anılmayı fazlasıyla hak ediyor...

Félix Guattari'nin ölümünden sonra çocukları tarafından bulunan bu metni, ilk kez Fransızcada 2011 yılında yayımlandı. Guattari, bu metinde, *Anti-Ödipus*'ta teşhir edilen "gösteren diktatörlüğü"nün mikro-politik bir analizine girer. İktidarlar artık sadece politik, ekonomik, kültürel kurumlara yatırım yapmakla yetinmemekte, egemen anlamlandırmalar ve davranışlar yoluyla bizzat öznellikleri zehirlemektedir. Bu bütünleşmiş küresel kapitalizmde, özgürleştirici bir mikro-politika mümkün müdür? Arzu yüklü kaçış çizgilerinin, bu diktatörlüğün çarklarını kırması ve yeni bir mücadele türünü, yeni bir olanaklar dünyasını yaratması? Kapitalist toplumların tüm gözeneklerinden sızmakta olan faşizme karşı moleküler bir devrim mümkün müdür? Ama burada öncelikli hiçbir düzey yoktur. Biri öncelikli olarak toplumu değiştirmekten, öteki gerçek yaşamda olup bitenle meşguliyetten ibaret iki ayrı zaman yoktur! Moleküler devrim, tabi kılıcı büyük toplumsal sistemleri olduğu kadar gruplarda, ailede ya da bireyde işlemekte olan minyatürleşmiş iktidarlarda hedef alan çoklukların üretim ve yaratım deneyleriyle daima uyumludur. Guattari'ye göre, mümkün başka bir dünyanın inşası ancak bu deneylerde başlayabilir.

www.otonomyayincilik.com
iletisim@otonomyayincilik.com

